

REGIONAAL- JA
PÕLLUMAJANDUSMINISTEERIUM

**Põllumajanduse, kalanduse, maaelu ja
toiduainetööstuse ülevaade 2023**

Sisukord

Kokkuvõte	3
1 Üldine olukord.....	6
1.1 Positsioon Eesti majanduses	6
1.2 Maaelu areng	11
1.3 Maakasutus, tootmissisendid ja põllumajandustootjad	16
1.3.1 Maakasutus	16
1.3.2 Tootmissisendid.....	18
1.3.2 FADN 2022. aasta tulemused	19
1.3.3 Põllumajanduse majandusharu 2023. aasta korrigeeritud esialgsed majandustulemused	20
1.4 Mahepõllumajandus	24
1.5 Kalandus.....	25
1.6 Toiduainetööstus	27
1.7 Väliskaubandus.....	36
1.8 Toidujulgeolek	42
1.9 Toiduohutus ja tarbija.....	44
1.9.1 Tarbija teadlikkuse baromeeter 2023.....	44
1.9.2 Selge märgistuse hea tava	45
1.9.3 Toiduohutuse baromeeter 2023	46
1.9.4 Tarbija kindluse indeks 2023.....	48
1.10 Põllumajanduskeskkond ja kliima	48
1.10.1 Põllumajanduskeskkond	48
1.10.2 Elurikkus	49
1.10.3 Muld	52
1.10.4 Vesi	53
1.10.5 Kliimamuutused, õhusaaste, bioenergia.....	56
1.11 Ringbiomajandus.....	56
2 Taimekasvatus (sh mahepõllumajanduslik).....	57
2.1 Teravili ja õlikultuurid	59
2.1.1 Turuolukord.....	59
2.1.2 Tootmine	63
2.1.3 Töötlemine.....	68
2.1.4 Väliskaubandus.....	71
2.2 Puu- ja köögivilid (aianduskultuurid, ilutaimed ja lilled)	73
2.2.1 Turuolukord.....	73
2.2.2 Tootmine	76
2.2.3 Töötlemine.....	83
2.2.4 Väliskaubandus.....	84
2.3 Mahepõllumajanduslik taimekasvatus.....	86
3 Loomakasvatus (sh mahepõllumajanduslik).....	87
3.1 Piim.....	87

3.1.1 Turuolukord.....	88
3.1.2 Tootmine	89
3.2.3 Kokkuost ja töötlemine	90
3.2.4 Väliskaubandus	95
3.2 Liha	100
3.2.1 Turuolukord.....	100
3.2.2 Tootmine ja kokkuost	101
3.2.3 Töötlemine.....	105
3.2.4 Väliskaubandus	107
3.3 Munad	111
3.3.1 Turuolukord.....	111
3.3.2 Tootmine	111
3.3.3 Väliskaubandus.....	112
3.4 Mesi	113
3.4.1 Turuolukord.....	113
3.4.2 Tootmine	114
3.4.3 Väliskaubandus.....	114
3.5 Mahepõllumajanduslik loomakasvatus.....	114
3.6 Loomatervis ja -heaolu	115
4 Kalandus	117
4.1 Kalapüük.....	117
4.1.1 Kalapüük.....	117
4.1.2 Vesiviljelus.....	119
4.2 Töötlemine	120
4.3 Väliskaubandus.....	121
5 Põllumajandusele, kalandusele, toiduainetööstusele ja maaelu arenguks makstud toetused	123
5.1 Põllumajandusele, toiduainetööstusele ja maaelu arenguks makstud toetused	123
5.1.1 Otsetoetused.....	124
5.1.2 Turukorraldusmeetmed.....	127
5.1.3 MAK toetused (sh keskkond ja toiduainetööstus).....	131
5.1.4 Riiklikud toetused	133
5.2 Kalanduse EMKF toetused	137
6 Maksud ja võlad ning maksumuudatused.....	140
6.1 Põllumajanduse, kalanduse ja toidu- ja joogitööstuse deklareeritud maksud ja maksuvõlad	140
6.2 Põllumajandustootjate maksud ja võlad	142
6.3 Kalapüügi ja vesiviljelussektori maksud ja võlad	144
6.4 Toiduaine- ja joogitööstuse maksud ja võlad	145
Lisatabelid	149

Kokkuvõte

Marje Ree, Joosep Lukk

Põllumajandus on alati olnud üks olulisemaid tegevusvaldkondi Eesti maapiirkondades, mõjutades nii kohalikku majandust kui ka inimeste igapäevaelu. Suurte keskkonnaambitsioonide valguses on oluline tähelepanu pöörata tasakaalustatud regionaalsele arengule, tagamaks jätkusuutlik ja stabiilne majanduskeskkond ning väärtustades säästlikku keskkonnakasutust kogu riigis.

Majanduslikud arenguerinevused on Eestis jätkuvalt regiooni selgelt tuntavad. Eesti sisemajanduse kogutoodang (SKP) on kümne aastaga kasvanud kolmandiku, kuid maapiirkonna ning Eesti SKP vahe on jätkuvalt suur ning püsinud muutumatu, mis peegeldab ebavõrdsust. Maapiirkond on majanduslikus ja toidujulgeoleku vaates oluline, sest pakub tööd Eestis ligi 30%-le koguhõives osalejale (rohkem kui 189 000 inimesele) ning põllumajanduse-, kalanduse-, jahinduse või metsandusega tegeleb 31% maapiirkonnas toimetavatest ettevõtetest. Primaarsektoris hõivatute osakaal on kõigist hõivatutest maal 8% ning on vähenenud iga aastaga, järjest rohkem on esil töötlev ja teenindav sektor ning ettevõtjad tegelevad mitmes valdkonnas.

2023. aasta oli Eesti põllumajandussektorile tormiline, mis kajastub ka majandustulemustes. Lisaks juba eelmisel aastal kiirelt kallinenud sisendihindadele, eriti energia ja väetiste hinnatõusule, kiirele inflatsioonile ning intresside kallinemisele, olid ilmastikutingimused taimekasvatuseks keerulised. Kuigi energia ja väetiste hinnatõus aasta alguses rauges ja sisendite hinnad võrdluses eelmise aasta sama perioodiga olid madalamad, jäi hinnatase endiselt kõrgeks.

Viimaste aastate kriisid on näidanud, et toidu tootmine ning toidu varustuskindluse tagamine on samuti üks laia riigikaitse osa. 2023. aastal kirjeldati koostöös suuremate toidutootjate ning erialaliitudega toidu varustuskindluse strateegia ja tegevuskava ning defineeriti vajalikud tegevused nii riigi kui erasektori poolt. Seda kõike eesmärgiga, et oleks tagatud elanikele toiduainetega isevarustus, toimepidevad ettevõtted üle terve tarneahela, toimiv väliskaubandus ning toiduvarude olemasolu. Käivitusid mitu tegevusliini, mille eesmärgiks on tagada tarneahela kriitilistele ettevõtetele kriisides eelisjuurdepääs elektrile, vedelkütusele ning kõrgendatud julgeoleku olukorras toetada nende julgeoleku tagamist. Lähiaastatel liigutakse edasi kriisipoodide võimearendusega.

Toidutootmine sõltub maaressursi olemasolust ja seisukorrast. Viimase viie aastaga on haritava maa pindala mõnevõrra (~100 ha) vähenenud, samal ajal on loodusliku rohumaa pindala suurenenud ligi 8000 hektari võrra ning metsamaa pindala ligi 16 200 hektari võrra. Põllumajandusmaa vähenemine jätkub, mis on võrreldes varasemate aastatega mõnevõrra pidurdunud, see toimub eelkõige valglinnastumise (elamud, tootmishooned, teed) ja metsastumise tulemusena. Eestis oli 2023. aasta lõpuks Maakatastris registreeritud 1,05 miljonit hektarit haritavat maad, 0,25 miljonit hektarit looduslikku rohumaad ja 2,30 miljonit hektarit metsamaad.

Esialgsel¹ hinnangul küündis põllumajanduse majandusharu kogutoodangu väärtus 1,3 miljardi euron, mida oli 20% vähem võrreldes eelmise aastaga. Kogukulud suurenesid 2023. aastal võrreldes 2022. aastaga 1% ning nende struktuuris moodustas vahetarbimine (tootmisprotsessis sisendina kasutatud kaupade ja turuteenuste väärtus, v.a põhivara kulum) 66%, kulum 13% ja välised tegurid (hüvitised töötajatele, makstud intressid ja rent) 21%. Kogukulud ületasid kogutoodangu väärtust tootjahinnas ehk turult saadavas hinnas (ilma toetusteta) 28%. Toodangu väärtuse ja toetuste summa suhtena kogukuludesse on 0,91, mis tähendab, et vaatamata toetuste toele ületavad kulud turutingimustes teenitavaid tulusid.

Taimekasvatustoodangu väärtus oli 39% väiksem võrreldes eelneva aastaga. Taimekasvatussaaduste toodangu maht vähenes 27% ja alushinnad langesid 18%. Suurimad mõjutajad taimekasvatustoodangu väärtuses on teravili (45%), kaunvili ja õlikultuurid (12%). Loomakasvatustoodangu väärtus vähenes 1%,

¹ Esialgne (II) hinnang avaldati Statistikaameti andmebaasis 1. aprill 2024

aga toodangu maht suurenes 4% ja alushinnad langesid 6%. Suurimaks mõjutajaks on piim, mis moodustab loomakasvatustoodangu väärtusest 58%.

Teravilja kasvatati 2023. aastal 2,7% väiksemal alal kui eelneval aastal. Teravilja kasvupinnast moodustasid suviteraviljad 41% ja taliteraviljad rekordiliselt 59%. Taliteravilja osakaal on viimastel aastatel oluliselt tõusnud ning viimsel kahel aastal on nende osakaal suviteraviljadest suurem. Teraviljakasvatusele avaldas ebasobiv ilmastik olulist mõju, põhjustades olulist saagikadu. Koristati 1,2 miljoni tonni suurune teraviljasaak, mis oli 21,5% väiksem eelmise aasta saagist ja keskmine saagikus oli 20,6% väiksem kui aasta varem. Vähenes ka rapsi kasvupind ja saak, vastavalt 11,5% ja ca 37%.

Kaunvilja kasvupind oli viimased kolm aastat püsinud stabiilselt veidi alla 50 000 hektari, aga eelmisel aastal suurenes 9,2%, mida võis esile kutsuda kõrge mineraalväetiste hind ja liblikõielised omadus rikastada mulda lämmastikuga. Kartuli kasvupind suurenes 2,2% ja saak kasvas 8% ligi 85 000 tonnini. Avamaakultuuride tärkamist aeglustas oluliselt jahe ja öökülmadega kevad, kahju tekitas ka suvel valitsenud põuaperiood kui suurenes taimekahjustajate levik ja taimede kastmise vajadus. 2023. aastal avamaaköögiviljade kasvupind vähenes 5% ja kogusaak vähenes 4%. Kevadised öökülmad kahjustasid pea kõiki õitsemisfaasis olnud viljapuid ja marjapõõsaid, mille tulemusel saak suuresti ikaldus (-60%).

Eesti piima kogutoodang kasvas 2023. aastal 5,4% ning piimalehmade keskmine produktiivsus kerkis aastaga 5%. Piima keskmine kokkuostuhind 2023. aasta algusest hakkas langema ning keskmine piimahind oli 5,8% madalam võrreldes eelneva aastaga. Eestis kokkuostetud toorpiimast ligi 24% viidi töötlemata kujul teistesse riikidesse.

2023. aastal jätkus veiste, lammaste, kitsede arvu vähenemine ja kodulindude arvu kasv. Aasta alguses olid ilmastikuolud keerulised, mis mõjutasid kevadsuvist söötmist ja talvist söödavarumist. Liha tootmise vähenemine jätkus teist aastat järjest. Liha kogutoodang vähenes üle 5%. Vaatamata heale hinnatasemele vähenes enim sealihha tootmine, mis moodustab 53% liha kogutoodangust.

Kala püüti (sh Läänemere traal, ranna- ja sisevete ning kaugpüük) 2023. aastal ligi 74 000 tonni, mis oli eelmise aastaga samas suurusjärgus. Aasta-aastalt muutuvad hinnangud varude olukorrale kriitilisemaks ja seetõttu soovitatakse püügikoormust vähendada.

Väga oluline on põllumajandustoodangu väärimine ja saadustele lisandväärtuse andmine. Eestis tegutseb toiduainetööstuse valdkonnas (EMTAK 10; 11) enam kui 1000 ettevõtet. Kõige enam alla 10 töötajaga mikroettevõtteid, mis moodustavad ca 80% kogu ettevõtete arvust. Aastasest võrdluses oli toiduainetööstuse kogutoodangu väärtus ligi 5% kasvanud, mis peegeldab eeskätt toodangu kallinemist, sest toodangu kogumaht samal ajal vähenes (-5%). 2023. aastal toodeti toiduainetööstuse ettevõtete poolt kokku ligi 2,3 mld euro eest toodangut, mille väärtusest rohkem kui kolmandik (ligi 900 mln €) eksporditi, mis moodustas töötleva tööstuse ekspordist peaaegu kümnendiku. Enamus toiduainetööstuse tegevusaladest lõpetasid 2023. aasta kasumiga, ainsana jäi kahjumisse lihatööstus. Tarbijate ostujõud on aastaga langenud ja selgelt avaldas negatiivset mõju toiduainete kiire kallinemine. 4-liikmelise perekonna nädalane toidukorv kallines Eesti Konjunkturiinstituudi andmetel aastaga üle 20%.

Eestist eksporditi 2023. aastal põllumajandussaadusi ja toidukaupu jooksevhindades 2,0 miljardi euro väärtuses (püsis eelmise aastaga samal tasemel ning moodustas ligi 11% kogu ekspordist) ning imporditi 2,5 miljardi euro eest (+7%). Võrreldes 2022. aastaga kahanes piima-, kalasektori ja teravilja ekspordikäive vastavalt 3%, 1% ja 25%; lihasektori ekspordiväärtus kasvas 16%. Kaupu eksporditi kokku 123 sihtriiki – 75% sellest viiakse EL siseturule Lähti, Soome, Leetu ja Rootsi.

Põllumajandussaadusi ja toidukaupu toodi sisse 2,5 miljardi euro eest (+7%). Impordikäibe kasvu vedas enim mitmesuguste toiduvalmististe (sh toidulisandid), jookide ja alkoholi, liha ja söödava rupsi, kakao ja kakaotoodete, teraviljast, jahust, tärklisest või piimast valmistatud toodete (sh valikpagaritoote) ja köögivilja sissevedu. Päritolu järgi vaadatuna on sisseveetavast kaubast 68% toodetud EL liikmesriikides.

Võrreldes 2022. aastaga suurenes rahalises väärtuses enim Saksamaa, Poola, Läti, Hiina ja Elevandiluuranniku päritolu kauba import.

2023. aasta 1. jaanuarist rakendus Eesti ühise põllumajanduspoliitika strateegiakava 2023-2027. Samas jätkusid ka Maaelu arengukava 2014-2020 (2022) toetuste väljamaksed. Põllumajandusele, toiduainetööstusele ja maaelu arenguks maksti 2023. aastal toetusi kokku ca 317 miljonit eurot. Kalandussektori arenguks vajalikke tegevusi rahastatakse finantsperioodil 2021-2027 Euroopa Merendus-, Kalandus- ja Vesiviljelusfondi (EMKVF) vahenditest, varasemalt ELi finantsperioodil 2014-2020 Euroopa Merendus- ja Kalandusfondi (EMKF) vahenditest, mille raames maksti 2014-2020 ligi 128 mln eurot.

Poliitika ja arengukavad

Põllumajandustoodete siseturu toimimiseks on Euroopa Liit loonud ühise põllumajanduspoliitika (ÜPP), mida juhitakse Euroopa tasandil ja rahastatakse Euroopa Liidu eelarvest. Euroopa Liidu tasandil on seatud ühised eesmärgid, kuid uuel eelarveperioodil (2023– 2027) soovib EL anda riikidele senisest suurema õiguse otsustada, milliseid tegevusi ja kuidas toetada, võttes arvesse kohalikke tingimusi ja vajadusi, et põllumajanduspoliitikat lihtsustada ja kaasajastada. Väga olulisel kohal on keskkonna ja kliimakaitse ning poliitika on võrreldes varasemaga rohkem tulemustele suunatud. [Eesti ÜPP strateegiakava aastateks 2023–2027](#) on peamine vahend ELi põllumajanduspoliitika elluviimiseks Eestis, tuginedes riiklikule arengukavale „[Põllumajanduse ja kalanduse valdkonna arengukava aastani 2030](#)” (PõKa 2030). EAGF ja EAFRD vahendite kasutamist korraldab Regionaal- ja Põllumajandusministeerium.

EL ühise kalanduspoliitika ja integreeritud merenduspoliitika elluviimist perioodil 2021-2027 rahastatakse Euroopa Merendus-, Kalandus- ja Vesiviljelusfondist (EMKVF). 2022. aastal võeti vastu [Euroopa Merendus-, Kalandus- ja Vesiviljelusfondi 2021-2027 Eesti rakenduskava](#), mille eesmärk on rakendada meetmeid ja tegevusi, mis toetavad Eesti kalandus- ja vesiviljelussektori peamiste eesmärkide saavutamist EL Ühise Kalanduspoliitika (ÜKP) rakendamisel. Rakenduskava elluviimisel aidatakse kaasa Euroopa Liidu Rohelise kokkuleppe, Euroopa Liidu strateegia Talust Taldrikule ja Euroopa Liidu elurikkuse strateegia aastani 2030 ning siseriikliku Põllumajanduse ja kalanduse valdkonna arengukava 2030 (PõKa) eesmärkide täitmisele.

Põllumajanduse, kalanduse ja toiduainetööstuse ülevaade on koostatud Regionaal- ja Põllumajandusministeeriumi ekspertide poolt ja kajastab maapiirkondade, põllumajanduse ja toidutööstuse positsiooni Eesti majanduses, sealhulgas põllumajandussaaduste ja kala tootmist, töötlemist ning kaubandust lähtudes ahelast „põllult turule”. Ülevaate koostamisel on arvestatud põllumajanduse ja kalanduse valdkondliku arengukavaga kuni aastani 2030² (PõKa 2030) struktuuri ja mõõdikutega.

Metoodika

Antud ülevaate andmeallikatena on kasutatud Statistikaameti, Põllumajandusuuringute Keskuse, põllumajandusliku raamatupidamise andmebaasi FADN (*Farm Accountancy Data Network*), Euroopa Liidu statistikaameti (*Statistical Office of the European Union*), Rahvusvaheline teraviljanõukogu (*International Grains Council*), Euroopa Komisjoni, Põllumajandus- ja Toiduameti, Maa-ameti, Eesti Konjunkturiinstituudi, Põllumajanduse Registrite ja Informatsiooni Ameti, Maksu- ja Tolliameti ning Politsei- ja Piirivalveameti andmeid. Analüüsitud on põllumajanduslikke majapidamisi ning ettevõtteid, mis kuuluvad Eesti majanduse tegevusalade klassifikaatori järgi põllumajanduse, kalanduse ja toiduainetööstuse valdkonda (EMTAK 2008 – A01, A03, C10, C11). Toiduainetööstusena käsitletakse Eesti majanduse tegevusalade klassifikaatori järgi sektoreid C10 ja C11 koos.

Ülevaates on kasutatud statistilise töötlemise ajahetkel kõige viimaseid saadaolevaid andmeid. Regionaal- ja Põllumajandusministeeriumi Põllumajanduse, kalanduse ja toiduainetööstuse ülevaate teksti ja jooniste kasutamisel tuleb allikale viidata.

² Maaeluministeerium koos Keskkonnaministeeriumiga esitas 2020. aastal Vabariigi Valitsusele põllumajanduse ja kalanduse valdkondliku arengukava 2030. Arengukava koostamise eesmärk on kaasa aidata Eesti põllumajanduse, kalanduse, vesiviljeluse ja toiduainetööstuse arengule ja konkurentsivõime kasvule, toidujulgeolekule, maa- ja rannapiirkondade tasakaalustatud arengule ja heale maaelule laiemalt, samuti taimede ja loomade heale tervisele, muldade seisundi parandamisele, toiduohutusele ning puhta keskkonna ja liigilise mitmekesisuse säilimisele.

1 Üldine olukord

1.1 Positsioon Eesti majanduses

Marje Ree

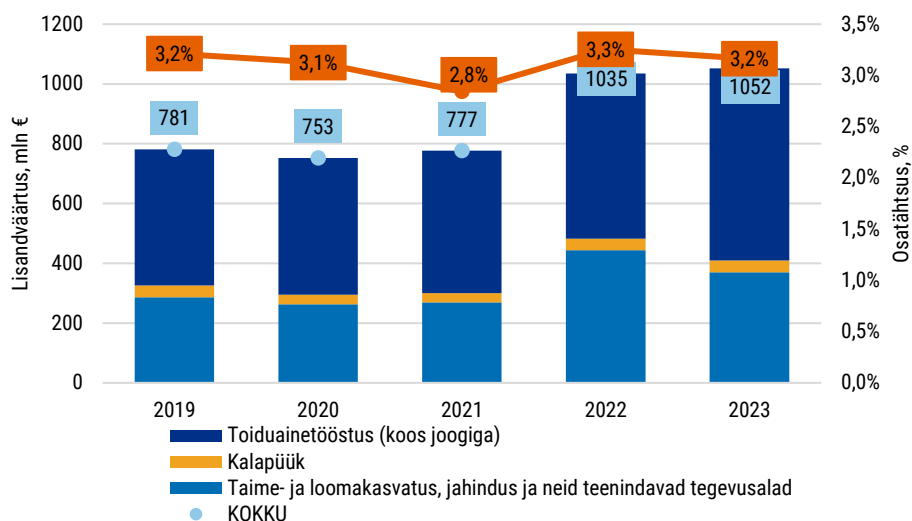
Põllumajandus- ja kalandussektoril koostöös toidutööstusega on oluline roll toidujulgeoleku tagamisel, kuid nad annavad ka olulise panuse Eesti majandusse ja tööhõivesse.

Piirkondade elanikele, andes tööd ja kindlustades toidulaua. Toidutootmine, sealhulgas traditsioonilised retseptid, on kandnud edasi põlvest-põlve ning olnud osa kohalikust identiteedist. Väga oluline on nende valdkondade koostoime ja säilimine. Tänapäeval on põllumajandus- ja kalandussektoril koostöös

toidutööstusega oluline roll toidujulgeoleku tagamisel, kuid nad annavad ka olulise panuse Eesti majandusse ja tööhõivesse

Põllumajandus- ja kalandussektor ning toidutööstused annavad ka olulise panuse Eesti majandusse ja tööhõivesse. Nimetatud sektorid annavad ~3% Eestis loodud lisandväärtusest.

Põllumajanduse, kalanduse ja toiduainetööstusega tegelevates ettevõtetes loodi esialgsel andmetel 2023. aastal 1052 mln eurot lisandväärtust (**Joonis 1**) ehk 3,2% Eestis loodavast lisandväärtusest. Lisandväärtus suurenes aastases võrdluses 2%.

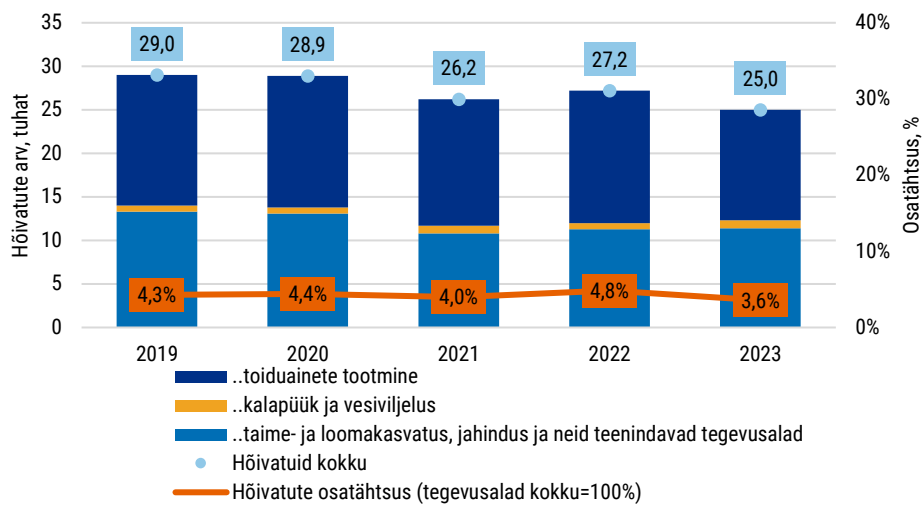
Joonis 1. Põllumajanduse, kalanduse ja toiduainetööstuse lisandväärtus aastatel 2019-2023

Allikas: Statistikaamet

Kuigi põllumajanduse, kalanduse- ja toidutööstuse valdkonnas töötab vaid ~4% hõivatutest, laieneb mõjuulatus ka teistesse valdkondadesse, mis on nende sektoritega tihedalt seotud, nt väetiste, sööda, masinatarvikute müüjad jne. Vaatamata tehnoloogia kiirele arengule on tööjõul nii põllumajanduses, kalanduses kui ka toidutööstuses endiselt väga oluline roll täita ja seda vajadust ei asenda tehnoloogia kunagi täielikult, kuigi muutuda võib töö sisu.

Põllumajanduse, kalanduse ja toiduainetööstuse ettevõtetes oli 2023. aastal hõivatud keskmiselt 25 000 inimest, moodustades koguhõivest ~4% (**Joonis 2**). Võrreldes 2022. aastaga vähenes hõive 2200 töötaja võrra ehk 8%. Hõive vähenemine võib peegeldada majanduslanguse mõju, mis jõuab tööturule viitega. Kui 2023. aasta alguses püsis tööhõive vaatamata 2022. aastal alanud majanduslangusele stabiilsena, siis

aasta teisel poolel olukord muutus. Statistikaameti andmetel aasta teises pooles uute töösuhete arv vähenes ja lõpetatud töösuhete arv suurenes järsult.

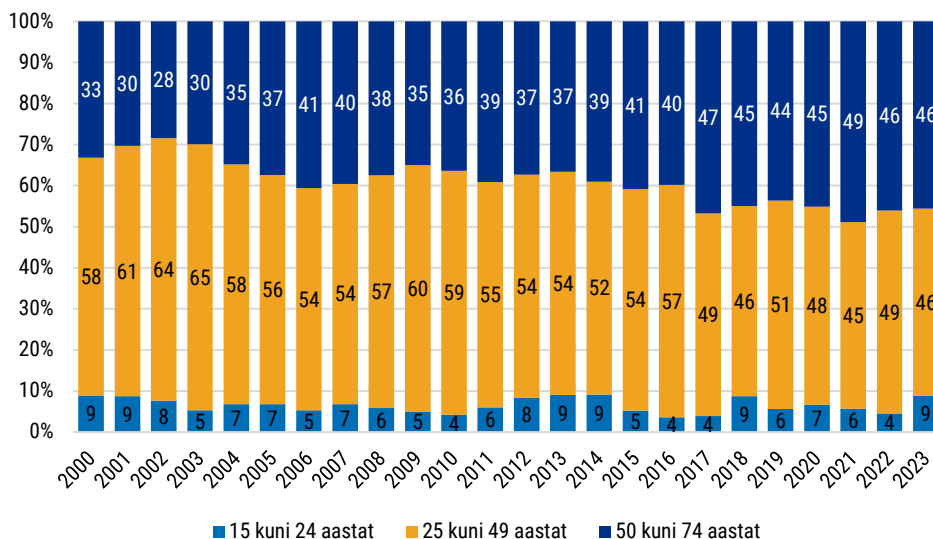
Joonis 2. Põllumajanduses, kalanduses ja toiduainetööstuses hõivatute arv, osakaal koguhõives aastatel 2019-2023

Allikas: Statistikaamet

Töõjõuvajaduse seire uuringu OSKA³ andmetel prognoositakse, et nii põllumajanduses kui ka toiduainetööstuses väheneb järgneva kümnendi jooksul hõive ning seda ennekõike lihtsamate tööde tegijate arvelt, keda võiks tulevikus üha enam asendada tehnoloogia. Spetsialistide puhul prognoositakse mõningast tööhõive kasvu. Valdonna hõivet ja töõjõuvajadust mõjutab oluliselt töõjõu vananemine, samas on töõjõupuudust suudetud leevendada välistöõjõu abil. Töõjõu volavus on murekoht ennekõike liht- ja oskustöõliste seas ning seda mõjutavad nii madal palgatase kui ka töõtingimused. Ettevõtete poolt tehtavad investeeringud on üheks hõivet vähendavaks teguriks, mis üheltpoolt vähendavad nõudlust töõjõu järele, aga samas toovad ka muutusi töõ sisusse.

Järgnevate aastate üheks enim mõjutavaks suundumuseks nii põllumajanduses kui ka toiduainetööstuses võib sarnaselt teiste majandusvaldkondadega pidada rahvastikumuutusi. Noorema ja keskealise rahvastiku osakaal ühiskonnas väheneb ning vanemate inimeste osatähtsus suureneb, sarnane trend iseloomustab Euroopat üldiselt. (**Joonis 3**). Näiteks vanusegrupi 50-74-aastased osatähtsus hõives on võrreldes sajandivahetusega 14 protsendipunkti suurenenud, mille tulemusel on lähiaastatel töõtajate asendusvajadus keskmisest suurem. Kindlasti on mingi mõju ka rahvastiku üldisel vananemisel.

³ „Tulevikuvaade töõjõu- ja oskuste vajadusele: põllumajandus ja toiduainetööstus“, Tallinn 2023

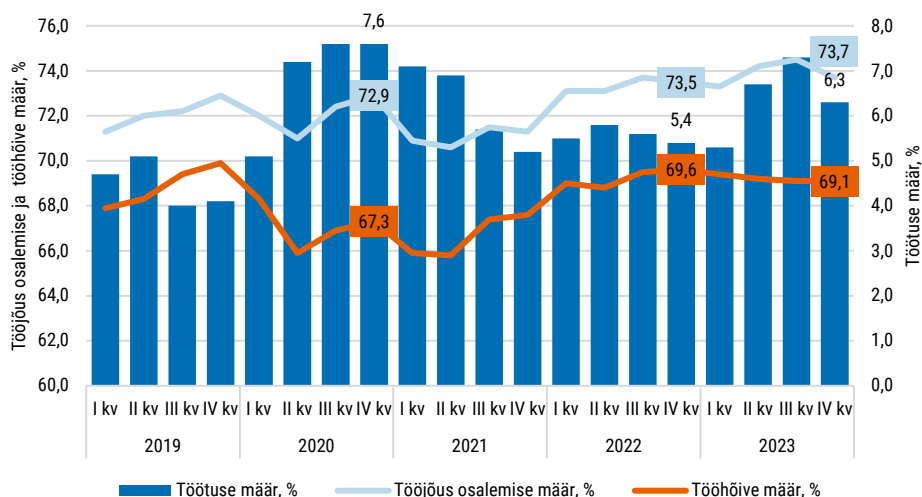
Joonis 3. Põllu-, metsamajanduse ja kalapüügi tegevusalade hõive vanuseline jaotus (%) aastatel 2000-2023

Allikas: Statistikaamet

Toiduainetööstuses on tänu investeeringutele aasta-aastalt hõive vähenenud, kuid siiski on see töötleva tööstuse madala tehnoloogiakasutusega haru, mida iseloomustab suur töötajate arv. Kuna odava tööjõu eelis on Eestil kadunud, peab sektor jätkama investeeringutega automatiseerimisse, et liikuda tootmise poole, mis nõuab vähem tööjõudu. See on ainus võimalus konkureerida nii sise- kui ka eksporditurgudel.

Eesti majanduse kasvuhoog hakkas raugema juba 2021. aasta lõpus, kui energiahinnad püstitasid rekordeid. Majanduse jahtumine 2022. aastal jätkus, kui lisaks energiahindade hüppelisele kasvule lisandus majanduse toimimise ennustamatus, mille tekitas Venemaa kallaletung Ukrainale. Majanduslangus jätkus ka 2023. aastal.

Tööturule jõuab majanduslanguse mõju mõningase viivitusega. Tööhõive määr⁴ hakkas 2023. aasta II kvartalis langema ja samal ajal hakkas kasvama töötuse määr⁵. 2023. aasta lõpuks oli töötuse määr kerkinud 6,3%ni (IV kv 2022 5,4%). 2023. aasta IV kvartalis vähenes ka tööjõus osalemise määr⁶ (Joonis 4).

Joonis 4. Töötuse, tööjõus osalemise ja tööhõive määr (15-74 aastat) Eestis aastatel 2019-2023

Allikas: Statistikaamet

⁴ Tööhõive määr – hõivatute osatähtsus tööealises rahvastikus

⁵ Töötuse määr ehk tööpuuduse määr – töötute osatähtsus tööjõus

⁶ Tööjõus osalemise määr (aktiivsuse määr) – tööjõu osatähtsus tööealises rahvastikus.

Vaatamata tehnika arengule on töötajatel põllumajanduses endiselt väga oluline osa ning tulenevalt sektori eripärast on põllumajanduses palju sesoonset tööd. Samuti on aasta-aastalt suurenenud hooajatöölise palkamine töötlevas tööstuses. Vajaliku kvalifikatsiooniga tööjõu leidmiseks on ettevõtjail võimalus kasutada lühiajalisi töötajaid, kelle töötamine on enne tööle asumist registreeritud Politsei ja Piirivalveametis.

Väljastpoolt EL-i, Euroopa Majanduspiirkonda või Šveitsi Konföderatsiooni Eestisse tööle tulevate töötajate elamise ja töötamise aluseid reguleerib välismaalaste seadus. Välismaalaste seaduses (VMS)⁷ jõustusid 24. mail 2022. aastal muudatused, millest mõned puudutasid ka lühiajalist töötamist.

Seadusest tulenevalt võib edaspidi lühisajalise töötamise registreerida üksnes täistööajaga töötamiseks. Erandina ei kehti täistööajaga töötamise nõue õpetaja, akadeemilise töötaja, teadlase ja noorsootöötaja osas.

Lühiajaliselt registreeritud töötajate hulgas on suur osakaal Ukraina kodanikel. Sõjalise konflikti tõttu Ukrainas tehti muudatused Eestis viibimise ja töötamise tingimustes ja see kajastub ka lühiajalise töötamise statistikas registreerimise arvu vähenemisena.

Kui Ukraina kodanik töötas lühiajalise töötamise registreerimise alusel Eestis enne 2022. aasta 24. veebruari ja tema Eestis töötamise aeg sai täis, siis võis Ukraina kodanik muudatuse jõustumisel Eestis edasi töötada ning talle ei kohaldunud välismaalaste seadusest tulenevad nõuded lühiajalisele töötamisele. Sellisel juhul kohaldub tema töötamisele töölepingu seadus või võlaõigusseadus ja nendes sätestatud tingimused. Erandina hakkas välismaalase tööandjale kehtima kohustus maksta välismaalasele vähemalt 0,8-kordset vastava tegevusala keskmist palka.

Lühiajalise töötamise statistikat mõjutas ka muudatus, mis võeti vastu peale sõja puhkemist Ukrainas. Peale 24. veebruari 2022 said sõja eest Eestisse tulnud Ukraina kodanikud taotleda Politsei- ja piirivalveametist ajutist kaitset. Aastase ajutise elamisloaga kaasneb ka õigus töötada ja seega vähenes vajadus lühiajaliselt töötajaid registreerida.

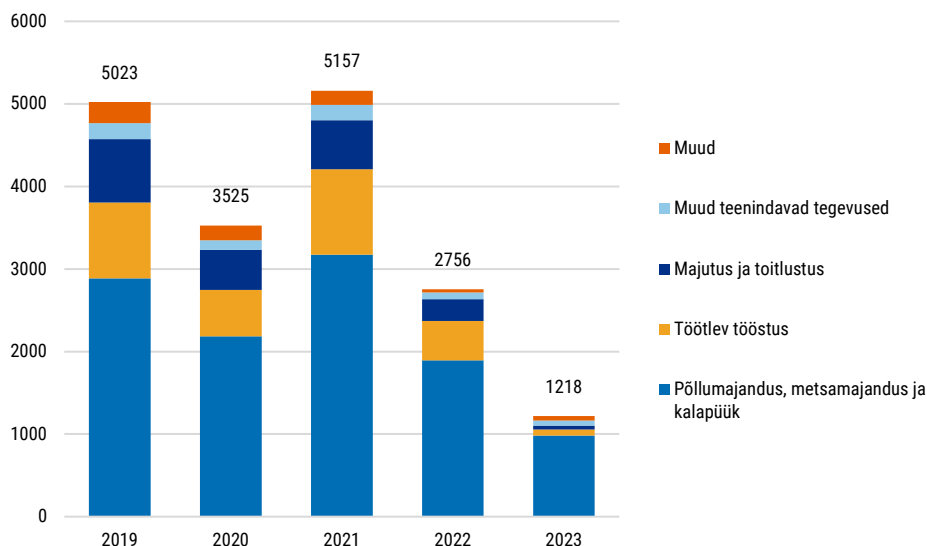
Politsei- ja Piirivalve Ameti (PPA) andmete järgi oli lühiajaliste töötajate registreerimisi⁸ 2023. aastal 7062, mida oli üle kolme korra vähem kui aasta varem (2022. a 24 398 registreerimist). Registreeritud töötajatest 1218 oli hooajatöötajad.

Vaadeldes hooajatöötamise registreerimise otsuseid **tööandja põhitegevusala järgi**, siis kasutavad hooajatöötajaid kõige rohkem ettevõtjad, kelle põhitegevusala on põllumajandus, metsamajandus ja kalapüük (**Joonis 5**). Nendel tegevusaladel oli 2023. aastal kokku 982 registreerimist, mida oli 911 registreerimise võrra vähem kui eelmisel aastal. Vähenemine tulenes eeskätt Ukraina kodakondsusega töötajate arvu vähenemisest.

Hooajatöö kasutamine vähenes oluliselt ka põhitegevusalana töötlevas tööstuses tegutsevate tööandjate poolt, kus vastav näitaja oli 73 ehk 403 registreerimise võrra vähem kui eelmisel aastal.

⁷ VMS <https://www.riigiteataja.ee/akt/110072020073?leiaKehtiv>

⁸ Välismaalane, kes viibib seaduslikult ajutiselt Eestis ja kelle töötamine on enne tööle asumist registreeritud Politsei- ja Piirivalveametis

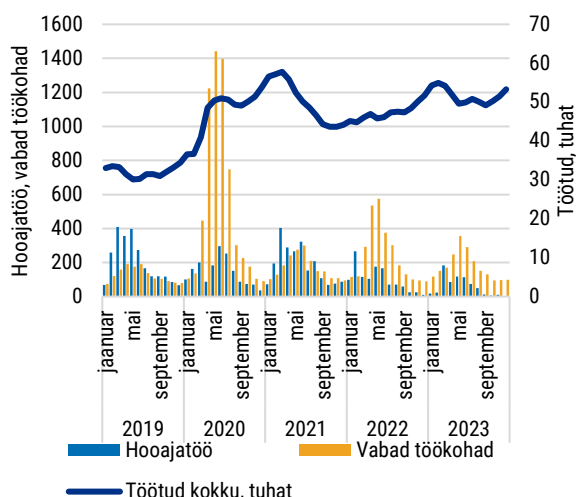
Joonis 5. Hooajatöölise registreerimine töandja põhitegevusala järgi aastatel 2019-2023

Allikas: Politsei- ja Piirivalveamet

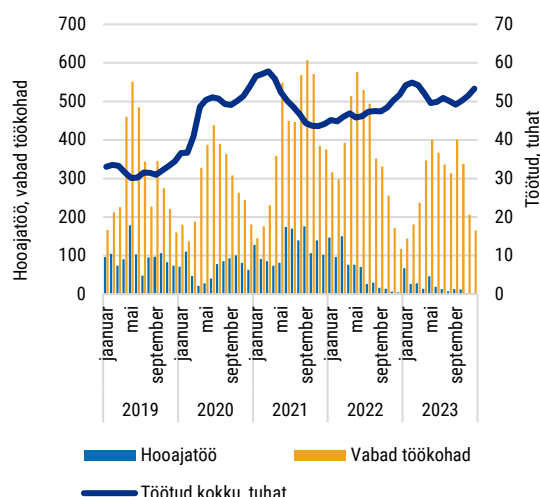
Tegevusalade lõikes vaadates tegutses 2023. aastal ~80% registreeritud hooajatöölised põllumajanduses, kalapüügi ja toiduainetööstuse valdkonnas. Arvuliselt suurim muutus oli taime- ja loomakasvatustes, kus palgati 483 hooajatöötajat ehk peaaegu kaks korda vähem kui eelmisel aastal, samal perioodil vähenes ka toiduainetööstuse ning kalapüügi ja vesiviljeluse tegevusalade hooajatöölise arv, vastavalt 451 ja 11 inimese võrra. Kuigi Ukraina kodakondsusega hooajatöölise arv vähenes, oli nende osakaal siiski ~60%.

Vaadates hooajatöö ja vabade töökohtade dünaamikat, siis nii põllumajandusele kui ka toidutööstusele on iseloomulik tootmises teatav sesoonsus – alates märtsist hakkab suurenema vabade töökohtade arv (**Joonis 6; Joonis 7**). Sellest tulenevalt kasutakse tavapäraselt nendes sektorites palju hooajatöölisi, kellest suur osa on pärit Ukrainast.

Hooajatöölise registreerimine on alates 2022. aastast oluliselt vähenenud, samas on lisandunud töötajaid sõjapõgenike näol, kes ajutist kaitset saanutena said loa Eestis töötada. 2023. aastal vähenes nii põllumajanduses kui ka toiduainetööstuses vabade töökohtade arv, mis peegeldab asjaolu, et majanduslangusest tulenevalt on tööturul rohkem vaba tööjõudu ja ettevõtjatel on mõnevõrra kergem tööjõudu leida.

Joonis 6. Põllumajanduse ja kalandussektori hooajatoölised, vabad töökohad, töötud kokku Eestis
Allikas: Töötukassa, Statistikaamet

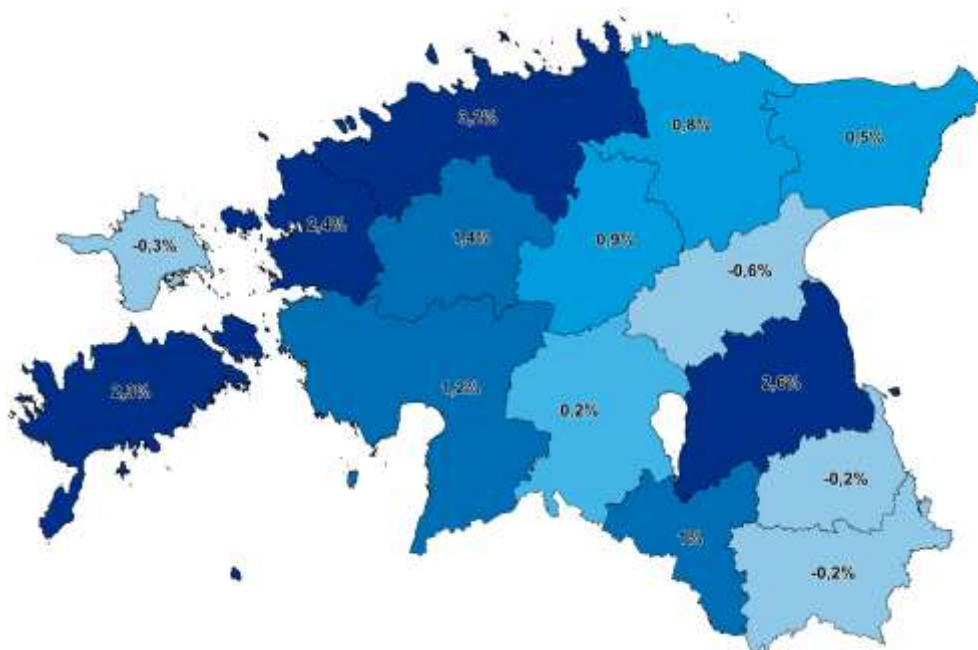
Joonis 7. Toiduainetööstuse hooajatoölised, vabad töökohad, töötud kokku Eestis
Allikas: Töötukassa, Statistikaamet

1.2 Maaelu areng

Taavi Kurvits

Rahvastik

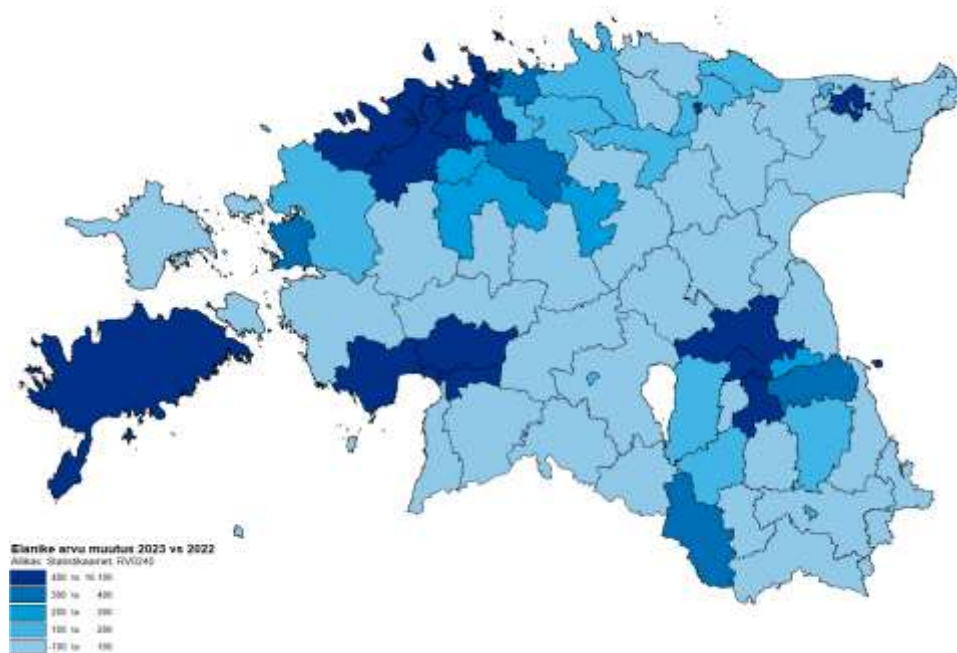
Eesti rahvaarv on 2023. aastal 2,5% võrra suurem kui eelneval aastal. Samuti kasvas maapiirkonna elanike arv. Maalises asustuspriirkonnas elas 2023. aasta 1. jaanuari seisuga 400 737 inimest, mis on 5579 võrra rohkem, kui aasta varem. Kõige suurema kasvuga on olnud jätkuvalt Harjumaa (3,2%) ja Tartumaa (2,6%), kus eelkõige linnalähedased piirkonnad kasvavad (**Joonis 8**). Maapiirkonna elanike arvu vähenemine oli eelmisel aastal kõige suurem Jõgevamaal (0,6%), Hiiumaal ning Põlvamaal ja Võrumaal (mõlemal vastavalt 0,2%).

Joonis 8. Maalise asustuspriirkonna elanike arvu muutus võrreldes eelmise aastaga
Allikas: Statistikaamet

Kõige enam kasvasid lisaks Tallinnale, Tartule ja Pärnule ka linnalähedased vallad (Rae, Saue, Harku, Kambja, Tartu vald). Peamiseks rahvastiku muutuse põhjuseks Eestis on ajalooliselt olnud ränne. Eelkõige liigutakse äärelinnadesse ning linnalähedastesse suurematesse asulatesse, mida peegeldab ka üldine rändesaldo ning tõsiasi, et Tallinna linna elanike arv on võrdlemisi stabiilne, kuid nn Suur-Tallinna⁹ elanike arv kasvab. Kuigi maapiirkonna rändesaldo on viimastel aastatel olnud positiivne, ei ole see piirkondlikult igal pool nii. Eelmisel aastal mõjutas elanike arvu muutust eelkõige Ukraina kodanike sissetänav. Kui 2022. aastal moodustasid Ukraina kodakondsust omavad elanikud 1,2% Eesti elanikest, siis 2023. aastal juba 3,6%. Enne 2022. aastat oli see osakaal 1%.

Piirkondlikult toimub rahvastiku suurenemine Põhja-Eestis, vähemal määral ka Pärnu ja Tartu ümbruses (**Joonis 9**). Lisaks on eelmise aastaga elanike arv kasvanud keskmisest rohkem ka Saaremaa vallas, Rakvere linnas ning Jõhvi vallas. Kokku oli elanike arvu kasv 58 kohalikus omavalitsuses ning vähenemine vastavalt siis 21 kohalikus omavalitsuses. Kõige enam elanikke kaotasid aga Narva linn, Räpina vald, Jõgeva vald ning Peipsiääre vald.

Joonis 9. Eesti elanike arvu muutus võrreldes eelmise aastaga
Allikas: Statistikaamet

Rahvastiku jätkuv liikumine linnalähedastesse piirkondadesse tekitab omakorda erisusi maapiirkondade toimivuse osas, kus osad maapiirkonnad, muutuvad esmalt nn funktsionaalseteks maapiirkondadeks, mis on tihedalt linnapiirkondadega seotud. Hiljem muutuvad need väikelinnaliseks piirkonnaks. Eestis on selliseid näiteid mitmeid, eelkõige Viimsi ja Laagri, kus üheltpoolt on viimase kahekümne aasta jooksul toimunud suured muutused ning tänu elanikkonna kasvule on tekkinud ka eraldi keskus, kus on enamus põhiteenuseid kättesaadavad. Samal ajal linnadest eemale jäävad maapiirkonnad pigem hääbuvad. Maapiirkonnast lahkus 2022. aastal teistesse Eesti piirkondadesse (peamiselt linnadesse) üle 12 tuhande inimese ning maapiirkonda naasis üle 14 tuhande inimese, eelkõige Harju-, Tartu ja Pärnu maakonda¹⁰. Hiiumaa, Jõgeva-, Lääne-Viru, Põlva ja Võru maakondades oli aga rändesaldo negatiivne. Üldist rändesaldot hoidis 2022. aastal positiivsena nii sise- kui välisränne. Maapiirkonnast välismaale liikus natuke alla 2 tuhande inimese, kuid maapiirkonda liikus üle 8 tuhande inimese¹¹, kellest enamus olid Ukraina kodakondsust omavad isikud.

⁹ Tallinn koos oma funktsionaalselt seotud piirkondadega.

¹⁰ Statistikaamet, RVR061

¹¹ Statistikaamet, RVR02

Languses on ka maapiirkonnas elavate noorte elanike osatähtsus. Aina rohkem noori inimesi (vanuses 21 – 40) lahkub maapiirkonnast ning alles jäävad vanemad inimesed. Maapiirkonnas elavate noorte osatähtsus sama vanusegrupi noorte üldarvust oli 2023. aastal 26,40%, mis jääb alla 2030. aastaks seatud PÕKA eesmärgile (27,76%). Seejuures on langustrend suurenev. Kui eelnevatel aastatel oli langus

Maapiirkonnas elavate noorte elanike osatähtsus oli 2022. aastal 27,76%, langes 0,87 protsendipunkti võrreldes eelneva aastaga.

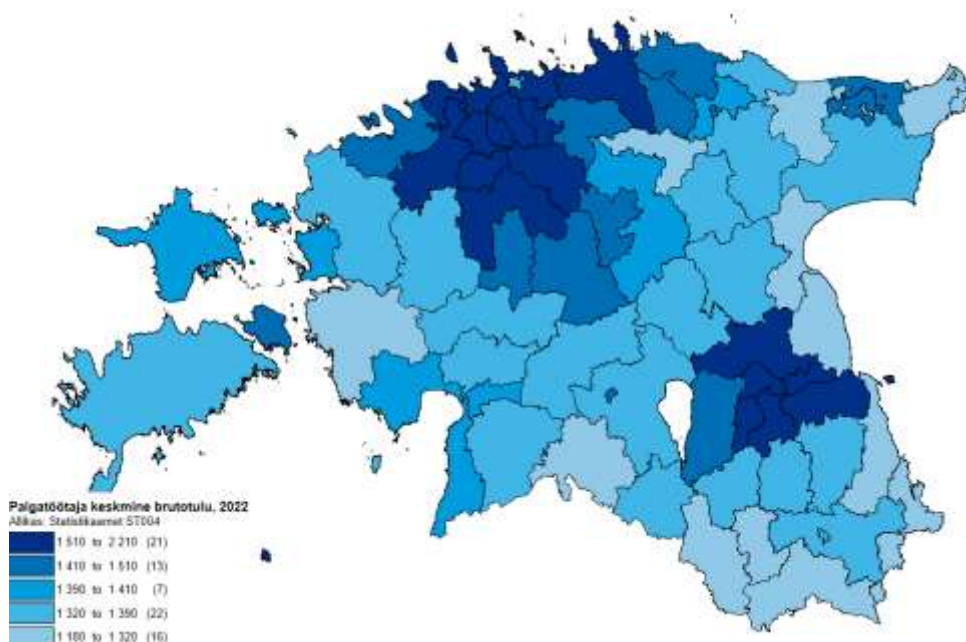
võrdlemisi väike (2020 – 0,08 protsendipunkti; 2021 – 0,16 protsendipunkti; 2022 – 0,87 protsendipunkti), siis viimasel aastal oli langus 1,35 protsendipunkti. Noorte osakaal maapiirkonna elanikkonnast on oluliselt langenud ning langust ei ole vähendanud ka Ukraina kodakondsust omavate inimeste lisandumine Eesti elanike hulka.

Maapiirkonna vanuseline jaotus ei erine palju Eesti rahvastikupüramiidist ja peegeldab rahvastiku vananemist. Maapiirkonnas on täheldatav suurem meeste osakaal võrrelduna kogu ülejäänud Eestiga. Kui Eesti elanikest 47% moodustavad mehed, siis maapiirkonnas on mehi 50%.

Positiivsema poole pealt on märgata maapiirkonnas sündinud laste osakaalu väikest kasvu. Kui 2016. aastal sündis maapiirkonda 26,7% kõikidest lastest, siis 2022. aastal 30,9% (aasta varem oli osakaal 30,1%). Kokku sündis kõnealusel aastal 3600 last, neist 1835 poissi ja 1765 tüdrukut. Viimasel neljal aastal on laste sündide arv olnud langustrendis ning langus on jõudnud ka maapiirkonda, kus varasematel aastatel oli sündide arv pigem kasvutrendis.

Ettevõtlus, töökohad, majandus

Eestis on jätkuvalt regiooni üsna suured majanduslikud arenguerinevused. Eesti sisemajanduse kogutoodang (SKP) on võrreldes 2014. aastaga kasvanud kolmandiku võrra, kuid maapiirkonna ning Eesti SKP vahe on jätkuvalt suur ning muutumatu, mis peegeldab jätkuvat ebavõrdsust. Maapiirkonna SKP elaniku kohta on olulisem madalam Eesti SKP-st elaniku kohta. Ka inimeste sissetulekutes (**Joonis 10**) eristuvad selgelt kaks peamist piirkonda.

Joonis 10. Palgatöötaja kuukeskmise brutotulu, 2022

Allikas: Statistikaamet

Aktiivsem majandustegevus koondub suurematesse linnapiirkondadesse, eelkõige Tallinna ja Tartu lähiümbrusesse, mis moodustavad põhja ja lõuna regioonikeskused. Statistikaameti andmetel oli 2022. aastal suurema sissetulekuga inimeste kontsentratsioon kõrgem Põhja-Eestis, kus 49% elanikest kuulus kõrgema sissetulekuga elanikkonna hulka. Maapiirkonna elanikest kuulusid 28% elanikest neljandasse või viiendasse sissetuleku kvintiili. Seevastu linnapiirkondades oli selliseid elanike 44,8%.

2023. aastal oli Äriregistris registreeritud 305 579 juriidilist isikut, Maksu- ja Tolliameti andmetel oli tegutsevaid ettevõtteid, kellel on töötajad ja käive eelmise aasta detsembris 96 271. Nende ettevõtete 2023. aastal deklareeritud käive kokku ulatus 92 mld euroni (võrreldes eelmise aastaga 2 mld vähem), sellest vaid 18% deklareeriti väljaspool Harju ja Tartumaad, kus asub ~29% tegutsevatest ettevõtetest.

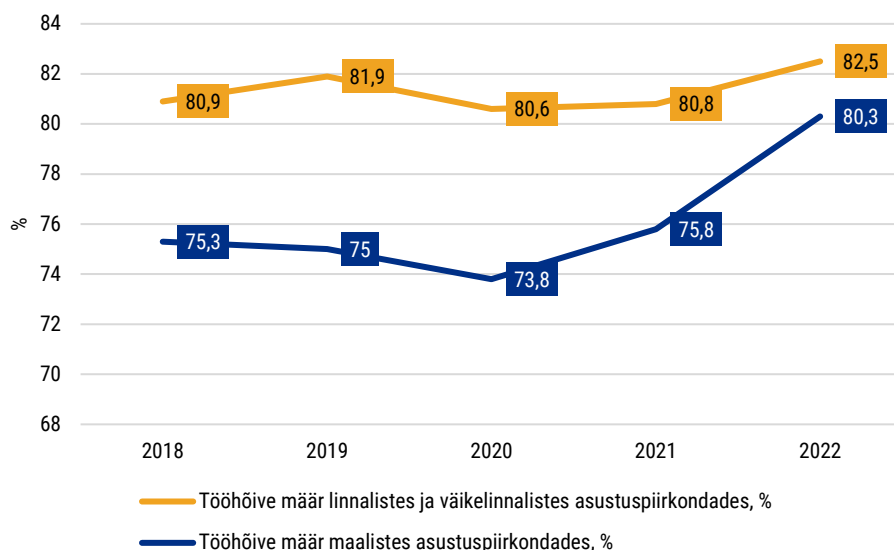
Maapiirkonnas tegutsevatest ettevõtetest ligi pooled tegelevad teenuste osutamisega, ligikaudu kolmandik põllumajanduse, jahinduse, metsamajanduse ja kalandusega ning viiendik töötleva tööstusega.

Maapiirkond pakub tööd 27,8%-le koguhõives osalejale, kuid maapiirkonna hõivatute arv aasta aastalt vähenemas.

Maapiirkond pakub tööd 27,8%-le koguhõives osalejale, so üle 189 tuhandele inimesele, mis on 3,4% kõrgem¹², kui PÕKAs 2030. aastaks seatud siht (24,4%). Sellest hoolimata on maapiirkonna hõivatute arv aasta aastalt vähenemas. Kuigi maapiirkonnas tegutsevatest ettevõtetest ligi kolmandik ehk 31% tegutseb primaarsektoris, moodustab primaarsektoris hõivatute osakaal ainult 8% kõigist

hõivatutest maal ning hõivatute arv primaarsektoris väheneb iga aastaga. Kui aastal 2000 sai primaarsektoris tööd 21% hõivatutest, siis 2022. aastaks oli hõivatute arv primaarsektoris 7,4% kogu hõivatutest. Sekundaarsektoris ehk tootmisega seotud ettevõtetes töötas 34,6% hõivatutest ja see protsent on viimasel kahekümnel aastal olnud stabiilne. Küll on aga jätkuvas kasvutrendis teenindussektoris hõivatute osakaal maapiirkonnas, mis on kasvanud viimase kolmekümne aastaga üle kahe korra, olles 2022. aastal 58%.

2022. aastal oli maapiirkonna elanike vanuses 20-64 tööhõivemäär 80,3%, mis võrreldes eelmise aastaga kasvas 4,5 protsendipunkti ning jätkas kasvutrendi (**Joonis 11**), liikudes seega ka „Põllumajanduse ja kalanduse valdkonna arengukavas aastani 2030“ (PÕKA) seatud eesmärgi poole (80,5%). Samuti vähenes oluliselt ka tööhõive määr linna- ja maapiirkondade vahel. Töötuse määr vähenes maapiirkonnas aastaga 1,2 protsendipunkti, olles 2022. aastal 4,9%. Sellega on ka maapiirkonnas töötuse määr madalam, kui linnapiirkondades, kus töötuse määr on 5,7%, olles aastaga langenud 0,4 protsendipunkti.

Joonis 11. Maa- ja linnapiirkondade tööhõive määra muutus

Allikas: Statistikaamet

Elukeskkond ja teenuste kättesaadavus

2023. aastal vähenes arstiabi kättesaadavus kogu Eestis, olles siiski paremini kättesaadav linnapiirkondades. Maapiirkondades oli 2023. aastal perearstiabi kättesaamisega probleeme 3,6% üle 16 aastastest maapiirkonna elanikest (2022. a - 2,4%), ning eriarstiabi ei saanud 9,7% üle 16-aastastest maapiirkonna elanikest (2022.a - 9,5%). Oluliselt on halvenenud ka hambaarsti kättesaadavus. Kui

¹² Hõivatute arv on leitud Statistikaameti TT210 andmete alusel

eelneval aastal oli probleeme 2,6% üle 16 aastastel maapiirkonna elanikel, siis eelmisel aastal oli probleeme 4,1% üle 16 aastastel elanikel.

Täiendavalt on 6,9% maapiirkonnas elavatel leibkondadel probleeme eluruumi katusega ning 11,2% maapiirkonna leibkondadel eluruumi rõskete seinte, põranda või vundamendiga. Märkimisväärselt on vähenenud probleemid eluruumi rõskete seinte, põranda või vundamendiga, mille osas kurtsid aasta varem 13,3% maapiirkonna leibkondadest. Regionaal- ja Põllumajandusministeerium koos Maaelu Edendamise Sihtasutuse (MES) on käivitatud pilootprojekti, millega toetatakse maapiirkonnas elanike elamistingimuste parandamist ja seega aitab toetus kaasa nimetatud probleemi vähenemisele¹³. Eelmise aastal sõlmis MES kaaslaenu 132 korral üle 8,3 mln euro. Krediidiasutuste poolt kaasati 10,8 mln eurot ning omafinantseeringuna kasutati üle 4,4 mln euro. Kaaslaenu on kasutatud kõigis Eesti maakondades, v.a Harjumaa. Kõige rohkem on kasutatud kaaslaenu Võrumaal, Valgamaal, Ida-Virumaal, sealjuures Võru ja Otepää vallas 8 korda ning Lüganuse vallas 7 korda.

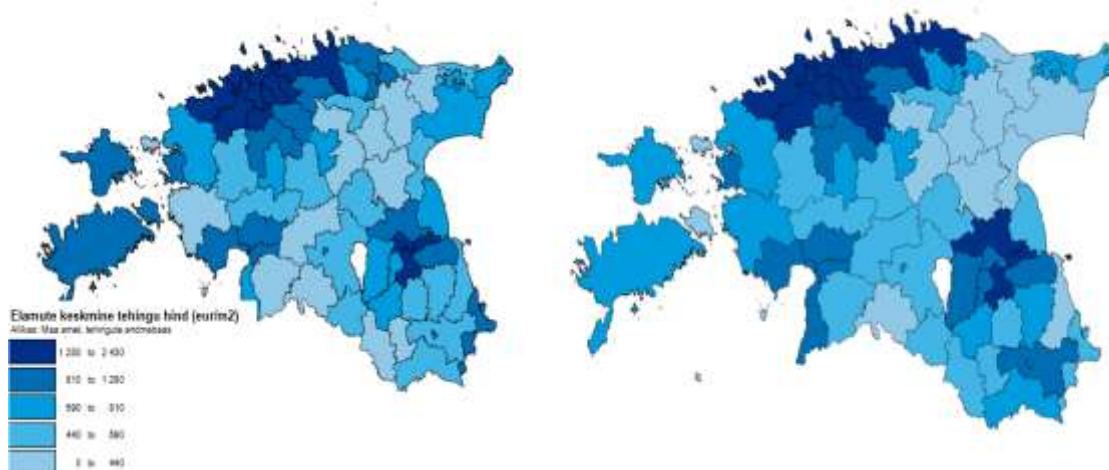
Elamumajandus ja kinnisvara hinnad

Maa-ameti kinnisvara tehingute andmebaasi andmetel tehti 2023. aastal Eestis korteriomanditega kokku 21 009 tehingut (2022.a 25 095 tehingut) ning keskmiseks hinnaks kujunes 2048 €/m² (2022. a 1904 €/m²). Nimetatud tehingutest 23% ehk 4770 tehti väljaspool linnasid ning nende tehingute keskmine hind oli 1337 €/m². Võrreldes eelmise aastaga on tehingute osakaal jäänud samaks, kuid üldine tehingute arv on kasvanud. Nii keskmine hind üldiselt kui ka väljaspool linnasid on kasvanud võrreldes eelmise aastaga.

Piirkondlikult on keskmise hinna osas erinevused suured. Väljaspool Harjumaa linnasid oli Harjumaal eelmisel aastal korteriomandite tehingu keskmine hind 2412 €/m², seevastu mujal Eesti maapiirkondades jäi see oluliselt madalamaks ning teatud maapiirkondades oli keskmine ruutmeetri hind isegi üle kümne korda väiksem kui Harjumaa maapiirkonnas. Valgamaa ja Järvamaa maapiirkondades oli 2023. aasta korteriomandite keskmine hind kõige madalam, vastavalt 165 €/m² ja 226 €/m².

Ka üksikelamute osas on trend sarnane. 2023. aastal tehti eluhoonetega hoonestatud elamumaaga (edaspidi *elamud*) 2302 tehingut (2022.a 2821 tehingut) ning keskmine hind tehingute peale oli 993 €/m². (2022. a 1047 €/m²). Seevastu väljaspool linnasid tehti 60% kõikidest tehingutest ehk 1400 tehingut, keskmise hinnaga 771€/m². Võrreldes eelmise aastaga on väljaspool linnasid tehtud tehingute osakaal vähenenud (elmisel aastal oli väljaspool linnasid tehingute osakaal 62%, kuid keskmine hind on jäänud suuresti samaks). Sarnaselt korteriomanditega on ka elamute hindade osas suured piirkondlikud erinevused. Kui Harjumaal ja Tartumaal on ka linnadest välja jäävate elamute tehinguhinnad võrreldavad Eesti keskmise tehinguhinnaga, siis mujal maapiirkondades on hinnad oluliselt madalamad. Elamutega tehtud keskmist tehinguhinda kajastab **Joonis 12**, kus on välja toodud võrdlus ka eelmise aastaga. Jätkuvalt kasvavad kinnisvara hinnad eelkõige Harju- ja Tartumaa maapiirkondades, jäädes muudes piirkondades oluliselt madalamaks. Seejuures on aastaga laienenud nn Suur-Tallinna ja ka Tartu mõjuala, kus keskmine tehingu hind on keskmisest kõrgem.

¹³ <https://mes.ee/eluaseme-kaaslaen>

Joonis 12.. Elamute ruutmeetri keskmine tehingu hind, 2022 (vasakul) ja 2023 (paremal)
Allikas: Maa - Amet

1.3 Maakasutus, tootmissisendid ja põllumajandustootjad

Helve Hunt, Marje Ree

1.3.1 Maakasutus

Maakatastri andmetel oli 2023. aasta lõpuks maakatastris registreeritud 1,05 mln ha haritavat maad: 0,25 mln ha looduslikku rohumaad ja 2,30 mln ha metsamaad. Viimase viie aastaga on haritava maa pindala mõnevõrra (-90 ha) vähenenud, samal ajal on loodusliku rohumaa pindala suurenenud 7950 ha võrra ning metsamaa pindala 16 120 ha võrra.

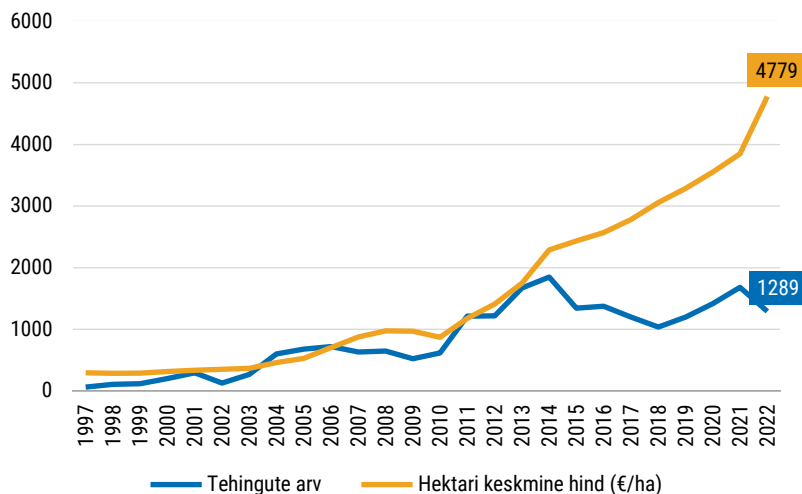
Põllumajandusmaa vähenemine, mis on võrreldes varasemate aastatega mõnevõrra pidurdunud, jätkub ja see toimub eelkõige valglinnastumise (elamud ja tootmishooned, teed) ja metsastumise tulemusena.

Viimase viie aastaga on haritava maa pindala vähenenud 90 ha võrra, kuid loodusliku rohumaa pindala on suurenenud ligi 8000 ha võrra. Samal ajal on metsamaa pindala suurenenud veidi üle 16 000 ha võrra.

Ehitustegevuste tulemusena hävib aga põllumajandusmaa ja selle mullastik alatiseks. Väärtusliku põllumajandusmaa mullastiku kaitseks on Regionaal- ja Põllumajandusministeerium ette valmistamas selle kaitset käsitlevat õigusakti eelnõu ning väärtuslikud põllumajandusmaad määratakse ja nende kaitse- ja kasutustingimused seatakse

kohaliku omavalitsuste üksuste poolt koostatavates üldplaneeringutes.

Alates 1997. aastast kuni 2021. aastani kasvas haritava maa ostu-müügi tehingute arv ligi kolmkümmend korda – 1997. aastal tehti haritava maaga 62 ostu-müügi tehingut ja 2021. aastal 1681 tehingut. 2022. aastast on ostu-müügi tehingute arv kahanenud – 2022. aastal tehti haritava maaga 1289 ostu-müügi tehingut ning 2023. aastal juba alla 1000 tehingu ehk 943 tehingut. Siinjuures väärrib märkimist, et haritava maa tehingute kõrgpunkt oli 2014. aastal, mil haritav maa vahetas omanikku koguni 1848-l korral.

Joonis 13. Haritava maa tehingud ja hektari keskmine maksumus

Allikas: Maa-amet

Viimaste aastatega on haritava maa keskmine hektari hind, kui arvestada kõikide haritava maa tehingutega, pidevalt kasvanud. Alates 1997. aastast on ostu-müügi tehingutes olnud haritava maa keskmine hektari maksumus suurenenud 295 eurolt 5692 euroni ehk peaaegu kakskümmend korda.

Kui veel kümme aastat tagasi ehk 2013. aastal oli haritava maa keskmine maksumus 1749 eurot, siis 2023. aastal juba 5692 eurot ehk kümne aasta taguse hinnaga võrreldes üle kolme korra kõrgem.

Viimase veerandsaja aastaga on haritava maa hektari maksumus suurenenud peaaegu kakskümmend korda. Viimase kümne aastaga on hinnakasv olnud kolmekordne.

Tehingute kogumaksumus on viimase viie aasta jooksul olnud muutlik. Kui 2018. aastal tehti haritavate maadega tehinguid kogumaksumusega 32,1 mln eurot ja 2022. aastal 66,8 mln eurot, siis 2023. aasta tehingute kogumaksumus vähenes 11,7 mln euro võrra (2023. aastal oli tehingute kogumaksumus 55,1 mln €).

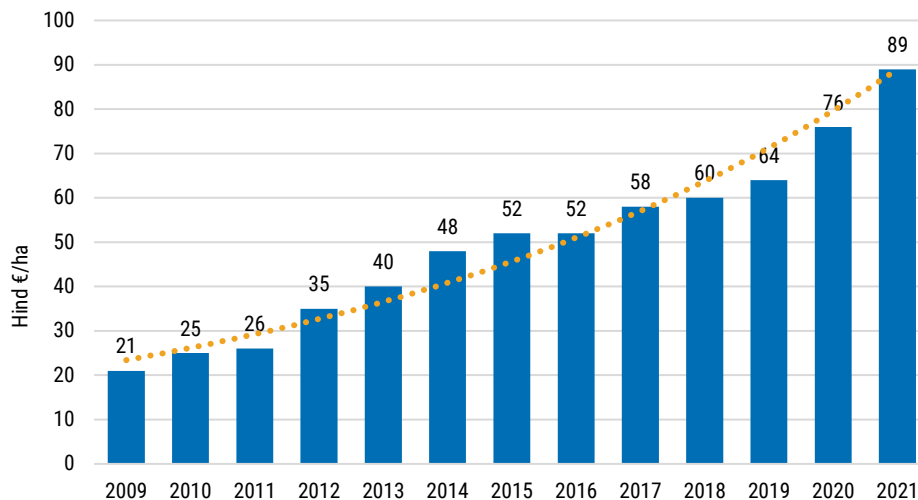
Maa-ameti poolt koostatud ülevaatest „Eesti kinnisvaraturg 2023. aastal“¹⁴ nähtub, et haritava maa tehingud hõlmasid 3219 hektarit, mis on 532 hektari võrra rohkem kui aasta varem. Kuna nimetatud aastaülevaates on analüüsitud haritava maa turutehinguid täpsemalt ja analüüsis on välja jäetud võimalikud vabaturu tingimustele mittevastavad tehingud, siis ei kirjelda nimetatud kokkuvõttes esitatud kogupindala kõikide tehingute pindala kokku, vaid vabaturutingimustes tehtud tehingute pindala. Pindalaliselt tehti haritava maaga vabaturutingimustele vastavaid tehinguid kõige rohkem Lääne-Virumaal (608 ha ulatuses). Rohkem kui 200 hektari ulatuses tehti haritava maa tehinguid Pärnumaal (334 ha), Jõgevamaal (278 ha), Järvamaal (270 ha), Tartumaal (292 ha) ja Viljandimaal (231 ha).

Nimetatud kinnisvaraturu ülevaatest nähtub, et 2023. aastal kujunes vabaturu tingimustes riigi keskmiseks haritava maa hinnaks 6345 €/ha (2022. a 5160 €/ha). Kui 2022. aastal oli haritava maa keskmine hind üle 5000 €/ha üheksas maakonnas (Harju-, Jõgeva-, Järva-, Lääne-Viru-, Põlva-, Rapla-, Tartu-, Valga- ja Viljandimaal), siis 2023. aastal oli kaheksas maakonnas (Jõgeva-, Järva-, Lääne-Viru-, Põlva-, Rapla-, Tartu-, Viljandi- ja Võrumaa) haritava maa keskmine hind juba rohkem kui 6000 €/ha, sealhulgas Põlvamaal ja Jõgevamaal küündis see ligi 7300 €/ha-ni.

¹⁴ https://maaamet.ee/kinnisvaraturu-aastaulevaated?view_instance=0¤t_page=1

Analüüsis kasutati vähemalt 2 ha üldpindalaga kinnistuid, kus põhikõlviku (haritav maa) kõrval oli teisi kõlvikuid alla 10%. Välja jäeti tehingud ranna- ja siseveekogude kaldavööndis ning suurte linnade läheduses, kus maa hind oli põllumaana kasutamiseks liiga kõrge. Samuti on välja jäetud vabaturu tingimustele mittevastavad tehingud, nt plokkttehingud, tehingud seotud osapooltega (äri- ja sugulussidemed), kuid sellele vaatamata, ei saa kõrgeima hektarihinnaga tehingute puhul välistada elukondlikku või muud kasutusperspektiivi, kuna vastav info tehingute andmebaasist ning avalikult kättesaadavast teabest üheselt ei nähtu. Analüüsi ei ole kaasatud ka tehinguid, mille hinnatase oli alla 1500 eur/ha. Võrreldes päringukeskkonnaga on aastaülevaate koostamisel analüüsitud põllumaad põhjalikumalt.

Statistikaameti andmetel on umbes 63 protsenti põllumajandusmaast kasutuses rendimaadena¹⁵. Kui 2001. aastal oli rendil ligi 400 000 hektarit põllumajandusmaad, siis 2020. aastal on rendimaid 616 100 hektarit. Statistikaameti andmetel on samal perioodil rendihind kasvanud rohkem kui kaks korda, ulatudes 2022. aasta andmetel 101 euroni hektari kohta¹⁶. Andmed 2023. aasta kohta rendil oleva põllumajandusmaa pindala ja rendihinna kohta puuduvad.

Joonis 14. Põllumajandusmaa keskmine rendihind, €/ha

Allikas: Maa-amet

„Eesti kinnisvaraturg 2023. aastal“ toodud ülevaatest nähtub, et valdavalt haritavat maad sisaldavate **riigi omandis** olevate kinnisasjade rendihinnad on kõrgemad¹⁷. Kui 2019. aastal oli haritavat maad sisaldavate kinnisasjade keskmine rendihind 83–194€/ha (Harjumaal 83€/ha ja Tartumaal 194€/ha), siis viis aastat hiljem ehk 2023. aastal olid riigi omandis olevate haritavat maad sisaldavate kinnisasjade keskmised rendihinnad 139–242€/ha (Pärnumaal 139€/ha ja Tartumaal 242€/ha).

Valdavalt looduslikku rohumaad sisaldava riigi omandis oleva kinnisasja keskmine kasutustasu oli 2023. aastal 84€/ha.

1.3.2 Tootmissisendid

Põllumajandussaaduste tootmiseks kasutatavate tootmisvahendite hinnad odavnesid Statistikaameti andmetel 2023. aastal võrdluses eelneva aastaga keskmiselt 11%. Tootmiseks vahetarbimises kasutatavate kulude struktuuris on sektori keskmisena suurim osatähtsus loomasöödal (~35%), väetistel (~10%), energial (~10%), põllumajanduslikel teenustel, muudel kaupadel ja teenustel (~kolmandik).

Põllumajandussaaduste tootmiseks kasutatavate tootmisvahendite hinnad odavnesid 2023. aastal võrdluses eelneva aastaga keskmiselt 11%. Vahetarbimises kasutatavate kulude struktuuris on suurim osatähtsus loomasöödal ~35%.

Loomasööt

Loomasööt odavnes keskmiselt 6%, mis tulenes eelkõige söödateravilja hinna odavnemisest. Rohusööda tootmiskulud siiski kasvasid. Kattetulu arvestused taime- ja loomakasvatuses¹⁸ näitavad, et põldheinast

¹⁵ Rendimaade andmed ei ole muutunud, väljaarvatud hektari hind. Viimased andmed on 2020. aastast püsinud statistikas muutumatuna.

¹⁶ Alates 2019. aastast on rendiandmete jaoks kasutatud Põllumajandusuuringute Keskuse (praegu METK) põllumajandusliku raamatupidamise andmebaasi (FADN) andmeid

¹⁷ Maa-ameti poolt avalikul enampakkumisel rendile antud valdavalt haritavad maad (haritava maa kõlviku osakaal terve katastriüksuse pindalast >= 90%). Nimetatud statistika kajastab Keskkonnaministeeriumi (alates 2023. aastast Regionaal- ja Põllumajandusministeeriumi) valitsemisalas olevaid maid, mille enampakkumised on Maa-amet korraldanud. Maa-ameti avalikul enampakkumisel kujunenud rendihinnad sõltuvad mitmetest asjaoludest, mistõttu võib rendite koondandmestik näidata tulemusi, mis ei korreleeru haritava maa ostu-müügituruga.

¹⁸ [Kattetulu | Maaelu Teadmuskus \(agri.ee\)](https://maaelu.teadmuskus.ee/agri.ee)

ühe tonni pallisilo tootmiseks olid tootmiskulud 2023. aastal 101,48 eurot (2022. aastal 89,30 €) ja hoidlasilo tootmiseks 90,70 eurot (2022. a 74,94 €).

Energia

Statistikaameti andmetel tõusis energia hinnaindeks keskmiselt 2%, kuid selle alajaotusena elekter 19%, samal ajal soojus ja kütus odavnesid mõlemad 11%.

Elektri hind alustas kallinemist juba 2021. aasta sügisel ning 2022. aastal kasv jätkus. Kui Statistikaameti elektriinna indeks näitas 2023. aastal 19% kasvu võrreldes eelneva aastaga, siis tuginedes NordPool¹⁹⁾ andmetele maksis elekter 2023. aastal keskmiselt 90,8 €/MWh, mis oli kaks korda odavam kui aasta varem (192,06 €/MWh). See näitab, et elektri lõpphinna kujunemisel on palju erinevaid mõjutajaid (nt võrgutasud, taastuvenergia tasu, aktsiis, kompensatsioonid). Eesti elektri hind oli üldjuhul sarnane Läti ja Leedu hinnatasemega, kuid kõrgem kui Soomes.

Diislikütuse hind alustas järsku tõusu peale sõja algust 2022. aasta märtsis. 2023. aasta keskmiseks diislikütuse jaehinnaks kujunes 1,604 €/l (2022. aastal 1,790€/l²⁰⁾). Vaatamata hinna odavnemisele jäi see siiski ~30% kõrgemaks kui 2021. aastal. Põllumajanduses ja kalanduses on toonud hinnaleevendust alates 2022. aasta 1. juunist alandatud aktsiisimäär 21 senti/l erimärgistatud diislikütusel, võrdluses 37,2 senti/l diislikütuse aktsiisiga. Siiski jäi Eesti diislikütuse hind ilma maksudeta kõrgemaks kui Lätis ja Leedus.

Väetised

Väetiste hinnaindeks langes Statistikaameti andmetel keskmiselt 13%, kuid jäi siiski enam kui kolmandiku võrra kallimaks võrreldes 2021. aastaga. Eesti sõltub imporditavast väetisest.

Väetisi imporditi 2023. aastal ~280 000 tonni, mis võrreldes 2022. aastaga oli 172 000 tonni vähem (- 38%). Lämmastikväetised moodustasid kogusest 61%, kompleksväetised 36%, kaaliumväetised 4%, loomsed ja taimsed väetised 3% ja fosforväetised 0,03%.

Eelnevatel aastatel (enne Venemaa agressiooni Ukrainas) olid peamised päritoluriigid püsivad – Venemaa, Leedu, Saksamaa, Holland, Soome. Kokku oli nende riikide osakaal ligi 90% imporditavast väetise kogusest. Venemaa oli väetiste impordipartnerina esikohal ja kõigi aastate lõikes oli osatähtsus üle 65%. Tuleb arvestada, et märgatav osa imporditud kogusest veeti välja teistesse riikidesse (reeksport). Hinnanguliselt jäi ~60% imporditavast kogusest Eestisse.

Venemaa osatähtsus väetiste impordis vähenes juba 2022. aastal ja 2023. aastal see trend jätkus. Enim veeti väetisi 2023. aastal sisse Leedust (16%), Hollandist (15%), Soomest (12%), Saksamaalt (8%) ning Venemaalt (7%; 2022. aastal 34%), Viis suurema osakaaluga riiki moodustasid ~60% väetise impordi väärtusest. Päritoluriikide arv on kasvanud, mis näitab, et tarnet on suudetud mitmekesistada. Imporditud väetiste keskmised ühikuhinnad odavnesid aastases võrdluses ~90%.

1.3.2 FADN 2022. aasta tulemused

Põllumajanduslike majapidamiste standardtulemused hõlmavad mitmekülgseid raamatupidamisandmeid, mis iseloomustavad nn keskmist põllumajandustootjat, sh nii tootmistüübi kui majandusliku suuruse järgi grupeerides. Andmed kogutakse põllumajandusloenduse alusel koostatud valimisse sattunud majapidamistelt. Andmete kogumist ja töötlemist korraldas kuni aastani 2022 Põllumajandusuuringute Keskus, mis alates 01. jaanuarist 2023 kuulub Maaelu Teadmuskeskuse koosseisu. Andmete kogumise

¹⁹ Market data | Nord Pool (nordpoolgroup.com)

²⁰ Weekly Oil Bulletin (europa.eu)

metoodika²¹ võimaldab tulemusi laiendada põllumajandustootjate üldkogumile ning võrrelda erinevate tootmistüüpide, majandusliku suuruse, tootmisviisi või tegutsemisvormiga tootjate standardtulemusi nii Eestis kui Euroopa Liidu liikmesriikides²². EL Komisjon kasutab FADN andmeid ühise põllumajanduspoliitika hindamisel ning põllumajandustootjate majandusliku toimetuleku seirel²³, samuti on need andmed väga oluline infoallikas Eesti põllumeeste olukorra jälgimiseks. 22. juunil 2022 tegi EL Komisjon ettepaneku muuta FADN põllumajandustootjate jätkusuutlikkuse andmevõrguks²⁴, lisades raamatupidamisandmetele keskkonna ja sotsiaalsed näitajad. Selle ettepanekuga jätkub töö 2023. aastal, eesmärk on uutel alustel andmeid koguda 2025. majandusaasta kohta 2026. aastal.

2022. aasta [standardtulemused](#) avaldati 2023. aasta detsembris. Detailne ülevaade e-väljaandena on leitav aadressilt: [Põllumajanduse majandusnäitajate kogumikud Maaelu Teadmuskuskeskus](#). Lisaks kogutoodangu ja kulude alajaotuste väärtusele ning tulemusnäitajatele, nagu loodud lisandväärtus või ettevõtjatulu, on saadaval ka andmed saadud toetuste, saagikuste, hindade ja kasutatud väetiste koguste kohta.

1.3.3 Põllumajanduse majandusharu 2023. aasta korrigeeritud esialgsed majandustulemused

Regionaal- ja Põllumajandusministeerium koostab esialgseid hinnanguid põllumajanduse majandusarvestuses²⁵, milles kogu põllumajandustootmises aasta jooksul toimunud arengud kirjeldatakse rahalise väärtusena. Arvesse võetakse nii taime- kui loomakasvatustoodangu mahud, varude

Põllumajanduse majandusharu kogutoodangu väärtus vähenes 2023. aastal eelneva aastaga võrreldes viiendiku võrra. Tulemust mõjutas nii teraviljasaagi vähenemine ja hinnalangus kui ka loomade arvu vähenemine.

muutus, põllumajandusloomade eluskaalu juurdekasv, kui põllumajandustootmisega seonduvad kõrval-tegevused ja teenused. Toodangu koguste ja tootmiseks kasutatud sisendite kulude väärtus kujuneb vastavalt Statistikaameti hinnaindeksitele. 2023. aasta tulemust mõjutasid nii teraviljasaagi vähenemine

kolmandiku võrra kui ka põllumajandusloomade (v.a sead, kodulinnud) arvu vähenemine.

Venemaa lahkumine viljakoridori lepest ja rünnakud Ukraina sadamate infrastruktuurile tõid turgudele ebakindlust ja hindadesse volatiilsust, kuid üldiselt olid teravilja ja rapsi hinnad nii maailmas kui ka Eestis 2023. aastal languses. Väetised ja energiahinnad odavnesid, kuid 2023. aasta saak põhineb siiski veel eelmise aasta kõrgete hindadega varutud sisenditel (**Joonis 15**).

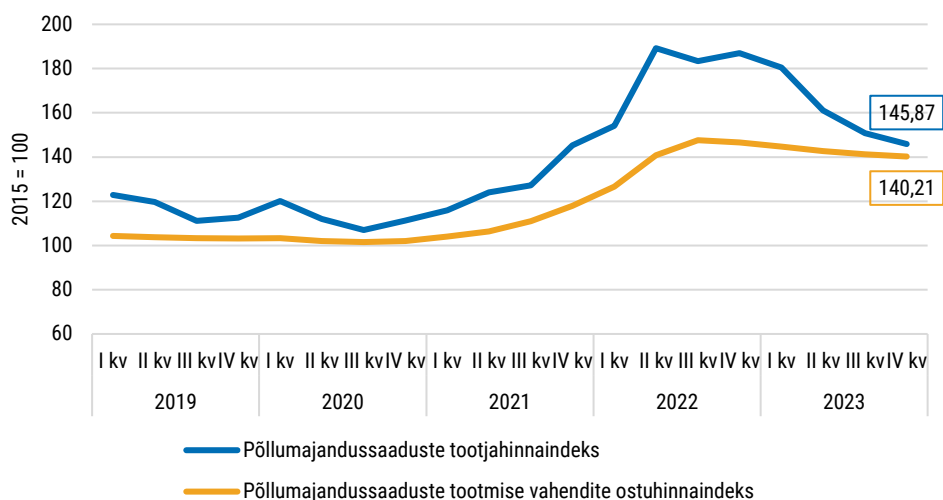
²¹ Alates 2015. aruandeaastast on kõik Euroopa Nõukogu 30. novembri 2009. aasta määruse (EÜ) nr 1217/2009 rakendamise eeskirjad sätestatud komisjoni rakendusemääruses (EL) nr 2015/220 ja selle lisades. Standardtulemuste arvutamise aluseks on ELi metoodika (RI/CC 1750).

²² Arvesse tuleb võtta, et liikmesriikide lõikes on majandusliku andmebaasis kajastatavate majapidamiste suuruse alampiir erinev, Eestis on alampiiriks standardkogutoodangu väärtus 4000 eurot. Alampiiri seadmisel on põhimõte, et üldkogumiga saaks kaetud ligikaudu 90% vastava liikmesriigi põllumajanduslikust tootmisest (standardkogutoodangu väärtusest, kasutatud põllumajandusmaast, loomühikutest).

²³ [Agricultural and farm economics \(europa.eu\)](#)

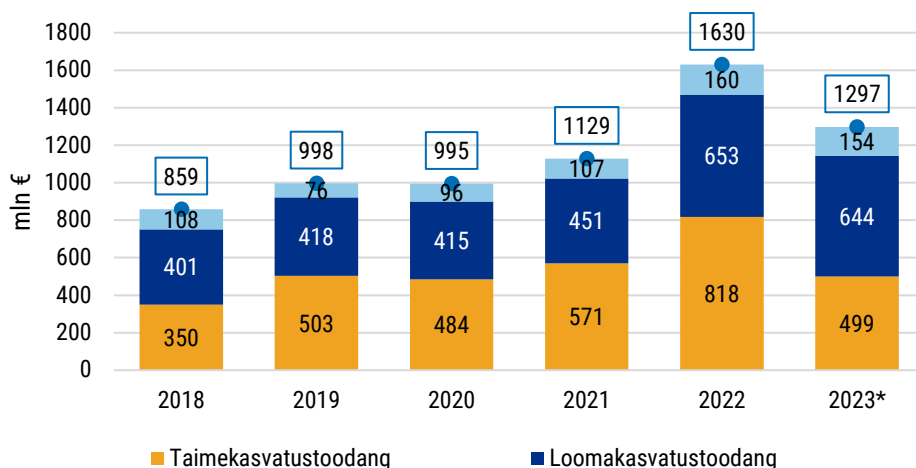
²⁴ [EUR-Lex - 52022PC0296 - EN - EUR-Lex \(europa.eu\)](#)

²⁵ Metoodika vastavalt määrusele (EL) 138/2004

Joonis 15. Põllumajandussaaduste tootmise vahendite ostuhinnaindeksi ja põllumajandussaaduste tootjahinnaindeksi 2019-2023
Allikas: Statistikaamet

Esialgsel²⁶ hinnangul oli 2023 põllumajanduse majandusharu kogutoodangu väärtus²⁷ 1,30 mld eurot, mida oli 20% vähem võrreldes eelmise aastaga. Toodanguga seotud toetused moodustasid kogutoodangust 2,1%. Kogutoodangu väärtusest moodustas taimekasvatussaaduste kogutoodang ~39%, loomakasvatussaaduste kogutoodang ~50% ning lahutamatud kõrvaltegevused ja põllumajanduslikud teenustööd ~11%.

*- esialgne hinnang

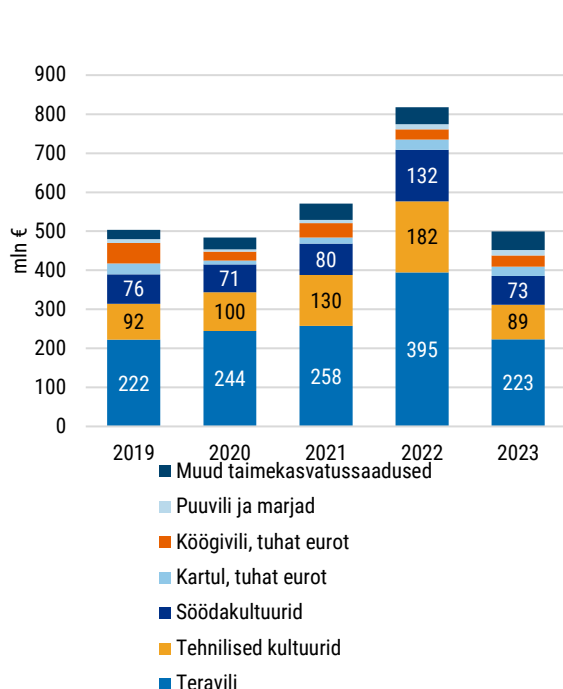
Joonis 16. Põllumajanduse majandusharu kogutoodangu väärtus aastatel 2019-2023, mln €
Allikas: Statistikaamet

Taimekasvatustoodangu väärtus oli 499 mln eurot (sh ~8 mln € toetuseid), mida oli 39% vähem võrreldes eelneva aastaga. Taimekasvatussaaduste maht vähenes 27% ja alushinnad langesid 18%. Suurimad mõjutajad taimekasvatustoodangu väärtuse kujunemisel on teravili (45% taimekasvatustoodangu väärtusest), kaunvili ja õlikultuurid (12%). Teravilja kogutoodangu väärtus vähenes võrdluses 2022. aastaga 44% nii väiksema saagikuse kui madalama hinna tõttu. Õlikultuuride toodangu väärtust mõjutas nii väiksem saak kui ka madalam hind võrreldes eelneva aastaga. Värske köögivilja toodangu väärtus tootjahinnas suurenes 11% ja maht 8%, samas tootjahind suurenes vaid 3% (Joonis 17).

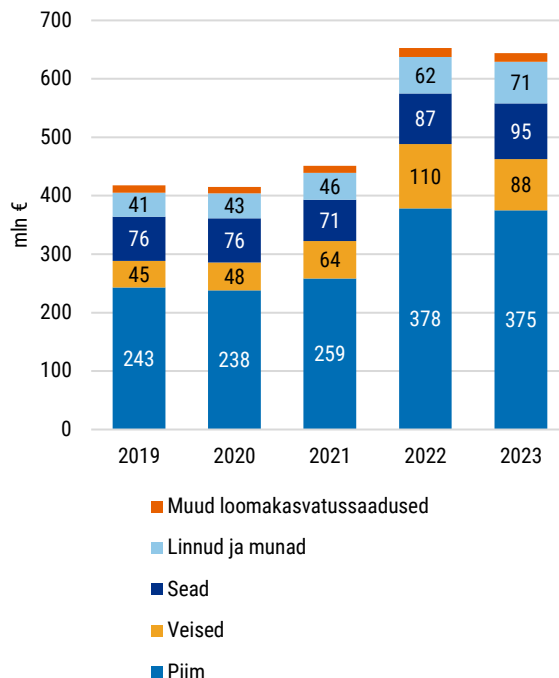
²⁶ Esialgne (II) hinnang avaldatud SA andmebaasis 1. aprill 2024

²⁷ Väärtus alushindades (koos tootetoetustega)

Loomakasvatustoodangu väärtus oli 644 mln eurot (sh ~21 mln € toetuseid) vähenes alushinnas ~1%. Loomakasvatustoodangu maht suurenes 4% ja alushinnad langesid 6%. Suurem mõjutaja on piim, mis moodustab loomakasvatustoodangu väärtusest 58%. Piima kogutoodangu väärtus vähenes 1%, seejuures maht suurenes 5% ja alushind langes 6%. Sigade toodangu väärtus moodustas loomakasvatustoodangu väärtusest 15% ja veiste toodangu väärtus 14% (**Joonis 18**).

Joonis 17. Taimekasvatuse kogutoodangu väärtuse struktuur 2019-2023
Allikas: Statistikaamet

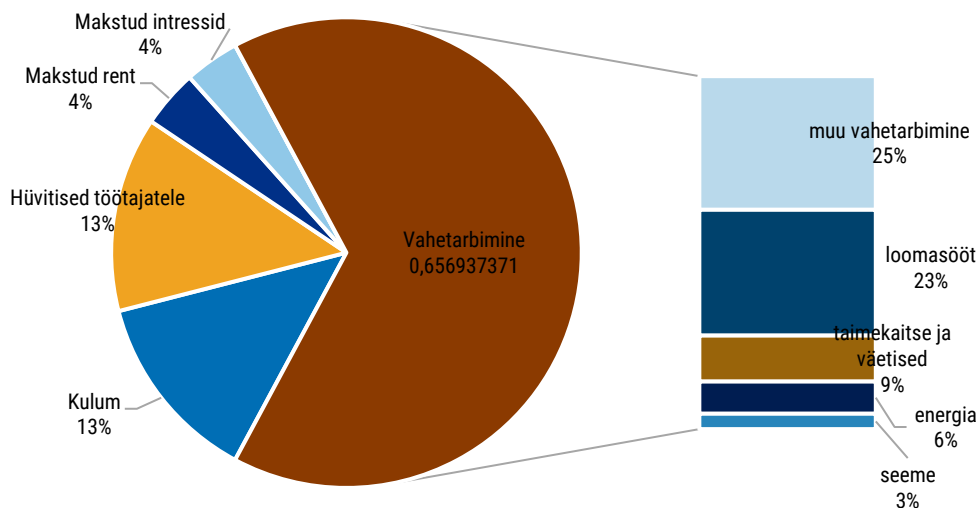

Joonis 18. Loomakasvatuse kogutoodangu väärtuse struktuur 2019-2023
Allikas: Statistikaamet

Vahetarbimine kajastab kõikide tootmisprotsessis sisendina kasutatud kaupade ja teenuste (muutuvkulude) väärtust (sh ka omatoodetud rohusöödad). Vahetarbimise väärtuse kujunemisel on aluseks eelnevate aastate ühikukulu, põllumajandussaaduste tootmise vahendite ostuhinnaindeksid ning saaduste toodangu mahud. **Vahetarbimise** väärtuseks 2023. aasta esialgse hinnangu kohaselt kujuneb 1,07 mld eurot, mis on 7% vähem kui 2022. aastal. Vahetarbimine moodustas põllumajanduse majandusharu toodangu väärtusest 82%. Vahetarbimises kõige enam vähenes kulu elektrile (-30%) ja taimekaitsevahenditele (-25%).

Põhivara **kulum** suurenes hoonetesse ja rajatistesse ning masinatesse ja seadmetesse tehtud suurte investeeringute tõttu 9%, jõudes 213 mln euron. **Väliste tegurite (tööjõukulud, rendid ja intressid)** kulud suurenesid kokku 27% kuni 343 mln euron, seejuures intressimaksed suurenesid 2 korda, tööjõukulud 24%, rendimaksed jäid eelmise aasta tasemele (+0,5%).

Kogukulud (1621 mln €) suurenesid 2023. aastal võrreldes 2022. aastaga 1% ning nende struktuuris moodustas vahetarbimine 66%, kulum 13% ja välised tegurid (hüvitised töötajatele, makstud intressid ja rent) 21% (**Joonis 19**).

Joonis 19. Põllumajanduse majandusharu kogukulude struktuur, 2023

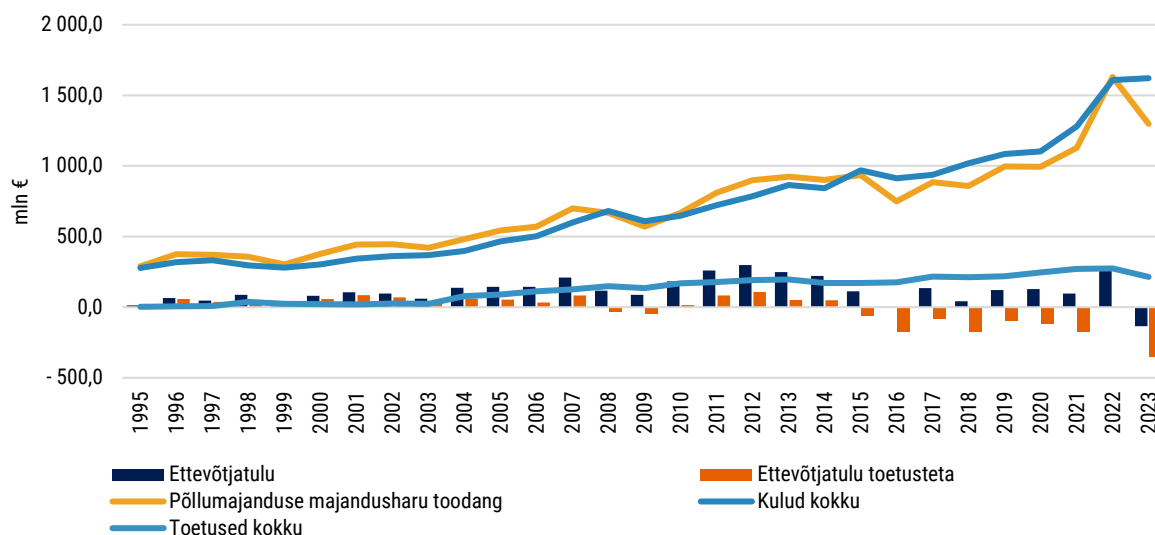
Allikas: Statistikaamet

Kogukulud ületasid kogutoodangu väärtust tootjahinnas ehk turult saadavas hinnas (ilma toetusteta) 28%. Toetustoetuseid, mis kajastuvad kogutoodangu väärtuses (28,3 mln €) ja tootmistoetuseid (185 mln €) määrati 2023. aastal kokku 22% vähem kui 2022. aastal. Toodangu väärtuse ja toetuste summa suhtena kogukuludesse on 0,91, mis tähendab, et vaatamata toetuste toele ületavad kulud tulusid (-134 mln €).

Kogukulud ületavad kogutoodangu väärtust ja põllumajanduse majandusharu ettevõtjatulu kujuneb ainult toetuste najal alates 2015. aastast, 2023. aastal vaatamata toetuste toele ületavad kulud tulusid.

Pikaajalist aegrida vaadates on olnud aastaid (1995-2007 ja 2010-2014), kus toodangu väärtus tootjahinnas ületab kogukulud, kuid aastatel 2008-2009 (majanduslanguse

järgsed aastad) ja alates 2015. aastast on sektoril olnud vaja kogukulude katteks kasutada toetuste vahendeid, et toota lisandväärtust ja teenida ettevõtjatulu (**Joonis 20**). Põllumajanduse majandusharu perioodi 2015-2023 ettevõtjatulu on kokku 775,7 mln eurot, samal ajal on toetustena (v.a investeeringuteks) suunatud sektorisse 2,0 mld eurot.

Joonis 20. Põllumajanduse majandusharu ettevõtjatulu kujunemine perioodil 1995-2023

Allikas: Statistikaamet

1.4 Mahepõllumajandus

Marika Ruberg

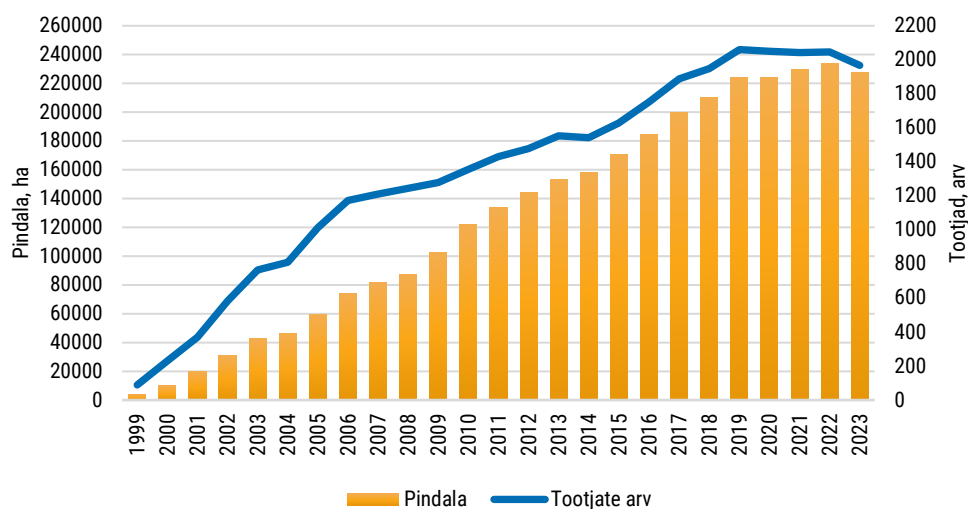
Mahepõllumajandussektor on viimastel aastatel kasvanud hoogsalt nii maailmas, Euroopas kui ka Eestis. Euroopa Liidu roheline kokkulepe „Talust taldrikule“ strateegia näeb ette, et 2030. aastaks moodustab mahepõllumajandusmaa 25% Euroopa Liidu põllumajandusmaa pindalast. Eestis oli 2023. aastal 227 741 ha mahepõllumajandusmaad, mis moodustab kogu Eesti põllumajandusmaast ligikaudu 23% (Joonis 24). Lisaks oli kontrollitud looduslikke korjealasid

Mahepõllumajandusmaa moodustab kogu Eesti põllumajandusmaast ligikaudu 23%. Aastaga vähenes mahepõllumajandusmaa 2,6% ja mahetootmisega tegelevate ettevõtete arv 3,8%.

85 649 ha. Võrreldes aasta varasemaga vähenes mahepõllumajandusmaa 6131 hektari võrra ehk 2,6%. Mahetootmisega tegelevaid põllumajandusettevõtteid oli 2023. aastal 195, võrreldes eelmise aastaga vähenes nende arv 78 võrra ehk 3,8%. Mahepõllumajandusettevõtted on aastatega järjest suuremaks kasvanud – 2023. aastal oli keskmises

mahepõllumajandusettevõttes ligikaudu 116 ha mahepõllumajandusmaad.

Maaelu Teadmuskuskeskus (METK) avaldas 2023. aasta detsembris ülevaate Eesti põllumajandustootjate majandusnäitajatest, mis põhinevad 2022. aasta kohta andmeid esitanud ettevõtete andmetel²⁸. Ülevaates on vaadeldud nii tava- kui ka mahetootmist. **Netolisandväärtus tööjõu ühiku kohta mahepõllumajanduses** on võrreldes 2021. aastaga 25% võrra suurenenud (2021.a 28 611 €, 2022.a 35 653€). 2022. aasta oli taimikasvatuseks soodne aasta ning põllukultuuride, v.a rukis, suvisegavili ja taliraps saagikused olid kõrgemad kui eelneval aastal. Ka teravilja realiseerimishind oli kõrgem kui 2021. aastal.

Joonis 21. Mahepõllumajandusmaa pindala ja mahetootmisega tegelevate ettevõtete arv aastatel 1999–2023

Allikas: Mahepõllumajanduse register

Mahetooraine väärindamisega tegelevate ettevõtete arv on jäänud stabiilseks. 2023. aastal tegeles mahepõllumajandusliku toidu töötlemise ja sööda tootmisega kokku 195 ettevõtet. Palju toodetakse puu- ja köögiviljatooteid ning jooke, sh mahlu, nektareid, mahlajooke jms. Toodetakse ka tera- ja kaunviljatooteid, pagari-, pasta- ja kondiitritooteid, liha- ja piimatooted, teesid ning õlisid. Järjest enam kasutatakse mahetooteid ka toitlustusasutustes. 2023. aasta lõpuks oli Põllumajandus- ja Toiduametit mahetoitlustamisest teavitanud 174 toitlustusettevõtet.

²⁸ Raamatupidamise andmebaas (FADN) | Maaelu Teadmuskuskeskus (agri.ee)

2022. aasta septembrist alates rakendus **toetusmeede haridusasutustele**, mille raames toetatakse lastele mahetoitu pakkuvaid üldhariduskooli ja lasteaedu. Toetusmeede on suurendanud haridusasutuste huvi pakkuda lastele mahetoitu. Kui mahetoitlustamisest teavitatud kooli ja lasteaedu oli 2021. aastal 45 (6% Eesti lasteaia- ja koolilastest), siis 2023. aasta lõpus pakuti mahetoitu juba 153 haridusasutuses (ligikaudu 20% Eesti lasteaia- ja koolilastest). Toetuse andmisega soovitakse 2030. aastaks jõuda tasemele, kus vähemalt 50%-le Eesti lasteaialastest ja üldhariduskoolide õpilastest pakutakse mahetoitu. Toetusega hüvitatakse mahepõllumajandusliku toidu kõrgema hinnaga seotud lisakulud haridusasutuste pidajatele. Lastele mahepõllumajandusliku toidu pakkumine aitab kaasa toidutootmise kestlikkusele ning laste teadlikkuse suurendamisele mahepõllumajandussektorist ja keskkonnahoiust laiemalt. Toetuse rakendamine aitab kaasa ka kohaliku mahepõllumajandussektori arengule, suurendades mahepõllumajandusliku toodangu turunõudlust. Mahepõllumajanduslikku toitu pakkuvad haridusasutused tagavad stabiilse ja kasvava nõudluse kohalike mahepõllumajandussaaduste järele ning annavad tootjatele suurema kindlustunde mahetootmisega jätkamiseks või sellega alustamiseks.

Mahetoidukaupade jaeturumaht oli 2022. aastal Eesti Konjunktuuriinstituudi arvutuste kohaselt 98mln eurot, mis on 6% enam kui 2021. aastal, mil see oli 92,6 mln eurot. 2022. aastal moodustas mahetoidukaupade jaeturumaht kogu toidukaupade jaeturumahust 4,6% (2021. aastal 5,0%). Kodumaiste mahetoodete osa oli toidukaupade jaemüügist 1,4% (koos otsemüügiga). Eesti Konjunktuuriinstituudi andmetel ostis 2022. aastal regulaarselt ehk kord nädalas mahetoitu 9% elanikest, 2020. aastal oli osakaal 13%.

1.5 Kalandus

Marje Ree

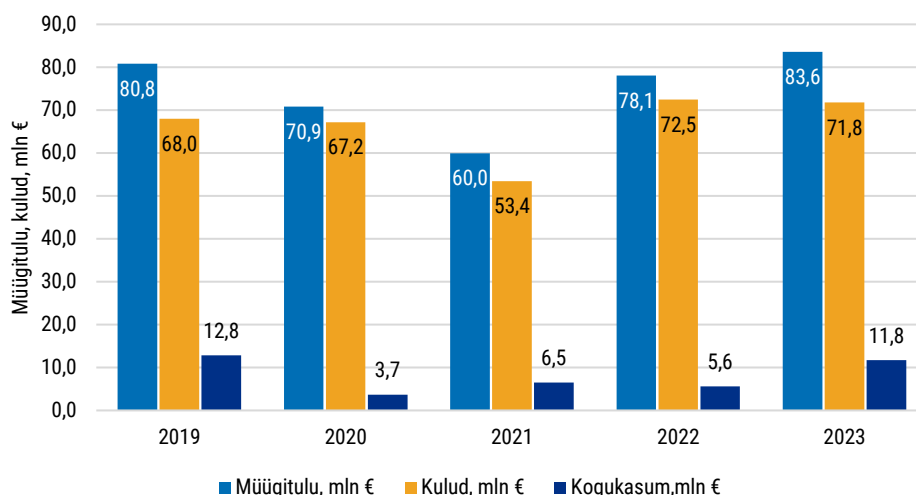
Kalapüügi ja vesiviljeluse tegevusvaldkonnas on ülevaates käsitletud ettevõtteid, mis kuuluvad Eesti majanduse tegevusalade klassifikaatori (EMTAK 2008) järgi gruppi A03²⁹. Kalapüük jaguneb Läänemere traalpüügiks, ranna- ja sisevetepüügiks ning kaugpüügiks. Eestis on küllaltki head eeldused vesiviljelustoodete tootmiseks. Eesti vesiviljeluse moodustavad neli tegevusvaldkonda: kaubakala kasvatamine, vähikasvatus, kala kasvatamine looduslikesse veekogudesse taasasustamiseks ning vetika- ja karbikasvatus.

Statistikaameti lühiajastatistika andmetel oli 2023. aastal kalapüügi ja vesiviljeluse valdkonnas tegutsevate ettevõtete **müügitulu** 83,6 mln eurot, mida oli 7% enam kui eelmisel aastal. Müügitulu kasv peegeldab kala kallinemist, sest samal ajal püügimaht jäi eelmise aasta tasemele. Kalapüügi ja vesiviljelusega tegelevatel ettevõtete kulude struktuuri iseloomustab kütuse ja energia suur osakaal (~17%). Sellest tulenevalt mõjutas kütuse ja energia odavnemine 2023. aastal positiivselt ettevõtete kulusid. Ettevõtete **kulud** olid 2023. aastal 71,8 mln eurot, vähenedes aastases võrdluses 0,9%.

Sisendite odavnemine võimaldas kulusid kokku hoida ja ettevõtete kasumlikkus suurenes.

Müügitulu kasv samaaegselt kulude kokkuhoiuga suurendas ettevõtete kasumlikkust. Kalapüügi ja vesiviljelusettevõtete **kogukasum** oli 2023. aastal 11,8 mln eurot, mida oli ~2 korda enam kui eelmisel aastal. Kui 2022. aastal teenisid ettevõtted toodangu müügist saadud igalt eurolt 0,07 eurot kasumit, siis 2023. aastal oli kasum poole suurem – 0,14 eurot.

²⁹ Kalanduse ja vesiviljeluse tegevusvaldkonnas tegutseb palju füüsilisest isikust ettevõtjaid (FIE, 2020. aasta 663), kelle majandustulemusi ülevaates ei kajastata, sellest tulenevalt on tegevusala tegelikud majandusandmed pisut suuremad. Vaatamata suurele arvukusele annavad FIE d tegevusala müügitulust vaid ~10%.

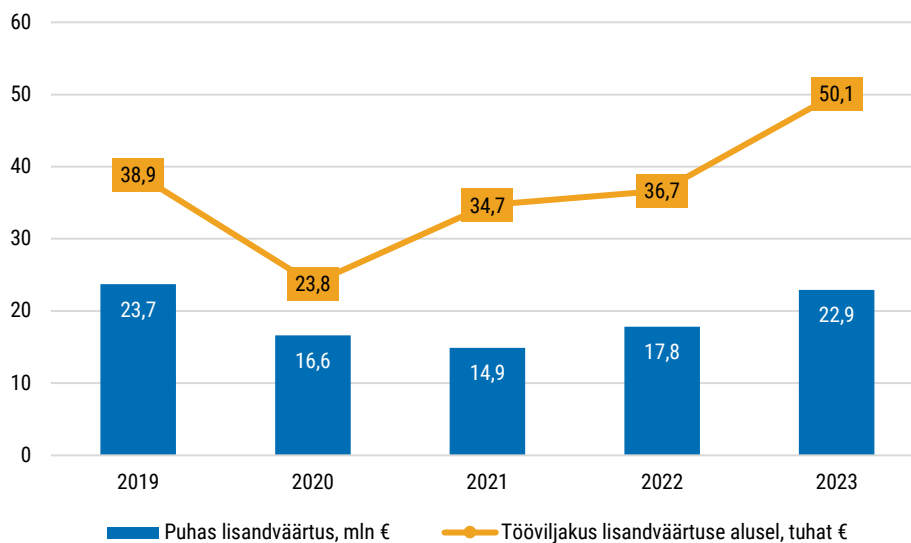

Joonis 22. Kalapüügi ja vesiviljeluse ettevõtete müügitulu, kulud, kogukasum aastatel 2019–2023

Allikas: Statistikaamet

Kalapüügi ja vesiviljelusega tegelevates ettevõtetes loodi 2023. aastal 22,9 mln euro eest lisandväärtust, mis suurenes eelmise aastaga võrreldes 28,8% (**Joonis 23**).

Ettevõtete efektiivsus suurenes. Kalapüügi ja vesiviljelusega tegelevates ettevõtetes loodi 2023. aastal 51 100 eurot **lisandväärtust töötaja kohta**. Võrreldes eelmise aastaga suurenes töövõljalikus lisandväärtuse alusel 36,6%.

Joonis 23. Kalapüügi ja vesiviljeluse ettevõtete loodud lisandväärtus, töövõljalikus aastatel 2019–2023

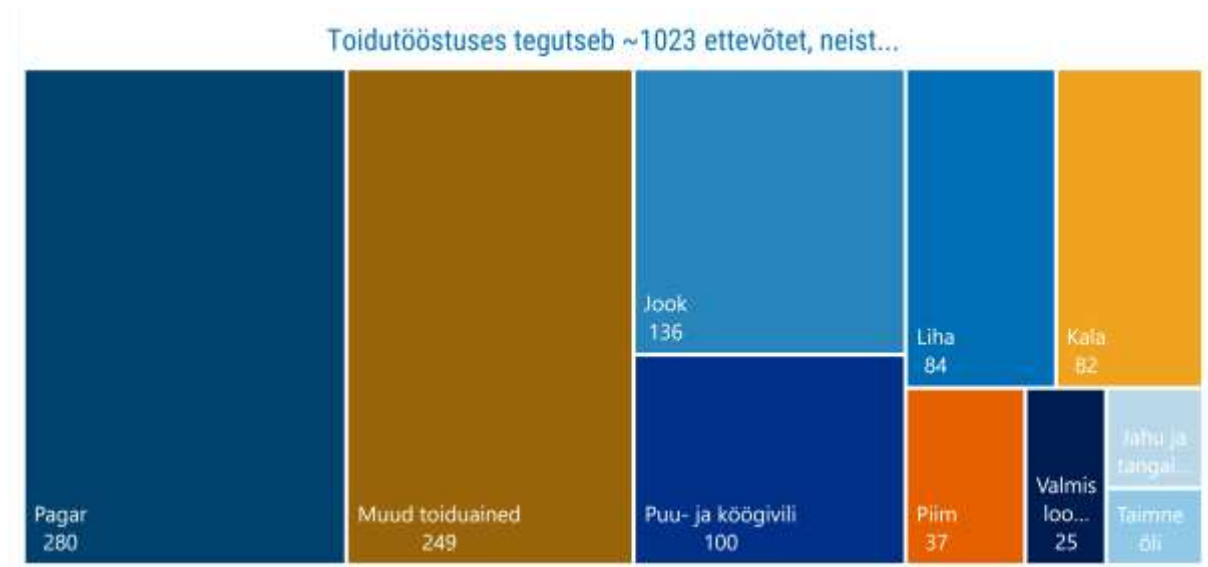
Allikas: Statistikaamet

Investeeringuid tehti kalapüügi ja vesiviljelusega tegelevate ettevõtete poolt 2023. aastal 8,9 mln euro eest, mida oli ~3 korda (+5,8mln €) enam võrreldes eelmise aastaga. Suurem osa investeeringutest tehti muudesse masinatesse ja seadmetesse (79%; 7,0 mln €), vähem investeeriti ehitistesse (14%; 1,3 mln €), transpordivahenditesse (7%; 588 000 €), vähem investeeriti maasse (50 000€) ja arvutitesse (1800€).

1.6 Toiduainetööstus

Marje Ree

Eestis tegutseb toiduainetööstuse valdkonnas (EMTAK 10; 11) enam kui 1000 ettevõtet (2022. a andmetel 1023) (juriidilisi isikuid). Suurusgruppide lõikes (tööga hõivatud isikute³⁰ arvu järgi) on kõige enam alla 10 töötajaga mikroettevõtteid, mis moodustavad ~80% kogu ettevõtete arvust. Samas annavad mikroettevõtted vaid ~5% toiduainetööstuse müügitulust ja ~70% tuleb ettevõtetest, kus on üle 100 töötaja. Toiduainetööstuses töötab umbes 3% hõivatutest ning luuakse ~3% Eestis loodud lisandväärtusest.

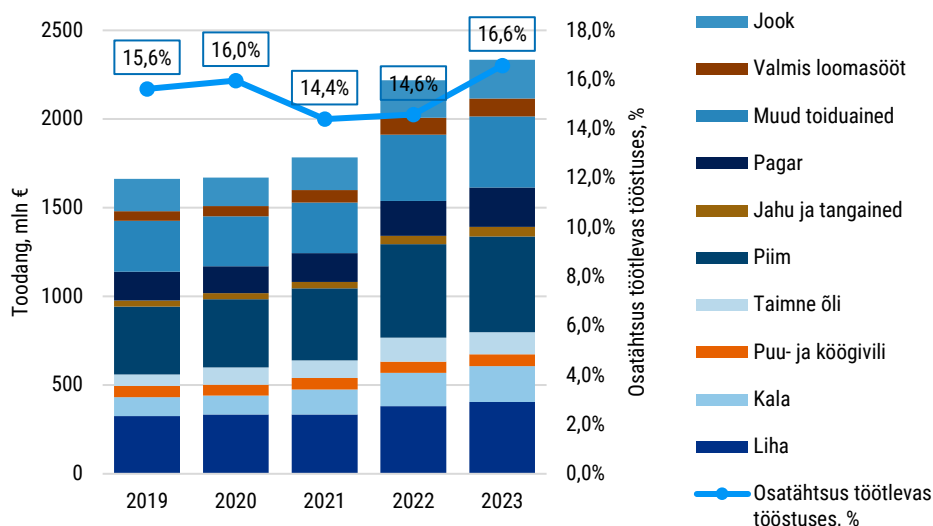
Joonis 24. Toiduainetööstuse ettevõtete osakaal sektoris 2022. aastal

Allikas: Statistikaamet

Statistikaameti lühiajastatistika andmetel **toodeti** 2023. aastal toiduainetööstuse ettevõtete poolt kokku ligi 2,3 mld euro eest toodangut (**Joonis 25**). Toiduainetööstuse toodangu väärtus moodustas vaadeldaval perioodil 17% töötleva tööstuse kogutoodangu väärtusest. Suurima osa Eesti toiduainetööstuse toodangu väärtusest annavad jätkuvalt piima- (23%) ja lihatööstus (17%). Toiduainetööstuse toodangu väärtusest rohkem kui kolmandik (ligi 900mln €) eksporditi, moodustades töötleva tööstuse ekspordist peaaegu kümnendiku.

Aastases võrdluses oli toiduainetööstuse kogutoodangu väärtus ~5% suurem kui eelmisel aastal, mis peegeldab eeskätt toodangu kallinemist, sest toodangu kogumaht samal ajal vähenes.

³⁰ Kõik ettevõttes töötavad isikud, olenemata tööajast

Joonis 25. Toiduainetööstuse toodangu väärtus, 2019-2023

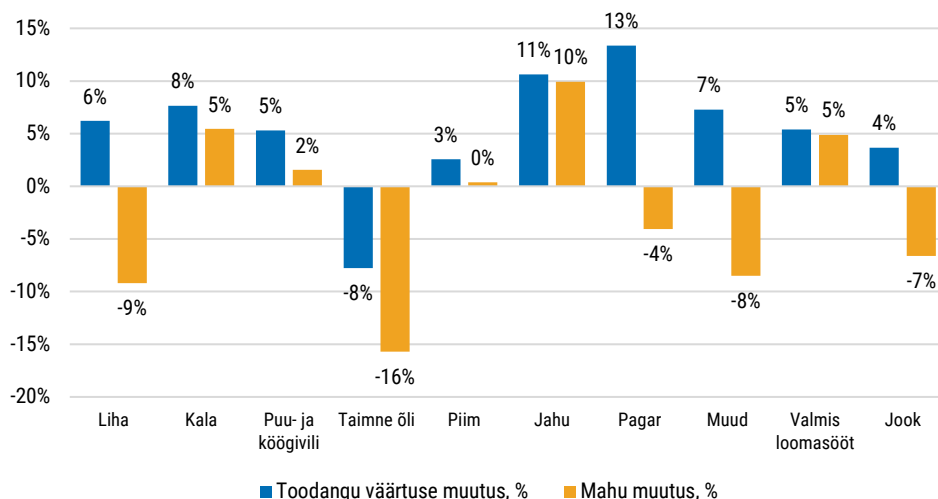
Allikas: Statistikaamet, Regionaal- ja Põllumajandusministeeriumi arvutused

Aastases võrdluses oli toiduainetööstuse kogutoodangu väärtus ~5% suurem kui eelmisel aastal, mis peegeldab eeskätt toodangu kallinemist, sest toodangu kogumaht samal ajal vähenes (-5%). Kiire hinnatõus pärssis tarbija ostujõudu, mis tõi kaasa nõudluse vähenemise.

Toiduainetööstuse tegevusalade lõikes oli mahumuutus erinev. Mahu kasv oli vaid jahu (+10%), kala (+5%) ning puu- ja köögivilja (+2%) tööstuses, piimatööstuse toodangu maht jäi eelmise aasta tasemele (**Joonis 26**). Kõige enam vähenesid aastases võrdluses taimse õli ning lihatööstuse toodangu mahud.

Toiduõli tööstuse toodangu maht vähenes 16% ja peegeldab kõrget võrdlusbaasi. Toiduõli toodangu müük suurenes järsult peale Venemaa kallaletungi Ukrainale 2022. aastal. Sõjast tulenevalt tekkisid probleemid päevalilleõli tarnetega ja see suurendas rapsiõli nõudlust. Nõudluse kasv tõi kaasa toodangu kiire kallinemise. Õlikultuuride ja seeläbi ka taimseõlide hinnatõus algas juba 2020. aastal. See hoogustus 2021. aasta sügisest ning sõda kiirendas hinnatõusu veelgi. Toiduõli toodangu mahtude vähenemist 2023. aastal mõjutas nii õlitarnete taastumine kui ka ülikiire hinnatõusu tulemusel tekkinud nõudluse vähenemine. Vaatamata sellele, et tooraine hinnad 2023. aastal langesid ja selle mõju jõudis viitega toodangusse, jäid toiduõli hinnad endiselt viimaste aastate keskmisest kõrgemaks.

Lihatööstuse toodangu maht vähenes 9%. Kiire hinnatõusu tulemusel on tarbijate hinnatundlikus kasvanud. Tooraine (peamiselt sealiha) kiire kallinemine pani tootjad raskesse seisu, sest väga keeruline on tooraine hinnatõusu toodete lõpphinda kanda, arvestades tarbija ostujõu langust. Nõudluse vähenemine peegeldab toodangumahu languses.

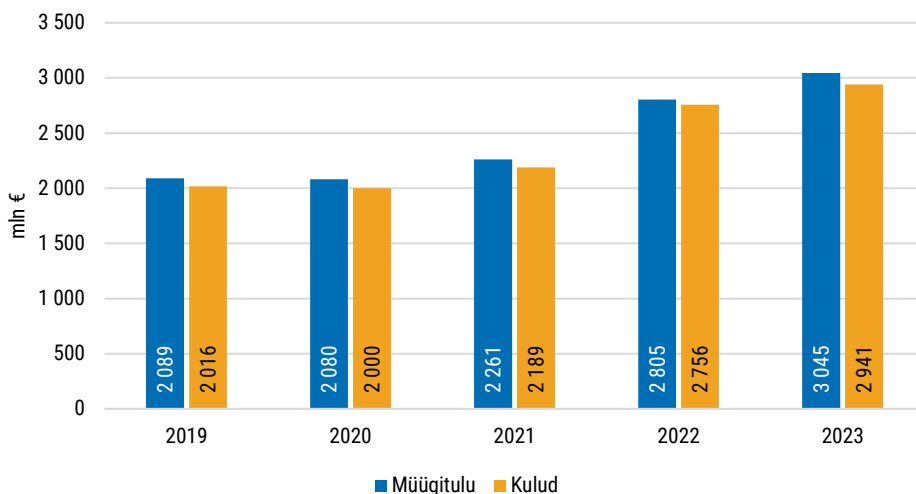

Joonis 26. Toiduainetööstuse toodangu väärtuse ja mahu muutus, 2023/ 2022

Allikas: Statistikaamet, Regionaal- ja Põllumajandusministeeriumi arvutused

Toiduainetööstuses tegutseb keskmiselt 14% töötlevas tööstuses hõivatud inimestest. Statistikaameti andmetel oli 2023. aastal toiduainetööstuses tööga hõivatud keskmiselt 14 610 inimest, mida oli 4% vähem võrreldes eelmise aastaga. Tööjõumahukamad tegevusalad toiduainetööstuses on liha- ja pagaritööstus.

Toiduainetööstuse ettevõtete **müügitulu** (Joonis 27) oli 2023. aastal 3045 mln eurot ja see moodustas 18% kogu töötleva tööstuse müügitulust. Võrreldes eelmise aastaga suurenes toiduainetööstuse müügitulu 8,6% (töötlev tööstus -5,8%)

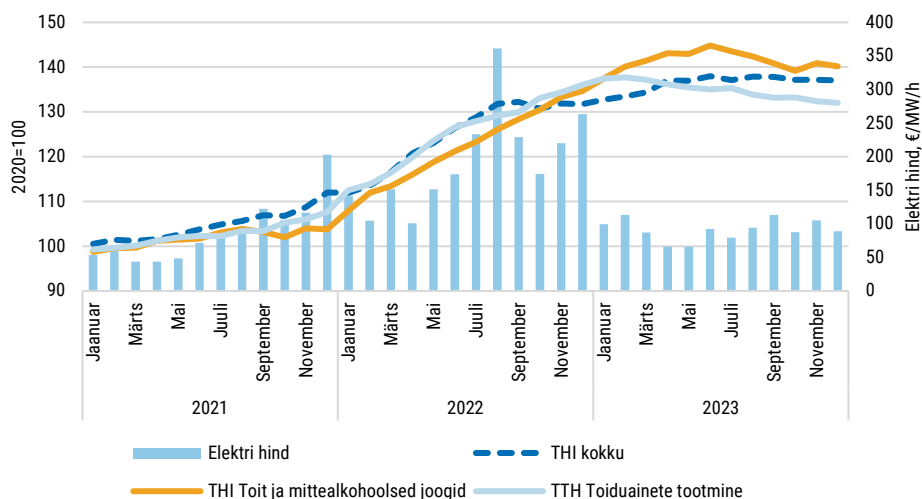
Joonis 27. Toiduainetööstuse müügitulu ja kulud, 2019–2023

Allikas: Statistikaamet, Regionaal- ja Põllumajandusministeeriumi arvutused

Kulude kasv aeglustus, mille üheks teguriks on energiahindade odavnemine võrreldes eelmise aastaga. Toiduainete tootjahinnaindeks hakkas tõusma juba 2021. aasta algusest, kasv kiirenes hüppeliselt aasta teisel poolel seoses energia hindade tõusuga ja sama trend jätkus ka 2022. aastal ning 2023. aasta esimestel kuudel, kuid alates 2023. aasta II kvartalist tootjahinnad pöördusid kergelt langusesse (Joonis 28).

Võrreldes toidukaupade tootjahindu tarbijahindadega on hinnamuutus olnud erinev, kuna tootjahinna kasv jõudis tarbijahindadesse viitega. Toidukaupade tootjahinnad kasvasid 2022. aastal kiiremini kui

toidukaupade tarbijahind, kuid 2023. aastal tootjahinna langedes oli tarbijahinna langus aeglasem. Võrreldes üldise tarbijahinnaindeksiga oli toidukaupade hinnakasv 2023. aastal oluliselt kiirem.

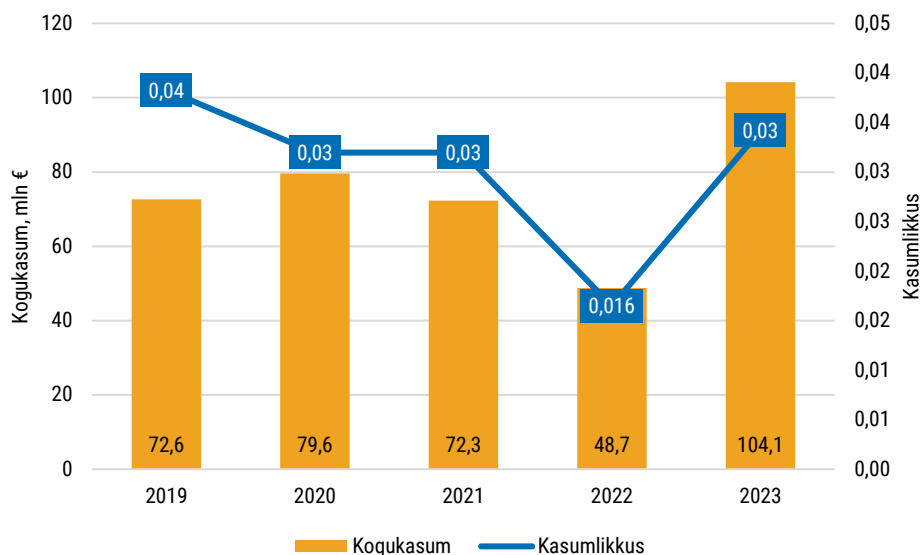

Joonis 28. Toiduainete tootjahinnaindeksi (TTH) ja tarbijahinnaindeksi (THI) muutus; 2020=100, elektri hind (€/MWh)

Allikas: Statistikaamet, Nord Pool

Toiduainetööstuse 2023. aasta **kulud** olid 2941 mln eurot, mida oli 6,7% rohkem kui eelmisel aastal (töötlev tööstus -4,7%). Tööjõukulud, mis moodustavad enam kui kümnendiku (12%) kogukuludest, jätkasid kiiret kasvu. Toiduainetööstuse tööjõukulud suurenesid eelmise aasta sama ajaga võrreldes 14%, mis tulenes nii palgasurvest kui ka mõningasest hõive kasvust (+4%).

Toiduainetööstuse kasumlikkus³¹ kasvas võrreldes eelmise aastaga, kuid siiski jäi madalamaks nii koroonaeelsest ajast kui ka pikaajalisest keskmisest. 2023. aasta **kogukasum**³² oli 104,1 mln eurot, suurenedes aastases võrdluses enam kui kaks korda (+55,4 mln €) (töötlev tööstus -28%).

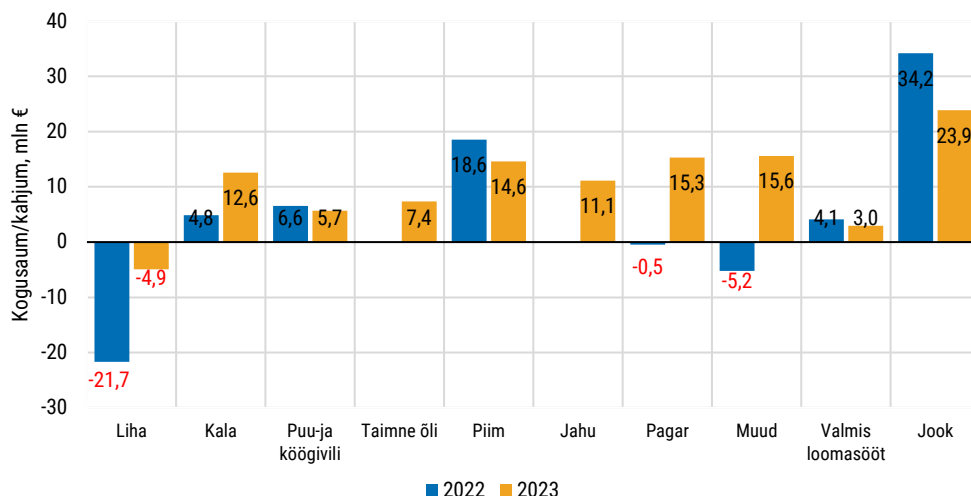
Joonis 29. Toiduainetööstuse kasum ja kasumlikkus, 2019-2023

Allikas: Statistikaamet, Regionaal- ja Põllumajandusministeeriumi arvutused

³¹ Kogukasumi ja käibe suhe

³² Kasutatud on Statistikaameti andmebaasis lühiajastatistikas avaldatud ettevõtete kogukasumit, mis ei ole võrreldav aastastatistikas avaldatava puhaskasumiga, kuna nende arvutamisel on kasutatud erinevaid meetoodikaid.

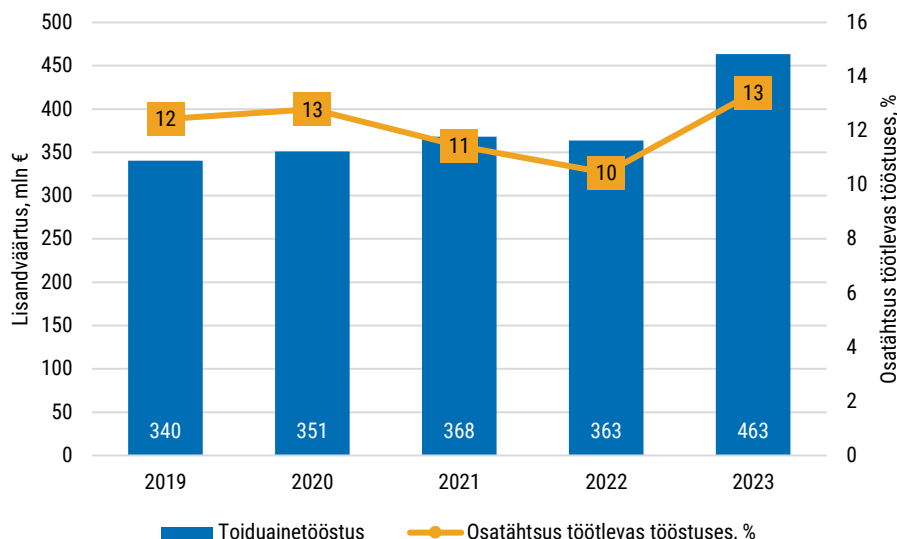
Enamus toiduainetööstuse tegevusaladest lõpetasid 2023. aasta kasumiga (**Joonis 30**). Ainsana jäi kahjumisse lihatööstus, kus kulusid tõstis tooraine kiire hinnatõus, samas on tarbija ostujõud langenud ja tooraine hinnatõusu pole võimalik täielikult tootehinda üle kanda.

Joonis 30. Toiduainetööstuste kogukasum/-kahjum tegevusalade lõikes, 2022-2023³³

Allikas: Statistikaamet, Regionaal- ja Põllumajandusministeeriumi arvutused

Toiduainetööstuses loodi 2023. aastal 463,4 mln eurot **puhast lisandväärtust**³⁴, mida oli 27,5% rohkem (töötlev tööstus -0,7%) kui eelneval aastal (**Joonis 31**) Suurima panuse toiduainetööstuse lisandväärtuse loomisesse andsid muude toiduainete (valmistoit, kastmed jm) ning pagaritööstuse ettevõtted. Toiduainetööstuse lisandväärtuse osatähtsus töötlevas tööstuses suurenes 13%le ehk 3 protsendipunkti võrreldes eelmise aastaga.

Joonis 31. Toiduainetööstuse puhas lisandväärtus, osatähtsus töötlevas tööstuses, 2019–2023

Allikas: Statistikaamet, Regionaal- ja Põllumajandusministeeriumi arvutused

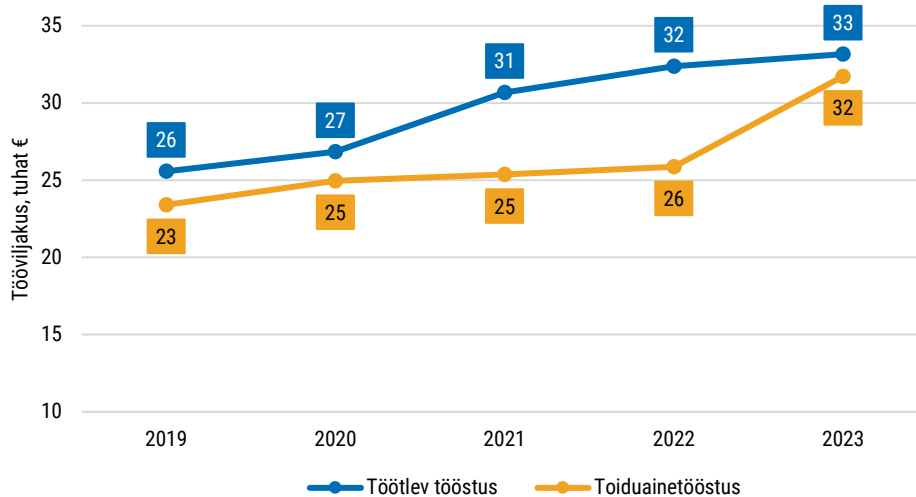
Toiduainetööstuse efektiivsus tegi aastases võrdluses kiire tõusu, suurenedes peaaegu veerandi võrra (+23%). Toiduainetööstuse tegevusalade keskmine **tööviljakus**³⁵ oli 2023. aastal 32 000 eurot inimese kohta. Samal ajal töötleva tööstuse tegevusalade keskmine tööviljakuse kasv oli vaid 2%.

³³ Taimse õli ja jahutööstuse majandusnäitajate andmed 2022. aasta kohta pole avaldatud

³⁴ Puhast lisandväärtust = kogukasum (-kahjum) + tööjõukulud

³⁵ Tööviljakus = puhast lisandväärtust/tööga hõivatud inimeste arv

Toiduainetööstus on töötleva tööstuse tegevusalade keskmisest madalama tööviljakusega tööstusharu kuid viimasel aastal on vahe vähenenud. Töövilkuse alusel jagunevad toiduainetööstuse tegevusalad väga erinevalt. Töövilkuse kasv on aeglasem tegevusaladel, kus kasutatakse endiselt palju tööjõudu nt pagaritööstus, lihatööstus. Tunduvalt üle toiduainetööstuse keskmise on tööviljakus jahutööstuses, ja taimse õli tööstuses, mis on väga mehhaniseeritud tööstusharud.

Joonis 32. Töötleva ja toidutööstuse tööviljakus puhta lisandväärtuse alusel³⁶ (tuhat €)

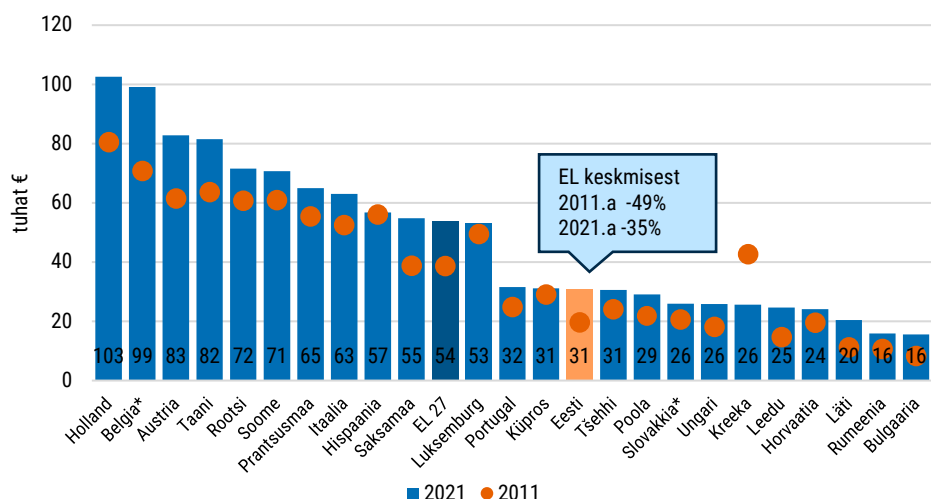
Allikas: Statistikaamet, Regionaal- ja Põllumajandusministeeriumi arvutused

Seni pole toiduainetööstuste investeeringute tase olnud piisav tootlikkuse kasvuks EL riikide keskmisele tasemele, kuid aasta-aastalt vahe väheneb. PõKa tegevussuuna 5 üks eesmärk on: Eesti toiduainesektor on konkurentsivõimeline nii sise- kui ka välisurul, mille ühe mõõdikuna on välja toodud, et toiduainetööstuses loodav lisandväärtus töötaja kohta kasvab kiiremini kui EL keskmine.

Viimased Eurostatist avaldatud tööviljakuse andmed kajastavad 2021. aastat³⁷. Eestis toodeti 2021. aastal toiduainetööstuses lisandväärtust töötaja kohta aastas 31 500 eurot. Lähiriikidega võrreldes oli tööviljakus ~2 korda madalam kui Soomes ja Rootsis, kuid Leedu ja Lätiga võrreldes oli näitaja kõrgem, vastavalt 26% ja 51% (**Joonis 33**). Võrreldes eelneva aastaga suurenes 2021. aastal EL riikide keskmine toiduainetööstuste tööviljakus 13%, samal ajal Eestis vähenes 1,5%. Vaatamata sellele on viimase kümne aastaga Eesti toiduainetööstuse tööviljakuse vahe EL keskmisega vähenenud 14 protsendipunkti võrra.

³⁶ Lühiajastatistika

³⁷ Aastastatistika andmed, toiduainete tootmine koos joogitööstusega

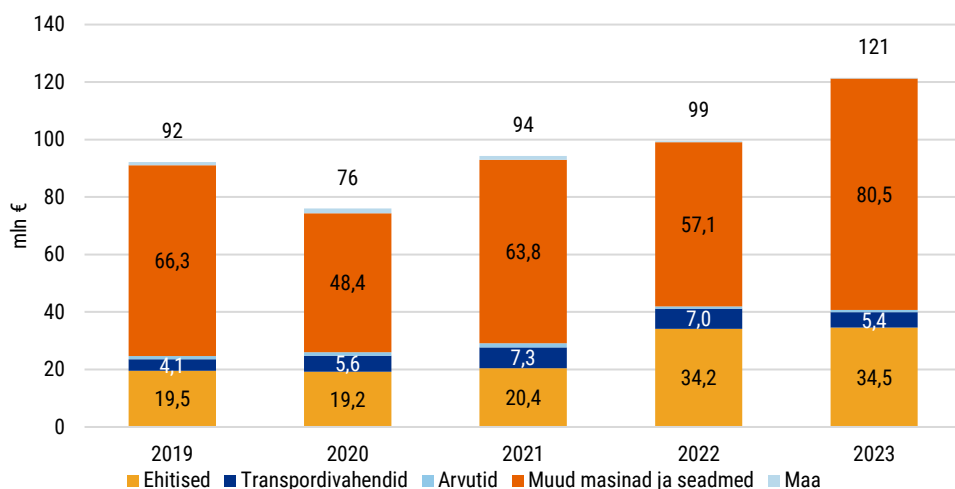

Joonis 33. Toiduainetööstuse tööviljakus lisandväärtuse alusel EL riikides

Allikas: Eurostat

Majanduskasvu seisukohalt on väga oluline ettevõtete tootlikkuse kasvatamine. Üheks olulisemaks tootlikkuse tõstmise viisiks on pidevad investeeringud uude tehnoloogiasse ja tehnikasse. Samuti on toidusektoris tugev konkurents, mis sunnib tootma efektiivsemalt ning klientide järjest kasvavad vajadused ja kvaliteedinõuded soodustavad ettevõtetes uute tehnoloogiate kasutuselevõttu, paindlikkust, tootlikkust ning innovaatsilisust. Sellest tulenevalt on väga oluline jätkuv investeerimine tootmise moderniseerimisse. Euroopa Liidu roheleppEGA seatud eesmärkide täitmine karmistab keskkonnanõudeid (nt pakendid, pakendijäätmed), mille täitmiseks on samuti vaja toidutööstusel järgnevatel aastatel investeeringuid teha.

Toiduainetööstuse ettevõtted **investeerisid materiaalsesse põhivarasse** 2023. aastal 121,5 mln eurot, mis oli 22% enam kui eelmisel aastal (**Joonis 34**). Eesti Konjunktuuriinstituudi hinnangul on ettevõtjate kindlustunne alates 2022. aasta aprillist kiiresti halvenenud, mis võib viia investeeringute kasvu pidurdumiseni. Tegevusalade lõikes olid aktiivsemad investeerijad piimatööstused (44,4 mln €). Lihatööstus investeeris 16,7 mln eurot, pagaritööstus 16,4 mln eurot, joogitööstus 15,3 mln eurot ning muude toiduainete (valmistoit, kastmed, suhkrust kondiitritooted jm) tööstused 12,6 mln eurot. Teiste tegevusalade investeeringud jäid alla kümne miljoni euro.

Joonis 34. Toiduainetööstuse investeeringud materiaalsesse põhivarasse, 2019–2023

Allikas: Statistikaamet, Regionaal- ja Põllumajandusministeeriumi arvutused

Kõige rohkem investeeriti toiduainetööstuse ettevõtetes 2023. aastal muudesse masinatesse ja seadmetesse (v.a arvutid ja transpordivahendid), kokku 80,5 mln euro väärtuses, mis moodustas kogu materiaalsesse põhivarasse tehtud investeeringutest 66%. Ehitistesse investeeriti 34,5 mln eurot ehk 28% investeeringutest. Seega investeerisid ettevõtted nii potentsiaalse efektiivsuse kui ka tootmismahu kasvu. Kõige väiksem oli investeering maasse – 238 300 eurot.

Eesti toidukaupade positsioon siseturul 2023. aastal

Eesti tööstustel on toiduturul väga suur konkurents, millest tulenevalt tegelevad tööstused pidevalt tootearendusega, et konkurentidest eristuda ja leida maitseid, millega tarbijat üllatada. Lisaks imporditud toodangule võistlevad nad ka kodumaiste tootjatega. Sektorisisene konkurents peegeldub laiemas sortimendis. Samas väga kontsentreerunud tööstusharudes nagu jahu- ja tangainete tootmine ja taimse õli tootmine, on ka sortiment väiksem. Sellest võib järeldada, et sektorisisene konkurents on üheks teguriks, mis soodustab sortimendi laienemist.

Siseturg on Eesti toiduainetööstusele olnud läbi aegade peamine müügikoht. Ostueelistuste uuringud on näidanud, et Eesti tarbija eelistab küll kodumaist toitu, kuid olenevalt tootegrupist tuleb tootjatel vähem või rohkem konkureerida ka importtoodanguga. Eesti Konjunkturiinstituudi poolt 2023. aastal läbiviidud uuringu³⁸ eesmärgiks oli välja selgitada Eesti toidukaupade positsioon siseturul, nii kauplustes pakutavate toodete sortimendis kui ka osakaaluna kaupluste käibes. Sortimendi- ja hinnavaatluse käigus kaardistatud tootegruppides oli kodumaiste tavatoodete osakaal sortimendis kokku 59% (2022. aastal 60%).

Kodumaiste toodete osakaal sortimendis oli suurim keeduvorstide ja viinerite (93%), suitsuliha (87%), leiva (84%) ning suitsuvorstide (83%) tootegrupi sortimendis. Importkauba osakaal sortimendis oli suurim toiduõli (87%) ja küpsiste (82%) tootegrupis. 2023. aastal oli kodumaiste toodete valik ülekaalus 24 kaubagrupist 17-s.

Viimasel kolmel aastal on kasvanud kodumaise juustu, jogurti, toiduõli, linnuliha, suitsuvorstide, nisujahu, mahla, õlle, konservkurkide ja kala sortiment, kuid kodumaise määridejuustu, jäätise, veiseliha, sealihaga, keeduvorstide, suitsuliha, leiva, küpsiste ja viina sortiment on mõnevõrra langenud. Kolme viimase aasta võrdluses on kasvanud imporditud piima, juustu, jogurti, kohupiima, veiseliha, sealihaga ja keeduvorstide sortiment (24-st tootegrupist 7-s), kuid imporditud jäätise, toiduõli, linnuliha, lihakonservide, suitsuvorstide, suitsuliha, leiva, nisujahu, küpsiste, kaerahelveste, mahla, õlle ja viina sortiment (24-st tootegrupist 13-s) on mõnevõrra langenud.

Kõige laiem oli 2023. aastal õlle sortiment, mida oli keskmiselt 297 nimetust kaupluse kohta (161 kodumaist ja 136 imporditud). Mahla oli pakkumises 136 nimetust (65 kodumaist ja 71 imporditud), küpsiseid 132 nimetust (24 kodumaist ja 108 imporditud) jogurtit 128 (93 kodumaist ja 35 imporditud), viina 111 (36 kodumaist ja 76 imporditud).

Eesti toidukaupade positsiooni siseturul kajastava uuringu andmetel oli 2022. aasta toiduainete jaemüük spetsialiseerimata kauplustes ilma alkoholsete jookide ja tubakata 2,1 mld eurot. Mahetoidukaubad moodustasid toidukaupade jaeturumahust 4,6%, millest kodumaised mahetooted 1,4%.

Aastal 2023 vähenes kohalike toodete valik 24-st tootegrupist 11-s võrreldes eelmise aastaga. Kõige suurem langus oli kodumaise leiva sortimendis, kus Eesti leiva valik vähenes kaupluses keskmiselt 10 nimetuse võrra. Kodumaise veiseliha valik vähenes aastaga 8, keeduvorstide ja

jäätise 5, suitsuliha, küpsiste ja viina 3, määridejuustu ja kala valik 2 ning kaerahelveste ja konservkurkide ühe toote võrra keskmiselt kaupluse kohta. Importtoodetest vähenes sortiment enim jäätise (-11), jogurti

³⁸ „Eesti toidukaupade positsioon siseturul 2023. aastal“, Tallinn 2023

(-7) ja mahla (-7) osas, kokku 13-s tootegrupis. Võib täheldada üldist sortimenti vähendamist kõigis kaupluskettides.

Kodumaise mahla sortiment suurenes 19, jogurti 12, juustu 9, suitsuvorstide 8, kohupiima 5, toiduõli 4, linnuliha 3, piima ja õlle 1 toote võrra keskmiselt kaupluse kohta. Importtoodetest suurim kasv sortimendis oli lihakonservidel ja suitsuliha (+5 toodet), järgnesid veiseliha (+4), õlu (+3), piim (+2) ning keeduvorstide ja küpsiste valik ühe toote võrra keskmiselt kaupluse kohta.

Kaupluste **omamärgitooted** on enamasti odavamad kui analoogsed kodumaiste tootjate kaubamärgiga kaubad. Kõige suurem oli kaupluste omamärgitoodete ja kodumaise tootja kaubamärgi toodete hinnavahe koorejääti, pelmeenide, kaerahelveste ja või puhul. Samas maasikajogurti, maksapasteedi ja konservkurkide puhul pilt on vastupidine: omamärgitooted on kodumaistest toodetest kallimad.

Eesti tarbija usaldab kodumaist toidutööstust – 20-s kaubagrupis andis kodumaine kaup üle 50% käibest ja 7-s tootegrupis üle 80% käibest ehk jäi samale tasemele võrreldes eelmise aastaga. Kodumaise linnuliha käive ületas esmakordselt 50% osakaalu. Kodumaine kaup on käibes valdav (üle 90%) keeduvorsti ja suitsuliha tootegrupis

Kodumaiste **mahetoodete** sortiment aasta-aastalt kasvab. 2023. aasta septembris läbiviidud mahetoodete sortimendivaatluse tulemustest lähtuvalt oli kodumaiste mahetoodete osakaal 74% mahetoodete sortimendis. Mahetoodete sortimendis olid 2023. aasta vaatluse ajal kodumaised mahetooted esindatud 15-s tootegrupis 24-st ja importmahetooted 10-s tootegrupis 24-st. Enim

Suurtes ketikauplustes paraneb mahetoodete valik pidevalt, kuid mitmed mahetooted on saadaval vaid mahe- ja loodustoodete poodides, laatadel ja e-poodides. Samuti ei ole mahetooted tavatoodetest nii kergesti eristatavad kui varasemalt.

kodumaiseid mahetooteid kaupluse kohta keskmiselt oli mahemahlade, maheküpsiste ja mahekohupiima, ning mahejääti tootegrupis. Imporditud mahetooteid oli enim mahetoiduõli, mahemahla ja mahejogurti kaubagruppides. Nii kodumaiste kui ka importmahetoodete valik puudub 2023. aastal vaadeldud kauplustes mahemäärdejuustude, mahe sealiha, mahe lihakonservide, mahe keeduvorstide,

mahe suitsuvorstide, mahe suitsuliha, mahe konservkurgi ja mahe värske kala tootegruppides.

Suurtes ketikauplustes paraneb mahetoodete valik pidevalt ja tooteid püütakse kliendile võimalikult lihtsasti leitavaks teha (erimärgistus, eraldi mahetoodete alad jne), kuid mitmed mahetooted (eeskätt hooajalised tooted, kõrgema hinnaga tooted ja spetsiifilisemad tooted) on saadaval vaid mahe- ja loodustoodete poodides, laatadel ja e-poodides. Samuti ei ole mahetooted tavatoodetest nii kergesti eristatavad kui varasemalt.

Kuues tootegrupis oli mahetoodete sortimendis vaid kodumaised mahetooted: maheleib, mahe linnuliha, mahe veiseliha, mahejääti, mahejuust ja mahepiim.

Kodumaiste mahetoodete ülekaal on ka mahekohupiima, maheküpsiste, mahemahla, mahejogurti, mahemahla maheviina ja mahenisujahu tootegruppides.

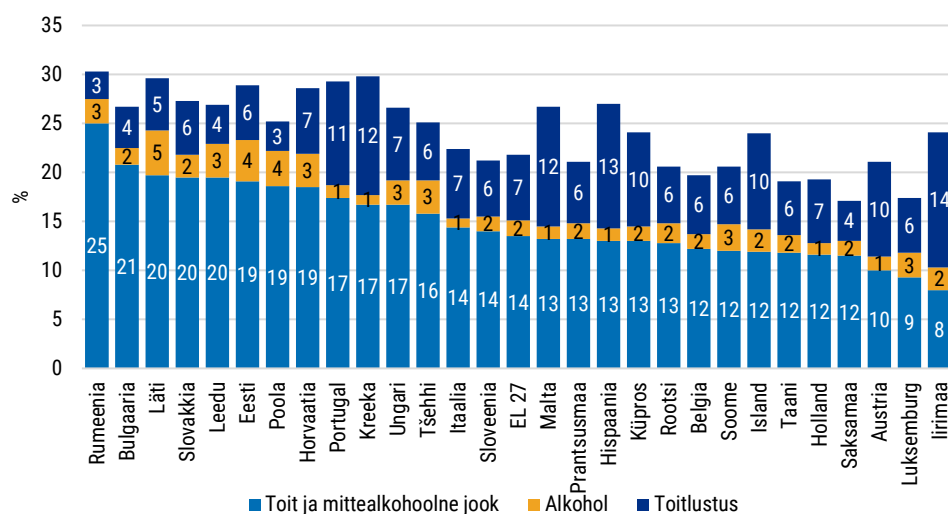
Mahetooted kauplustes on müügil valdavalt kõrgema hinnaga kui analoogsed tavatooted. Eranditeks on osad taimeteed, piimatooted ning liha ja lihatooted, kus mahetooted on sageli odavamad kui tavatooted või oluliselt väiksema hinnaerinevusega kui teised mahe- ja tavatooted. 2023. aastal võrreldes 2022. aastaga on nii mahe- kui ka tavatoodete hinnavad pigem vähenenud või jäänud enam-vähem samaks. Osadel toodetel on tavahinnad kasvanud kiiremini kui analoogsed mahetooted ning see on hinnavahet vähendanud. Endiselt on suurimad hinnavad enamikel kartuli ja köögivilja gruppi kuuluvatel toodetel, kuid ka seal on märgata hinnavahede vähenemist võrreldes eelmise aastaga.

Kodumaiste mahetoidukaupade ja -jookide müügi käive oli 2022. aastal mahetootjate ja -käitlejate küsitluse tulemuste põhjal 29,4 mln eurot (koos otsemüügiga), mida on 1,6 mln eurot ehk 6% enam kui

2021. aastal ja moodustab ~30% mahetoodangu jaekäibest. Kogu mahetoidukaupade jaeturumaht on Eesti Konjunktuuriinstituudi arvutuste kohaselt vähemalt 98 mln eurot, mis on 6% enam kui 2021. aastal, mil see oli 92,6 mln eurot.

Toiduainete jaemüük spetsialiseerimata kauplustes ilma alkoholsete jookide ja tubakata oli 2022. aastal 2,1 miljardit eurot. 2022. aastal moodustas kogu mahetoidukaupade jaeturumaht toidukaupade jaeturumast 4,6% (2021. aastal 5%). Kodumaiste mahetoodete osa oli toidukaupade jaemüügist Eesti Konjunktuuriinstituudi andmetel 1,4% (koos otsemüügiga).

Ostuotsuse tegemisel on väga oluline tegur hind. *Eurostati* andmetel oli 2022. aastal Eesti tarbija lõpptarbimise kulutustes osakaal toidule ja mittealkohoolsele joogile 19% kogukuludest. Suurem oli kulutuste osakaal veel ainult Leedus, Slovakkias, Lätis, Bulgaarias ja Rumeenias. EL keskmine oli 14%. Kõige madalam oli nimetatud näitaja Iirimaa (8%) ja Luksemburgis (9%) (**Joonis 35**).

Joonis 35. Kodumajapidamiste lõppkulutused toidule, joogile ja toitlustusele 2022. aastal, %
Allikas: Eurostat

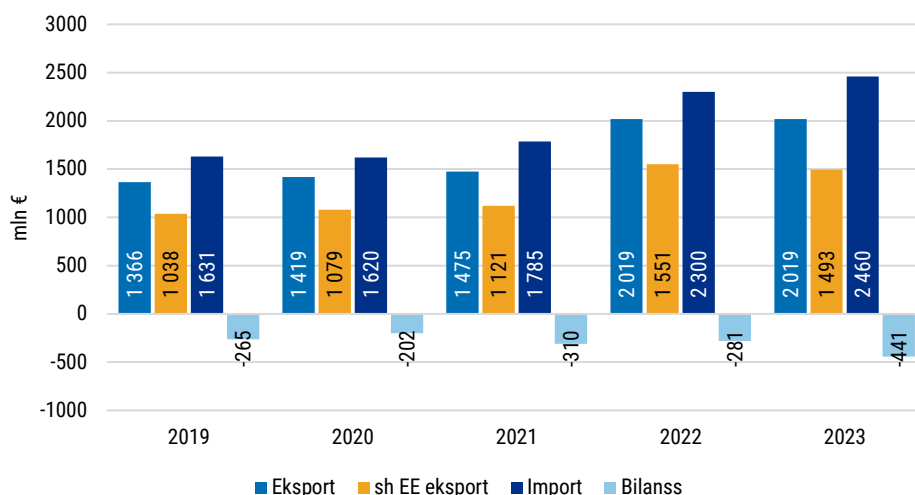
1.7 Väliskaubandus

Eve Paju

Eestist eksporditi 2023. aastal põllumajandussaadusi ja toidukaupu jooksevhindades 2,0 mld euro (~11% kogu ekspordist) väärtuses ning imporditi Eestisse 2,5 mld euro eest. Võrreldes 2022. aastaga jäi eksport samale tasemele ja import kasvas 7%. Kaubavahetuse puudujääk oli 441,2 mln eurot, mis oli 160,3 mln euro võrra suurem kui aasta varem. 2022. aastal toimus kiire hinnakasv, mis mõjutas oluliselt kaubavahetuse väärtuste suurenemist ja tekitas kõrgema võrdlusbaasi.

Kaubavahetuse puudujääk 2023. aastal suurenes – ekspordi väärtus jäi eelmise aasta tasemele, kuid import kasvas.

Ekspordi puhul kahanes **Eesti päritolu kaupade väljavedu** 3,7% ning re-ekspordi ehk välismaalt sisse toodud kaupade taasväljavedu kasvas 12,3%. Eesti päritolu kaupade osatähtsus moodustas 74,0% ekspordist.

Joonis 36. Väliskaubandus aastatel 2019-2023 (mln €)

Allikas: Statistikaamet, Regionaal- ja Põllumajandusministeeriumi arvutused

Eesti päritolu põllumajandussaaduste ja toidukaupade eksport

Eestis toodetud või töödeldud põllumajandussaaduste ja toidukaupade eksport 2023. aastal küündis hinnanguliselt 1,5 mld euron. Võrreldes 2022. aastaga vähenes eksport 57,9 mln euro võrra ehk 3,7%. Rahalises väärtuses kasvas enim elusloomade (+13 mln €), kakaotoodete (+12 mln €), teraviljast, jahust, tärklisest valmistatud toodete (sh pagaritooted) (+10 mln €), lihast, kalast ja vähkidest valmistatud toodete (+9 mln €) eksport. Vähenes teravilja (-72 mln €), õliseemnete ja -viljade (-50 mln €), piima ja piimatoodete (-8 mln €), loomsete ja taimsete rasvade ja õlide (-3 mln €) ja jookide, alkoholi (-1 mln €) eksport.

Piima³⁹, kala⁴⁰, teravilja⁴¹ ja lihasektor⁴² moodustasid ekspordikäibest vastavalt 20%, 11%, 15% ja 11%. Võrreldes 2022. aastaga vähenes piima-, kalasektori ja teravilja ekspordikäive vastavalt 3%, 1% ja 25%. Lihasektori ekspordiväärtus kasvas 16%.

Teravilja ekspordikäive oli 220 mln eurot. 2023. aastal eksporditi koguseliselt 6% vähem teravilja võrreldes eelneva aastaga, hinnad olid madalamal tasemel. Teravilja hinnad maailmas olid väga volatiilsed tulenevalt Venemaa sõjalise agressiooniga Ukrainas ja ebakindlusest majanduse lähi väljavaates. Nõudlus maailmas oli madalam, eksportijatel oli keerulisem turge leida, kuna konkureeriti Venemaa odava teraviljaga. Lisaks mõjutas ekspordi keerulistest ilmastikuoludest tulenev teravilja kvaliteedi kõikumine. Teravilja puhul tuleb arvestada, et aasta alguses kaubeldakse eelmise aasta saagiga ning kuude lõikes vaadatuna sõltuvad eksporditavad kogused maailmaturu hetkeolukorrast (pakkumise nõudluse vahekorra, hinnast jne) ja laevatamise ajast. Perioodil juuli-detsember 2023 (viimane saak) eksporditi rahalises väärtuses enim teravilja Lõuna-Aafrika Vabariiki, Saudi Araabiasse, Hispaaniasse, Prantsusmaale, Saksamaale ja Nigeeriasse.

Piimasektori ekspordikäive oli 2023. aastal 293 mln eurot. Piima ja piimatoodete peamiseks kaubaartikliteks olid endiselt kontsentreerimata piim ja rõõsk koor ning juust (sh kohupiim). Kontsentreerimata piima/koore ning hapendatud piimatoodete ekspordikogus vähenes vastavalt 2% ja 11%, kõiki teisi kaubaartikleid (kontsentreeritud piim/koor, vadak (sh pulbrid), või, juust) iseloomustab koguste suurenemine. Toorpiima käive küündis 81 mln euron (28% piimasektori ekspordikäibest). Koguseliselt eksporditi toorpiima 10% vähem, võrreldes 2022. aastaga oli hind madalam 9%. Aastases võrdluses oli ekspordihind kõrgem hapendatud toodetel, ülejäänud kaubaartiklitel madalam. Suurem osa ekspordikäibest (60%) tuli müügist lähinaabritele – Läti (28%), Leetu (19%) ja Soome (12%). Lisaks neile on kõige püsivamad ekspordipartnerid endiselt Itaalia, Holland ning Poola. Kolmandatesse riikidesse

³⁹ KN 0401-0406

⁴⁰ KN 0301-0308, 1604, 1605

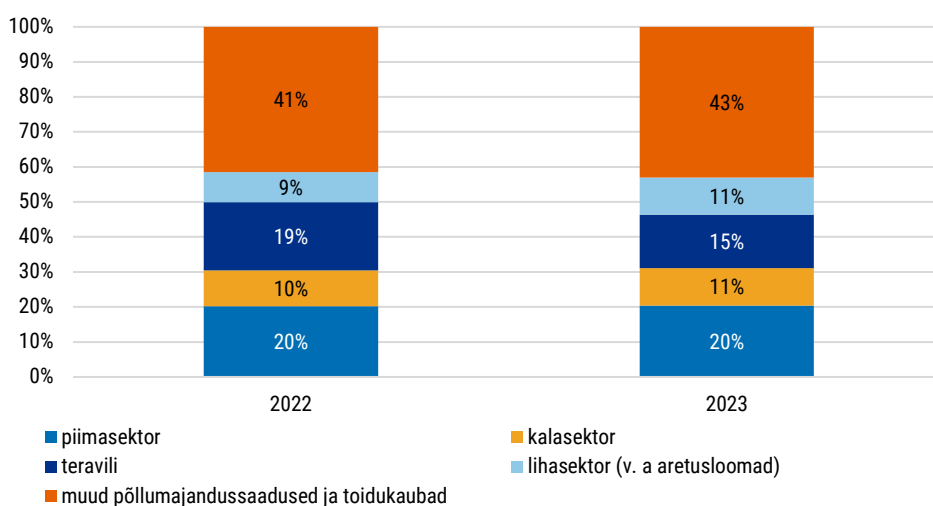
⁴¹ KN10

⁴² KN 0102 (v.a aretusloomad)-0106, 0201-0210, 1601,1602

eksporditi piimatooteid ~16 mln euro väärtuses, enim juustu ja vadakupulbrit. Kolmandatest riikidest olid suurimad ekspordipartnerid Hiina, Ameerika Ühendriigid, Ukraina, India ning Jaapan.

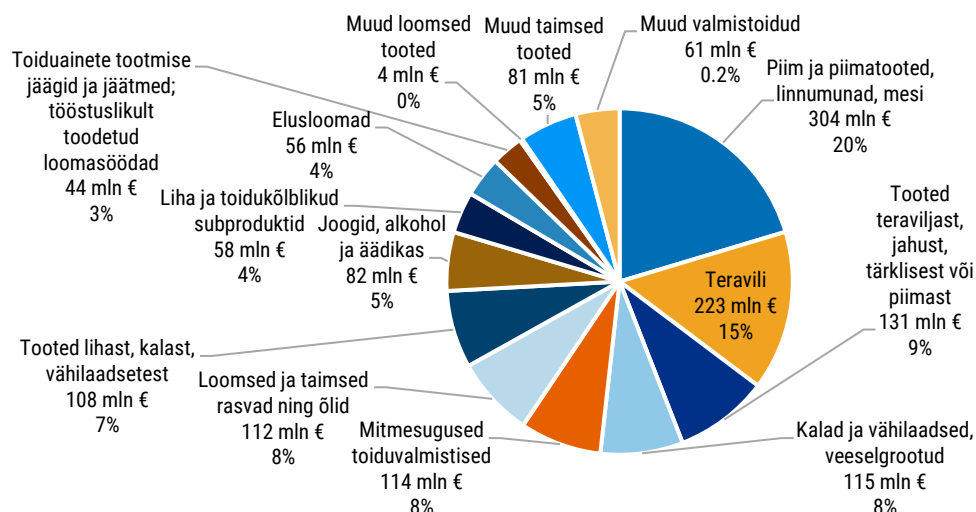
Kalasektori ekspordikäive oli 2023. aastal 153 mln eurot. Aastases võrdluses kahanes käive 1%. Ekspordikäibest moodustab suurima osa vähilaadsed (27%), külmutatud kala (21%) ning kalatooted ja –konservid (17%). Kalasektori olulisemad sihtriigid olid Ukraina (15% ekspordikäibest), Hiina (14%), Rootsi (12%) ja Soome (8%). Rootsi, Soome, Norra, Läti, Ukraina, Šveits, Island ja Hiina on läbi aastate kalasektori kõige püsivamad ekspordipartnerid.

Lihasektori ekspordikäive oli 2023. aastal 152 mln eurot. Elusloomade osakaal lihasektori ekspordikäibes oli 23%. Võrreldes eelneva aastaga suurenes koguseliselt elusveiste ja eluslammaste eksport, vähenes elussigade eksport. Sealiha moodustas lihasektori ekspordikäibest 16%. Võrreldes 2022. aastaga vähenes sealiha ekspordi kogus 16%, kuid kõrgema hinna tõttu rahaline väärtus kasvas 15%. Aastases võrdluses oli sealiha ekspordihind kõrgem 37%. Ekspordihind jäi madalamaks impordihinnast. Ekspordimahud on endiselt impordimahtudest tunduvalt madalamad. Sealiha ekspordi kõige püsivamad ekspordipartnerid olid jätkuvalt Läti ja Leedu. Lihatoote osakaal lihasektori ekspordikäibes oli 42%, lihatoote eksport kasvas rahalises arvestuses 19%, koguseliselt 10%. Lihatoote peamised sihtriigid olid Läti, Leedu, Soome ja Itaalia. Veiseliha moodustas 6% lihasektori ekspordikäibest.

Joonis 37. Põllumajandussaaduste ja toidukaupade ekspordi struktuur

Allikas: Statistikaamet, Regionaal- ja Põllumajandusministeeriumi arvutused

Joonis 38. Eesti päritolu põllumajandussaaduste ja toidukaupade eksport kahekohaliste kaubakoodide⁴³ lõikes aastal 2023
Allikas: Statistikaamet, Regionaal- ja Põllumajandusministeeriumi arvutused

Peamised ekspordi kaubaartiklid on välja toodud **Tabel 1**. Suurima ekspordikäibega kaubaartikkel oli 2023. aastal jätkuvalt nisu (150 mln €), mis rahalises väärtuses vähenes 24% võrreldes 2022. aastaga. Koguseliselt viidi nisu välja ~559 000 tonni (-2%). Kontsentreerimata piima ja koore eksport küündis 117 mln euron (7,8%), väljaveo maht oli ~238 000 tonni (-2%). Juust (sh värsked juust ja kohupiim) on oluline kõrgema lisandväärtusega eksporditav kaubaartikkel, mille väärtus ulatus 116 mln euron (-0,1%). Juustu väljaveo kogus oli 26 300 tonni (+8%).

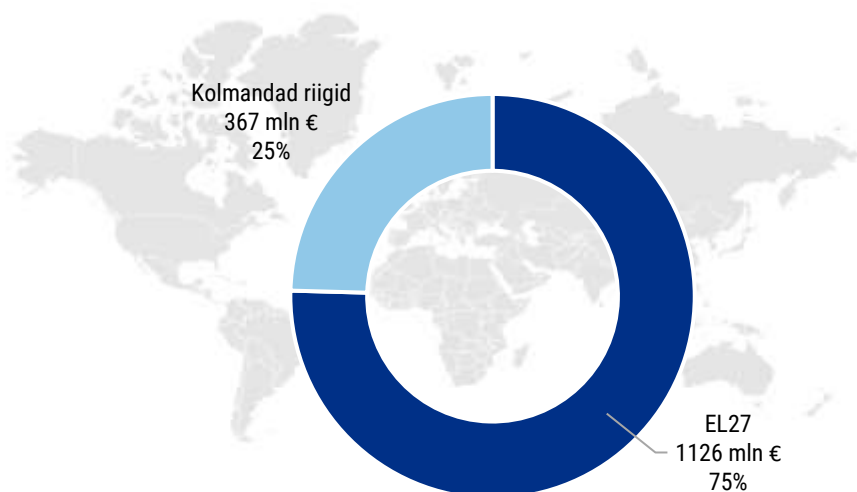
Tabel 1. Eesti päritolu põllumajandussaaduste ja toidukaupade eksport – 15 peamist väljaveo kaubaartiklit

Kaubartikkel	2022 mln €	2023 mln €	väärtuse muutus %	koguse muutus %	kaubagrupi osakaal ekspordikäibes 2023, %
Nisu ja meslin	198,7	150,3	-24,3	-2,4	10,5
Piim ja rõõsk koor, kontsentreerimata	126,7	116,9	-7,8	-2,4	8,1
Juust ja kohupiim	115,8	115,7	-0,1	8,1	8,1
Rapsi-, rüpsi- või sinepiõli ja nende fraktsioonid	86,5	86,1	-0,5	5,6	6,0
Leiva- ja saiatooted, valikpagaritooted	73,5	79,4	8,0	-9,6	5,5
Elusveised	37,6	49,2	30,6	27,5	3,4
Oder	70,2	43,1	-38,6	-28,4	3,0
Pärmid	37,5	42,1	12,4	-12,6	2,9
Vähid	39,0	42,0	7,7	17,9	2,9
Tooted linnasest, jahust, tärklistest või piimast	34,6	35,3	2,0	1,8	2,5
Kastmed ja valmistised kastmete valmistamiseks; sinep	37,8	34,9	-7,9	-25,2	2,4
Tooted või konservid lihast, rupsist, verest	27,7	33,5	20,9	2,0	2,3
Külmutatud kala, v.a kalafileed	39,9	31,5	-20,9	-23,9	2,2
Tooted või konservid lihast, rupsist, verest	25,7	29,8	16,0	16,3	2,1
Kalatooted ja -konservid	26,9	26,4	-2,1	-9,8	1,8

Allikas: Statistikaamet, Regionaal- ja Põllumajandusministeeriumi arvutused

⁴³ Kahekohaliste koodide tasemel olevates andmetes sisalduvad hinnangud. Hinnangud lisatakse EL-i riikidega peetavas kaubavahetuses vastamata jätmisest, hilinenud vastamisest tingitud andmekadude või või alla statistilise läve jäänud ettevõtete tõttu. Silmas tuleb pidada seda, et neljakohaliste, kuuekohaliste ja kaheksakohaliste KN koodide tasemel ei ole hinnanguid lisatud.

Kaupu eksporditi kokku 123 sihtriiki. Suur osa sellest viiakse EL siseturule, 75% ekspordikäibest (1,1 mld €) tuli just kaupade müügist EL liikmesriikidesse. Võrreldes 2022. aastaga on EL osakaal viie protsendipunkti võrra suurenenud. 51% ekspordikäibest moodustas kaupade müük nelja peamisesse ekspordi sihtriiki: Lätti, Soome, Leetu ja Rootsi. Ekspordikäive kasvas Lätti (+4%) ja Rootsi (+4%), kahanes Soome (-11%) ja Leetu (-3%) võrreldes 2022. aastaga. 25% ekspordikäibest EL riikidesse tuli piima ja piimatoodete müügist.

Joonis 39. Eesti päritolu kaupade ekspordikäibe osakaal aastal 2023

Allikas: Statistikaamet

Kolmandatesse riikidesse eksporditi Eesti päritolu kaupa väärtuses 367 mln eurot, mis moodustas koguekspordist 25%. Ekspordikäibest kolmandatesse riikidesse moodustas teravili 29%, kala ja vähid 21%, taimsed õlid 10%, kakaotooted 6%, mitmesugused toiduvalmistised (sh pärmid) 6%, piimatooted 5%, elusloomad 5% ning muud põllumajandussaadused ja toidukaubad 18%. Kolmandatest riikidest olid suurimad ekspordipartnerid Iisrael, kuhu viidi enim rapsiseemneõli, kääritatud jooke ja pärmid, Norra, kuhu viidi enim kääritatud jooke, kalatooted, õlikooke ning rapsi- või rüpsiõli, Ukraina (kala ja kalatooted, juust, või, kange alkohol), Hiina (külmutatud garneelid, vadakupulber, linnaseõlu, pärmid) ja Nigeeria (nisu).

Maailmajagude lõikes jäi 2023. aastal Eesti päritolu toodete ekspordist Euroopasse 85%, järgnesid Aasia 8%, Aafrika 5%, Ameerika 1% ning Austraalia ja Okeania <0,1%.

Tabel 2. Eesti päritolu põllumajandussaaduste ja toidukaupade eksport - 15 peamist sihtriiki

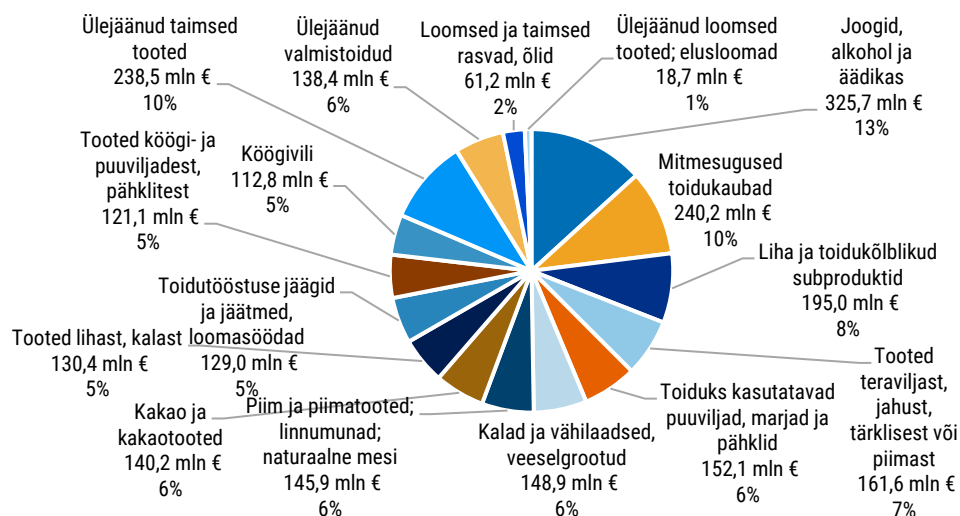
Sihtriik	2022 mln €	2023 mln €	2023/22 mln €	2023/22 muutus %	sihtriigi osatähtsus ekspordikäibes (2023) %
LV Läti	260,6	270,4	9,8	3,8	18,1
FI Soome	262,8	233,5	-29,4	-11,2	15,6
LT Leedu	186,7	181,3	-5,4	-2,9	12,1
SE Rootsi	71,3	74,1	2,8	3,9	5,0
PL Poola	46,5	61,8	15,3	32,9	4,1
ES Hispaania	34,5	57,4	22,9	66,4	3,8
DK Taani	37,9	52,0	14,1	37,4	3,5
NL Holland	39,9	44,4	4,5	11,3	3,0
IL Iisrael	42,5	42,8	0,3	0,7	2,9
NO Norra	33,1	35,7	2,6	7,8	2,4
DE Saksamaa	30,6	34,7	4,1	13,5	2,3
IT Itaalia	33,2	30,6	-2,6	-7,7	2,1
UA Ukraina	23,6	28,0	4,4	18,6	1,9
CN Hiina	24,4	27,1	2,8	11,3	1,8
NG Nigeeria	35,6	24,1	-11,5	-32,4	1,6

Allikas: Statistikaamet

Import

Põllumajandussaadusi ja toidukaupu veeti sisse 2023. aastal 2,5 mld euro eest, 2022. aastaga võrreldes kasvas impordi väärtus 7%. Impordikäibe kasvu vedas enim mitmesuguste toiduvalmististe (sh toidulisandid) (+35 mln €), jookide ja alkoholi (+26 mln €), liha ja söödava rupsi (+24 mln €), kakao ja kakaotoodete (+21 mln €), teraviljast, jahust, tärklisest või piimast valmistatud toodete (sh valikpagaritooted) (+20 mln €), köögivilja (+18 mln €) suhkru ja suhkrukondiitritoodete (+11 mln €) sissevedu. Enim vähenes rahalises väärtuses loomsete ja taimsete rasvade ja õlide (-31 mln €), toiduainetööstuse jääkide ja tööstuslikult toodetud loomasööda (-6 mln €), eluspuude ja muude taimede (-3 mln €) ning kohvi, tee ja vürtside (-3 mln €) import.

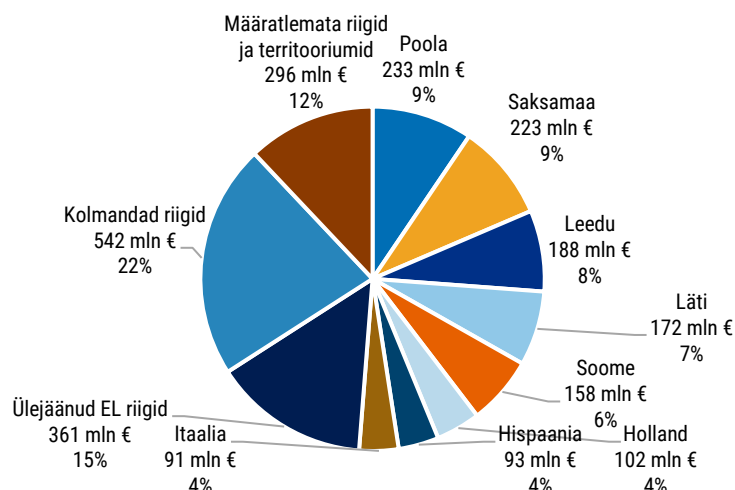
Tuleb arvestada, et impordis sisaldub ka taasväljaveetav (re-eksport) kaup ning seetõttu on impordi näitajad selle võrra Eestisse sisseveetud toodete sisetarbimisest suuremad. Impordis kajastub samuti taassissevedu pärast töötlemist väljaspool Eestit. Reeksporditi enim toidulisandeid, jooke ja alkoholi, kakaoube ja -tooteid, kala ning liha.

Joonis 40. Põllumajandussaaduste ja toidukaupade import kaubagruppide lõikes aastal 2023 (mln €, %)

Allikas: Statistikaamet, Regionaal- ja Põllumajandusministeeriumi arvutused

Päritolu järgi vaadatuna on sisseveetavast kaubast 68% toodetud EL liikmesriikides ning 22% kolmandates riikides, ülejäänud kaupade puhul on päritoluriik määratlemata. Võrreldes 2022. aastaga suurenes rahalises väärtuses enim Saksamaa, Poola, Läti, Hiina ja Elevandiluuranniku päritolu kauba sissevedu. Kolmandatest riikidest veeti sisse suurimas väärtuses Norra (peamiselt kala), Venemaa (kala, loomsed ja taimsed rasvad ja õlid), Suurbritannia (peamiselt alkohol), Ukraina (päevalilleseemned, linnuliha, kange alkohol, päevalilleseemneõli), Hiina (tubakatooted, kuivatatud köögivilid, kalatooted) ja Elevandiluuranniku (kakao ja kakaotooted) kaupa. Impordis sisaldub ka kaup, mis eksporditakse edasi teistesse riikidesse. Venemaa päritolu kaupadest jäi Eestisse hinnanguliselt suurimas väärtuses mageveekala, magusaid pagaritooted, jooke ja alkoholi ning loomasöödana kasutatavaid tooteid.

Joonis 41. Põllumajandussaaduste ja toidukaupade päritoluriigid aastal 2023 (mln €, %)

Allikas: Statistikaamet, Regionaal- ja Põllumajandusministeeriumi arvutused

Tabel 3 kajastuvad 15 peamist impordi kaubaartiklit. Peaaegu kõiki suuremaid kaubaartikleid iseloomustab impordikäibe kasv võrreldes 2022. aastaga. Koguseliselt vähenes leiva- ja saiatoodete jm pagaritoodete, veini, loomasöödana kasutatavate toodete ja kohvi sissevedu.

Tabel 3. Põllumajandussaaduste ja toidukaupade import, € – 15 peamist sisseveo kaubaartiklit

Kaubaartikkel	2022 mln €	2023 mln €	väärtuse muutus %	koguse muutus %	kaubagrupi osakaal impordikäibes 2023, %
Mujal nimetamata toiduvalmistised	100,2	133,7	33,5	19,5	5,8
Kange alkohol	88,1	95,9	8,8	6,0	4,1
Leiva- ja saiatooded, valikpagaritooded	79,1	92,0	16,4	-5,4	4,0
Viinamarjaveinid, k.a kangendatud veinid	90,1	87,8	-2,5	-5,4	3,8
Loomasöödana kasutatavad tooted	83,1	86,1	3,5	-1,3	3,7
Sealiha	57,2	81,3	42,1	8,1	3,5
Šokolaad jm kakaod sisaldavad toiduvalmistised	60,5	71,8	18,6	12,5	3,1
Vesi, k.a mineraalvesi ja gaseeritud vesi, suhkru- või muu magusainelisisandiga või maitse- ja lõhnaainetega	58,3	71,4	22,4	5,1	3,1
Värske või jahutatud kala (v.a rubriigis kalafilee ja muu kalaliha)	59,2	65,0	9,7	3,8	2,8
Juust ja kohupiim	58,2	64,0	10,0	0,6	2,8
Kodulindude liha ja söödav rups	61,1	63,3	3,7	8,3	2,7
Kohv	50,1	46,9	-6,4	-3,3	2,0
Kastmed ning pooltooted kastmete valmistamiseks	35,4	45,7	29,3	12,0	2,0
Kakaoad	32,6	42,9	31,6	8,6	1,9
Tooted või konservid lihast, rupsist, verest	37,1	40,2	8,3	-1,9	1,7

Allikas: Statistikaamet

1.8 Toidujulgeolek

Toomas Unt

Toidu igapäevast kättesaadavust on riigi vaates kuni Vene Föderatsiooni agressioonisõjani Ukrainas peetud paljuski iseenesestmõistetavaks. Viimaste aastate kriisid on näidanud, et ka see laia riigikaitse üks osa vajab komplekssemat lähenemist. Poliitikakujunduses on riigil olnud kuni 2004. aastani

viljavarud. Käesoleval ajal on varud moodustatud valmistoidu varude delegeeritud lepingute alusel. See tähendab, et on sõlmitud⁴⁴ varude kättesaadavuse tagamise lepingud turuosalistega, kes hoiavad ning roteerivad pisut suuremat laovarud, mille riik kriisi ajal välja ostab. Sellest üksi ei piisa.

Toidujulgeolek tugineb neljale sambale, milleks on isevarustatuse tase, toimepidevad ettevõtted üle terve tarneahela, toimiv väliskaubandus ning varude olemasolu.

2023. aastal koostati koostöös suuremate toidutootjate ning erialaliitudega toidu varustuskindluse strateegia ja tegevuskava. Defineeriti põhilised ohud, võimelüngad ning vajalikud tegevused nii riigi kui erasektori poolt. Strateegia tegevuskava ülesanded said heakskiidu

Vabariigi Valitsuse poolt 15.06.2023. Toiduga tagatuse kitsaskohtade loetelu tugineb viimaste aastate kriiside praktilistele kogemustele, läbi viidud uuringutele ning toidu varustuskindluse tagamise strateegilise töörühma⁴⁵ tööle. All nimetatud põhilised ohud ei ole järjestatud realiseerumise tõenäosuse alusel. Kitsaskohad kajastavad tänaseid võimelünki kirjeldatud ohu kontekstis.

Põhilised ohud toiduga tagatusele on:

- 1) riigikaitseline kriis, sellega kaasnev blokaadi oht, tarneahela osiste füüsiline häving ning kaubavahetuse katkemine;
- 2) suuremahuline ja pikaajaline elektrikatkestus, mis halvab toidu tootmise, logistika ning toidukaupade kättesaadavuse jaekaubandusest (sh teiste elutähtsate teenuste kättesaadavus, vt p 3);
- 3) andmeside katkemine, mis halvab logistika ja jaekaubanduse toimimise (eelkõige ostutellimuste ja e-arvete liikumise);
- 4) majandusblokaad, mis halvab nii esmatootmise, tööstuse kui kaubaliikumise EL siseturul ning seeläbi kogu tarneahela (sh siseturu osapoolte proteksionistlik käitumine kriisides);
- 5) suuremahuline radioaktiivne reostus, mis võib olla tahtlik või õnnetuse tagajärg, mis võib muuta riigi territooriumi osaliselt kasutamiskõlbmatuks, hävitades seal ka toidu tootmise võimekuse teadmata ajaks;
- 6) keskkonnamuudatustest tingitud kiired muutused, mis mõjutavad tõsiselt toidu tootmist laiemalt ning seeläbi ka toidu kättesaadavust elanikele.

Toiduga tagatus (toidujulgeolek) tugineb neljale sambale, milleks on isevarustatuse tase, toimepidevad ettevõtted üle terve tarneahela, toimiv väliskaubandus ning varude olemasolu.

Isevarustatuse tase on piisav teravilja, piima ja liha osas ning peaaegu piisav kartuli osas. Ülejäänud valdkondades, sh sool, suhkur, maitseained, puuviljad toetume täna kaubavahetusele. Üle poole tarbitavast toidust ja tootmissisenditest tuleb täna piiriülese kaubandusena.

Esmatootmise suurim ristsõltuvus on vedelkütuse kättesaadavus ning näiteks sea- ja linnukasvatustes ka toimiva autonoomse elektrivarustuse olemasolu. Tootmises on olulisemateks ristsõltuvusteks elektri varustuskindlus ning toimiv andmeside. Logistika toimimine sõltub vedelkütuse kättesaadavusest ning suuresti ka andmeside toimimisest. Toidukaubandus sõltub toimivast logistikast ning elektri varustuskindlusest.

Väliskaubandust võivad mõjutada nii kaubaliigi põhised pikkade tarneahelate tõrked kui ka blokaad, sh nii majanduslik kui riigikaitselises kriisis füüsiline blokaad.

Varud jagunevad omakorda tarneahela sisesteks kommertsvarudeks, mille kasutusele võtmiseks on vaja kogu tarneahela toimimist, riigi tegevusvarudeks ning kodusteks varudeks. Just igaühe kodused varud on need, millega esmaselt varustuskindluse häirele reageerida⁴⁶.

⁴⁴ AS Eesti Varude Keskus haldab riigi tegevusvarusid

⁴⁵ MEM kantsleri poolt 11.01.23 kirjaga nr 1.2-6/33 kokku kutsutud alaline töörühm, mille põhiülesanneteks on varustuskindluse strateegia koostamine, rakendamine ja arendamine. Töörühma kuuluvad toidu sektori poolt AS Eesti Pagar, AS HK Scan Estonia (nüüd Maag Eesti OÜ), AS E-Piim Tootmine, AS Tartu Mill, AS Valio Eesti, AS Väätsa Agro, Coop Eesti Keskkühistu, Eesti Talupidajate Keskkliit, Eesti Toiduainetööstuste Liit, Eesti Põllumajandus-Kaubanduskoda, OÜ Nordic Milk, OÜ Estonia. Riigi poolt on kaasatud lisaks REM, MKM ja AS EVK esindajad. Kaasatud oli erinevates etappides ka ETSAÜ, Elektrilevi, AS Via3L esindajad.

⁴⁶ [Käitumisjuhised kriisiolukordadeks \(olevalmis.ee\)](https://olevalmis.ee)

Toidujulgeoleku seisukohast on oluline ka pikaajaline jätkusuutlikkus. See tähendab nii mullaviljakuse tagamist, majanduslikult elujõulist ettevõtlus- ja tootmiskeskonda, kui ka muutuva kliimaga kohanemist.

Peale varustuskindluse strateegia ülesannete heaks kiitmist valitsuse poolt on 2023. aasta jooksul asutud neid täitma.

2023. aastal käivitusid mitu toidujulgeoleku tegevusliini, mille eesmärgiks on tagada tarneahela kriitilistele ettevõtetele kriisides eelisjuurdepääs elektrile, vedelkütusele ning kõrgendatud julgeoleku olukorras toetada nende julgeoleku tagamist.

Alustati toimepideva jaekaubanduse võrgustiku loomist, mis peab olema võimeline ka pikemate massiivsete elektriga varustatuse häirete korral kaupa sisse võtma ning müüma, sh tagama jahalettide töö. Viimane on oluline siseriikliku tootmise mahu ära kasutamiseks, sest märkimisväärne osa isevarustatusest on liha- ja piimatooted.

Kriisipoodide võimearendus jätkub ka lähiaastatel. 2024. aastal algab reageerimisvarude süsteemi välja töötamine, mille eesmärk on kasvatada eelhoiatuse peale riigis oleva toidu varusid ning tootmise võimekust.

1.9 Toiduohutus ja tarbija

Katrin Lõhmus, Maia Radin, Hellika Kallaste, Anneli Tuvike

1.9.1 Tarbija teadlikkuse baromeeter 2023

Tarbija teadlikkus toiduohutuse osas mõõdeti baromeetriga⁴⁷ esimest korda 2019. aastal ja tulemuseks oli 69,4%, mis peegeldab tarbijate teadmisi õigest käitumisest, mis tagab toiduohutuse. 2023. aastal mõõdeti seda uuesti ja tulemuseks oli **65,8%**, mis tähendab, et teadlikkus ei ole ootuspäraselt kasvanud, vaid pisut langenud (-3,6%).

Tarbija teadlikkus toiduohutuse osas on langenud. Kõige enam on mõjutanud baromeetri tulemust säilimisaja väljendist „kõlblik kuni” arusaamine, mis on muutunud oluliselt halvemaks.

Kõige enam on mõjutanud baromeetri tulemust säilimisaja väljendist „kõlblik kuni” arusaamine, mis on muutunud oluliselt halvemaks. Pea pooled vastanutest ei tea „kõlblik kuni” õiget tähendust, arvates, et pärast seda kuupäeva võib toitu veel tarbida. Kui 2019. aastal teadis selle väljendi õiget tähendust 62% inimestest, siis 2023. aastal oli selleks 52%.

Vastanutest 47% andis mõistele „kõlblik kuni” mõiste „parim enne” tähenduse. Samas „parim enne” tähenduse mõistmisega muutust toimunud ei ole. Kusjuures muust rahvusest tarbijate seas on „parim enne” õigesti mõistmine probleemsem kui eestlaste seas.

Olulist muutust pakendil toidu või joogi kohta esitatud teabe lugemise osas ei ole toimunud. Mõnevõrra on küll suurenenud nende vastajate osakaal, kes loevad pakendil esitatud infot alati või sageli (57% vastanutest).

Vajalik on jätkata teavitustegevustega ja pöörata eriti tähelepanu säilimisaja märgistuse teemale ning püüda jõuda sõnumitega ka eesti keelt mittekönelevate tarbijateni.

Toiduohutuse alane teadlikkus ja käitumine on mõnevõrra paranenud. Valdav osa (92%) vastanutest teavad isikliku hügieeni tähtsust toidu valmistamisel ja peseb käsi enne toidu valmistamist alati või enamasti, mis on jäänud sarnaseks 2019. aastale. Toiduohutuse

tagamiseks ning ristsaastumise vältimiseks kasutab kolmandik küsitletuid toore liha ja kala jaoks eraldi lõikelaudu alati ning pisut enam vastajaid (37%) ei kasuta eraldi lõikelaudu, kuid peseb seda vahepeal.

⁴⁷ Tarbija teadlikkuse baromeeter on väljatöötatud 2019. a Eesti Maaülikooli, MeM-i ja ekspertide paneeli koostöös. Baromeeter hõlmab 8 alanäitajat, mida mõõdetakse sotsioloogilise küsitlusega. Baromeeter näitab positiivseks loetavate vastuste %

Küsitlusele vastanute osakaal, kes ei kasuta toore liha või kala jaoks eraldi lõikelauda on langenud (8% vastajatest).

Plastist toidunõude ostmisel jälgib nende kasutustingimusi enda sõnul alati 43%, mis on mõnevõrra vähem kui 2019. aastal, kui selliseid inimesi oli 47%. Samas vastajate hulk, kes kunagi ei jälgi kasutustingimusi on jäänud samaks.

Kokkuvõttes võib järeldada, et tarbijate teadlikkuse osas taseme hoidmiseks ja parandamiseks on vajalik jätkata teavitustegevustega. Eriti on vajalik järgnevatel aastatel pöörata tähelepanu säilimisaja märgistuse teemale ja püüda jõuda sõnumitega ka eesti keelt mittekõnelevate tarbijateni.

1.9.2 Selge märgistuse hea tava

2023. aastal töötati välja toidu märgistuse ja teksti paigutuse hea tava koostöös pakendidisainerite ja toidutööstuse esindajatega, et anda märgistuse koostajale ja kujundajale praktilisi soovitusi hästi nähtava ja loetava märgistuse loomiseks.

Koostöös pakendidisainerite ja toidutööstuse esindajatega töötati välja toidu märgistuse ja teksti paigutuse hea tava, et anda märgistuse koostajale ja kujundajale praktilisi soovitusi hästi nähtava ja loetava märgistuse loomiseks.

Eesti turul on suur hulk mitmesuguseid toidu- ja joogikaupu. Et poeriiulil silma paista ja tarbijate tähelepanu püüda, pannakse suurt rõhku pakendi disainile. Samal ajal on pakendil tähtis ülesanne edastada tarbijale teavet, mis aitab teha teadlikke valikuid ning annab juhised toidu ohutuks säilitamiseks ja kasutamiseks. Teave

pakendil peab olema hästi nähtav ja selgesti loetav, kuid paraku see alati nii ei ole.

Eestis tehtud uuringud näitavad, et tarbijate rahulolematust toidupakendil esitatud teabe loetavuse osas on märkimisväärne. Kui 2014. aasta uuringu⁴⁸ tulemuste põhjal leidis 45% vastanutest, et oluline info on pakendil kehva paigutuse tõttu halvasti nähtav, siis 2019. aastal küündis selliselt arvanute osakaal juba 60% lähedale⁴⁹. Muu hulgas peetakse probleemiks ka liiga väikest kirjasuurust. 2023. aasta uuringu⁵⁰ tulemused oluliselt muutunud ei ole.

Sobilikku lahendust probleemi leevendamiseks hakati otsima 2022. aastal Regionaal- ja Põllumajandusministeeriumi (endine Maaeluministeerium) valitsemisalas toimunud teenusedisaini arenguprogrammi raames. Poole aasta jooksul kaasati protsessi erinevaid temaga seotud pooli (sh toidutööstuse esindajad, pakendidisainerid, jaekaubanduse esindajad), tehti intervjuusid, suheldi tarbijatega, korraldati veebiküsitlus, katsetati võimalikke lahendusi potentsiaalsete kasutajate seas jne. Kõige enam väärtust loova ideena nähti hea tava koostamist. Sellest teekonnast saab lähemalt kuulda [siit](#).

Hea tava aitab muuta toidupakenditel esitatava teabe tarbija jaoks paremini loetavaks. Läbimõeldud ja hästi kujundatud märgistus teeb teabe leidmise ja lugemise lihtsamaks ning loob olulise eelduse selleks, et tarbijad märgistusi loeksid. Hästi nähtav ja selgesti loetav märgistus suurendab usaldust nii toote kui ka tootja vastu ning toetab teadlike valikute tegemist.

⁴⁸ TNS Emor. (2014). *Toidumärgistuse alane uuring*. Uuringu aruanne.

<https://veebiarhiiv.digar.ee/a/20220715195626mp> / <https://www.agri.ee/sites/default/files/content/uuringud/2014/uuring-2014-toidumargistus.pdf>

⁴⁹ RAIT Faktum & Ariko. (2019). *Toidu märgistamise ja toiduhügieeni uuring*. Uuringuraport.

<https://veebiarhiiv.digar.ee/a/20220715195626mp> / <https://www.agri.ee/sites/default/files/content/uuringud/uuring-2019-toiduhugieen.pdf>

⁵⁰ RAIT Faktum & Ariko. (2023). *Toidu märgistuse ja toiduhügieeni alane uuring*. Uuringuraport.
<https://www.agri.ee/media/10723/download>

Hea tava on koostanud, kujundanud ja visualiseerinud pakendidisainile spetsialiseerunud agentuur KOOR koostöös Regionaal- ja Põllumajandusministeeriumi ning Põllumajandus- ja Toiduametiga. Materjaliga saab tutvuda [siin](#).

1.9.3 Toiduohutuse baromeeter 2023

Toiduohutus tähendab bioloogilise, keemilise või füüsikalise ohu vältimist ja vähendamist toidus. Toiduohutuse baromeeter on tööriist, mis mõõdab üldist toiduohutuse olukorda Eestis aastapõhiselt ja seda on võrreldud eelmise aasta (mõne näitaja puhul pikema perioodi) olukorraga. Baromeetris kasutatakse Põllumajandus- ja Toiduameti poolt läbiviidud järelevalve sh seire andmeid. Samuti kasutatakse Terviseameti andmeid toidutekkeliste nakkushaiguste osas.

Toiduohutuse baromeeter⁵¹ sisaldab 22 toiduohutuse näitajat⁵², mis iseloomustavad olukorda kogu toiduahela ulatuses „talust taldrikule“. Suurema langustrendiga mõõdikud näitavad madalamat nõuete täitmist ja teadlikkust nõuetest ning olukorra parendamise vajadust. Toiduohutuse baromeeter näitaja võrrelduna eelmise perioodiga paranes ja oli 2023.aastal 100,69. Eesmärgiks on, et see näitaja oleks vähemalt 100.

Toidutekkeliste nakkushaiguste osas on tulemused viimastel aastatel liikunud halvemuse suunas. Selle näitaja osas vaadeldakse 2023.aasta tulemusi võrrelduna kolme eelneva aasta keskmisega. 2023.aasta

Toiduohutuse baromeeter võrreldes eelmise perioodiga paranes ja oli 2023.aastal 100,69. Eesmärgiks on, et see näitaja oleks vähemalt 100.

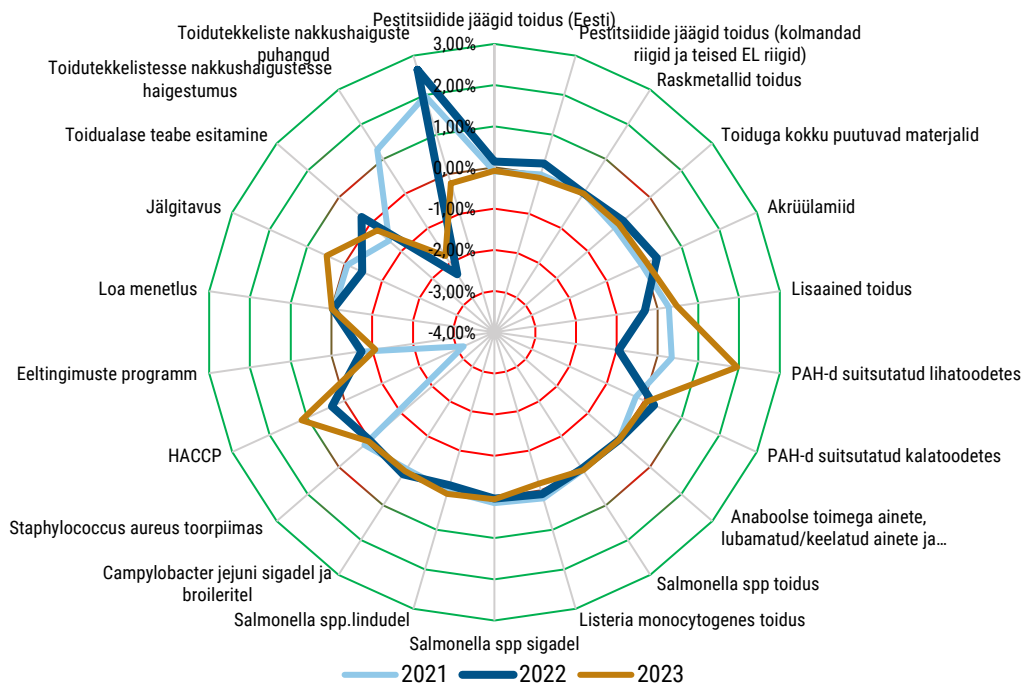
nakkushaigustesse haigestumuse näitaja 100 000 elaniku kohta on jäänud võrreldes eelmise aastaga sarnasele tasemele (2021–101,2; 2022–179,4; 2023–173,6), jõudes tagasi COVID-19 pandeemia eelsesesse aega. Toidutekkelistesse nakkustesse haigestumine oli aastatel 2020–2021 ebatavaliselt madal ja alates 2022. aastast hakkas tõusma COVID-eelsele tasemele. Haigestumist on

soodustanud eeskätt inimeste suurem liikuvus, samuti eksimused toiduhügieeni põhimõtte vastu. Haigustekitajad ja bakterid satuvad inimese organismi peamiselt määrdunud käte tõttu. Samal ajal jäid toidutekkeliste nakkushaiguste puhangud võrrelduna eelneva aastaga sarnasele tasemele (2020–14; 2021–8; 2022–5; 2023–7). Eestis on peamised toidutekkeliste nakkushaiguste puhangute põhjustajad *Salmonella spp* ja *Campylobacter spp*. 2023. aastal on nii salmonelloosi kui ka kampülobakterenteriiti haigestumine kasvanud võrreldes viimase paari aastaga.

⁵¹ Toiduohutuse baromeeter on tööriist (sisaldab 22 näitajat), mis võimaldab anda üldhinnangu toiduohutuse olukorrale Eestis aasta põhiselt võrrelduna eelnevasse aastasse. Mõõdetavat perioodi iseloomustab taseme langus alla või tõus üle 100.

⁵² Toiduohutus baromeetri mõõdikud võib jagada viieks blokiks:

- Mikrobioloogilised näitajad - *Salmonella spp* ja *Listeria monocytogenes* toidus, *Salmonella spp* sigadel, *Salmonella spp* tootmiskarjadel (linnukari), *Campylobacter jejuni* sigadel ja broileritel, *Staphylococcus aureus* toorpiimas;
- Keemilised näitajad - pestitsiidide jäägid toidus (Eesti), pestitsiidide jäägid toidus (kolmandad riigid ja teised EL riigid), raskmetallid toidus, toiduga kokku puutuvad materjalid, akrüülamiid, lisaained toidus, PAH-id suitsutatud lihatoodetes, PAH-id suitsutatud kalatoodetes, anaboolse toimega ainete, lubamatud/keelatud ainete ja veterinaaravimite jäägid;
- Toidualane teave;
- Ennetavad meetmed – ettevõtete ohu- ja riskianalüüs, head hügieenitavad, jälgitavus, tegevusloa ja majandustegevusteate menetlus;
- Toidutekkelised nakkushaigused - toidutekkelistesse nakkushaigustesse haigestumus, (haigusjuhtude arv 100 000 elaniku kohta) ja toidutekkeliste nakkushaiguste puhangute arv.

Joonis 42. Toiduohutuse baromeetri näitajate kaalutud muutus aastatel 2021-2023

Toiduohutuse ennetavate meetmete osas oli kerge paranemine. Ennetavate meetmete näitajatest on tulemust kõige rohkem mõjutanud eeltingimuste programmi tulemuste langus, mis on olnud languses juba mitu viimast aastat. Ennetavate meetmete näitajatest on endiselt nõuete vastavuse osas kõige madalamal tasemel ettevõtete ohu ja riski analüüs HACCP⁵³-i nõuete kontrolli osa (kontrolle, milles tuvastati nõuetele vastavus on olnud: 2021 – 57,7%; 2022 – 59,8%; 2023 – 67,3%), kuigi võrreldes eelneva perioodiga toimus 2022. ja 2023.aastal kerge olukorra paranemine.

Samas eeltingimuste programmis oli nõuetele vastavuse osas tagasilangus võrreldes eelneva aastaga (2022 77,2%; 2023 67,3%). Jälgitavuse osas on toimunud olukorra paranemine (2022 – 80,4%; 2023 – 88,7%). Jälgitavus aitab toidu liikumist käitlemisahelas jälgida ning toetab vajaduse korral ohtliku toidu sihipäraselt turult kõrvaldamist või tagasikutsumist. Mida rohkem ja täpsemaid andmeid käitlejal on, seda lihtsam ja kiirem on tuvastada nõuetele mittevastavat toitu ning see turult kõrvaldada ja tagasi kutsuda. Üldiselt on vähem ettevõtjatel läbi mõeldud, kuidas kiiresti ohtlik toit turult kõrvaldada või tagasi kutsuda, kuid puudusi on ka jälgitavuse nõuete täitmisel. Seetõttu jääb jälgitavuse teema ka järgnevatel aastatel järelevalve fookusesse.

Keemiliste riskide osas on 2023.aasta tulemus võrreldes eelneva perioodiga mõnevõrra paranenud. Kõige madalam nõuetele vastavate proovide osakaal on jätkuvalt polüaromaatsete süsivesinike (PAH-ide) sisalduste korral lihatoodetes (77,85%), kuigi nõuetele mittevastavate proovide osakaal on vähenenud 15%. Järelevalves pööratakse jätkuvalt suuremat tähelepanu põhiliselt elamiseks kasutatavatele käitlemiskohtadele, kus toodetakse suitsutatud lihatooteid ning kasvanud on ka võetud proovide arv. PAH-ide sisaldust toodetest on võimalik vähendada head tava järgides ning tõsta tuleb nii praktilisi teadmisi suitsutustehnoloogiast kui ka teadlikkust PAH-ide vältimise ja vähendamise meetmetest. Toiduga kokkupuutuvate materjalide osas labori puudumise tõttu 2023.aasta proove ei analüüsitud. Samuti on 2023.aasta lisaainete osas uuritud oluliselt vähem proove võrreldes eelnevate aastatega, mis võib mõjutada baromeetri tulemust. Võrreldes 2020. aastaga on lisaainete uurimiseks võetud proovide arv vähenenud 12,5%. Samas kontrollitakse sagedamini ettevõtetes lisaainete kasutamist (2022. a 91 korral,

⁵³ Kriitilised kontrollpunktide ohuanalüüs

2023. a 135 korral). Lisaainete nõuetele mittevastavuste tuvastamise määr on võrreldes eelmise aastaga langenud 10%.

Toidualase teabe kontrolli nõuetele vastavuse olukord tegi 2023.aastal läbi kerge languse võrrelduna eelmise perioodiga (-3,6%), jäädes ka üldises pildis nõuete vastavuse osas väga madalaks (68,9%). Kontrollide arv 2023. aastal oli 6022, mis on ~ 10% vähem kui 2022. aastal. Kontrollide arvu ja nõuetele vastavuse vähenemine oli põhjustatud kontrolli planeerimise riskipõhisemaks muutmisest. See tähendab, et kui eelmisel aastal toidualase teabe kontrolli käigus puudusi ei tuvastatud, võis toidualase teabe kontrolli 2023. aastal vahele jätta. Samuti muudeti mõnevõrra nõuete liigi kirjeldajaid järelevalve infosüsteemis, et parandada kontrollitulemuste andmete kvaliteeti. Kõige vähem puudusi on jätkuvalt tuvastatud lahtise toidu müügikohas esitatud toidualase teabe osas (puudusi 19% kontrollidest). Nõuetele vastavuse osakaal 2023. aastal võrreldes eelneva aastaga suurenes 2-3 protsendipunkti võrra müügipakendi märgistuse ja kodulehel, e-poes või mujal esitatud toidualase teabe osas (kus ei ole esitatud toitumis- ja tervisealaseid väiteid). Jätkuvalt on nõuetele vastavuse osakaal kõige väiksem toitumis- ja tervisealaste väidetega toidualase teabe osas, mis on esitatud kas müügipakendi märgistusel või e-poes, kodulehel või mujal.

2023. aasta järelevalvetulemuste põhjal vajavad suuremat tähelepanu jätkuvalt ettevõtete valmisolek toodete tagasikutsumiseks, HACCP ja eeltingimuste programmi nõuete täitmine, PAH-ide sisaldused lihatoodetes, toidualasest teabest toitumis- ja tervisealaste väidete ning e-kaubanduse valdkonnad. Tõhustamist vajavad ka toiduga kokkupuutuvate materjalide ja lisaainete järelevalve. Vaja on tõsta nii käitlejate teadlikkust nõuetest kui ka parandada nende praktilisi toidukäitlemise oskusi ning probleemsed valdkonnad tuleb hoida suuremas järelevalvefookuses.

1.9.4 Tarbija kindluse indeks 2023

Tarbija kindluse indeksi väärtus oli 2023. aastal 69%. Selle alusel võib öelda, et 66–72% Eesti elanikest olid toidu ohutuses pigem kindlad. See osakaal ei ole suures plaanis võrreldes 2019. (68,3%) ja 2021. (67,4%) aastaga muutunud. Sarnaselt varasemale oli tarbijate kindlus endiselt seotud eelkõige kindlustundega lihatoodete ohutuse suhtes. Tarbija kindlust mõjutasid endiselt olulisel määral isiklikud kokkupuuted juhtumitega, kus toidu ohutuse suhtes esines kahtlus. Tarbija kindlus oli kõrgem eestikeelsete, vähemalt 500-eurose kuusissetuleku, meessoost ja alla 25-aastaste Eesti elanike seas.

1.10 Põllumajanduskeskkond ja kliima

Reelika Päädam, Kadri Kask, Rufus Trepp, Mae Alviste, Merje Põlma, Robert Kond

1.10.1 Põllumajanduskeskkond

Eestis alustati 2023. aastal „Euroopa Liidu ühise põllumajanduspoliitika strateegiakava 2023–2027“ pindala- ja loomapõhiste sekkumiste rakendamist. Paralleelselt jätkusid mõned „Eesti Maaelu arengukava 2014–2020“ viieaastased keskkonnameetmed. Need sekkumised ja meetmed edendavad keskkonnasõbralikku põllumajandust ning aitavad kaasa keskkonnanäesmärkide saavutamisele.

2024. aasta alguses jõustus Euroopa Liidu ühise põllumajanduspoliitika rakendamise seaduse muudatus, millega anti õiguslik alus põllumajandusandmete varamu loomiseks ja reguleeriti selles hoitavate andmete haldamist. Põllumajandusandmete varamu on mõeldud eelkõige veeseaduse alusel peetava põlluraamatu andmete ühtseks ja keskseks elektrooniliseks haldamiseks. Kesksel elektroonisel põlluraamatul arendab PRIA. 1. aprillil 2024. aastal avati PRIA põldude haldamise teenuses võimalus pidada tasuta ja lihtsalt elektroonset põlluraamatut. Põllumajandustootjale annab see pikemas perspektiivis võimaluse kasutada teenuseid, mis aitavad majandada paremini ning säästa keskkonda ning vähendada halduskoormust.

1.10.2 Elurikkus

Põllumajandusmaaga on tihedalt seotud ligi kolmandik Eesti linnuliikidest, kuid põllulinde iseloomustav

Elurikkus kui mõõdik on paljutahuline ning jääb sageli majanduslikult tähtsamate näitajate varju, kuid selle seisukord võimaldab meil hinnata põllumajanduslike ökosüsteemide käekäiku.

populatsioonindeks on viimase 40 aastaga langenud ligi 50%. Põllukultuurid saavad kasu tolmeldamise ökosüsteemiteenusest, kuid kimalaste arvukus põlluservades on viimased aastad olnud languses. Rohumaaribad, mis pakuvad elupaika ja toitu tolmeldajatele ja kahjurite vaenlastele, täidavad

tihti peale miinimumnõudeid ning võiksid toetada palju rohkem elurikkust. Elurikkust ja sellega kaasnevaid ökosüsteemiteenuseid ohustab põllumajandusmaastikes tootmise intensiivistumine ja maakasutuse muutus, kuid ka aina enam ebastabiilne kliima. Elurikkus kui põllumajandusmaa tervise indikaator on tähtis lüli ahelas, mis ühendab looduse seisundi toidutootmisega. Selles ahelas oleme kõik koos ning ei saa lubada elurikkuse pidevat langust, millega koos langeks inimkonna toidujulgeolek. Elurikkuse ja mitmekesisuse langustrendide valukohtadest üle saamiseks on valmimas poliitilised lepped looduse taastamiseks, kerkimas juurde pilootprojektide maastikuelemendid ja rohumaaribad ning tähtsamas arusaam igapäevase looduskaitsest, seda ka meie põldudel.

Põllulinnud

Põllulindude olukord Eestis on juba pikemat aega murettekitav ja toetusmeetmed ei ole olnud piisavad negatiivsete trendide muutmiseks. Kuna langevad trendid ilmnevad kõigi toetustüüpidega aladel ning ka riikliku seire raames tehtavas haudelinnustiku punktloenduses, ei ole languse põhjuseks ilmselt eri toetustüübiga ettevõtete omapärad vaid muud laiemalt negatiivset mõju avaldavad tegurid nagu põllumajanduse intensiivistumine ja põllumajandusmaastiku homogeensemaks muutumine. Lisaks

Põllulindudel ei lähe hästi ei Euroopas ega ka Eestis. Põllulinnustiku kompleksindeks langes Euroopas perioodil 1980–2021 -60%, Eestis perioodil 1984–2022 -45,9%.

mõjutavad põllulinde ka mitmed välised tegurid nagu kisklus, puittaimedega ala pindala vähenemine ja tingimused rändeteedel ja talvitumispaiakades.

METKi põllulindude arvukuse ja liigirikkuse uuringu⁵⁴ seireperioodil aastatel 2010–2023 loendati 55 pesitsevat linnuliiki. Piirkonniti loendati Kesk-Eestis 18 ja Lõuna-

Eestis 53 liiki ning toetuste tüübi järgi mahetoetusega aladel 48, keskkonnasõbraliku majandamise (KSM) toetusega aladel 27 ja ühtse pindalatoetuse (ÜPT) ja põhisissetulekutoetusega (PST) aladel 33 liiki. Dominantseimaks linnuliigiks Eesti põllumajandusmaastikul oli avamaastikku eelistav põldlõoke, järgnesid kadakatäks, kiivitaja, sookiur, pruunselg-põõsalind ja talvike.

METKi põllulindude arvukuse ja liigirikkuse uuringu tulemused viitavad, et mahedalt majandavad ettevõtted on põllulindudele sobivam elupaik, kuna ei kasutata mineraalväetisi ja sünteetilisi pestitsiide. Samuti kohati on mahepõldudel rohkem segatoidulisi ja seemnetoidulisi linde kui KSM ja ÜPT aladel, ilmselt leidis neile seal rohkem toitu. Ka TÜ põllulindude 2020.–2021. aasta pesitsusuuringus leiti, et mahealad on lindudele atraktiivsemad kui KSM ja ÜPT alad, mille põhjuseks võib olla elupaiga kõrgem kvaliteet, toidurohkus või maastiku suurem heterogeensus. Vaatamata kõigele toimus ka mahealadel pesitsevate lindude näitajates Kesk-Eestis alates 2014. aastast ja Lõuna-Eestis alates 2015. aastast suur langus.

Kõige väiksema pesitsevate lindude mitmekesisusega olid Kesk-Eesti KSM ettevõtted, kus kohati perioodi 2009–2023 jooksul igal aastal vaid paari pesitsevat linnuliiki. Madala linnustiku mitmekesisuse põhjuseks on ilmselt vähenenud maastiku mitmekesisus, suured põllumassiivid ja vähe maastikuelemente. Alates

⁵⁴ <https://metk.agri.ee/teadus-uuringud-projektid/agrookoloogia/elurikkus#pesitsevate-pollulin>

2014. aastast langesid Kesk-Eestis kõigil erineva toetustüübiga aladel kõikide pesitsevate lindude näitajad ja need on jäänudki väga madalale tasemele.

Aastatel 2010–2023 olid keskmised pesitsevate lindude näitajad Lõuna-Eesti seirepiirkonnas statistiliselt oluliselt kõrgemad kui Kesk-Eestis. See tuleneb piirkondlikest eripäradest ja näitab, et Lõuna-Eestis leidub lindudele rohkem sobivaid elupaiku. Lõuna-Eestis on keskmine põllumajandusettevõtte ja põllumassiivide pindala väiksem, samas püsirohumaade ja mahedalt majandatavate alade osakaal suurem kui Kesk-Eestis. Kuid ka Lõuna-Eestis võib täheldada elurikkuse aspektist negatiivseid suundumusi: pestitsiidide kasutuskooormus ja nisu saagikus on suurenenud, mis viitab põllumajanduse intensiivistumisele, ning püsirohumaad on vähemaks jäänud. Alates 2014. aastast langesid ka Lõuna-Eestis kõigil erineva toetustüübiga aladel kõikide pesitsevate lindude näitajad ja need on jäänudki väga madalale tasemele.

Perioodil 2009–2022 on Eestis vähemaks jäänud lühiajalisi ja püsirohumaad. Linnuseire alade maakasutuse analüüsil on leitud, et rohumaadel või rohkem kui ühe kultuurigrupiga loendusradadel olid linnuseire näitajad enamasti oluliselt kõrgemad. Mida rohkem oli teravilja-, õlikultuuri- jm haritavaid põlde peale rohumaad, seda madalamad olid seal linnunäitajad. Oluline on ka kultuuride mitmekesisus, sest linnud kasutavad pesitsustsükli jooksul erinevate kultuuridega põlde. TÜ põllulindude 2020.–2021. aasta pesitsusuuringu järgi oli kõige sagedasem linnupesade hukkumise põhjus pesarüüste lindude ja imetajate poolt. Haritavatel põldudel (v.a lühiajalised rohumaad) hukkus rüüste käigus 42% ja rohumaadel (nii lühiajalised kui ka püsirohumaad) 23% pesadest.

Kimalased

METKi kimalaste mitmekesisuse ja arvukuse uuringu⁵⁵ seireperioodil aastatel 2009–2023 loendati kokku 21 liiki kimalasi, kellest Kesk-Eestis oli 32% ja Lõuna-Eestis 68% ning toetuste tüübi järgi oli mahetoetusega aladel 37%, keskkonnasõbraliku majandamise (KSM) toetusega aladel 38% ja ühtse pindalatoetuse (ÜPT) ja põhisissetulekutoetusega (PST) aladel 25%. Piirkonniti olid aastatel 2009–2023

Mida laiemad on rohumaaribad ja mida vähem neid niidetakse, seda rohkem need elurikkust toetavad.

keskmised kimalasenäitajad loendusraja kohta peaaegu kõigil juhtudel Lõuna-Eesti seirepiirkonnas kõrgemad kui Kesk-Eesti seirepiirkonnas. Lõuna-Eestis on mitmekesisem maastik, väiksemad põllumajandusettevõtted ja põllumassiivid, suurem püsirohumaade, mahetootmise alade, ristikute ja liblikõieliste (v.a kaunvili) osakaal, seetõttu pakub

see piirkond kimalastele rohkem sobivaid elupaiku ja toitu. Vaatamata sellele on kimalaste näitajad viimastel aastatel Lõuna-Eestis väga palju langenud, olles aastatel 2022.–2023. seireperioodi ühed madalamad. Põhjuseks võib olla kimalasenäitajate loomulik dünaamika, kuid samas on Lõuna-Eestis näha ka mõningaid elurikkuse vähenemisega seotud negatiivseid suundumusi: rohumaaribad on kitsamaks muutunud, pestitsiidide kasutuskooormus ja nisu saagikus on suurenenud, mis viitab põllumajanduse intensiivistumisele, püsirohumaad on vähemaks jäänud.

Kuna kimalased külastavad õisi, et nektarit ja õietolmu koguda, sõltuvad kimalasenäitajad õite tihedusest – mida rohkem õisi, seda kõrgemad kimalasenäitajad. Seetõttu on oluline tagada õitsemiskonveieri olemasolu. Keskmine õite tihedus loendusraja kohta oli enamasti Lõuna-Eestis kõrgem kui Kesk-Eestis. Mahetootmise alade kõrgemat õite tihedust võib seletada keeluga kasutada sünteetilisi taimekaitsevahendeid ja enamust mineraalväetisi. KSM alade õite tihedusele võib olla soodne 15% liblikõieliste nõue, glüfosaatide kasutamise piirang ning seni kehtinud 2–5 m laiuste rohumaaribade nõue. 2023. aastal ilmnes Kesk-Eesti KSM alade kimalasenäitajates ja õite tiheduses järsk langus, mille põhjuseks võib olla rohumaaribade nõude kadumine, samas avanes uus toetusskeem 6-12 m rohumaaribadega, mille mõju ilmselt ei ole veel jõudnud avalduda.

Kimalasenäitajad on sageli külastatud taimeliikide arvuga olulises positiivses seoses. Ülekaalukalt kõige rohkem kimalasi loendati aasristikul (olenevalt aastast 9–22% isenditest), millele järgnesid harilik hiirehernes, valge ristik, põldjumikas, ussikeel, keskmine ristik, arujumikas, põldohakas, villtakjas, ahtalehine põdrakanep, harilik äiatar ja aas-seahernes. Kimalastele on põldude servas asuvad

⁵⁵ <https://metk.agri.ee/teadus-uuringud-projektid/agrookoloogia/elurikkus#kimalaste-mitmekesis>

rohumaaribad seda kasulikumat, mida rohkem toitu seal leidub, seega on kimalaste toiduressursi aspektist sage rohumaaribade niitmine negatiivne.

Pärandniidud

Alates 2023. aastast saab perioodiks 2023-2027 pärandniitude hooldamiseks toetust küsida ÜPP strateegiakava alusel. Uus toetusseem on pärandniidu hooldajale paindlikum ja pakub rohkem valikuvõimalusi, lisaks niitmisele ja karjatamisele saab valida ka erinevaid vabatahtlikke üheaastasi lisategevusi. Püsniiu taastamisjärgseks hooldamiseks, kui rohukamar veel täielikult taastunud ei ole, saab kasutada tavapärasest erinevaid hooldamisvõtteid. Samuti võib valida hilisema

Pärandniidud on elurikkuse tuumikalad, mis säilivad ainult looduse ja inimese koostöös, läbi põllumajandusliku tegevuse ehk niitmise ja karjatamise.

niitmise algusaja (alates 15. juulist), mis on sööda väärtuse vähenemise tõttu kõrgema ühikumääraga. Ka elurikkusele on jäetud rohkem ruumi: 5–30% niidetavast alast tuleb jätta niitmata, üle 30 ha suurused alad tuleb niita keskelt lahu, üks kord 5-aastase perioodi jooksul võib võtta puhkeasta, mil kooslus saab taastuda. Pärandniidud on osa põllumajandusmaast ja seetõttu saab neile aladele taotleda ka teisi pindala- ja loomatoetusi.

Kokku määrati 2023. aastal PRIA andmetel pärandniidu hooldamise toetust 839-le taotlejale 36 595-l hektaril. Toetuse taotlejatest 588 tegelevad pärandniitudel karjatamisega 27 241-l hektaril. Karjatamise suur osakaal näitab, kui oluline on pärandniitude hooldamine põhi- või lisategevusena lamba- ja lihavesikasvatajatele. Kõige rohkem pärandniite hooldatakse Saaremaal (11 629 ha), Pärnumaal (7095 ha), Läänemaal (5746 ha) ja Hiiumaal (4004 ha). Saartel ja Lääne-Eestis, kus tingimused tavapõllumajanduseks on kehvemad, on pärandniitude hooldamine põllumajandusliku tegevusena oluline regionaalarengu toetaja. Ka toidujulgeolekuks on hajutatud väiketootmine, mis ei sõltu välistest sisenditest, vajalik. Pärandniitudelt niidetud ja kokku kogutud hein kasutatakse talviseks loomasöödaks.

Alates 2023. aastast saavad pärandniitude hooldajad ise oma niitusid hinnata, kui valivad väärtuste hindamise lisategevuse. Seda võimalust kasutas 210 hooldajat 6957-l hektaril. Niitu vaadeldes ja sellel olevaid looduväärtusi kirja pannes tekib tugevam side oma pärandkooslustega, TÜ teadlased saavad seire tegemiseks andmeid ning kõik see kokku valmistab meid ette üleminekuks tulemuspõhiste toetustele.

Maastikuelemendid ja ökosüsteemiteenused ehk looduse hüved

Maastikuelemendid on üheks alustalaks elurikkusele. Mitmekesine maastik on erinevate liikide ja ökosüsteemiteenuste esinemise eelduseks. Mida mitmekesisem on maastik, seda rohkem liike leiab seal elupaiga või toiduallika. 2023-2027. aasta ÜPP strateegiakavas on Eestis rakendust leidnud ökoalade

Mitmekesine põllumajandusmaastik ja püsivad maastikuelemendid suurendavad kahjuritõrje ja tolmeldamise hüvesid.

ökokava. Selle raames toetatakse maastiku mitmekesisust tõstvate mittetootlike elementide loomist ja säilitamist. 2023. aastal sai toetust 775 hektarit maastikuelemente ja 28 hektarit rohumaaribasid. 2023. aasta seisuga oli Eesti põllumaal kokku 25 492 hektarit maastikuelemente. Lisaks erinevatele maastikuelemenditüüpidele (hekk, kesa, kiviaed, kraav, lämmastikku siduv kultuur, metsasiil, puude rida, põllusaar, rohumaariba) hõlmas tootmisest kõrvale jäetud maa kesa (51,4%) ja lämmastikku siduvaid kultuure (45,2%). Kraavid (1,9%), põllusaared (1,3%), rohumaaribad (0,13%), metsasiilud (0,02%), hekid (0,02%), puude read (0,009%) ja kiviaiad (0,001%) moodustasid väga väikese osa ökoalade maastikuelementidest.

Maastikuelementidega seotud ökosüsteemiteenuseid aitab säilitada ökosüsteemiteenuste säilitamise ökokava, mille raames tuleb katta põllust 60% või 90% ökosüsteemiteenustega. Bioloogilise kahjuritõrje ökosüsteemiteenus levib erinevatest maastikuelementidest eri kaugusele. Mõjualaga 35 meetrit on vähemalt 6 m laiad joonelemendid, kiviaiad, punktelemendina põllusaared, metsaservad ja

väikeveekogud). Suurema mõjualaga on pindalised põllusaared (75 m) ja poollooduslike koosluste servad (300 m). Kraavide mõjuala sõltub nende laiusel ja looduslikud vooluveekogud, millel on 10 m kaitsevöönd, on mõjualaga 45 m. Ökosüsteemiteenuste säilitamise toetusele laekus 2023. aastal 2583 taotlust, kokku 83 656 hektarile. Ökosüsteemiteenustega vähemalt 60% kaetud põllumaa hõlmas 66 896 hektarit (80%) ning vähemalt 90% katvusega maa 16 760 hektarit (20%). Võimalus selle toetuskeemi rakendamiseks kasvas välja ökosüsteemiteenuste hindamise projektist „Elurikkuse sotsiaalmajanduslikult ja kliimamuutustega seostatud keskkonnaseisundi hindamiseks, prognoosiks ja andmete kättesaadavuse tagamiseks vajalikud töövahendid” (ELME) – projekti hinnangul on vaid 3% Eesti külvikorras põldudest kaetud vähemalt 90% ulatuses ökosüsteemiteenustega. See tähendab, et võrdlemisi suur huvi ökosüsteemiteenuste säilitamise toetuse vastu loob võimalusi 90% katvust hoida või suurendada.

LIFE IP projekti Loodurikas Eesti tegevused põllumajandusmaadel

LIFE projekt Loodurikas Eesti⁵⁶ toetab ja uurib aastatel 2020-2029 elurikkust erinevates ökosüsteemides, kaasa arvatud põllumajandusmaal. 2023. aastal valiti projekti tegevuste katsetamiseks välja sobivaid põlde ja tootjaid. Peamised põllumajandusmaa elurikkust puudutavad tegevused uurivad linnu-, taime-, ja putukaliike, kuid ka mulla elustikku. Projekti katsete ja uuringute üheks eesmärgiks on pakkuda välja uusi ja paremaid võimalusi toetada elurikkust ÜPP 2028. aastal algava uue perioodi raames.

Muutuvas kliimas toimetulekuks peavad põllumehed õppima juurde uusi ja tuletama meelde vanu põlluharimisviise. Võtmesõnaks on jätkusuutlik tootmine.

Eesti Ornitoloogiaühing uurib lindude arvukust poollooduslike koosluste niitmata jäetud laikudel, rohumaaribadel ning üle aasta niidetaval aladel. Uudse linnusõbraliku meetmena on projektis katsetamisel „lõokeselaikude” loomine – need on

umbes 16m² suurused külvamata laigud viljapõllul ning neid luuakse keskmiseks kaks hektari kohta.

Tartu Ülikooli teadlased katsetavad erinevate maastikuelementide loomist põldudel just sellisel moel, mis sobib antud põllu ja maastiku iseärasustega. Elemente luuakse nii, et kasu oleks elurikkusele ja ökosüsteemiteenuste levikule põllul. Mõned iseärasemad planeeritud maastikuelemendid on kivivaalud ning rohumaaribadega kombineeritud hekid ja kiviaiad. Lisaks sellele võib mõni ümber põllusaare loodav rohumaariba olla ringikujuline, mis erineb tavalisest sirgest põlluservaga piirnevast rohumaaribast.

Projektis luuakse ja katsetatakse ka meetodikat, kuidas hinnata elurikkust ja hooldamise mõju poollooduslikes kooslustes. Tulemuspõhine tegevus ehk teadlaste abiga leitud elurikkuse sõbralik hooldamisviis rakendub ranna- ja luhaniiitudel 500 hektaril. Samas võib tulemuspõhist lisategevust ehk oma niiduökosüsteemi elurikkuse tundmaõppimist katsetada iga soovija pärandniidu hooldamise toetuse raames.

Loodurikas Eesti projekt on hea näide sellest, kuidas saab viia kokku teaduse, uuenduslikud tegevused ning põllumajandustootjad. Lisaks teadustööle on projekti kommunikatsioonitegevustega tõstatatud põllumajandusmaa elurikkuse teema ning lisaks huvi tekitamisele ka suurendatud põllumajandustootjate teadlikkust elurikkusest.

1.10.3 Muld

Maaelu Teadmuskeskuse (METK) poolt läbi viidava põllumuldade seire eesmärgiks on muldades toimuvate erinevate bioloogiliste, füüsikaliste, agrookeemiliste mullaparametrite muutuste pikaajaline jälgimine⁵⁷. Mullaomaduste muutumine toimub väga aeglaselt ja pikaajalise perioodi jooksul. Seetõttu on

⁵⁶ <https://loodurikaseesti.ee/et>

⁵⁷ <https://keskkonnaagentuur.ee/node/1484>

oluline seirata samasid põllumuldasi pika aja jooksul, et märgata muutusi mullaprotsessides, mille põhjal teha hinnanguid.

Põllumuldade seiresse on kaasatud kõik enamlevinud põllumuldade liigid erinevate veerežiimidega ning erinevad maakasutused.

Riikliku keskkonnaseire mullaseiresse kuulub 30 põllumulla seireala, kus teostatakse 5 -aastase rotatsiooniga kordumõõtmisi. Seiresse on kaasatud ka analoogmullad looduslikel kõlvikutel, et selgitada kultuuristamise tõttu toimuvate mullaomaduste muutumist.

1. Võrreldes eelmise seirega suurenes orgaanilise süsiniku sisaldus kahel alal ning muutust ei olnud kolmel alal.

2. Enamikel 2022. aasta seirealadel võib täheldada huumushorisoni tuseduse vähenemist võrreldes eelmise seireringiga.

3. Seirealade muldades määratud raskmetallide kogusumma oli veidi vähenenud, kuid sisuliselt jäänud samaks. Raskemetallide sisaldusele kehtestatud sihtarvu ei ületatud seirealadel kordagi ja seisundit võib lugeda heaks.

4. Üldise trendina võib öelda, et võrreldes eelmise seireringiga, mis viidi läbi 2016 ja 2017. aastal, on tõusnud taimekaitsevahendite (TKV) jääkide sisaldus enamike seirealade muldades. Kõige suurem arv TKV toimeainete jääke oli 6 erinevat jääki ning suurim summaarne jääkide sisaldus oli ligi 0,4 mg/kg.

5. Seirealade muldade fosforiga varustatus künnikihi oli hea. Osadel aladel isegi ka liiga kõrge ning tuleks optimeerida väetamist, et vähendada leostumise riski.

6. Liikuva kaaliumi sisaldus oli kõikidel seirealadel alla optimaalse, seega võib olla kaalium taimede saagikust limiteerivaks teguriks.

7. 2022. aastal seires olnud alad paiknevad karbonaatsel lähtekivimil ning mulla pH oli nõrgalt happeline või neutraalne. Mulla pH muutused olid minimaalsed ja usaldusväärset trendi ei saa välja tuua.

8. Mitmeaastased seiretulemused kinnitasid, et leostusuuringuks valitud seirealal ei toimunud väetamisega põllule lisatud elementide leostumist.

9. 2020. aastast tehakse seiret ka looduslikel muldadel ehk metsaanaloogidel, et selgitada põllumajandusliku tegevusega aastate jooksul toimunud muutusi mullaomadustele. Metsaanaloogide huumushorisoni keskmine tusedus huumuskaevetes oli veidi madalam kui põllul. Analoomuldade fosfori sisaldus mulla ülemises kihis oli kuni 2 korda madalam kui vastavas põllumullas ning kaalium sisaldus ca 1,3 korda madalam kui põllul. Kiilaspere metsaanaloogi orgaanilise süsiniku varu oli samas suurusjärgus põllualaga, samas Naadimetsa metsaanaloogil oli 1,7 korda suurem võrreldes põllualaga.

10. Viiest seirealast kolmel oli lasuvustihedus kriitilises vahemikus, mis on kergete lõimisega muldadel 1,35-1,50 g/cm³. Ühel seirealal vähenes lasuvustihedus võrreldes eelmise seireringiga ning oli nüüd allpool kriitilist piiri. Mullastruktuuri paranemisele aitas kaasa heintaimede kasvatamine kahel järjestikusel aastal. Mulla lasuvustihedus iseloomustab hästi põllumuldade õhustatust ja tallatust. Lasuvustihedust vähendab mulla orgaanilise süsiniku suurenemine ning kõlvikordades heintaimede kasvatamine. Lasuvustiheduse suurenemist võib põhjustada märja mulla kündmine, monokultuuri kasvatamine, pikaajaline üks ja sama künnisügavus, raske põllumajandustehnika jne.

1.10.4 Vesi

Pinnaveekogumite seisundi 2022. aasta vahehinnangu kohaselt oli Eesti 744 pinnaveekogumist 51% heas koondseisundis, 27% kesises koondseisundis, 21,1% halvas koondseisundis ning 0,8% väga halvas koondseisundis. Väga heas koondseisundis veekogumid puudusid. 2022. aasta seisundi vahehinnangu põhjal on veekogumite seisund 2021. aasta tulemustega võrreldes veidi halvem, sest suurenes halvas seisundis veekogumite osakaal ja vähenes heas seisundis veekogumite osakaal. Samas vähenes

võrreldes eelmise aastaga väga halvas koondseisundis veekogumite osakaal halvas ja kesises seisundis veekogumite arvelt. Veekogumite halva koondseisundi osakaalu suurenemise põhjuseks oli peamiselt veekogumite keemilise seisundihinnangu halvenemine elustikus sisalduvate ohtlike ainete tõttu.⁵⁸

Eestis on põhjavee majandamiseks ja kaitseks moodustatud 31 põhjaveekogumit. Põhjaveekogumite keemiline seisund halvenemise tendentse 2022. aasta analüüsitulemuste põhjal ei näita. Põhjaveest määratud keemiliste elementide sisaldus jäi enamikus põhjaveekogumites normi piiresse, vaid kahes seirekaevus leiti nitraatide sisalduse ületamist.⁵⁹

Nitraaditundlikul alal tehtav põhjavee seire jaguneb neli korda aastas tehtavaks põhivõrguseireks (54 seirepunkti) ning kord aastas tehtavaks tugivõrguseireks (58 seirepunkti). 2022. aastal oli nitraadisalduse piirväärtuse (50 mg/l) ületuste arv seirepunktides samas suurusjärgus varasemate aastatega. Nitraadi aasta keskmine sisaldus oli 2022. aastal üle lubatud piirväärtuse 19 seirepunktis ehk 17,1% seirepunktidest, maksimumväärtusena oli nitraadisaldus üle 50 mg/l 29 seirepunktis.⁶⁰

Nitraaditundliku ala 2022. aasta seire käigus analüüsiti pestitsiidijääke 31 seirepunktist võetud proovidest, kus tuvastati 15 erinevat pestitsiidijääki (2021.a. 40 pestitsiidijääki). Põhjavee kvaliteedi piirväärtuse pestitsiidide summana (0,5 µg/l) ületas kolme seirepunkti vesi. Üksiku pestitsiidijäägi piirväärtuse (0,1 µg/l) ületas viie seirepunkti vesi. Üle piirväärtuse oli kloridasoon-desfenüüli sisaldus neljas proovis, tritosulfurooni sisaldus ühes proovis. Kloridasoon-desfenüül oli ka enimleitud pestitsiidijääk. Kloridasooni ja kloridasoon-desfenüüli, mida leiti enam kui pooltes seirejaamades, päritolu oli seejuures ebaselge, kuna kloridasooni sisaldavaid taimekaitsevahendeid ei ole Eestis peale 2013. aastat turule lubatud ja ühtegi toodet Eestis ei müüda. Kogu Euroopa Liidus on kloridasooni sisaldavate taimekaitsevahendite kasutamine keelatud alates 2018. aastast. EMÜ teadlaste teostatud uuringu „Kloridasooni ja selle laguprodukti, kloridasoon-desfenüüli, leviku põhjuste väljaselgitamine“⁶¹ andmed ei kinnita samuti kloridasooni jätkuvat kasutamist ning selle alusel saab eeldada, et saasteained pärinevad varasemast põllumajanduslikust tegevusest. Laialdasem kloridasooni kasutamine uuringualadel jääb 1990-ndate algusesse ning pärast seda on tegemist pinnasesse talletunud saasteainete leostumisega. Teiste Euroopa riikide uuringute põhjal võib eeldada, et põhjavesi on nende ühenditega saastunud veel aastakümneteks. Eestis enimkasutatud pestitsiidi glüfosaati seire käigus ei leitud.⁶²

Mineraalväetiste kasutamine langes 2022. aastal 2018. aasta tasemele. 2022. aastal kasutati põllumajanduses 60 646 tonni mineraalväetist, lämmastikku anti aruandeaasta saagile mineraalväetistega 42 053 tonni, fosforit 8 862 tonni. Mineraalväetistega väetatud pind on viimastel aastatel vähenenud. Võrreldes eelmise aastaga on vähenenud ka väetise kogus väetatud pinna hektari kohta. 2022. aastal oli mineraalväetistega väetatud pind 458 792 ha, mineraalväetise kogus väetatud pinna hektari kohta oli keskmiselt 132 kilogrammi. Sõnnikuga antava lämmastiku ja fosfori kogus oli 2022. aastal vastavalt 21 225 tonni ja 9465 tonni, kogus on olnud viimased viis aastat üsna stabiilne. Sõnnikuga väetatav pind oli 2022. aastal 136 350 ha.⁶³

Turustatud taimekaitsevahendite toimeainekogused on võrreldes 2021. aastaga vähenenud 13%. Toimeaine kogus turustatud taimekaitsevahendites kokku oli 2022. aastal 777 076 kilogrammi (2021.aastal 894 282 kg). Taimekaitsevahendite kasutamine haritava maa ühe hektari kohta oli 2022. aastal 1,09 kg/ha, mis on väiksem kui PõKa sihttase. Kõige suurem osakaal on turustatud

⁵⁸ Keskkonnaportaal, Pinnaveekogumite seisundiinfo, <https://keskkonnaportaal.ee/et/teemad/vesi/pinnavesi/pinnaveekogumite-seisundiinfo>

⁵⁹ Keskkonnaagentuuri koduleht, <https://kaur.maps.arcgis.com/apps/MapJournal/index.html?appid=cf6761f516f043b494f2d9a16a0b814a#>

⁶⁰ Keskkonnaseire infosüsteem, Nitraaditundliku ala põhjaveeseire 2022,

<https://kese.envir.ee/kese/downloadReportFile.action?fileUid=29711658&monitoringWorkUid=27158650>

⁶¹ <https://keskkonnaportaal.ee/et/kloridasooni-ja-selle-laguprodukti-kloridasoon-desfenüüli-leviku-pohjuste-valjaselgitamine>

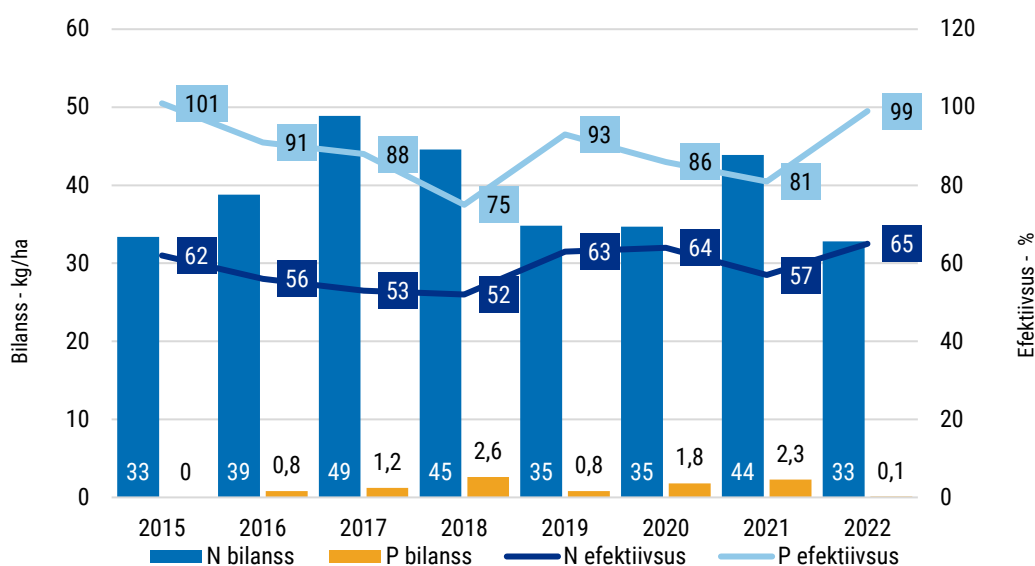
⁶² <https://kese.envir.ee/kese/downloadReportFile.action?fileUid=29711658&monitoringWorkUid=27158650>

⁶³ Statistikaameti koduleht, www.stat.ee

taimekaitsevahendite hulgas herbitsiididel. Enimmüüdnud herbitsiidi glüfosaadi turustatud kogus on 26% väiksem kui 2021. aastal. 2022. aastal turustati glüfosaati 269 199 kilogrammi.⁶⁴

METK taluvärava toiteelementide bilansi ja kasutuse efektiivsuse uuringu⁶⁵ põhjal saab hinnata, kui tõhusalt põllumajandusettevõttes toiteelemente kasutatakse ning kui suur on taimetoitainete leostumise risk. 2022. aastal oli lämmastiku bilanss METK andmetel Eesti keskmisena 32,8 kg/ha, fosfori bilanss 0,1 kg/ha. Nitraaditundlikul alal tegutsevate ettevõtete lämmastiku bilanss oli 22,8 kg/ha ja fosfori bilanss - 2,5 kg/ha. Väljaspool nitraaditundlikku ala oli lämmastiku bilanss 34,6 kg/ha ja fosfori bilanss 0,6 kg/ha. Selliseid lämmastiku bilansse võib METK hinnangul pidada keskkonda vähe ohustavaks. Enam tuleks tähelepanu pöörata fosfori tasakaalustatud ja vajaduspõhisele kasutamisele, sest sisendina antava fosfori kogused ei kata alati tegelikku toiteelemendi vajadust.

Lämmastiku kasutamise efektiivsus oli 2022. aastal METK andmetel⁷ Eesti keskmisena 65% ja fosfori efektiivsus 99%. Nitraaditundlikul alal tegutsevate ettevõtete lämmastiku kasutamise efektiivsus oli 2022. aastal 79% ja fosfori efektiivsus 122%. Väljaspool nitraaditundlikku ala oli lämmastiku kasutamise efektiivsus 62% ja fosfori efektiivsus 94%. Lämmastiku kasutamise efektiivsust võib lugeda madalaks, seevastu fosfori kasutamine oli tasakaalus tootmise tasemel. Keskkonda säilitavaks loetakse põllumajandustootmist juhul, kui toiteelemendi kasutamise efektiivsus on vahemikus 80-90%. Alla 70% efektiivsusega majandamisel võivad suurendada lämmastiku kaod vette, mulda ja õhku. PõKa 2030. aasta sihttaseme (lämmastiku kasutuse tõhusus üle 70%) saavutamiseks on vaja lämmastiku kasutuse efektiivsust väljaspool nitraaditundlikku ala tegutsevatel ettevõtetel tõsta. Fosfori kasutuse tõhusus peaks PõKa 2030. aasta sihttaseme kohaselt olema 85-90%, selle taseme lähedal on viimastel aastatel ka püsitud. PõKa 2024. aastaks seatud sihttase lämmastiku ja fosfori kasutamise efektiivsuses on Eesti keskmisena saavutatud.

Joonis 43. Lämmastiku ja fosfori bilanss ning nende kasutamise tõhusus perioodil 2015-2021

Allikas: Maaelu Teadmuskeskus

2022. aastal võeti vastu perioodi 2022–2027 veemajanduskavad. Veemajanduskavad koos meetmeprogrammiga koostatakse iga kuue aasta tagant Eestis määratletud kolmele vesikonnale (Lääne-Eesti, Ida-Eesti ja Koiva vesikond). Uus meetmeprogramm sisaldab vesikonnaüleseid ning pinna- ja põhjavee kogumipõhiseid meetmeid, sh põllumajandustegevuses rakendatavaid veekaitsemeetmeid.

⁶⁴ *ibid*

⁶⁵ <https://pmk.agri.ee/et/pollumajanduskeskkonna-uuringud/uurimisvaldkonnad/vesi>

2023. aastal rakendunud Euroopa Liidu ühise põllumajanduspoliitika strateegiakava 2023–2027 sisaldab samuti mitmeid meetmeid, mis aitavad kaasa vee hea seisundi saavutamisele.

1.10.5 Kliimamuutused, õhusaaste, bioenergia

Põllumajanduse KHG heide moodustas 2022. aastal Eesti koguheitmest 11,1% (ilma LULUCF-ita 13%). Netoheide LULUCF sektoris oli **339,29 kt CO₂ekv**. Põllumajandussektori heitkogused suurenesid 2022. aastal hinnanguliselt 1,7% võrreldes 2021. aastaga. Heitkogused suurenesid muldade heite kategoorias hinnanguliselt 4,0%, peamiselt põldudel kasutatavate lubiväetiste hulga suurenemise tõttu. Põllumajandusvaldkonna peamised KHG-d on diämmastikoksiid (N₂O), metaan (CH₄) ja süsinikdioksiid (CO₂). Suurema osa sektori koguheitest moodustasid heitkogused põllumajandusmaalt (eelkõige väetiste kasutamine) ja põllumajandusloomade soolesisese fermentatsioonist.

Riiklik KHG heitkoguste inventuur annab ülevaate, kui palju erinevates sektorites heidet tekib. Ettevõtte tasandil süsiniku jalajälje hindamine annab täpsema ülevaate ja võimaluse leida praktilisi viise KHG heite vähendamiseks. Et põllumajandusettevõtetel oleks võimalik ühtsetel alustel süsiniku jalajälge hinnata on 2023 aastal valmis saanud süsiniku jalajälje hindamiseks tööriist, mis on avalikult kättesaadav ja kasutatav kõigile tootjatele, nõustajatele ja huvilistele. Tööriistaga on plaanis viia läbi hindamised suuremates põllumajandusettevõtetes, mis aitab saada täpsemat ülevaadet ning leida võimalusi heite vähendamiseks. Samuti on hiljuti käivitunud rohefoori projekt, mille abil on põllumajandusettevõtetel võimalik tulevikus hinnata, millised sammud aitaksid neil liikuda jätkusuutlikuma toidutootmise suunas.

2023.aasta sügisel algas kliimaseaduse koostamine, mille üheks osaks on kokku leppida põllumajanduse KHG vähendamise eesmärkides ja seada konkreetsed kliimaeesmärgid vähemalt kümnendi täpsusega (2030, 2040, 2050). Kliimaseaduses sätestatakse põhimõtted eesmärkide täitmiseks, pannakse paika eesmärkide eest vastutavad osapooled, rollid ning koostöövõimalused erinevate sektorite esindajate ja vastutajate vahel. Oluline on tagada perspektiiv ja õiguskindlus kliimaeesmärkide täitmiseks ettevõtete ja organisatsioonide strateegiate kujundamiseks. Vajalikud meetmed ja tegevused kehtestatakse eriseadustes. Töögruppides toimunud arutelude käigus kaardistati võimalusi ja potentsiaalseid meetmeid kestlikuma toidusüsteemi kujundamiseks. Kliimaseadus jõustub eeldatavasti 2025. aastal.

Peatselt on valmimas biometaani määrus, mille eesmärgiks on jagada välja vahendeid, suunates põllumajanduslikud jäägid toorainena biometaani jaamadesse. Lisaks KHG vähendamise eesmärgile suurendab toetatav tegevus ka energia varustuskindlust ning taastuvenergia panust. Meetme eelarves on 19,6 mln eurot investeeringuteks, mis jagatakse välja vähemuspakkumise korras, millele saavad kandideerida eelkõige põllumajandusvaldkonnas tegutsevad ettevõtjad.

1.11 Ringbiomajandus

Argo Peepson

2023. aastal valmis koostöös Kliimaministeeriumiga [Eesti ringbiomajanduse teekaart](#), mis määratleb Eesti ringbiomajanduse arengu peamised tegevussuunad ja arenguks vajalikud tegevused lühi- (2023 – 2027) ja pikas perspektiivis (kuni aastani 2035).

Koostöös Kliimaministeeriumiga valmis Eesti ringbiomajanduse teekaart, mis määratleb Eesti ringbiomajanduse arengu peamised tegevussuunad ja arenguks vajalikud tegevused lühi- ja pikas perspektiivis.

Biomajandus on taastuva biomassi tootmine ja muutmine peamiselt toiduks, söödaks, biotoodeteks ning bioenergiaks. Biomajandus hõlmab põllumajandust, metsandust, kalandust, vesiviljelust, toidu-, kiu- ja paberitööstust ning

osaliselt keemia-, biotehnoloogia- ja energiatööstust. Kuna kestlikkuse, majandusarengu ja

lisandväärtuse tõstmise vaates on biomajandus interdistsiplinaarne kontseptsioon, mis lähtub ringmajanduse põhimõttest, siis kasutame mõistet **ringbiomajandus**, markeerimaks nende lähenemiste ühendamise olulisust ning bioressursi võimalusi asendamaks (importitud) fossiilseid materjale kestlikemate biopõhiste alternatiividega.

Tallinna Ülikooli eestvedamisel valmis [piirkondlike ringbiomajanduse teekaartide koostamise metoodika](#), mille alusel alustati Lääne- ja Kesk-Eestis piirkondlike teekaartide koostamist, et suunata arendusi ja initsiatiive, mis püüavad leida lahendusi ja praktikaid suure keskkonnajäljega toorme asendamiseks taastuvatega ning võimendada kohalike biomajanduse arengut toetavate algatuste ja koostöövormide (nt klastrid, ühistulised ärimudelid, tööstussümbioos jms) teket. Piirkondlike teekaartide koostamist veab ja toetab Eesti Maaülikool.

Maaeluministeeriumi juhtimisel käivitus 2022. aastal RRFi raames investeeringutoetus bioressursside väärimiseks (eelarve ligikaudu 28 mln eurot), mis on suunatud eelkõige ettevõtete rohepöörde eesmärkide täitmisele. Toetus⁶⁶ panustab bioressursile kõrgema majandusliku lisandväärtuse andmisel, teadus- ja arendustegevuse võimekusse ning innovatsioonivõimekuse kasvatamisse ning kasvuhoonegaaside heite vähendamisse. Rahastusotsuse sai 14 projekti.

Euroopa Horisondi ringbiomajanduse partnerluse (CBE JU⁶⁷) 2023. aasta taotlusvoorus oli mitu Eesti partneriga projekti.

2 Taimekasvatus (sh mahepõllumajanduslik)

Ilmastik

Kadri Rand

Ebatavaliselt soojale sügisele järgnesid suures osas Euroopas suhteliselt külmad ilmad, mis kestsid 2022. aasta 18. detsembrini. Sellele järgnes järsk üleminek oluliselt soojematele ilmadele, aastavahetuse perioodil oli isegi rekordilisi temperatuure. **1. jaanuarist kuni 17. veebruarini** olid taliviljad Euroopas üldiselt heas seisukorras. Enamikes põllumajanduspiirkondades oli iseloomulik aasta algusest saadik erakordselt soojadelt ilmastikutingimustelt üleminek normaalsematele talvetingimustele. Mitmes piirkonnas, eriti Lõuna- ja Kesk-Hispaanias, Põhja-Itaalias, Lääne-Türgis ja Magribi piirkonnas, oli jätkuvalt sademete puudujääk. **1. märtsist kuni 17. aprillini** sadas suurel osal Euroopast palju vihma, mis oli kasulik mulla niiskuse ja põhjavee taseme taastumisele, kuid põhjustas mõnel juhul külvide ja muude põllutööde olulise viivituse. Põud jätkus Põhja-Itaalias ja süvenes Pürenee poolsaarel. Rohumaade seisukord oli üldiselt hea v.a põhjas (sh Balti riikides), kus külma tõttu oli kasv hiline ja samuti lõunas, kus põua tõttu. **1. aprillist kuni 14. maini** oli keskmisest niiskem (Kesk- ja Kagu-Euroopas, Itaalias, Beneluxi maades ja Põhja-Prantsusmaal). Keskmisest kuivem oli pea kogu Pürenee poolsaarel, Lõuna-Prantsusmaal, Loode-Itaalias, osaliselt Skandinaavias ja Balti riikides. Taliviljad olid üldiselt heas seisukorras, v.a Pürenee poolsaarel, kus tõsine ja püsiv põud põhjustas saagikuste langust ja kasvupinna vähenemist. Üleujutused Kirde-Itaalias mõjusid negatiivselt nisu ja odra saagipotentsiaalile ning põhjustasid märkimisväärset kahju püsiluhtuuridele. Vihma puudus oli Põhja-Poolas, Balti riikides ja Lõuna-Rootsis ning liigselt sademed oli Kreekas ja Küprosel. **1. mai kuni 12. juuni** ilmastikutingimusi iseloomustasid taas tugevad kontrastid. Suures osas Loode-, Põhja- ja Põhja-Kesk-Euroopas (Saksamaa, Poola, Rootsi, Taani, Balti riigid) põhjustasid päikesepaisteliselt ja kuivad ilmastikutingimused mulla niiskusevarude kiire ammendumine, mõjutades negatiivselt tali- ja suviviljade saagipotentsiaali. Üleliigsed sademed Itaalia lõuna- ja põhjaosas, Ungaris, Horvaatias ja Sloveenias põhjustasid üleujutusi, avaldades negatiivset mõju taliviljadele. Põhja- ja Kesk-Euroopas oli sademeid väga vähe, mis avaldas mõju rohumaadele. **1. juunist kuni 16. juulini** esinesid kuivad ilmastikutingimused suures osas Lääne-, Kesk- ja Põhja-Euroopas ning ka

⁶⁶ <https://www.pria.ee/toetused/bioressursside-vaarindamise-investeeringutoetus-2022>.

⁶⁷ <https://www.cbe.europa.eu/>.

Ida-Rumeenias. Pürenee poolsaare lõunaosas ja Põhja-Itaalias esinesid intensiivsed kuumalained. Rohumaad olid heas seisukorras lõuna-, kesk- ja idapiirkondades, halvas seisukorras Põhja-Euroopas. Mitmel pool Loode-, Kesk- ja Põhja-Euroopas tekkis sademete ülejääk, mis oli kõige tugevam juuli viimasel ja augusti esimesel dekaadil. Iirimaa, Taanis, Lõuna-Rootsis, Eestis ja Soomes raskendasid rohked vihmajärged saagikoristust. **Augustis** püsisid põuatingimused Rumeenias ja Bulgaarias. Kreekas põhjustasid enneolematud üleujutused suviviljade täieliku hävimise Tessaalia piirkonnas, mis moodustab 22% riigi teramaisi toodangust. Sloveenias põhjustas keskmisest tunduvalt suurem sademete hulk üleujutusi. Liigsed sademed mõjutasid mitmeid piirkondi Kesk- ja Põhja-Euroopas, avaldades negatiivset mõju suviviljadele (peamiselt suurenenud haigussurve tõttu), aga ka teravilja kvaliteedile ning tali- ja suviteravilja saagile, mida ei jõutud õigeks ajaks koristada. Mitmes nimetatud piirkonnas viibis ka talirapsi külv. Jätkuv sademete hulk ja keskmisest veidi kõrgem temperatuur tõid kasu rohumaadele mitmel pool Põhja- ja Kesk-Euroopas, mis taastasid täielikult juuli keskpaiga eelsest sademete puudusest. Seevastu suur osa Lõuna- ja Ida-Euroopast (nt Rumeenia, Bulgaaria, Põhja-Itaalia ja Kagu-Prantsusmaa) puutus kokku kuumade ja kuivade tingimustega. Suuremas osas Euroopast oli perioodil **1. september kuni 15. oktoober** (alates 1991. aastast) kõige soojem või üks soojemaid. Enamikus piirkondades, eriti Euroopa põhjaosas, pakkusid kõrged temperatuurid koos piisava mulla niiskuse ja päikesepaistega soodsaid tingimusi suviviljade koristamiseks, samuti põllu ettevalmistamiseks ja taliviljade külvamiseks. Lõunas tõusid aga temperatuurid palju kõrgemale. Bulgaarias, Ungaris, Rumeenias ja Kreekas tuli sademeid rekordvähe. Seevastu Eestis ja Soomes takistasid taliviljade külvi ja tärkamist püsiv liigniiskused. **Perioodil 1. oktoober kuni 18 november** lükkasid tavapärasest niiskemad tingimused enamikus Lääne-, Põhja- ja Kesk-Euroopa piirkondades taliviljade külvi edasi ning mõjutasid põllukultuuride arengut ja esialgset kasvu. Piirkonniti takistas see suhkrupeedi ja kartuli saagikoristust (nt Beneluxi riikides) ning põhjustas üleujutusi (Kesk-Itaalia). Pürenee poolsaarel, Eestis ja Soomes suurendas keskmisest kõrgem sademete hulk mulla niiskustaset, mis lõi piisavad tingimused tärkavate põllukultuuride arenguks. Ida-Hispaanias, Lõuna-Itaalias ning eriti Ida-Rumeenias ja Bulgaarias valitsesid kuivad tingimused, mis põhjustasid taliviljapiirkondades viivitusi külviga ning kehva tärkamise. 2023. aasta sügis oli paljudes liikmesriikides kõige soojem ja vihmase alates 1991. aastast.

Eestis algas Maaelu Teadmiskeskuse agrometeoroloogiliste vaatluste põhjal 2022/23 aasta kliimaatiline talv koos külmailmade saabumise ja püsiva lumikattega küllalt varakult, juba novembris. Ilmastik püsis suuremas osas Eestist küllaltki talvisena kevadeni välja, kuid esines ka sulaperioode. Lumi tuli Kagu-Eestis maha juba 16. novembril, 19. novembriks oli kogu Eesti lumega kaetud. Novembris maha tulnud lumikate jäi püsima peaaegu detsembri lõpuni ning sulas suuremas osas Eestist aasta lõpus ja jaanuari alguses, v.a Ida- ja Kagu-Eestis. Jaanuari keskel taastus lumikate peaaegu kõikjal ja püsis mandril kuni märtsi keskpaigani. Kagu- ja Kirde-Eestis ning teatud maastikutüüpidel püsis lumikate sügise lõpust talve lõpuni püsivana. Keskmise õhutemperatuuri poolest oli talv tervikuna pikaajalisest keskmisest soojem, kuid ette tuli ka keskmisest jahedamaid perioode. **Märtsis** oli kevadele omaselt õhutemperatuuri amplituud suur – maksimumiks registreeriti 13,1 °C ning miinimumiks -26,3 °C. Samas oli märtsikuu iseloom valdavalt siiski talvine – lumi sulas suuremas osas mandrist märtsi teise dekaadi lõpus, ida- ja lõunapoolsetes piirkondades hiljemgi. Eesti keskmine sajuhulk oli 46 mm, mis on 131% normist (paljuaastane keskmine 35 mm). **Aprill** oli keskmiselt soe, kuiv ja päikesepaisteline. Kuu keskmine õhutemperatuur oli Eesti keskmisena 6,2 °C, mis on 1,3 °C kliimanormist kõrgem. Keskmine temperatuur püsis üle normi peaaegu kogu kuu jooksul, erandiks vaid päris kuu algus ja lõpp. Lõuna-Eestis tõusis maksimaalne temperatuur kuu lõpudekaadil juba ka üle 20 kraadi, kuid see soojus oli ajutine. Kuigi keskmine temperatuur püsis üle normi, esines maapinna lähedal aprilli teises pooles miinuskraade. Kasvuperiood ehk ööpäeva keskmise temperatuuri püsiv tõus üle 5 kraadi toimus Eesti keskmisena 7. aprillil. Aprillis sadas Eesti keskmisena vaid 24 mm, mis on 69% normist. Eesti keskmisena oli päikesepaistet 129% normist. **Mai** oli kuiv, temperatuuri poolest aga muutlik ja suure ööpäevase amplituudiga. Öise ja päevase temperatuuri erinevus ulatus kohati üle 20 kraadi. Maikuu esimene dekaad oli kliimanormist mitme kraadi võrra jahedam, teine dekaad soojem ja kolmas keskmisele vastav. Territoriaalselt oli erinev öökülmade risk ja esinemine. Maikuise ilmastiku kujundasid valdavalt kõrgrõhkonnad. Kevadel tähendab see palju päikest, paraku ka vähe vihma ja selge taevaga kaasnevaid öökülmi, mis olid sel kevadel ebatüüpiliselt hilised ja tugevad. Maikuine öökülm ei ole meil midagi ootamatut, aga siiski ei ole tavapärane, et mai keskel on neli ööd järjest temperatuur maapinnal kuni -8

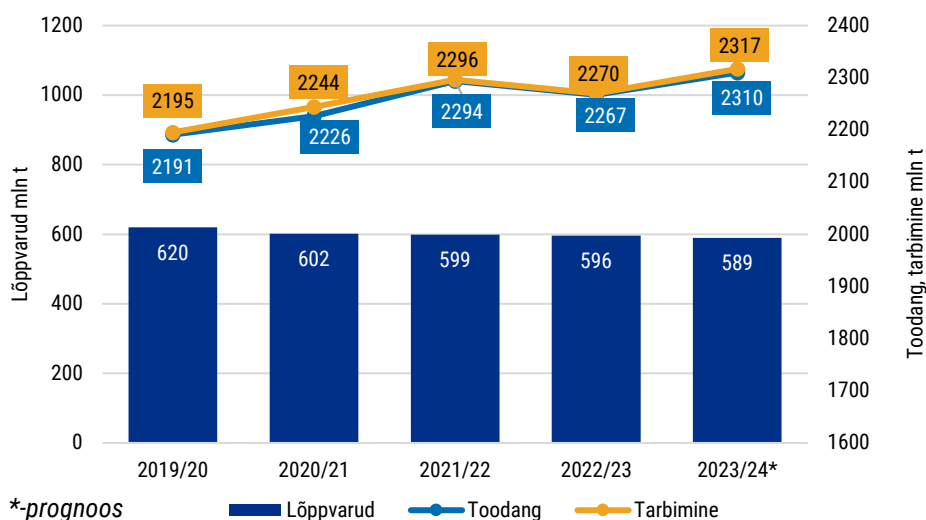
kraadi. Mitmel pool Eestis mõõdeti öökülma veel päris mai viimastel päevadel. Ka muld püsis jahedate ööde tõttu suhteliselt külm. Sademeid oli 2023. aasta kevadel kõikjal Eestis vähe. Seda nii mais kui ka aprillis-mais kokku. Maikuu sademed olid kõikjal alla kliimanormi, kuid paljudes piirkondades sadas lausa vähem kui 20% kuu normist. Eesti keskmine sajuhulk oli 12 mm, mis on 28% normist. Kuiv ja jahedate öödega ilmastik pidurdas taimede kasvu ja arengut. Rohukasv oli tagasihoidlik, teraviljapõldudel esines põuastressi tunnuseid. Taliorder jõudis kuu lõpuks loomiseni, mõnel põllul ka õitses. Talinisul oli väljas lipuleht, taliraps õitses. Suviviljad olid võrsumise faasis, suviorderal algas kohati kõrsumine. Raske oli kevad ka aiapidajatele, kuna öökülmad esinesid küllalt hilja, mitmel järjestikusel ööl ja olid ebaharilikult tugevad. Lisaks öökülmade lõppemisele vajasis soojalembelised kultuurid ka üldist temperatuurifooni tõusu, jahedate ööde tõttu ei olnud muld pinnakihtidest sügavamal tomati ja kurgi jaoks piisavalt soojenenud. **Juuni** algas samuti erakordselt külma ööga. Miinuskraade mõõdeti väga paljudes kohtades üle Eesti ning saadi uued juunikuu külmarekordid. 2. juuni hommikul kell 5 oli Kuusikul õhus 2m kõrgusel õhutemperatuur vaid -3,3 kraadi, Jõgeval oli samal ajal -2,4 °C. Maapinnal oli muidugi veel külmem, Tartus lausa -5 kraadi. Kuni juuni keskpaigani oli ilm kuiv, kuid jahedapoolne, aga siis saabus kuumus. Jõgeval oli taimede veevajadus mai lõpus täidetud (v. a kõõgivil) ja mure tekkis alles juunikuus. Samal ajal Kuusikul (nagu suures osas Eestist) valitses taimede vajadustega võrreldes veepuudus juba pikemal perioodil. Eesti keskmine sajuhulk oli 28 mm, mis on 40% normist (paljuaastane keskmine 70 mm). Põuastressi oli näha lehtede värvusest. **Juuli** kujunes keskmisest jahedamaks ning sademeid esines 87 mm, mis on 130% normist (67 mm). **Augusti** keskmine sajuhulk oli 99 mm, mis on 122% normist (81 mm). Sademed pikendasid niigi keerulist olukorda suviorderal, millel moodustusid liigpalju hilisvõrseid ning tera valmis ebaühtlaselt. **Septembri** puhul oli tegemist 1922. aastast alates rekordsooja septembrikuuga, keskmine õhutemperatuur oli 15,6 °C, mis on 3,4 °C normist kõrgem (12,2 °C). Keskmine sajuhulk oli 64 mm, mis on 111% normist (58 mm). Seoses asjaoluga, et taliviljad külvati septembri esimese dekaadi lõpul või hiljem, sobis see hästi nende algarengule. **Oktoobris** langes õhutemperatuur miinusesse 25. oktoobril vastu 26.oktoobrit ning püsis seal võrdlemisi lühikest aega. Muld oli veel võrdlemisi soe ning seetõttu ka soodne taimedele talvitumiseks vajalike toitainete varumise aspektist. Sademeid oli 119 mm, mis on 166% normist (72 mm). **Novembris** tuli esimene korralik lumi maha kui õhutemperatuur oli üheksa külmakraadi, seega maa oli eelnevalt kenasti tahenenud. **Detsembris** püsis mullatemperatuur tänu püsivale lumikattele võrdlemisi stabiilsena, väljaarvatud piirkondades, kus ära tuisanud lumi lasi külmakraadid maapõue. Taliteraviljale oli detsembrikuu võrdlemisi turvaline. Kõige krõbedamate külmakraadide juures oli terve maa kaetud 10-15cm lumikattega. Jõulude ja aastavahetuse vahelisel ajal sadas lund juurdegi. Aastavahetuse paiku oli õhutemperatuur tugevas langustrendis. Tuisutuuled vedasid voore tippudes oleva lume orunõlvadele ning seetõttu oli lund üpris erinevalt - tippudel 2cm ja orunõlvadel kuni 12cm. 2cm paksune lumekiht taimedele erilist kaitset kahjuks ei paku.

2.1 Teravili ja õlikultuurid

Kadri Rand

2.1.1 Turuolukord

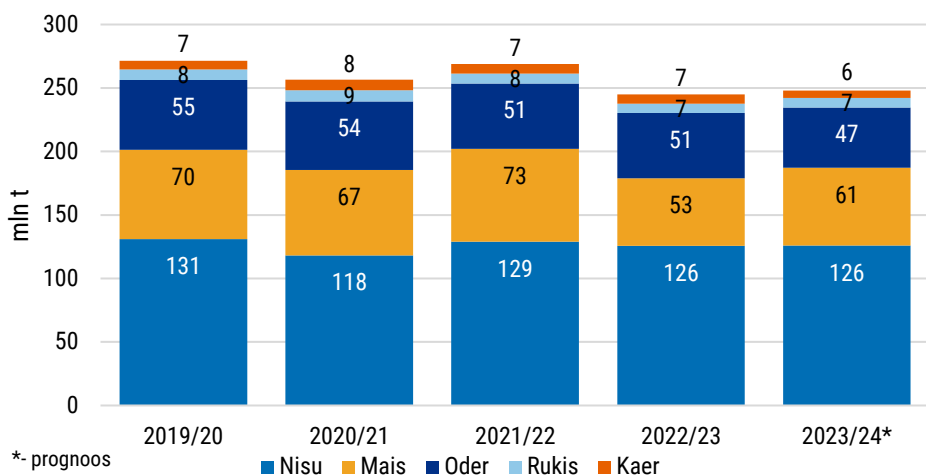
Rahvusvahelise teraviljanõukogu (IGC) 2024 aasta veebruari raporti kohaselt prognoositakse maailmas 2023/24 turustusaasta (1. juuli 2022 – 30. juuni 2023) teravilja saagiks 2,31 mld tonni, millest maisi saak 1,23 mld tonni (+6,1% võrreldes 2022/23), nisu saak 788 mln tonni (-1,9%) ja odra saak 146 mln tonni (- 5,2%). Tarbimises prognoositakse võrreldes 2022/23 turustusaastaga 2,1% tõusu 2,32 mld tonnini ning lõppvarud vähenevad seitsme aasta madalaimale tasemele (**Joonis 44**).

Joonis 44. Teravilja toodang, tarbimine ja lõppvarud maailmas aastatel 2019/20–2023/24*

Allikas: Rahvusvaheline teraviljanõukogu

Euroopa Komisjoni jaanuari andmetel oli ELi 2023/24 turustusaasta teravilja kasvupind 50,3 mln ha, mis on eelmisest aastast 1,6% väiksem. Teravilja saagiks kujunes 269,0 mln tonni, mis võrreldes 2022/23 turustusaastaga suurenas 0,8%, kuid jäi 5 aasta keskmisest 4,2% väiksemaks. Nisu saak (125,9 mln t) jäi sarnaseks eelmisele aastale, vähenesid odra (-7,9%) ja kaera (-20,2%) saagid ning suurenasid maisi (15,6%) ja rukki (2,7%) saagid (**Joonis 45**). Aastases võrdluses vähenes teravilja toodang Hispaanias 35,8% ja Saksamaal 2,3%, suurenas aga Prantsusmaal 6,3%, Rumeenias 26,6%, Ungaris 65,3% ja Itaalias 7,5%.

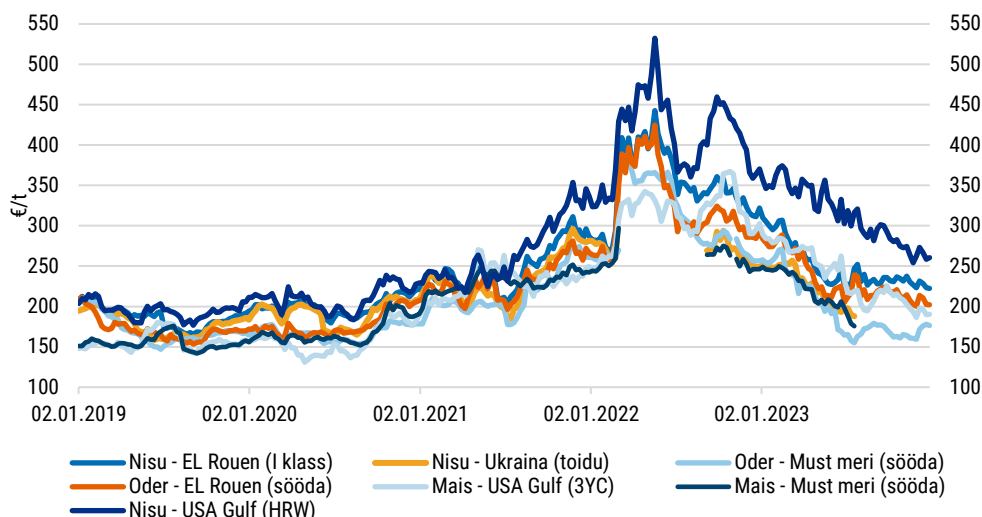

Joonis 45. Teravilja saak (mln t) EL-is aastatel 2019/20–2023/24*

Allikas: Euroopa Komisjon

Aasta alguses oli nisu hind maailmas langustrendis, mille põhjuseks olid suured varud Musta mere riikides eriti Venemaal, kus hind oli kõige konkurentsivõimelisem ja avaldas survet maailma hindadele (**Joonis 46**). Lisaks oodati Austraaliast rekordeksporti. Maisi hind Brasiilias tõusis suure nõudluse tõttu, eriti Hiina poolt. Märtsis jätkus hinnalangus, kuna Venemaal, Austraalias, aga ka ELis oli palju nisu, mida eksportida, nõudlus maailmatutul oli väike, importijad ootasid suuremat hinnalangust, 2023 esialgsed toodanguprognosisid olid head ning Musta mere viljakoridori lepingut pikendati. Aprillis langes maisi hind (12-15%) eriti Argentiinas ja Brasiilias. Viimases oli suure toodangu tõttu ka eksport suur, kuna ladustamisprobleemid sundisid eksportima (polnud piisavalt ladusid). Maikuus jätkus teravilja hindade langustrend Austraalia ja Venemaa, aga ka mõnede teiste suuremate eksportijate, sealhulgas ELi ja Kanada suurte varude tõttu. ELi ja Musta mere toidunisu hinnad langesid eelmise kuuga võrreldes ligikaudu 8–15%. Ka maisi hinnad kuutagusega võrreldes järsult kukkusid (10-20%) kõigis peamistes piirkondades, mida survestasid Brasiilia rekordsaagi väljavaated ja USA saagikoristus. Kõige

konkurentsivõimelisem maisi hind oli endiselt Ukrainas (220 USD/t), millele järgnes Brasiilia (228 USD/t). ELi ja Ukraina piirile tarnitud Ukraina maisi hind oli alla 200 USD/t. Juunis nisu hinnalangus jätkus, kuigi korra tõusis ebakindluse tõttu Musta mere teraviljakoridori kokkuleppe tuleviku pärast ja sisepingete tõttu Venemaal. Kõige konkurentsivõimelisemad nisu hinnad olid jätkuvalt Ukrainas ja Venemaal, maisi hind Brasiilias ning odra hind Musta mere piirkonnas langes oluliselt (söödaoder 180 USD/t). Juulis püsisid teravilja hinnad stabiilsena juuli keskpaigani, siis otsustas Venemaa mitte pikendada Musta mere teravilja algatust. Esialgu reageeris turg sellele suhteliselt leigelt, aga edasised rünnakud Odessa sadamatele, eriti Doonau jõe sadamatele, viis hinnatõusule. Juuli lõpus tõusis Venemaal nisu ekspordihind 245 USD/t, mis oli kõige konkurentsivõimelisem hind. Prantsusmaa Rouen hind tõusis 290 USD/t, mis oli juuniga võrreldes 9% kõrgem. Odra hinda toetas tugev Hiina nõudlus, Prantsusmaal oli odra hind 270 USD/t (+11% juuniga võrreldes), Musta mere hind 180 USD/t. Maisi hind oli odavam Brasiilias 235 USD/t, USA maisi hind langes kuutagusega võrreldes 7% (250 USD/t). Augustis jätkas nisu ekspordihind langemist, mille põhjuseks oli hea toodanguprognosis maailmas, suurepärane nisu koristus Venemaal ja tugev eksport. Enamikes piirkondades olid hinnad langenud kuutagusega võrreldes 8-10%. Maisi hind septembris hakkas Brasiilia koristuse lõpus tõusma, Hiina nõudlus oli tugev, eriti Brasiilia maisi järel. Maisi hind USAs oli 233 USD/t, Brasiilias 229 USD/t ning Ukrainas jäi vahemikku 150-160 USD/t. Kui oktoobris langes odra hind (170 USD/t) Musta mere piirkonnas teravalt, siis Prantsusmaa Rouen hind (233 USD/t) püsis stabiilsena, mida toetas tugev Hiina nõudlus. Augustist pääses ka Austraalia oder taas Hiina turule, kuna Hiina loobus Austraalia odrale alates 2020. aasta maist kehtestatud imporditollimaksust. Detsembris nisu ekspordihinnad tõusid novembriga võrreldes, eriti USAs Hiina tugeva nõudluse tõttu. Venemaa (243 USD/t) ja ELi (246 USD/t) toidunisu hinnad tõusid tagasihoidlikumalt, kuni 3%. Ukraina toidunisu hinnad Doonau sadamates olid hinnanguliselt 200-215 USD/t. Maisi ekspordihind püsis kõige konkurentsivõimelisena USAs, 214 USD/t. Argentiinas maisi hind veidi tõusis kuni 214 USD/t ja Brasiilia hind tõusis 234 USD/t. Odra ekspordihind kuutagusega võrreldes samuti veidi tõusis, ELis 227 USD/t (Rouen söödaoder). Ukraina odra hind Doonau sadamates oli hinnanguliselt 180 USD/t, maisi hind läänesadamatesse tarnituna 150 USD/t ja Doonau sadamates 190 USD/t. Kuigi detsembris teravilja hinnad tõusid jäi aasta lõppu iseloomustama Venemaa suured nisu varud, USA maisi rekord toodang ning -varud, Brasiilia suur maisi eksport. Hindadele avaldas survet ka Austraalias ja Argentiinas käimasolev teraviljakoristus, millest suur osa eksporditakse.

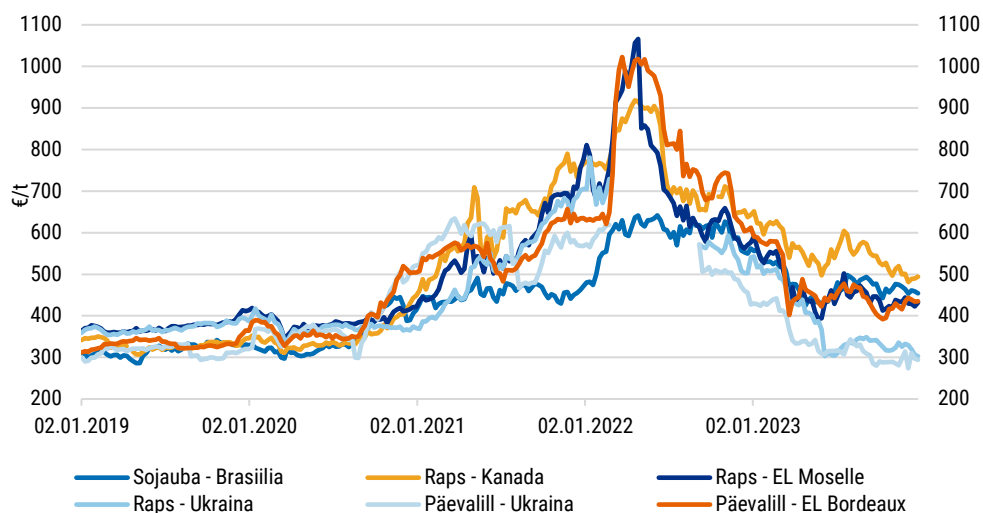

Joonis 46. Teravilja ekspordihinnad maailmas aastatel 2019–2023

Allikas: Euroopa Komisjon, Rahvusvaheline teraviljanõukogu

Õlikultuuride hinnad maailmas jätkasid 2022. aasta suve algusest alanud langustrendi suurte varude ja heade 2023. aasta toodanguprognosiside tõttu maailmas (**Joonis 47**). Juunis sojaoa hinnad tõusid kuivuse tõttu USAs ja suurenenud Hiina impordi tõttu. Rapsi hinnad tõusid kuivuse tõttu ELis ja Kanadas ning päevalilleseemne hind tõusis üldise taimsete õlide hinnatõusu tõttu. Juulis jätkus õliseemnete hindade tõus, mille põhjuseks oli Venemaa taganemine Musta mere kokkuleppes ja erinevad ilmastikutingimused. Rapsi hinnad vaatamata hooaja survele tõusid järgides sojaoa hinnatõusu ja

Austraalia toodangu vähenemise tõttu. Kanadas oli hind kuutagusega võrreldes tõusnud 8% (663 USD/t) suurenenud siseturu nõudluse ja kuivade ilmastikutingimiste tõttu. ELis oli hind 523 USD/t, mis oli kuutagusest hinnast 4% kõrgem. Päevalilleaseemne hind ELis oli 519 USD/t (+9%), Ukrainas 345 USD/t. Pärast tugevat hinnatõusu juunis ja juulis langesid augustis maailma sojaõa hinnad eelkõige USAs (-6,6%) ja Argentiinas (-4,7%). USA hinnalanguse põhjuseks oli ilmastikutingimuste paranemine. Rapsi hinnad langesid võrreldes juuliga Kanadas -7,5%, Austraalias -4,3%, EL-is (Moselle) -1,7% ja Ukrainas -1,2%. Septembris ja oktoobris hinnalangus jätkus, sojaõa hindade languse põhjuseks olid suured varud maailmas ja üldised majandusprobleemid, rapsi hindadele avaldas survet hooajaline koristus ja globaalse nõudluse vähenemine. Aasta lõpus õliseemnete hinnad stabiliseerusid. Rapsi ELi ekspordihind oli detsembris 463 USD/t, Kanadas 523 USD/t.

Joonis 47. Õlikultuuride ekspordihinnad maailmas aastatel 2019–2023

Allikas: Euroopa Komisjon, Rahvusvaheline teraviljanõukogu

ELi turul olid teravilja hinnad detsembris järgmised: toidunisu (DELPOR Rouen FR) 225 €/t (-27,3% võrreldes aastatagusega), söödaoder (DELPOR Rouen FR) 203 €/t (-26,1%), mais (FOB Rhin FR) 208 €/t (-30,3%) ning kõva nisu (DELFIRST Bologna IT) 373 €/t (-20,7%).

Tabel 4. Teravilja ja rapsi hinnad (€/t) Eestis aastatel 2022 ja 2023

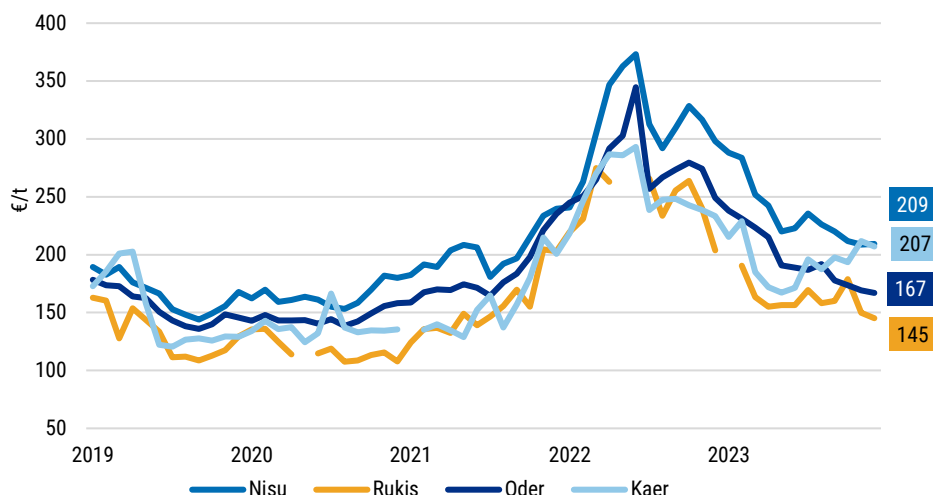
	2022	2023	Muutus 2022 2023; ±%
Nisu	305.5	227.01	-25.7
...toidunisu	308.3	231.02	-25.1
...söödanisu	290.3	210.24	-27.6
Rukis	244.7	163.48	-33.2
...toidurukis	241.8	167.17	-30.9
...söödarukis	251.9	147.96	-41.3
Söödaoder	271.1	189.96	-29.9
Kaer	247.9	196.13	-20.9
...toidukaer	252.0	204.59	-18.8
...söödakaer	228.6	177.35	-22.4
Tritik	270.6	203.19	-24.9
Raps	637.1	448.8	-29.6

Allikas: Eesti Konjunkturiinstituut

Teravilja kokkuostuhinnad Eestis (teraviljatööstustelt, -veskitelt ja teistelt teravilja kokkuostjatelt kogutavad tegelikud Eestis toodetud toidu- ja söödavilja keskmised ostuhinnad, mis on kaalutud

iganädalaste ostukogustega ja ei sisalda käibemaksu) olid Eesti Konjunkturiinstituudi kogutava hinnainfo põhjal 2023 aastal 19-41% madalamad kui 2022. aastal ning rapsi hind oli 30% madalam.

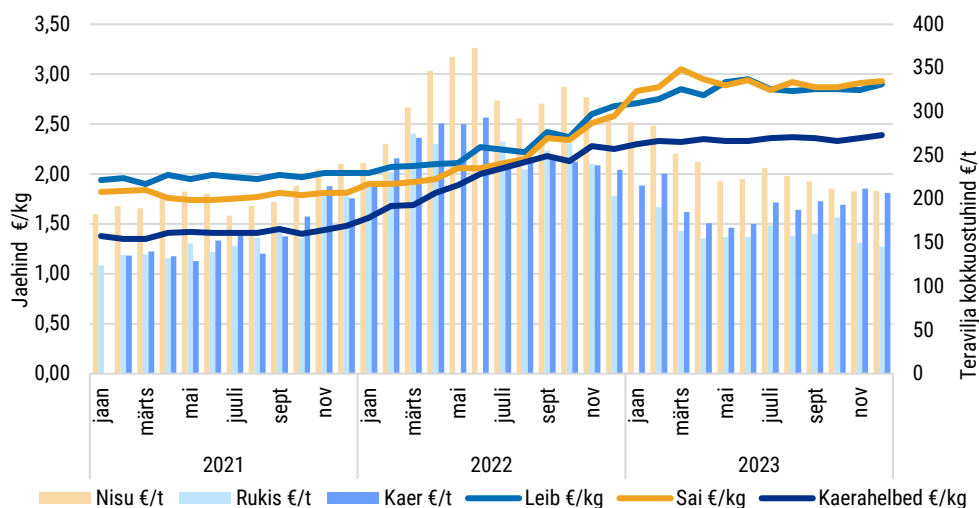
Pikemat aegrida vaadeldes on näha, kuidas 2021. aasta sügisel alanud hinnatõus jätkus ka 2022. aastal, eriti terava tõusu tegid nisu, odra ja rapsi hinnad veebruaris pärast Venemaa sissetungi Ukrainasse (**Joonis 48**). 2022. aasta suve lõpus hakkasid teravilja hinnad langema ning see jätkus ka 2023. aastal, kuid rahulikumas tempos, v.a kaer, mille hind sügisel pöördus tõusuteele.

Joonis 48. Teravilja hinnad Eestis aastatel 2019–2023

Allikas: Eesti Konjunkturiinstituut

Teraviljatoodete jaehinnad tegid sarnaselt teravilja hindadele märkimisväärse tõusu 2022. aastal. Kui teravilja hinnad 2023. aastal langesid võrreldes 2022 aastaga, siis teraviljatoodete hinnad jäidki oma tasemetele püsima. Kui saia ja leiva hinnad tõusid aastases võrdluses vastavalt 35% ja 25%, siis nisu ja rukki hinnad samal perioodil vähenesid 26% ja 33%.

Joonis 49. Teraviljatoodete jaehinnad võrdluses teravilja kokkuostuhindadega Eestis aastatel 2021–2023

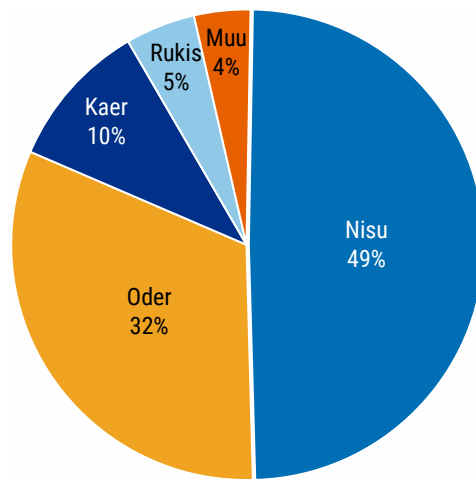
Allikas: Eesti Konjunkturiinstituut

2.1.2 Tootmine

Teravili

Statistikaameti andmetel oli 2023. aasta teravilja kasvupind 352 148 ha, mis on 2,7% väiksem kui 2022. aastal. Teravilja kasvupinnast moodustasid suviteraviljad 41% (144 428 ha) ja taliteraviljad

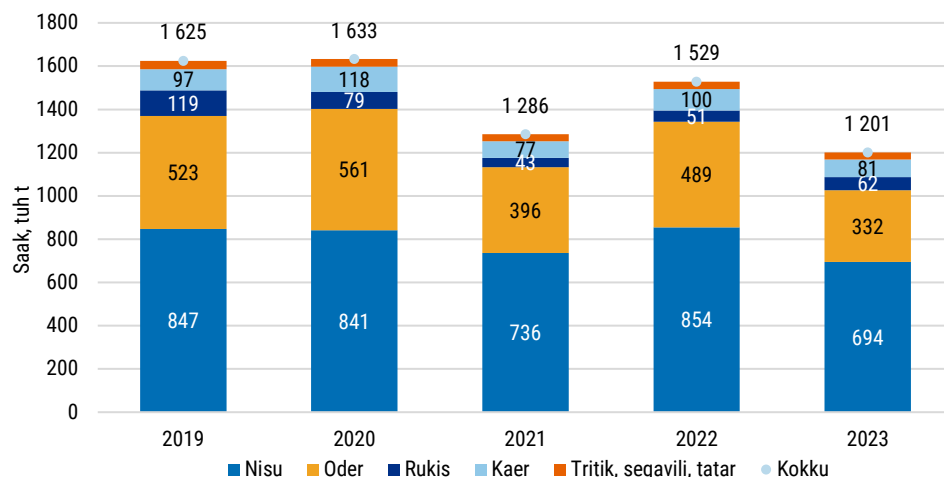
rekordilise 59% (207 720 ha). Taliteravilja osakaal on viimastel aastatel oluliselt tõusnud ning viimisel kahel aastal on nende osakaal suviteraviljadest suurem. Taliteraviljad on saagikamad ning põuale vastupidavamad ja koristusaeg varasem, sest mida hilisemaks viljakoristus jääb, seda suuremaks muutub ka ilmarisk ja kuivatuskulud. Nisu kasvupinnast moodustas talinisu 84% ning odra kasvupinnast talioder 34%. Eelmise aastaga võrreldes vähenes suviteravilja kasvupind 7%, taliteravilja kasvupind jäi sarnaseks 2022 aastale. Kõige rohkem vähenesid aastatagusega võrreldes tatra (-23%) ja suviadra kasvupinnad (- 8%), suurenesid aga tritikale (30%) ja rukki (27%) kasvupinnad (**Joonis 50**). Viimase kümne aastaga on oluliselt kasvanud haljasmaisi kasvupind (157%) ning 2023 aastal oli see 19 041 ha, mis on 18% enam eelmisest aastast. 2023. aastal suurenes oluliselt ka tera- ja kaunvilja kasvupind, mis koristati söödaks, 2022. aastaga võrreldes 124%. Kuiva ja külma kevade tõttu oli rohukasv väike ning loomade söödavajaduse tagamiseks koristati osa teraviljast siloks.

Joonis 50. Teravilja kasvupinna jaotus 2023

Allikas: Statistikaamet

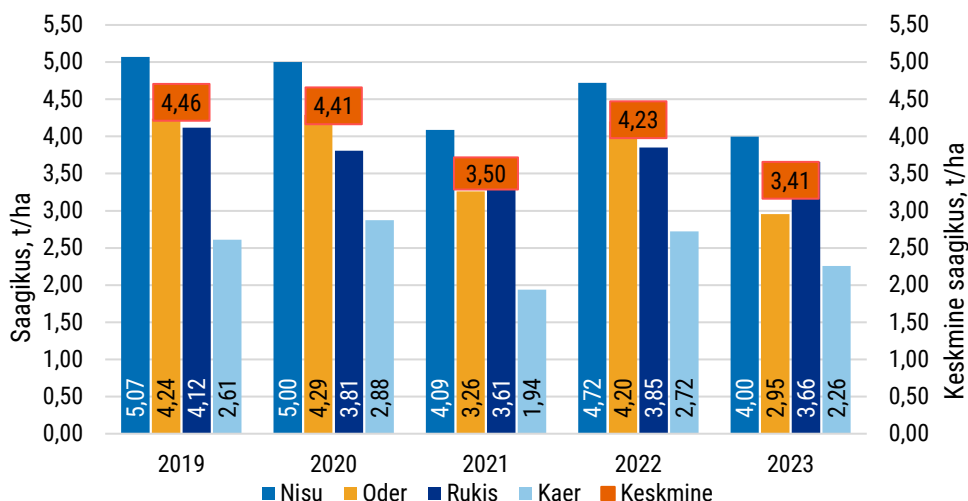
2023.aasta taimekasvatuse hooaeg ei alanud kergelt, lisaks piirkonniti keerulistele talvitumistingimustele esinesid mais ja juunis öökülmad, kestis pikk kuivaperiood (aprill-juuni), juuni teises pooles lisandus kuumus, juuli sademed soodustasid hilisvõrsete tekkimist, mis koos umbrohuga tõstsid kuivatuskulusid, väetised olid ette ostetud kõrgete hindadega, samas teravilja hind oli langenud ning põud põhjustas olulist saagikadu. Kevadise kuivusega koos esinenud hilised öökülmad muutsid teravilja, rapsi ja kaunvilja põllud piirkonniti heledaks, kollakaks, lehetippudest pruuniks ning laiguliseks. Kuiva ja külma tõttu jäi vili hõredaks ja lühikeseks ning tera väikeseks. Piirkonniti oli olukord põldudel väga erinev, aga üldiselt kannatasid ilmastikutingimuste tõttu suviteraviljad rohkem kui taliteraviljad. 2023. aastal koristati 1,20 mln tonnine teraviljasaak, mis on 21,5% väiksem 2022. aasta saagist (**Joonis 51**).

Joonis 51. Teravilja saak Eestis aastatel 2019–2023

Allikas: Statistikaamet

Teravilja keskmiseks saagikuseks kujunes 3410 kg/ha, mis on 20,6% väiksem 2022. aasta saagikusest (Joonis 52). Enim vähenesid saagikused suviõdral 35,1% ja suvinisul 23,5%.

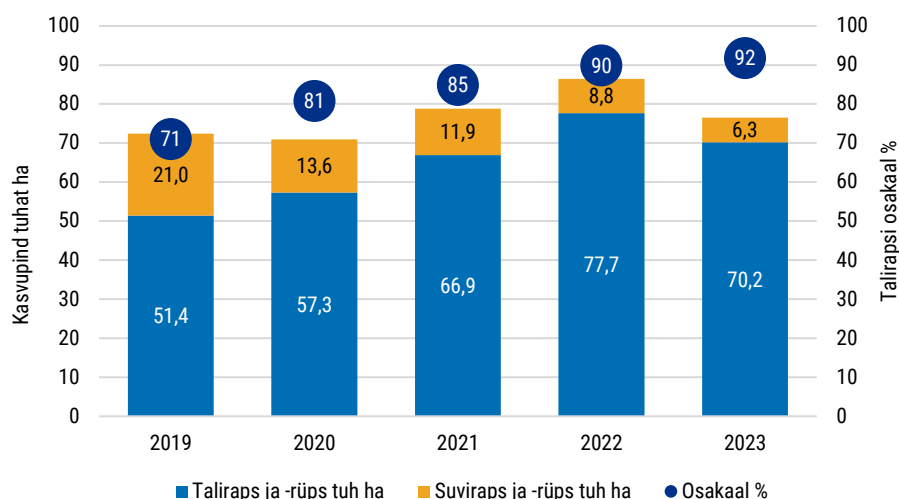
Joonis 52. Teraviljade saagikused ja keskmine saagikus Eestis aastatel 2019–2023

Allikas: Statistikaamet

Statistikaameti andmetel külvati 2023. aastal 200 825 ha taliteravilja, mis on 2023. aasta kasvupinnast veidi väiksem. Aastatagusega võrreldes külvati mõnevõrra vähem talinisu ja rukist ning rohkem taliõtra ja tritikalet.

Raps (sh rüps)

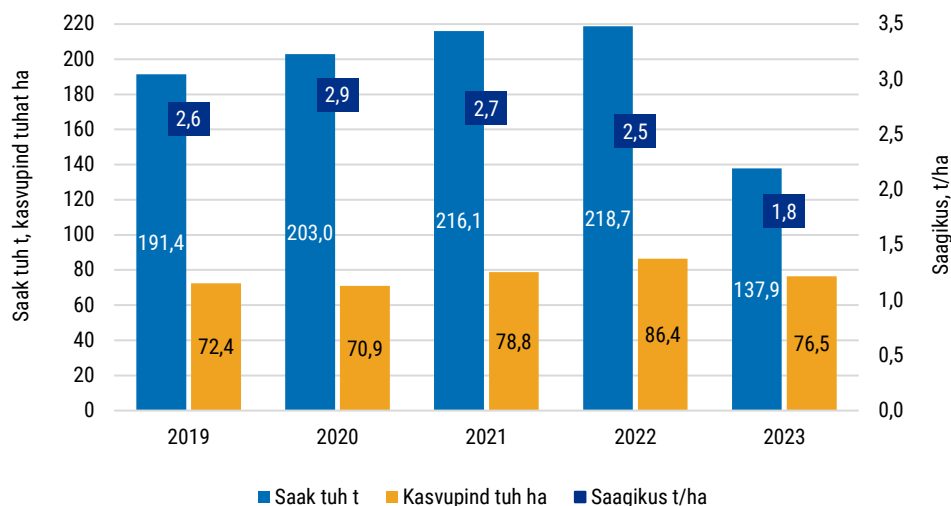
Rapsi kasvupind oli Statistikaameti andmetel 2023. aastal 76 486 ha, mis on 11,5% väiksem kui 2022. aastal. Rapsi kasvupinnast moodustas taliraps 91,8% (70 201 ha) ja suviraps 8,2% (6285 ha). Võrreldes eelmise aastaga vähenes talirapsi kasvupind 9,6% ja suvirapsi kasvupind 28,3% (Joonis 53). Põhjuseks võib olla ühelt poolt 2022. aasta kuiv sügis ja talirapsi halb tärkamine ning teisalt ka keerulised talvitumistingimused, mis võis viia osaliselt talirapsi ümberkülvi kevadel.

Joonis 53. Tali- ja suvirapsi kasvupinnad aastatel 2019–2023

Allikas: Statistikaamet

Rapsi saagiks saadi 137 933 tonni ning keskmiseks saagikuseks kujunes 1803 kg/ha, võrreldes 2022. aastaga olid vähenemised vastavalt 36,9% ja 28,7% (Joonis 54).

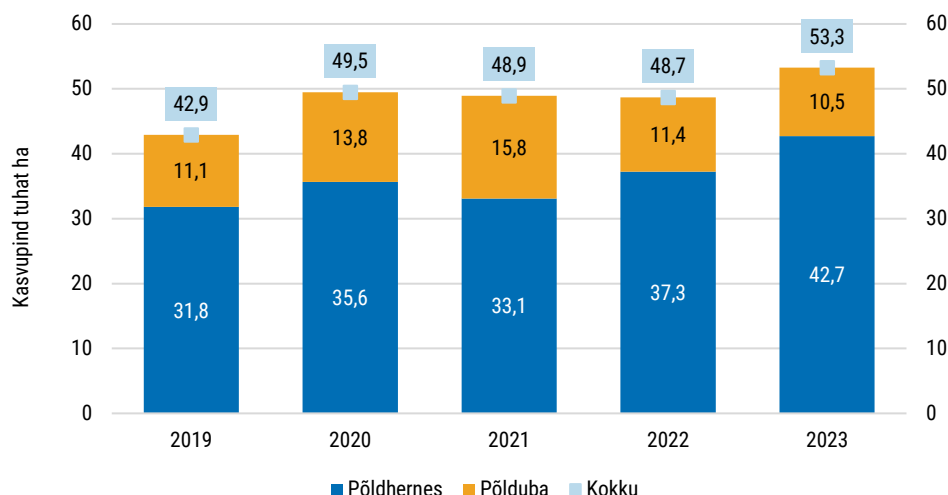

Joonis 54. Rapsi saak, kasvupind ja keskmine saagikus Eestis aastatel 2019–2023

Allikas: Statistikaamet

Statistikaameti andmetel külvati 2023. aastal 2024. aasta saagiks kokku 65 876 ha talirapsi, mis on 6,2% vähem möödunud aasta külvipinnast.

Kaunvilja kasvupind oli viimased kolm aastat püsinud stabiilselt veidi alla 50 000 hektari, aga 2023. aastal suurenes kasvupind võrreldes 2022. aastaga 9,2%, olles 53 338 ha. Kaunvilja kasvupinna suurenemise üheks põhjuseks võib olla ka kõrgem väetiste hind, kuna liblikõielised rikastavad mulda lämmastikuga ja pärast nende kasvatamist vajab järelkultuur vähem lämmastikväetist. Liblikõielised on olulised külvikorra, kuid ka mulla seisundi parandamise ja saagi müügiipotentsiaali poolest. Liblikõieliste saak varieerub aastate lõikes palju, sõltudes kasvuaegsest ilmastikust. Küll on saagi mõjutajaks pöud või siis ülemäära suured sademed, kuid nende positiivne mõju järgmisele kultuurile on ikkagi olemas. Kaunvilja kasvupinnast moodustas põldhernes 80% (42 717 ha) ja põlduba 20% (10 537 ha). Põldherne kasvupind võrreldes 2022. aastaga suurenes 14,7%, põldoa kasvupind aga vähenes 7,8%.

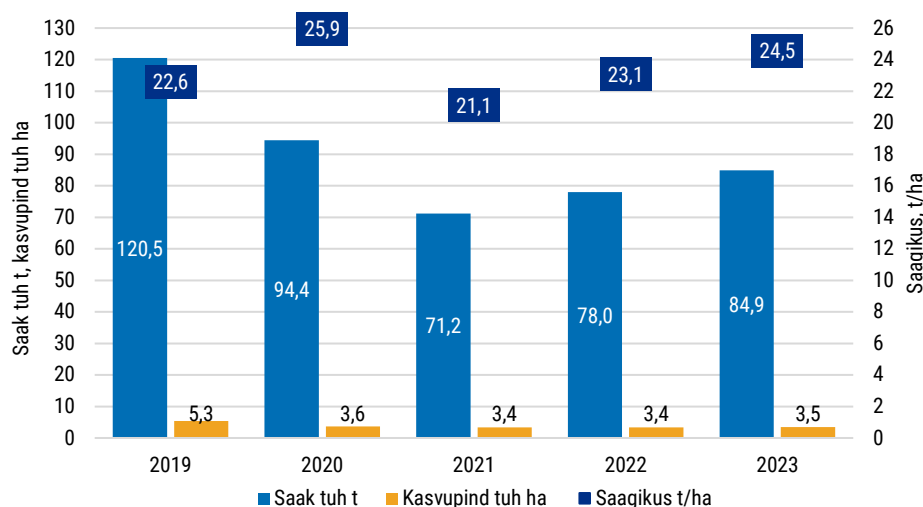

Joonis 55. Põldherne ja -oa kasvupind Eestis aastatel 2019–2023

Allikas: Statistikaamet

Kaunvilja saagiks saadi 118 558 tonni ning keskmiseks saagikuseks kujunes 2223 kg/ha, mis võrreldes aastatagusega vähenes 12,0%.

Kartuli kasvupind oli 2023. aastal 3457 ha, mis võrreldes 2022. aastaga on 2,2% suurem. Kuiv ja jahe kevad koos öökülmadega avaldasid mõju ka kartulile ja seda just varajastele sortidele. Kartulitaimed on külmade suhtes tundlikud ning osadel põldudel võttis külm varajase kartuli pealsed. Kartul tuleb üles ka kuivaga oma mugulas oleva vee abil. Kuiva tõttu aga taimede areng peatub, pealsed jäävad väikeseks ning mugulaid moodustub vähe, aga need on suured. Kartuli saagiks saadi 84 860 tonni ning keskmiseks saagikuseks kujunes 24 547 t/ha, mis võrreldes eelmise aastaga oli 6,4% suurem.

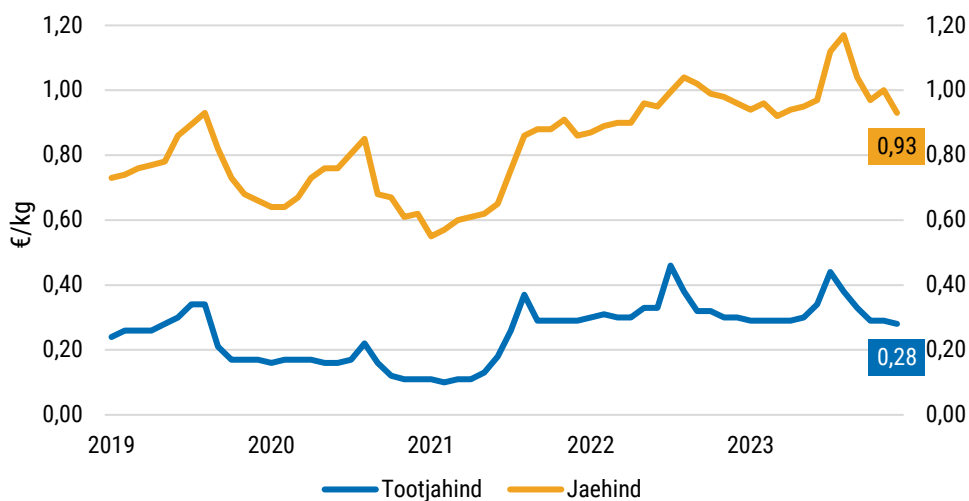
Joonis 56. Kartuli kasvupind, saak ja saagikus Eestis aastatel 2019–2023

Allikas: Statistikaamet

Põhiliselt kasvatatakse Eestis lauakartulit, millest valmistatakse keedu-, prae- ja ahjukartulit või kartulipüreed, kuid meil ei ole ümbertöötlemise tehist tööstuskartuli kasvatamiseks. Kui kunagi kasvatati kartulit ka tärklise tootmiseks, siis enam mitte. Eestis on tehtud investeeringuid hoidlate ehitamiseks aga kartuli säilitamine sõltub sellest, kas tegemist on seemne-, lauakartuliga, krõpsude või friikartuli toorainega. Kuigi kartuli hind on tõusnud, on seda ka sisendite hinnad ning investeeringute tegemine on muutunud keerulisemaks.

Kartuli tootjahind hakkas tõusma 2021. aasta juunist, olles enne seda rekordmadalal tasemel ning võrreldes 2023. aasta juuniga oli hinnatõus 189% (**Joonis 57**). Võrreldes 2022. aastaga langes kartuli

tootjahind 2023. aastal 3,5%, samas kui jaehind tõusis 4,0%. Hinnavahe tootjahinna ja jaehinna vahel on suurenenud.

Joonis 57. Kartuli tootja- ja jaehind Eestis aastatel 2019–2023

Allikas: Eesti Konjunkturiinstituut

2.1.3 Töötlemine

Toiduainetööstuses kasutavad teravilja põhitoorainena jahu- ja pagaritööstus ning valmis loomasööta tootvad ettevõtted.

Jahutööstus

Jahutööstuses (jahu- ja tangaineid tootvad ettevõtted) tegutseb üle kümne ettevõtte (2022. a andmetel 17). Kõik ettevõtted on alla 100 töötajaga, neist ~80% on alla 10 töötajaga mikroettevõtted. Jahutööstus on väga kontsentreerunud tööstusharu, kus üks ettevõtte annab ~90% tegevusala müügitulust. Sellest tulenevalt majandusandmete avaldamist ei võimalda andmekaitse põhimõte.

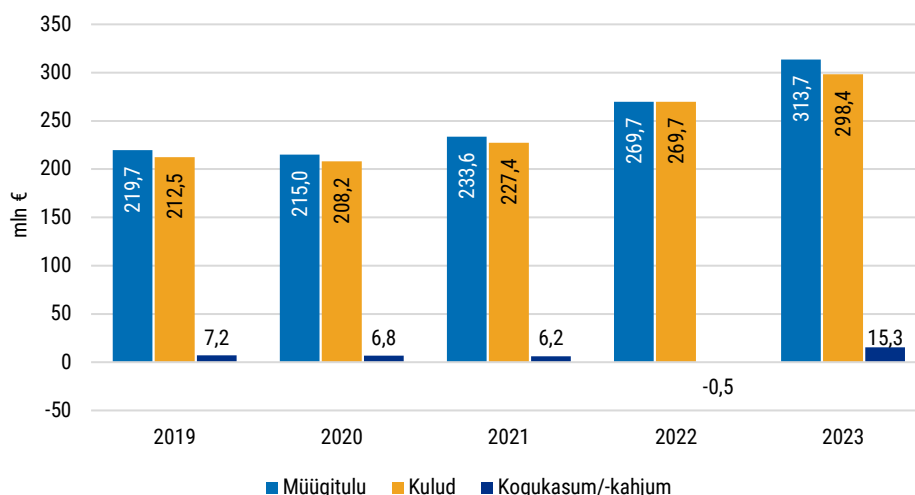
Pagaritööstus

Pagaritööstuses tegutseb üle kaheksa ettevõtte (2022. a andmetel 280), mis näitab, et võistlus leivaturul on väga tihe. Vaatamata suurele ettevõtete arvule annavad neli suuremat ettevõtet üle poole pagaritööstuse müügitulust. Suurtööstuste kõrval on palju väikeseid pagaritöökodasid, kes keskenduvad nišitootmisele. Alla 10 töötajaga mikroettevõtted moodustavad peaaegu 80% kogu ettevõtete arvust.

Pagaritööstuste 2023. aasta **müügitulu** oli 313,7 mln eurot ehk 16,3% enam kui eelneval aastal (**Joonis 58**). Pagaritööstuste müügitulu moodustas 10% toiduaine- ja 2% töötleva tööstuse müügitulust.

Kulud suurenesid 2023. aastal 298,4 mln euronit ehk 10,6% enam kui eelmisel aastal. Tooraine ja energiakulud küll alanesid, kuid palgasurve püsis. Tööjõukuludel on suur osakaal kuludes (~20%). Tööjõukulud suurenesid 2023. aastal aastases võrdluses 19%.

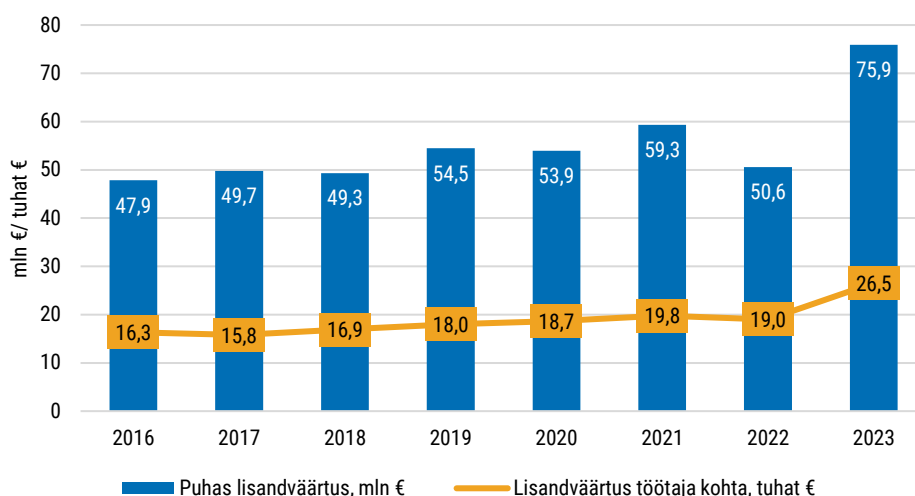
Kulud kasvasid aeglasemalt kui tulud ja sellest tulenevalt suutis pagaritööstus 2023. aastal kasumit teenida. Pagaritööstuste **kogukasum** oli 2023. aastal 15,3 mln eurot (2022. aastal kogukahjum 0,5 mln €).

Joonis 58. Pagaritööstuse müügitulu, kulud ja kogukasum; 2019–2023

Allikas: Statistikaamet

Esialgsetel andmetel loodi pagaritööstuses 2023. aastal 75,9 mln eurot **puhast lisandväärtust**⁶⁸, mida oli 50% enam võrreldes eelneva aastaga (**Joonis 59**). Pagaritööstus andis 16% toiduainetööstuse lisandväärtusest. Nii Eestis kui ka EL riikides keskmiselt annab pagaritööstus 2-3% töötleva tööstuse lisandväärtusest, erandiks on suure põllumajanduse osakaaluga riigid – Küpros ja Kreeka, kus vastav näitaja on ~10%.

Joonis 59. Pagaritööstustes loodud puhas lisandväärtus (mln €), lisandväärtus töötaja kohta (tuhat €)

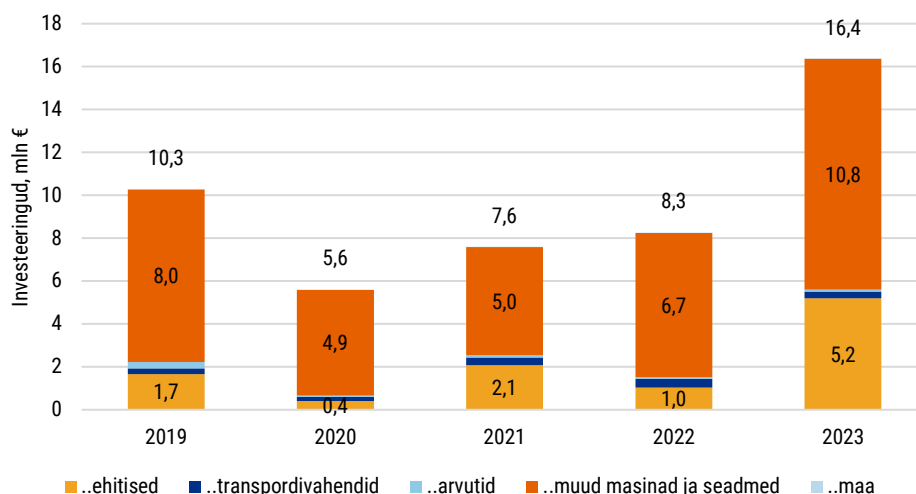
Allikas: Statistikaamet

Pagaritööstus on üks tööjõumahukam tegevusala toiduainetööstuses. Pagaritööstuses tegutseb keskmiselt 20% toiduainetööstuses ning 3% töötlevas tööstuses hõivatud inimestest. Statistikaameti esialgsetel andmetel oli 2023. aastal pagaritööstuses tööga hõivatud keskmiselt 2860 inimest. Eelneva aastaga võrreldes suurenes töötajate arv 7%.

Pagaritööstuse **tööviljakus** 2023. aastal suurenes hoogsalt. Ettevõtetes loodi 26 500 eurot lisandväärtust töötaja kohta, mida oli ~40% enam kui eelneval aastal. Vaatamata kiirele kasvule jäi pagaritööstuse tööviljakus endiselt madalamaks nii toiduaine- kui ka töötleva tööstuse tegevusalade keskmisest.

⁶⁸ Puhast lisandväärtust = kogukasum (-kahjum) + tööjõukulud

Pagaritööstuste investeerimisaktiivsus 2023. aastal kasvas. Pagaritööstuse ettevõtted **investeerisid materiaalsesse põhivarasse** 2023. aastal 16,4 mln eurot, mida oli ~2 korda enam kui eelmisel aastal. Kõige rohkem investeeris pagaritööstus muudesse masinatesse ja seadmetesse (v.a arvutid ja transpordivahendid), kokku 10,8 mln euro väärtuses, mis moodustas kogu materiaalsesse põhivarasse tehtud investeeringutest ~65%. Ehitistesse investeeriti 5,2 mln eurot ehk ~30% koguinvesteeringutest. Seega investeerisid ettevõtted nii potentsiaalse efektiivsuse kui ka mahu kasvu.

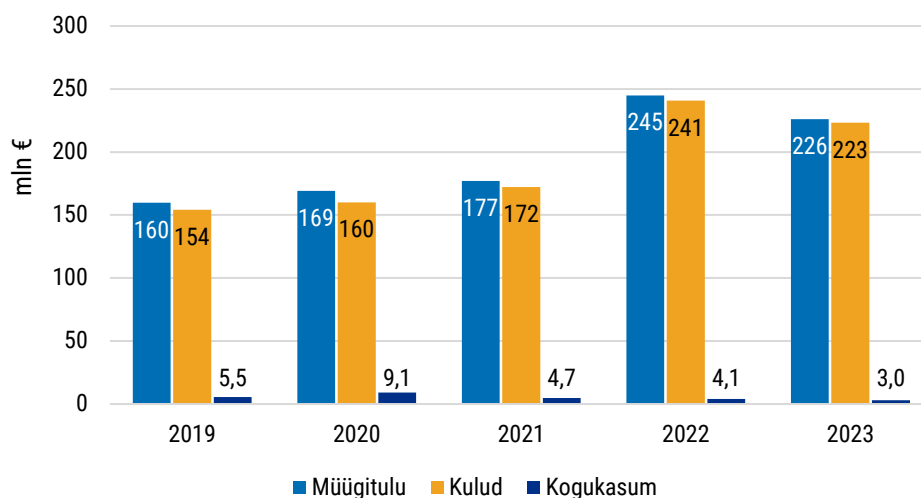
Joonis 60. Pagaritööstuse investeeringud materiaalsesse põhivarasse; 2019–2023

Allikas: Statistikaamet

Valmis loomasööda tööstus

Eestis tegutseb üle 20 **valmis loomasööda tootva ettevõtte** (2022. a andmetel 25). Üle poole neist (~70%) on mikroettevõtted ja vaid ühes töötab üle 100 töötaja.

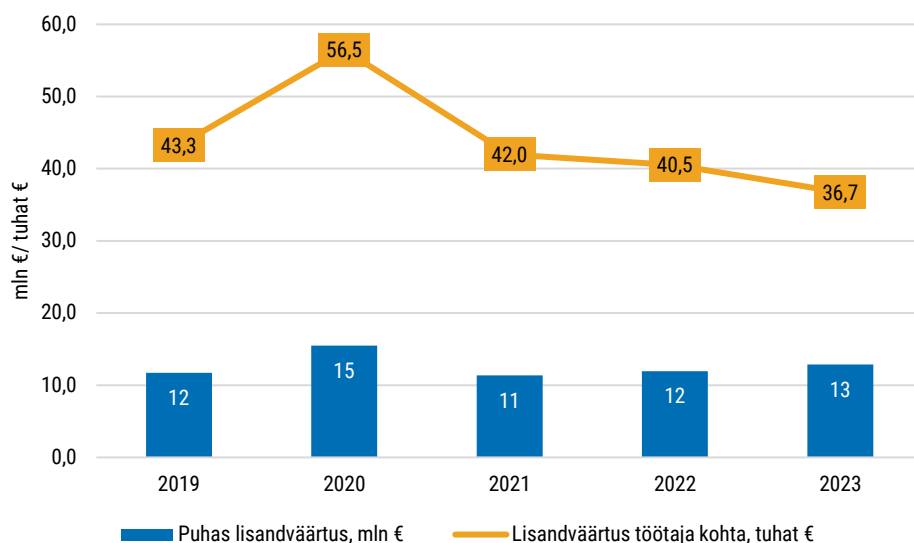
Loomasööda tööstuste **müügitulu** oli 2023. aastal 226,2 mln eurot, mida oli aastases võrdluses 7,6% vähem (**Joonis 61**), samal ajal toodangu mahud suurenesid ~5%. Seega peegeldab müügitulu vähenemine toodangu odavnemist, kuna sisendite (teravili, energia) hinnalanguse mõju jõudis ka lõpptoodangusse. Loomasööda tööstuste **kulud** olid 2023. aastal 223,2 mln eurot, mida oli 7,3% vähem kui eelmisel aastal. Vaatamata kulude kokkuhoiule jäi kogukasum eelmise aastaga võrreldes väiksemaks. Loomasööda tööstused teenisid 2023. aastal 3,0 mln eurot **kasumit**, mida oli 28% (-1,1 mln €) vähem kui eelmisel aastal.

Joonis 61. Valmis loomasööda tööstuse müügitulu, kulud ja kogukasum; 2019–2023

Allikas: Statistikaamet

Loomasööda tööstuses loodi 2023. aastal 12,9 mln eurot **puhast lisandväärtust**, mida oli 7,6% rohkem võrreldes eelneva aastaga (**Joonis 62**).

Joonis 62. Valmis loomasööda tööstustes loodud puhas lisandväärtus (mln €), lisandväärtus töötaja kohta (tuhat €)

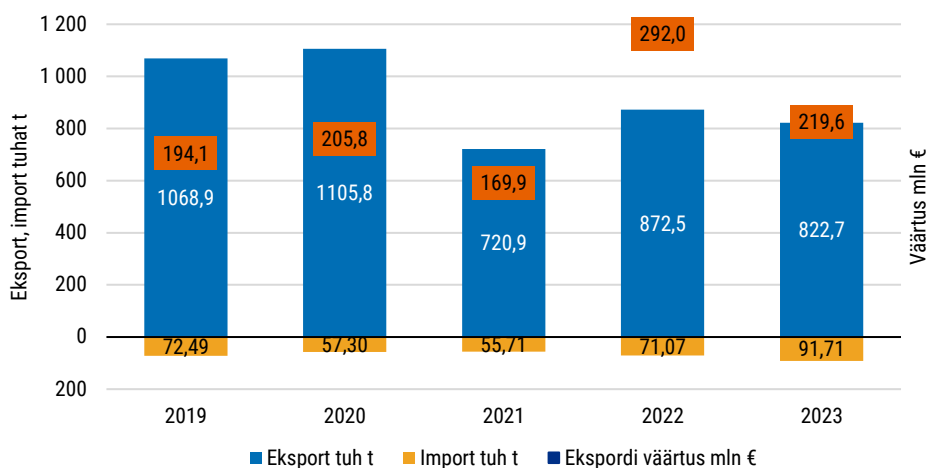
Allikas: Statistikaamet

Valmis loomasööda tööstus on üks kõrgeima tööviljakusega tegevusala toiduainetööstuses. Valmis loomasööda tööstuse tööviljakus on ~16% kõrgem toiduainetööstuse tegevusalade keskmist. Toiduainetööstuses hõivatutest vaid ~2 protsenti tegutseb loomasööda tööstuses. 2023. aastal oli loomasööda tööstustes tööga hõivatud keskmiselt 350 inimest. Aastases võrdluses suurenes töötajate arv 19%. Ettevõtetes loodi 36 700 eurot **lisandväärtust töötaja kohta**, mida oli 9,3% vähem kui eelneval aastal.

Valmis loomasööda tööstuse ettevõtted **investeersid materiaalsesse põhivarasse** 2023. aastal 3,9 mln eurot, mida oli 3% enam kui eelmisel aastal. Kõige rohkem investeeriti muudesse masinatesse ja seadmetesse (v.a arvutid ja transpordivahendid) kokku 2,5 mln euro väärtuses, mis moodustas ~60% kogu materiaalsesse põhivarasse tehtud investeeringutest. Ehitistesse investeeriti 1,2 mln eurot, transpordivahenditesse 183 800 eurot, maasse 65 000 eurot ning arvutitesse kõige vähem – 2400 eurot.

2.1.4 Väliskaubandus

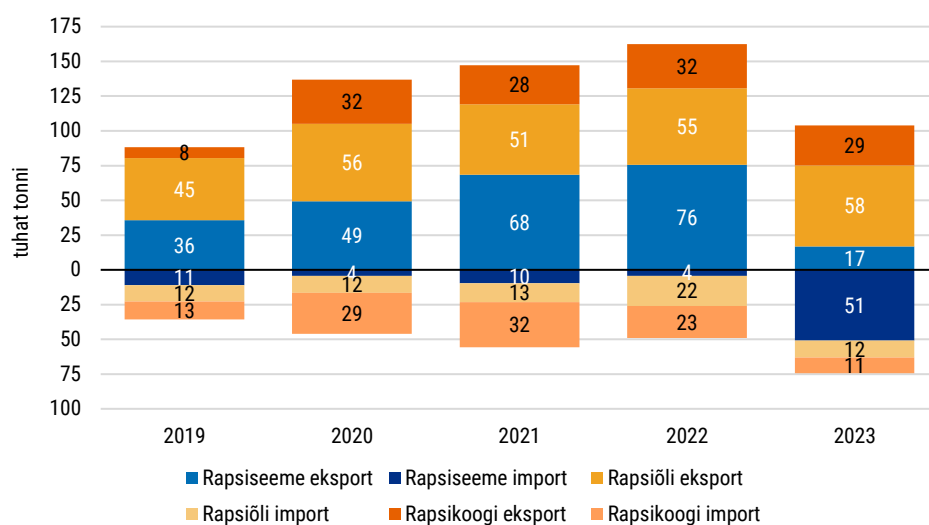
Eesti päritolu **teravilja eksporditi** 2023. aastal 219,6 mln euro väärtuses kokku 822 680 tonni (**Joonis 63**), eelmise aasta sama perioodiga võrreldes vähenes väärtus 24,8% ja kogus 5,7%. Vähenemised olid tingitud nii madalamatest teravilja hindadest kui väiksemast teravilja saagist. Eksporditavast teraviljast moodustas nisu 68%, oder 21% ja kaer 9%. Võrreldes eelneva aastaga eksporditi 2023. aastal rohkem rukist ja kaera, vähem nisu ja otra. Nisu peamised sihtriigid olid Nigeeria (15%), Saudi Araabia (10%), Hispaania (10%), Kamerun (9%), Prantsusmaa (8%), Leedu (8%) ja Lõuna-Aafrika Vabariik (8%). Odra peamised sihtriigid oli Hispaania (48%), Türgi (29%) ja Saksamaa (18%), rukkil Hispaania (47%), Taani (23%) ja Saksamaa (18%), kaeral Läti (38%) ja Hispaania (32%). **Teravilja imporditi** 2023. aastal 31,4 mln euro väärtuses kokku 91 712 tonni, eelmise aasta sama perioodiga võrreldes suurenes väärtus 4,8% ja kogus 29,0%. Imporditavast teraviljast moodustas mais 72%, rukis 11%, oder 5%, nisu ja riis mõlemad 4%, kaer 1% ja muu teravili 3%. Võrreldes 2022. aastaga imporditi 2023. aastal rohkem maisi (72%) ja otra (44%), vähem imporditi kaera (42%), rukist (30%) ja nisu (7%). Nisu toodi peamiselt Lätist (54%) ja Leedust (40%), otra samuti Leedust (42%) ja Lätist (35%), rukist Lätist (90%), kaera Lätist (97%) ja maisi Venemaalt (46%), millest ligemale pool hiljem reeksporditi Portugali, Leedust (17%), Lätist (16%) ja Ukrainast (7%).

Joonis 63. Teravilja ekspordi ja impordi kogus ning ekspordi väärtus aastatel 2019 – 2023

Allikas: Statistikaamet

Eesti päritolu **rapsi eksporditi** 2023. aastal 9,5 mln euro väärtuses kokku 16 910 tonni (**Joonis 64**). Eelmise aastaga võrreldes vähenes rapsi ekspordi väärtus 81,9% ja kogus 77,6%. Suure vähenemise põhjuseks oluliselt väiksem tootang ja madalam hind. Rapsi peamiseks sihtriigiks oli Soome (90%). **Rapsi imporditi** Eestisse 2023. aastal 24,8 mln euro väärtuses kokku 50 986 tonni ehk koguseliselt 12 korda rohkem kui 2022. aastal. Suurenenud impordi põhjuseks oli tõenäoliselt 37% saagilangus, mis tuli katta imporditud seemnega. Peamiselt toodi rapsi Lätist (72%) ja Leedust (26%). Eesti päritolu **rapsiõli eksporditi** 86,1 mln euro väärtuses kokku 58 167 tonni, kogus jäi sarnaseks eelmisele aastale, kuid väärtus suurenes 5,6%. Peamisteks rapsiõli sihtriikideks olid Israel (40%), Leedu (25%), Läti (16%) ja Soome (15%). **Rapsiõli imporditi** Eestisse 2023. aastal 12,9 mln euro väärtuses kokku 12 191 tonni ehk möödunud aastaga võrreldes vähenes väärtus 62,6% ja kogus 43,9%. 2022. aasta oli erakordne suurema impordimahu poolest, seega 2023. aastal langes import pigem tavapärasele mahule tagasi. Peamiselt toodi rapsiõli Venemaalt (28%), Leedust (20%), Lätist (17%), Valgevenest (15%) ja Soomest (15%). **Rapsikooki eksporditi** 2023. aastal 9,9 mln euro väärtuses kokku 28 802 tonni, aastatagusega võrreldes vähenes rapsikooki ekspordi väärtus 23,5% ja kogus 9,3%. Peamiselt viidi rapsikooki Soome ja Taani. **Rapsikooki imporditi** Eestisse 2023. aastal 3,6 mln euro väärtuses kokku 11 317 tonni ehk koguseliselt 50,9% vähem kui 2022. aastal. Peamiselt toodi rapsikooki Leedust ja Ukrainast.

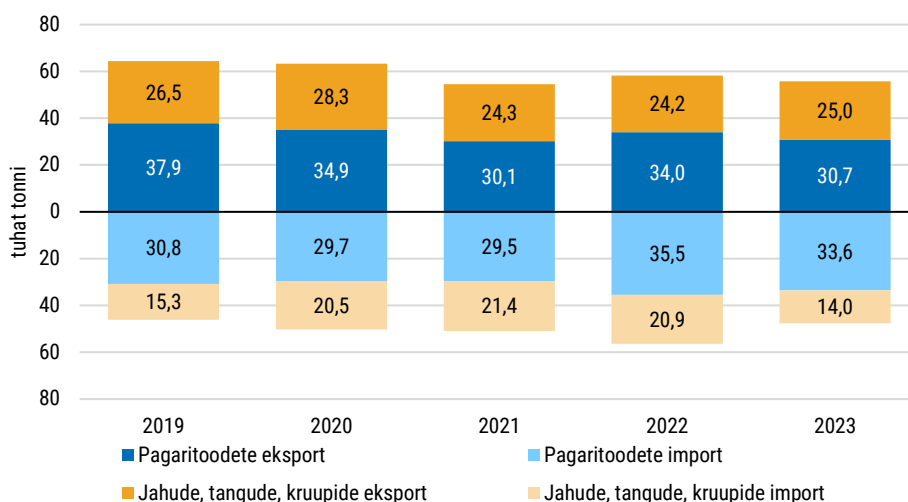

Joonis 64. Rapsiseemne, -õli ja -kooki kaubandus aastatel 2019–2023

Allikas: Statistikaamet

Eesti päritolu **pagaritooteid eksporditi** 2023. aastal 79,4 mln euro väärtuses kokku 30 718 tonni. Eelmise aastaga võrreldes kogus vähenes 9,6%, samas väärtus suurenes 8,0% (**Joonis 65**). Pagaritooteid eksporditi peamiselt Soome (51%), Lätisse (20%), Rootsi (16%) ja Leedusse (10%). **Pagaritoodete import** rahalises väärtuses oli 2023. aastal 92,0 mln eurot ning kogus kokku 33 557 tonni, eelmise aasta sama perioodiga võrreldes väärtus suurenes 16,4%, samas kogus vähenes 5,4%. Pagaritooteid toodi Eestisse peamiselt Lätist (38%), Leedust (19%) ja Soomest (11%).

Eesti päritolu jahu, tange ja kruupe eksporditi 2023. aastal 11,0 mln euro väärtuses kokku 25 049 tonni. Eelmise aasta sama perioodiga võrreldes suurenes jahu, tangude ja kruupide ekspordi väärtus 14,6% ja kogus 3,3%. Jahu, tangude ja kruupide peamiseks sihtriikideks olid Läti, Leedu ja Malta. Jahu, tange ja kruupe imporditi 2023. aastal 10,4 mln euro väärtuses kokku 14 041 tonni. Eelmise aasta sama perioodiga võrreldes vähenes jahu, tangude ja kruupide impordi väärtus 28,3% ja kogus 32,7%. Peamiselt toodi jahu, tange ja kruupe Lätist ja Soomest.

Joonis 65. Pagaritoodete ning jahu, tangude ja kruupide kaubandus aastatel 2019 – 2023

Allikas: Statistikaamet

2.2 Puu- ja köögivilj (aianduskultuurid, ilutaimed ja lilled)

Renata Tsaturjan, Marje Ree

2.2.1 Turuolukord

Aiandussektori olukord oli 2023. aastal keeruline ja väljakutsete rohke. Lisaks juba eelmisel aastal kiirelt kallinenud sisendihindadele, eriti energia ja väetiste hinnatõusule, hooajatööliste nappusele, kiirele inflatsioonile ning intresside kallinemisele, olid ilmastikutingimused 2023. aastal taimekasvatuseks keerulised. Kuigi energia ja väetiste hinnatõus 2023. aasta alguses rauges ja sisendite hinnad võrdluses eelmise aasta sama perioodiga olid madalamad, siis hinnatase jäi endiselt kõrgemaks 2021. aasta tasemest. Üldine inflatsioon põhjustas ka muude sisendite, näiteks taimekaitsevahendite (+10%), seemnete (+8%) ning pakendite hinnatõusu.

Kõrgete energiahindade tõttu 2022. aasta sügisel katmikköögiviljade tootmine Euroopa Liidus 2022/2023 talvisel hooajal vähenes järsult ja pani nii mõnegi tootjad mõtlema tootmise lõpetamisele. Köögiviljade tootmine talvekuudel jätkus peamiselt vaid Lõuna Euroopa riikides, teistes peamistes tootjariikides (Hollandis, Poolas, Belgia) tootmine praktiliselt seiskus. Kevade saabudes ja energiahinna langemise järel katmiktootmine tasapisi taastus, kuid katmikköögiviljade hinnad püsisid rekordkõrged pea kogu hooaja. Katmikala tootmine 2023/2024 talvehooajaks küll taastus, kuid varasemast väiksemas mahus.

2023. aasta ekstreemsete ilmastikutingimuste (üleujutused, põud, öökülmahjustused) tõttu nii Euroopas kui ka Eestis, kujunes avamaakultuuride sh puu- ja köögivilja ning marjasaak keskmisest väiksem ja hinnatase oli kõrge.

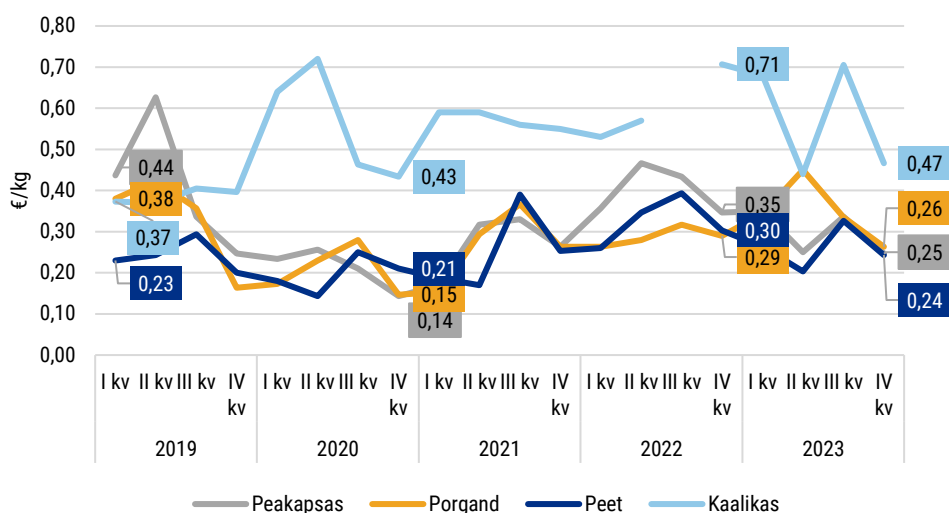
Inflatsioon ja sisendite kallinemine kergitas toiduainete hindu kogu Euroopa Liidus ja nõrgendas nõudlust,

Inflatsioon ja sisendite kallinemine kergitas toiduainete hindu kogu Euroopa Liidus ja nõrgendas nõudlust, k.a värsket puu- ja köögivilja tarbimise vähenemist.

k.a värsket puu- ja köögivilja tarbimise vähenemist. Euroopa Komisjoni andmetel oli toidukaupade hind ELis 2023. aasta detsembris 5,7% kõrgem aastatagusest (rekordtase 22% oli 2023. a märtsis), sealjuures oli puu- ja köögivilja hind ELis vastavalt 9,1% ja 9,9% ning Eestis vastavalt 6,2% ja 5,9% kõrgem aastatagusest. Euroopa Komisjoni esialgsel hinnangul värsket puu- ja köögivilja tarbimine ELis vähenes

aastatagusega võrreldes 2023. aastal 5% võrra ja oli arvutuslikult 332,56 g päevas ning Eestis vastavalt 280 g päevas, kusjuures WHO soovitatav tarbida vähemalt 400 g puu- ja köögivilja päevas.

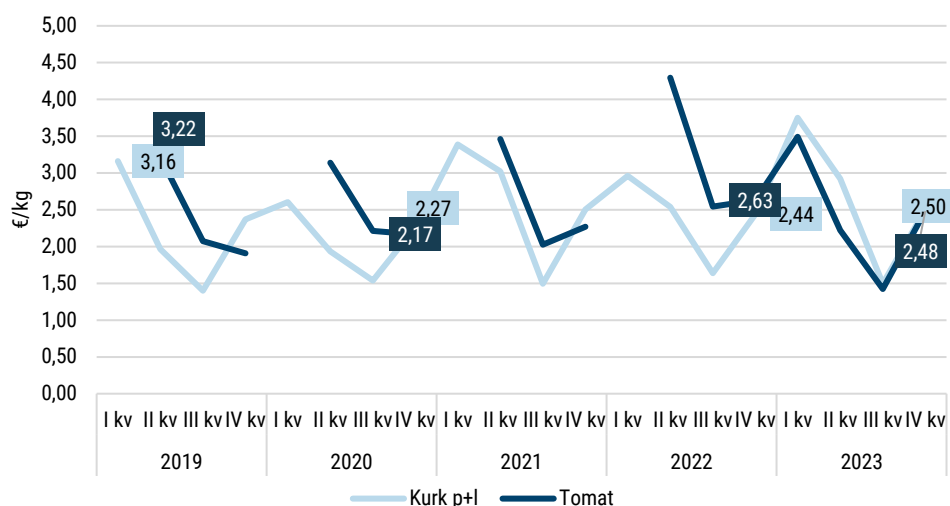
Eesti Konjunktuuriinstituudi kogutava hinnainfo põhjal köögiviljade tootjahinnad Eestis 2023. aastal aastases võrdluses langesid 4-20%, porgandi keskmine tootjahind tõusis 18% (Joonis 66).

Joonis 66. Avamaaköögivilja aritmeetilised keskmised tootjahinnad (€/kg käibemaksuta), 2019-2023

Allikas: Eesti Konjunktuuriinstituut

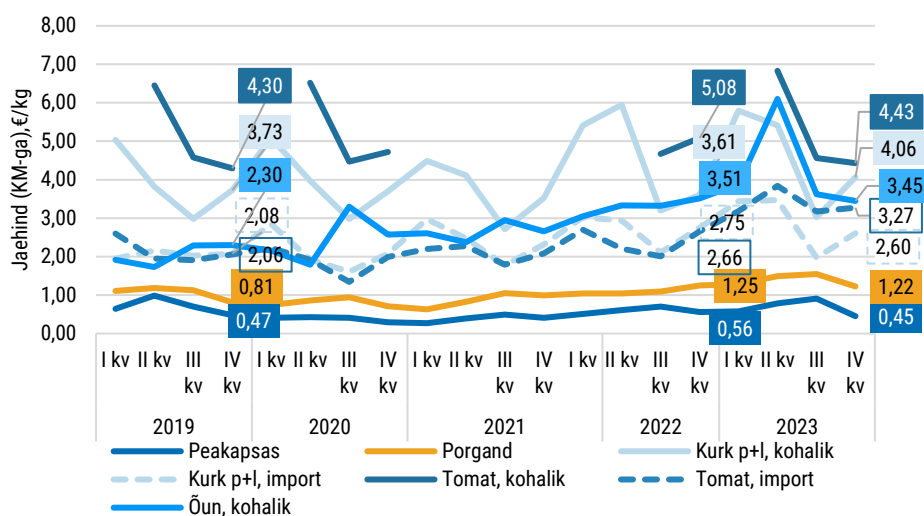
Katmikköögiviljade keskmised tootjahinna 2023. aastal võrdluses eelneva aastaga tõusid, kusjuures tomatil 14% ja kurgil 11%. Hinnatõusu peamiseks vedajaks oli energiahinna tõus hooaja alguses.

Joonis 67. Katmikköögivilja aritmeetilised keskmised tootjahinnad (€/kg käibemaksuta), 2019-2023

Allikas: Eesti Konjunkturiinstituut

Eesti Konjunkturiinstituudi kogutud keskmised köögivilja ja õuna jaehinnad on toodud **Joonis 68**. 2023. aastal oli köögivilja ja õuna keskmine jaehind kauplustes aastases võrdluses 1-92% kõrgem. Kõige enam kallines jaehind sibulal (92%) ja kõige vähem (1%) kohalikul kurgil. Kodumaise pika kurgi keskmine jaehind tõusis aastases võrdluses 8%, samas lühikese kurgi keskmine hind aastases võrdluses langes 18% võrra.

Joonis 68. Köögivilja ja õuna keskmised jaehinnad (€/kg käibemaksuta), 2019-2023

Allikas: Eesti Konjunkturiinstituut

Tabel 5 nähtub, et köögiviljade tootjahinna tõus oli jaehinna tõusust aeglasem.

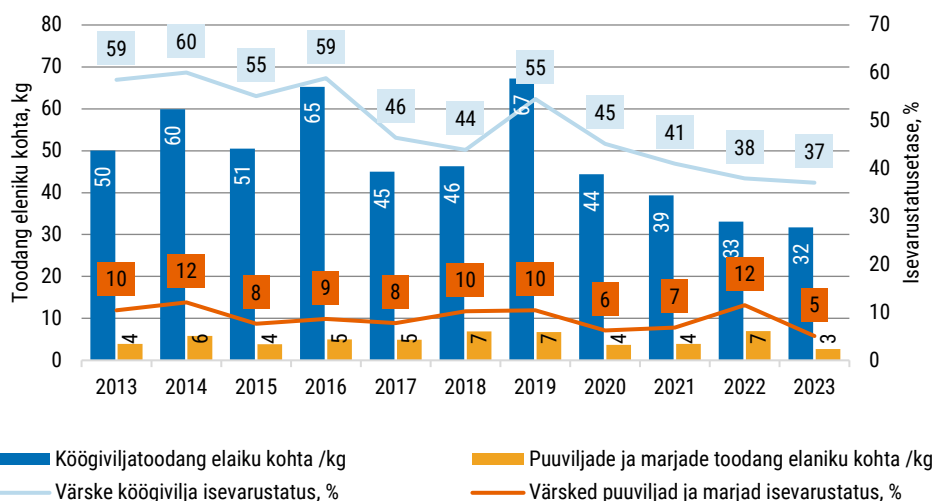
Tabel 5. Keskmine tootjahind ja jaehind (€/kg) Eestis 2022 ja 2023

	2020	2021	2022	2023	
	Keskmine hind €/kg	Keskmine hind €/kg	Keskmine hind €/kg	Keskmine hind €/kg	Muutus 2023vs2022
Peakapsas					
Peakapsa tootjahind	0.21	0.27	0.40	0.39	-3%
Peakapsa jaehind kauplustes	0.38	0.39	0.59	0.68	15%
Porgand					
Porgandi tootjahind	0.21	0.27	0.29	0.34	17%

Porgandi jaehind kauplustes	0.82	0.87	1.11	1.39	25%
Mugulsibul					
Mugulsibula tootjahind		1.90	1.95	1.87	-4%
.....jaehind kauplustes	0.68	0.56	0.66	1.27	92%
Kurk p+l, kohalik					
Kurgi tootjahind	2.09	2.60	2.4	2.67	11%
Kurgi jaehind kauplustes	3.93	3.71	4.54	4.57	1%

Allikas: Eesti Konjunkturiinstituut

Statistikaameti andmetel on Eestis köögiviljade tootmine ja tarbimine alates 2019. aastast languses. 2023. aastal toodeti kokku 43 360 tonni värsket köögivilja ning 3653 tonni värsked puuvilju ja marju, **mistõttu isevarustatuse tase langes 2023. aastal köögiviljadel 37% ning puuviljadel ja marjadel 5% tasemele.** Kuigi tarbitud köögiviljade kogus (116 947 t) oli eelmise aastaga võrdluses suurem (+0,8%), siis arvestuslik tarbimine Eestis elaniku kohta (86 kg) vähenes 1 kg võrra. Tarbitud värsketest köögiviljast toodeti Eestis arvestuslikult 32 kg, ülejäänud imporditi. Värsked puuvilju ja marju tarbiti 2023. aastal kokku 71 975 tonni, mis arvestuslikult teeb elaniku kohta 53 kg aastas ja millest Eestis toodeti 2,7 kg. Värskete puuviljade ja marjade arvestuslik tarbimine elaniku kohta aastases võrdluses vähenes 7 kg võrra.

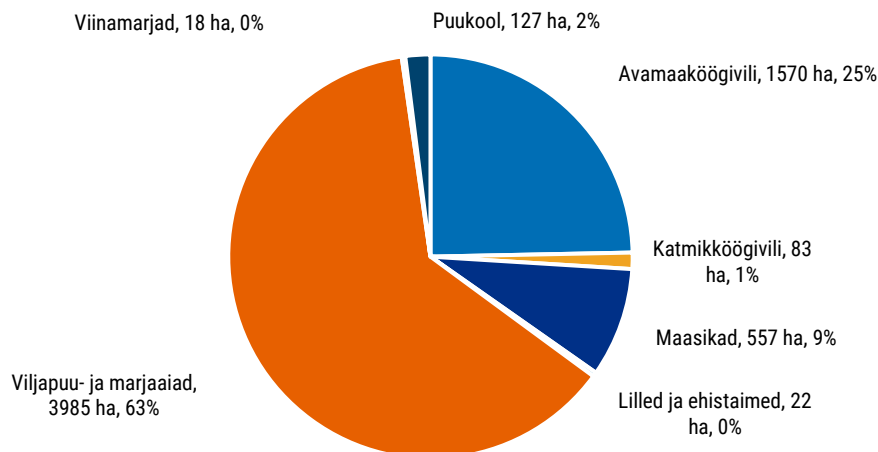

Joonis 69. Värsked puu- ja köögivilja tarbimine ja isevarustatuse tase aastatel 2019-2023

Allikas: Statistikaamet, Regionaal- ja Põllumajandusministeeriumi arvutused

2.2.2 Tootmine

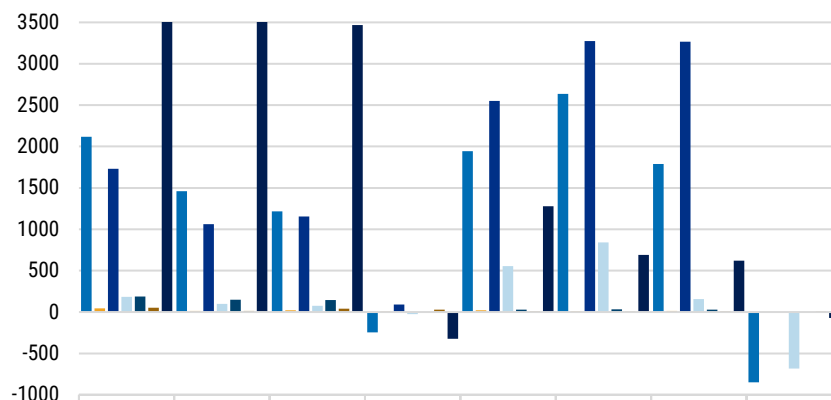
Statistikaameti esialgsetel andmetel kasvatati 2023. aastal aiandussaadusi kokku 6362 ha, millest avamaaköögivilja moodustasid 25% (1570 ha) ja viljapuu- ja marjaaiad 63% (3985 ha), maasikad 9,0% (557ha), puukoolid 2,0% (127 ha), lille ja ehistaimed 0,3 % (14 ha) ja viinamarjad 0,3% (18 ha) (**Joonis 70**). Aianduskultuuride sh püsikultuuride kasvupind moodustas kasutatavast põllumajandusmaast 1,1%.

Joonis 70. Aianduskultuuride kasvupind (ha) ja jaotus aastal 2023

Allikas: Statistikaamet

Statistikaameti 2023. aastal läbiviidud struktuuriuuringu esialgsetel andmetel tegutses aiandussektoris 2653 põllumajanduslikku majapidamist ja nende kasutuses oli 5263 ha põllumajandusmaad ning 3467 kodumajapidamist, kelle kasutuses oli kokku 621 ha põllumajandusmaad. 2020. aastal läbiviidud loendusega võrreldes on aiandussektoris tegutsevate põllumajanduslike majapidamiste arv vähenenud 5% ja kodumajapidamiste arv 8% võrra ning nende valduses olev põllumaa on vähenenud vastavalt 12% (1538 ha) ja 7% (71 ha) võrra.

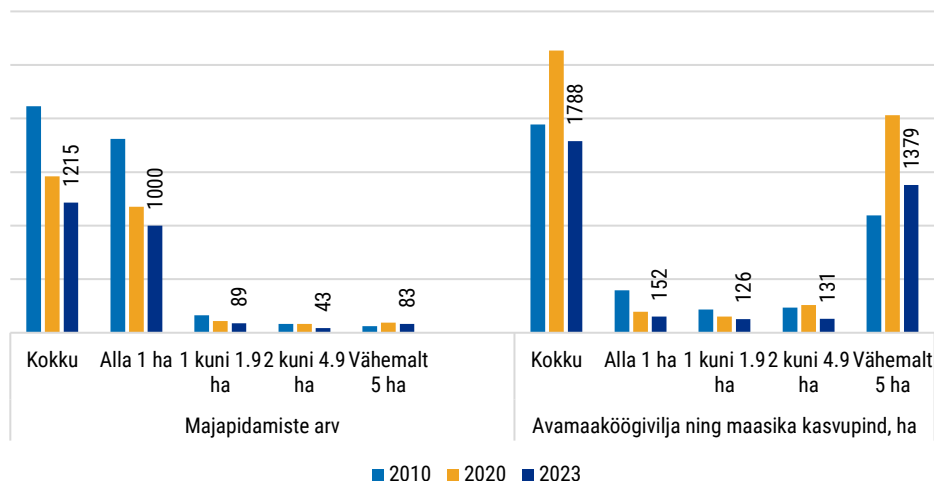
	2010	2020	2023	Muutus (ha) 2023 - 2020	2010	2020	2023	Muutus (ha) 2023 - 2020
Majapidamiste arv					Kasvupind, ha			
Avamaaköögivili ja maasikad	2116	1461	1215	-246	1943	2636	1788	-848
Lilled ja ehistaimed avamaal või madala katte all	43	15	21	6	20	10	13	3
Viljapuu- ja marjaaiad (sh viinamarjad)	1731	1063	1154	91	2550	3275	3266	-9
Puukoolid, muud püsikultuurid	183	99	75	-24	554	841	158	-683
Katmikköögivili ja maasikad	186	148	147	-1	30	34	28	-6
Katmiklilled ja ehistaimed	52	13	41	28	10	5	10	5
Koduaed	55727	3789	3467	-322	1280	692	621	-71

Joonis 71. Põllumajanduslike majapidamiste ja koduaegade struktuur aastatel 2010–2023

Allikas: Statistikaamet

Statistikaameti eelmise loendusandmetega võrreldes on kõige suurem vähenemine toimunud avamaaköögivilja- ja maasikasektoris, seda nii majapidamiste arvu (17%) kui ka kasutuses olev põllumajandusmaa (32%) osas ja kõikides suurusgruppides (Joonis 72). Jätkunud on puukoolide ja muude

püsiluhtude kasvatamisega tegelevate majapidamiste arvu vähenemine, mis võrreldes 2020. aasta loendusandmetega on vähenenud neljandiku (24%) võrra ja nende kasutuses olev põllumajandusmaa on vähenenud 81% (683 ha) võrra. Kõige enam on majapidamiste arv suurenenud lillekasvatuse sektoris, seda nii majapidamiste arvu (121%) kui ka kasvupinna osas (53%). Puuvilja- ja marjakasvatuse sektoris on majapidamiste arv suurenenud 9% võrra, samas on nende kasutuses olev põllumaa vähenenud 0,3% võrra.

Joonis 72. Avamaa köögiviljade- ja maasikakasvatavate majapidamiste struktuur aastatel 2010–2023

Allikas: Statistikaamet

2023. aasta heitlik ilmastik põhjustas taimekasvatajatele palju raskusi ja oli avamaakultuuride kasvatamiseks erakordselt keeruline. Mai oli küll päikesepaisteline, samas jahe, kuiv ja mitme krõbeda öökülmaperioodiga, kus temperatuur langes kohati -8 kraadini. Jahe ja hiliste öökülmadega püsis ka muld

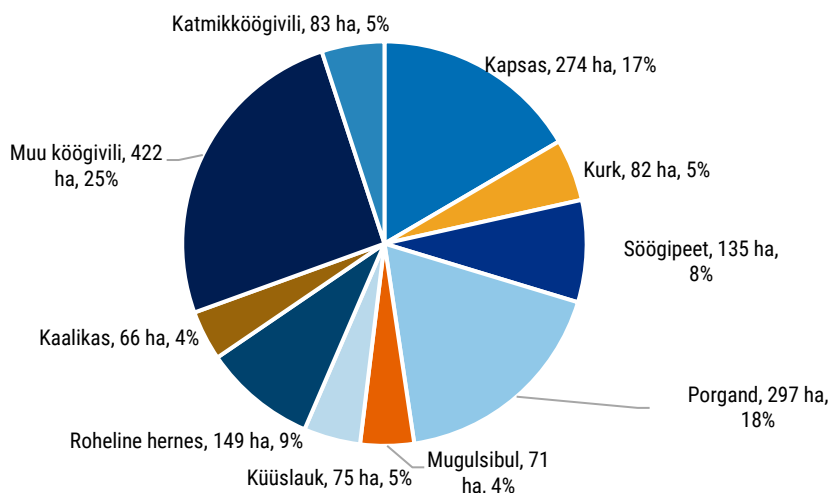
2023. aasta heitlik ilmastik põhjustas taimekasvatajatele palju raskusi ja oli avamaakultuuride kasvatamiseks erakordselt keeruline.

suhteliselt külm ning taimede areng oli aeglane, kuivuse tõttu köögiviljade külvid ei tärkanud või tärkasid ebaühtlaselt ja vajasis kohati uuesti külvamist. Juuni alguse külmalaine tegi kõikjal liiga külmaõrnmatele taimedele. Juuni keskel saabus kuumalaine ning juuni lõpuni oli kuiv ja valitses pöud. Suvine pöud suurendas kastmise vajadust ja taimekahjustajate

levikut, mistõttu tootmiskulud suurenesid. Alates juulist oli ilm keskmiselt sajusem ja sügise sademete hulk ületas paljuaastaseid keskmisi. Kuna avamaakultuuride kasv algas valdavalt alles juulis, siis lükkus saagikoristusperiood oktoobrisse ja oli liigniiskete ilmastikutingimuste tõttu raskendatud ning osa avamaaköögivilja kasvupinnast (kapsas ja porgand) jäi koristamata.

Avamaa- ja katmikköögivilja

Katmikköögivilja pind oli 2023. aastal kokku 83 ha, sellest põllumajanduslikes majapidamistes 17 ha (20%) ja koduaedades 66 ha (80%). Katmikköögivilja pind vähenes aastatagusega võrreldes 4 ha võrra (5%). Katmikköögivilja keskmine saagikus (63 964 kg/ha) oli aastatagusest 26% parem ja 3% suurem viimase viie aasta keskmisest (62 170 kg/ha) saagikusest. Katmikköögivilja kogusaagiks kujunes 5300 tonni, mida on 885 tonni (20%) rohkem kui 2022. aastal, kuigi on 33% väiksem viimase viie aasta kogusaagist, seda katmikala vähenemise tõttu. Katmikköögivilja kogusaagist 69% tootsid põllumajanduslikud majapidamised ja 31% koduaiad. Põllumajanduslikes majapidamistes kasvatatakse katmikala kurki 4 ha, tomatit 3 ha ja muud köögivilja 9 ha. **Joonis 73** on toodud köögivilja kasvupind ja jaotus 2023. aastal.

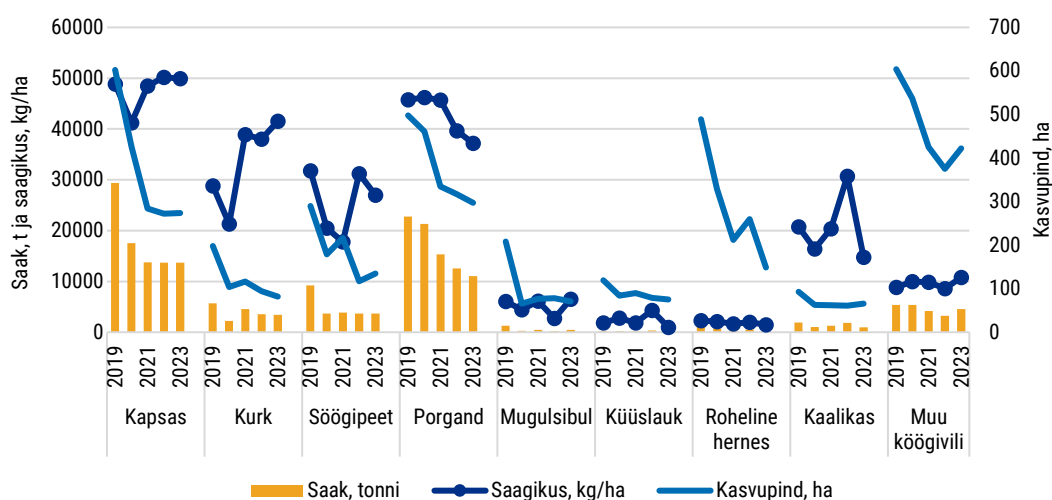
Joonis 73. Köögivilja kasvupind (ha) ja jaotus aastal 2023

Allikas: Statistikaamet

Statistikaameti esialgsetel andmetel **kasvatati 2023. aastal avamaaköögivilja kokku 1570 ha**, sellest 1354 ha (86%) põllumajanduslikes majapidamistes ja 214 ha (14%) koduaedades. Põllumajandus- ja Toiduameti esialgsetel andmetel oli 2023. aastal **mahepõllumajandusele üleminekuaja läbinud avamaaköögivilja pind kokku 201 ha**, mis moodustas avamaaköögivilja kogupinnast 13% ning vähenes aastavõrdluses 2 ha (1,2%) võrra.

Avamaaköögiviljade kasvupind on alates 2017. aastast kahanenud 54% (1827 ha) võrra. 2023. aastal vähenes avamaaköögivilja kasvupind võrreldes eelneva aastaga 5% (-84 ha) võrra ja oli aegade väikseim (1570 ha). Võrreldes 2022. aastaga vähenes kasvupind avamaakurgil 13% (12 ha), porgandil 6% (20 ha), mugulsibulal 9% (7 ha), küüslaugul 5% (4 ha) ja rohelisel hernel 43% (111 ha) ning suurenes kapsal 1% (2 ha), söögipeedil 5% (18 ha), kaalikal 8% (5 ha) ja muul köögiviljal 13% (47 ha).

Avamaaköögiviljade kogusaagiks saadi 38 050 t, mida on 1548 tonni (- 4%) vähem kui 2022. aastal. See tulenes kasvupinna vähenemisest, sest keskmine saagikus (24 236 kg/ha) oli eelmise aasta keskmisest saagikusest parem (+1,2%). Põllumajandus- ja Toiduameti esialgsetel andmetel oli **maheköögivilja 2023. aasta kogusaak 479 tonni**, mis moodustas avamaaköögivilja kogusaagist 1,3% ja võrreldes 2022. aastaga oli 15% väiksem. **Joonis 74** on toodud avamaaköögiviljade kasvupind, saak ja saagikus aastatel 2019 – 2023.

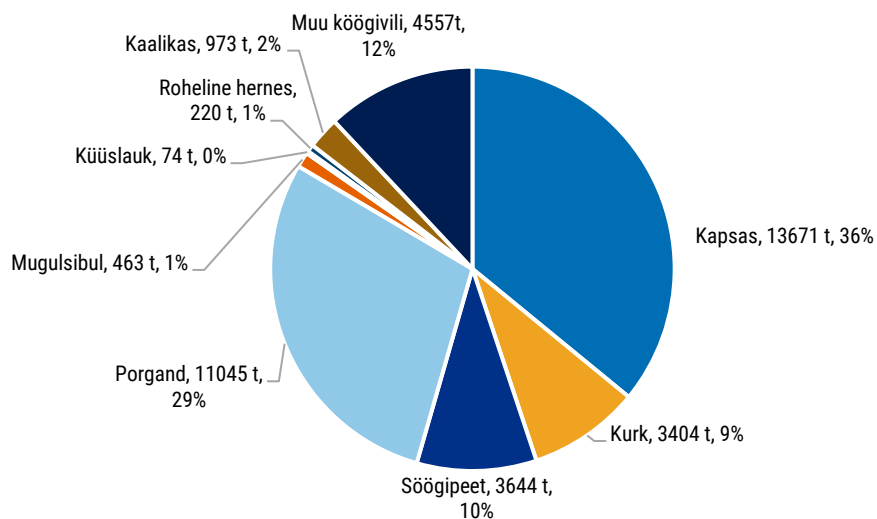
Joonis 74. Avamaaköögivilja kasvupind, saak, saagikus aastatel 2019–2023

Allikas: Statistikaamet

Võrreldes 2022. aastaga saadi parem saak mugulsibulal (115%) ja muul köögiviljal (42%), kapsa ja söögipeedil jäi samaks. Kõikide teiste köögiviljade saak kujunes aastatagusest väiksem (4-78%).

2023. aasta sobis kõige enam avamaakurgi ja sibula kasvatamiseks. Mugulsibula kogusaak oli 463 tonni, mis on ligi kaks korda suurem 2022. aasta saagist (215 t), kuigi kasvupind oli 7 ha (9%) võrra väiksem, oli saagikus (6 521 kg/ha) 43% kõrgem viimase viie aasta keskmisest saagikusest (4 548 kg/ha). Muu köögivilja kasvupind oli aastases võrdluses 13% suurem ja saagiks saadi 4557 tonni, mis on 42% suurem eelmisest ja võrdne viimase viie aasta keskmise saagiga ja parim saagikus (10 799 kg/ha) vaadeldaval perioodil. Avamaakurgi kogusaagiks kujunes 3404 tonni, mis on 5% väiksem 2022. aasta saagist, kuigi avamaakurgi saagikus (41 512 kg/ha) oli viimase viie aasta kõrgeim ja ületas keskmist 31% võrra, ei korvanud see kasvupinna 12 ha (13%) vähenemisest.

Külm ja kuiv kevad ei soosinud söögipeedi, porgandi, kaalika ja roheline herne külvide tärkamist ja arengut, mistõttu tärkasid külvid alles juuni lõpus või hiljem ja ebaühtlaselt või vajasisid uuesti külvamist. Kui sajaste ilmade saabumise järel juulis said enamik köögivilju kasvuhoo sisse, siis roheline hernele oli see juba hilja. Roheline herne kogusaak 2023. aastal oli 220 tonni, mis on väiksem eelmise aasta ja ka kümne eelneva aasta saakidest, seda nii kasvupinna olulise vähenemise (-111 ha) aga ka ligi 25% madalama saagikuse (1477 kg/ha) tõttu. Söögipeedi kogusaak 2023. aastal oli 3644 t, mis on ligilähedane eelmise aasta saagile, mis tulenes peamiselt kasvupinna suurenemisest (15%), sest saagikus (26 993 kg/ha) oli aastatagusest 13% madalam, kuigi 13% kõrgem viimase viie aasta keskmisest saagikusest (23 982 kg/ha). Porgandi kasvupind on viimasel neljal aastal olnud langustrendis. Porgandi kogusaagiks saadi 11045 t, mis on 12% väiksem 2022. aasta saagist (12554 t) ning viimase viie (ja ka kümne) aasta saakidest väikseim, seda taaskord vähenenud kasvupinna (20 ha) aga ka tagasihoidliku (viimase viie aasta madalaima) saagikuse (37189 kg/ha) tõttu, kuna osa saaki jäi liigniiskete ilmastikutingimuste tõttu koristamata.

Joonis 75. Avamaaköögivilja kogusaak (t) ja jaotus aastal 2023

Allikas: Statistikaamet

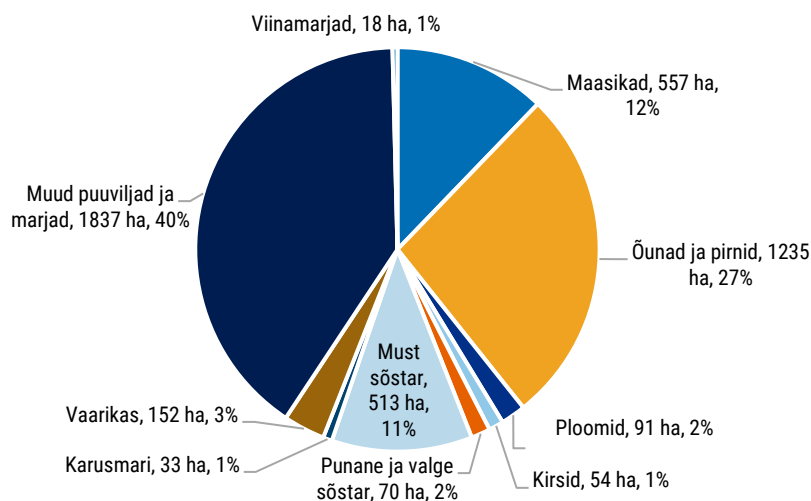
Kuigi **kapsa** kasvupind oli 2023. aastal (274 ha) aastatagusest suurem (2 ha), siis kogusaak (13 700 t) aastases võrdluses ei muutunud. Kapsas taastus hästi istutusjärgsest põuastressist ja kasvas suve teisel poolel jõudsalt, kuid sajuse sügise tõttu ei õnnestunud kogu saaki koristada ning seetõttu kujunes kapsa saagikuseks 49 894 kg/ha, mis on küll mullusest 0,6% võrra madalam aga samas 14% kõrgem viimase viie aasta keskmisest saagikusest (43 712 kg/ha).

Kaalika kasvupind (66 ha) suurenes aastases võrdluses 5 ha (8%) võrra, kuid saak (973 t) ja saagikus (14742 kg/ha) kujunes põua tõttu pea poole väiksem (vastavalt 48% ja 52%) aastatagusest. Avamaaköögiviljade 2023. aasta kogusaagi jaotus on toodud **Joonis 75**.

Puuviljad ja marjad

2023. aasta puuvilja- ja marjakasvatuse hooaeg lõppes juba kevadel, sest aprilli lõpu, mai ja juuni alguse öökülmad kahjustasid pea kõiki õitsemisfaasis olnud viljapuid ja marjapõõsaid, kusjuures ka puhkemata õiepungi. Kõigele sellele järgnes veel ka põuaperiood. Kuigi külmakahjustuse esinemine ja ulatus erines piirkonniti ja olenes kasvukohast, kultuurist ning sordist, võib öelda, et see kahjustas 2023. aasta puuvilja- ja marjasaaki väga tugevalt ja saak ikaldus.

Statistikaameti andmetel oli 2023. aastal **viljapuu- ja marjaaedade sh maasikate ja viinamarjade** pind kokku 4560 ha, sellest põllumajanduslikes majapidamistes 83% (3797 ha) ja koduaedades 17% (766 ha). Võrreldes 2022. aastaga vähenes viljapuude- ja marjaaedade pind kokku 76 ha (2%) võrra. Viljapuu- ja marjaaedade kogupinna jaotus 2023. aastal on toodud **Joonis 76**. Põllumajanduse- ja Toiduameti esialgsetel andmetel oli 2023. aastal **mahepõllumajandusele üleminekuaja läbinud viljapuu- ja marjaaedade sh maasikas pind kokku 2369 ha**, mis aastases võrdluses vähenes 22 ha (1%) võrra. Mahe viljapuu ja marjaaedade pind moodustas viljapuu- ja marjaaedade kogupinnast 52% ja ei ole muutunud võrreldes 2022. aastaga.

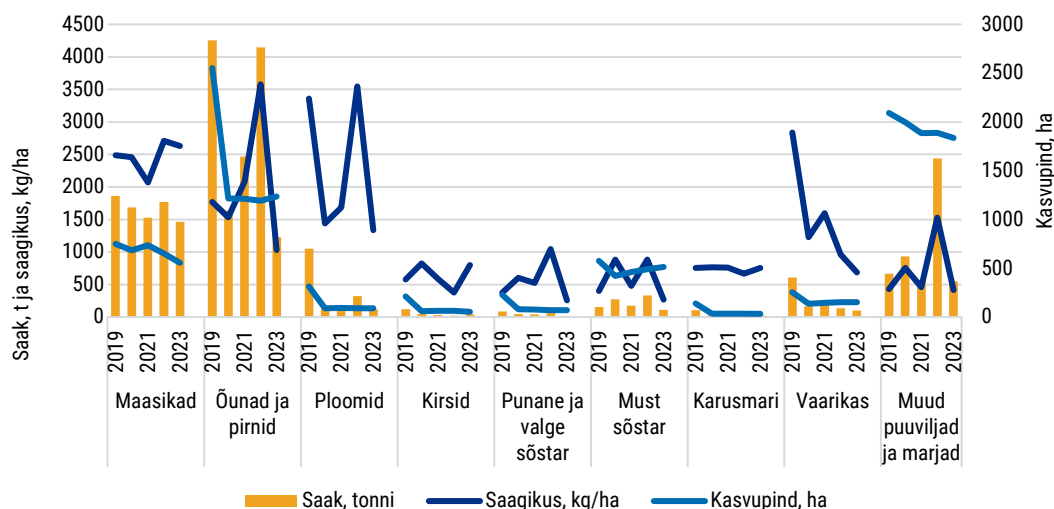

Joonis 76. Viljapuu- ja marjaaedade pind ja jaotus aastal 2023

Allikas: Statistikaamet

Viljapuu- ja marjaaedade pind, saak ja saagikus on toodud **Joonis 77**. 2023. aastal võrreldes 2022. aastaga suurenes õuna- ja pirniaedade pind 42 ha (4%), musta sõstra pind 22 ha (4%) ning vaarika pind 1 ha (1%) võrra, vähenes aga maasikaaedade pind 95 ha (15%), kirsiaedade pind 10 ha (16%), muude puuvilja- ja marjaaedade pind 51 ha (3%), karusmarja aedade pind 2 ha (6%) ning punase- ja valge sõstra aedade pind 1 ha (1%) võrra. Esmakordselt avaldati andmed viinamarjaaedade kohta. 2023. aastal oli **viinamarjaaedade** pind põllumajanduslikes majapidamistes oli kokku 18 ha, saak 9 tonni ja saagikus 900 kg/ha.

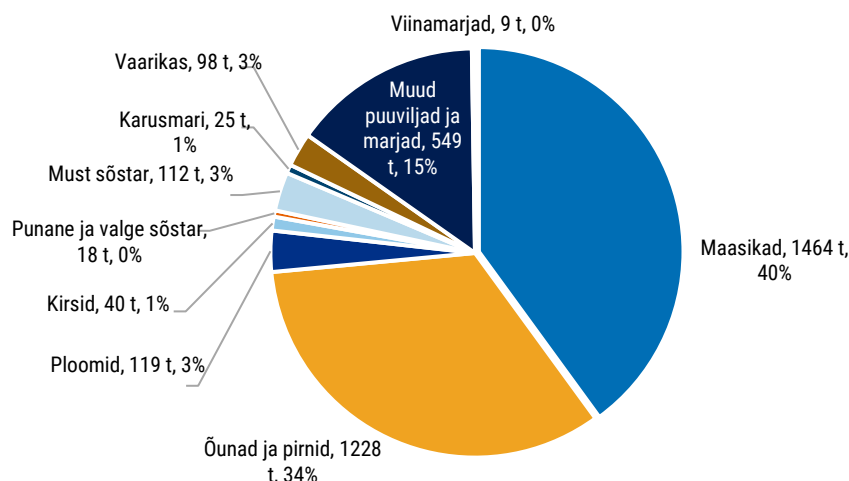
2023. aasta **puuvilja- ja marjasaak (sh maasikad ja viinamarjad)** kokku oli 3662 tonni, mis on 60% väiksem 2022. aasta rekordsaagist (9243 t) ja 49% väiksem viimase viie aasta keskmisest saagist (7490 t). Põllumajanduse- ja Toiduameti esialgsetel andmetel oli **mahe puuvilja- ja marjasaak** 2023. aastal kokku 720 tonni ja moodustas 20% puuvilja- ja marja kogusaagist.

Joonis 77. Viljapuu ja marjaaedade pind, saak ja saagikus aastatel 2019-2023

Allikas: Statistikaamet

Pea kõikide puuvilja- ja marjakultuuride saak oli kevadise öökülmakahjustuse tõttu väiksem (63-77%) 2022. aasta saagist (mis oli viimase viie aasta suurim) ning keskmine saagikus võrdluses aastatagusega kujunes 62-75% madalam. **Õuna ja pirnisaak** oli 1228 tonni, mis on eelmise aasta saagis 70% väiksem ja viimase viie aasta keskmisest saagist 62% väiksem. **Ploomisaak** oli 119 tonni, mis on 63% vähem eelmise aasta ja 72% väiksem viimase viie aasta keskmisest saagist. Kuigi **kirsisaak** (40 t) võrdluses 2022. aastaga saagiga (21 t) oli 90% suurem, siis võrdluses viimase viie aasta keskmise saagiga (67 t) oli see 41% väiksem. Kirsipuude keskmiseks saagikuseks kujunes 800 kg/ha, mis on viimase viie aasta keskmisest saagikusest (588 kg/ha) 36% kõrgem. Marjasaak (2275 t) moodustas 2023. aasta puuvilja- ja marja kogusaagist 62 %, millest maasikasaak moodustas 64%. **Maasikasaagiks saadi 1464 tonni**, mida on 17% vähem kui 2022. aastal, peamiselt kasvupinna 15% (95 ha) vähenemise tõttu, sest keskmine saagikus (2628 kg/ha) oli vaid 3% väiksem eelmisest (2708 kg/ha) ja samas 6% kõrgem viimase viie aasta keskmisest saagikusest (2473 kg/ha). 2023. aasta maasikasaagist andis suurema osa kevadine istutus, mis jäi maikuu öökülmadest puutumata. **Vaarikasaak** ja saagikus on teist aastat järjest vähenenud, kuigi kasvupind suurenes. 2023. aasta vaarikasaagiks kujunes 98 tonni, mis on 26% väiksem eelmise aasta saagist ja 66% väiksem viimase viie aasta keskmisest saagist, kuna saagikus (685 kg/ha) kujunes viimase viie aasta madalaimaks. Kõikide teiste marjakultuuride saagikused olid 70-75% madalamad kui 2022. aastal. **Must sõstra saak** (112 t) ja **punase sõstra saak** (18 t) võrdluses 2022. aastaga oli vastavalt 66% ja 70% võrra väiksem ning saagikus vastavalt 69% ja 75% madalam. Puuvilja- ja marjasaagi jaotus 2022.aastal on toodud **Joonis 78**.

Joonis 78. Puuvilja- ja marjasaagi jaotus aastal 2023, tonni
Allikas: Statistikaamet

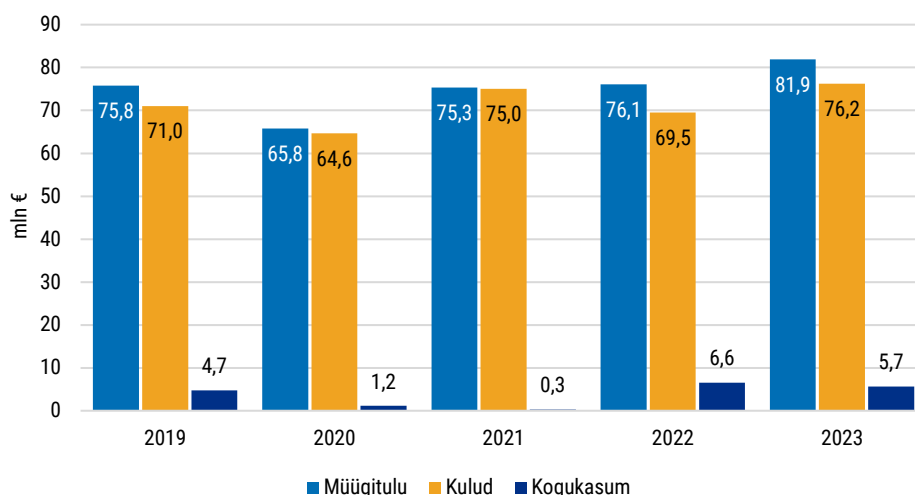
2.2.3 Töötlemine

Puu- ja köögiviljatööstuses tegutseb ~100 ettevõtet (2022. a andmetel). Enamus neist (85%) on mikroettevõtteid, vaid ühes ettevõttes on töötajaid üle 100.

Puu- ja köögiviljatööstuste **müügitulu** oli 2023. aastal 81,9 mln eurot (**Joonis 79**), suurenedes aastaga 5,9 mln euro võrra (+7,7%) võrreldes eelmise aastaga. Suurenemine peegeldab pigem toodangu kallinemist, sest toodangumahud 2023. aastal suurenesid vaid 1,5%.

Puu- ja köögivilja töötlevate ettevõtete 2023. aasta **kulud** olid 76,2 mln eurot ehk 9,7% väiksemad kui aasta varem.

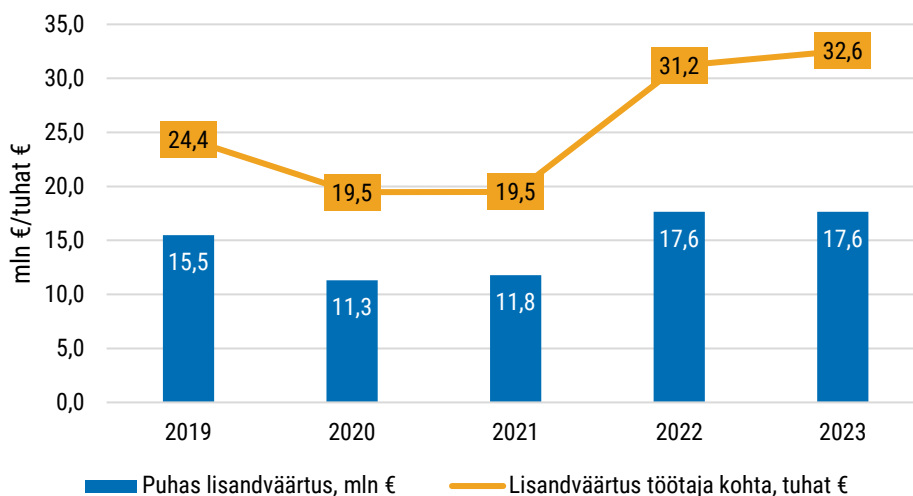
Vaatamata kulude kiirele vähenemisele jäi ettevõtete kasumlikkus eelmisele aastale alla. Puu- ja köögivilja töötlevate ettevõtete **kogukasum** oli 2023. aastal 5,7 mln eurot (2022.a 6,6 mln €), moodustades 5,5% toiduainetööstuse ning 0,95% töötleva tööstuse kogukasumist.

Joonis 79. Puu- ja köögiviljatööstuse müügitulu, kulud, kogukasum; 2019–2023
Allikas: Statistikaamet

Lisandväärtus võrreldes eelmise aastaga jäi samale tasemele. Puu- ja köögiviljatööstuste poolt 2023. aastal loodud **puhas lisandväärtus** oli esialgsel andmetel 17,6 mln eurot (**Joonis 80**). Puu- ja köögiviljatööstus andis 3,8% toiduaine- ning 0,5% töötleva tööstuse lisandväärtusest.

Puu- ja köögivilja töötlevate ettevõtete efektiivsus 2023. aastal pisut paranes. Puu- ja köögiviljatööstuses loodi 2023. aastal 32 600 eurot lisandväärtust töötaja kohta ehk 4,5% enam võrreldes eelmise aastaga.

Joonis 80. Puu- ja köögiviljatööstuses loodud lisandväärtus, lisandväärtus töötaja kohta, 2019–2023

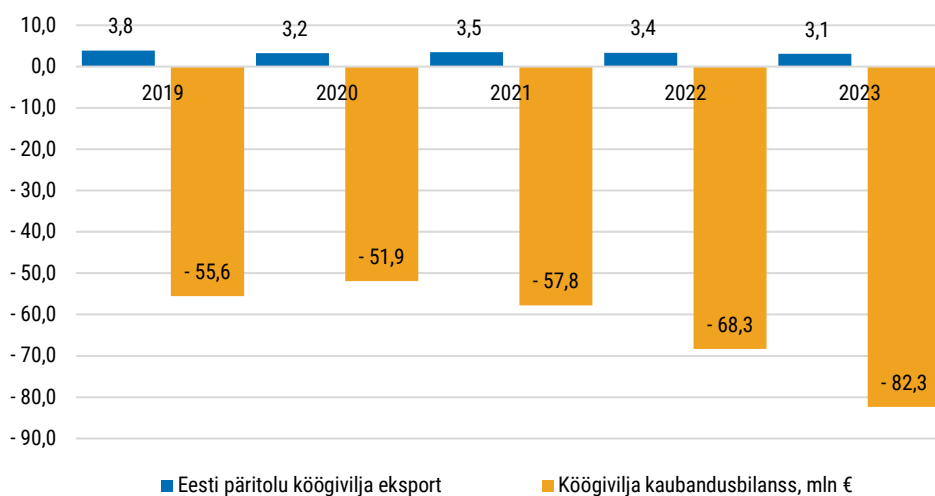
Allikas: Statistikaamet

Puu- ja köögiviljatööstused **investeerisid materiaalsesse põhivarasse** 2023. aastal 4,1 mln eurot. Kõige rohkem investeeriti ehitistesse, kokku 2,6 mln euro väärtuses, mis moodustas ~70% kogu materiaalsesse põhivarasse tehtud investeeringutest. Muudesse masinatesse ja seadmetesse (v.a arvutid ja transpordivahendid) investeeriti 1,1 mln eurot ning transpordivahenditesse 274 100 eurot. Arvutitesse investeeriti 127 600 eurot. Maasse 2023. aastal ei investeeritud.

2.2.4 Väliskaubandus

Eesti päritolu värsket puu- ja köögivilja eksporditi 2023.aastal 3,16 mln euro väärtuses kokku 1442 tonni. Värsket puu- ja köögivilja imporditi 209 mln euro väärtuses kokku 151 645 tonni.

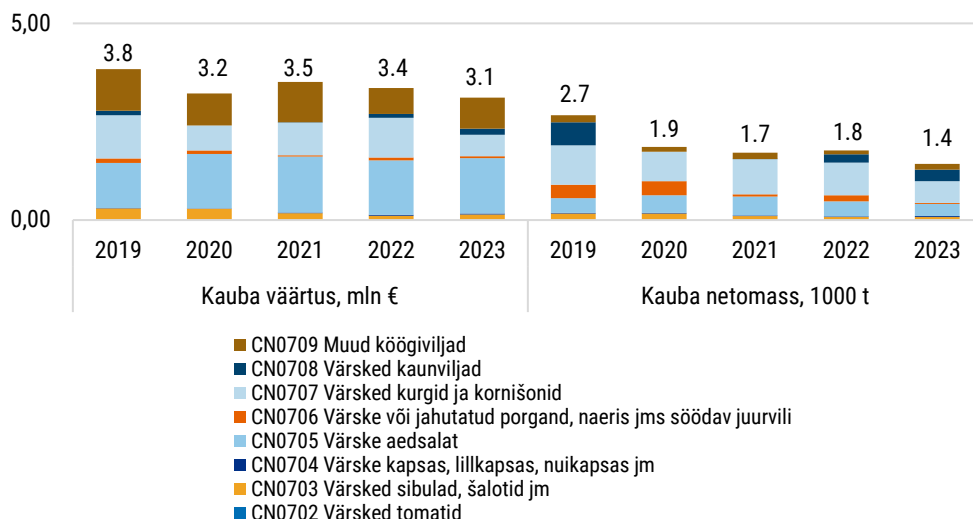
Statistikaameti andmetel eksporditi 2023. aastal Eesti päritolu värsket köögivilja (CN0702-0709) kokku 1432 tonni, kokku 3,11 mln euro väärtuses. Eelmise aastaga võrdluses värsket köögivilja ekspordikäive vähenes 7% (0,24 mln) ja kogus 19 % (335 t) võrra, impordiväärtus (85,5 mln €) suurenes 19% ja kogus (57905 t) 2% võrra ning värsket köögivilja kaubandusbilanss oli negatiivne (**Joonis 81**).

Joonis 81. Eesti päritolu köögivilja eksport, köögivilja kaubandusbilanss 2019-2023 (mln €)

Allikas: Statistikaamet

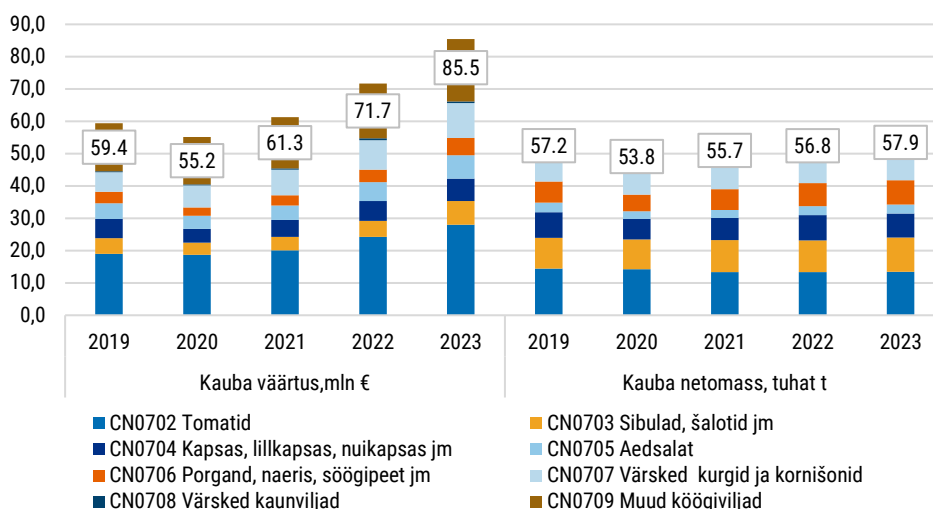
Värske köögivilja põhilised ekspordiartiklid olid jätkuvalt **aedsalat ja kurk**, mille osakaal ekspordikäibes moodustas 2023. aastal vastavalt 45% ja 18% ja muud köögiviljad (25%). Sibula osakaal ekspordis on jäänud viimastel aastatel vahemikku 5-9%, porgandil 1-5%. Kapsa ekspordikäive on olnud läbi aastate väga väike (alla 1% käibest). Ekspordimahult olid suurimad artiklid kurk 555 tonni (39%), aedsalat 312 tonni (22%), kaunviljad 287 tonni (20 %) ja muud köögiviljad 150 tonni (11%). Katmikkultuuridest kurgi ja aedsalati ekspordikoguse vähenemise üheks põhjuseks võis olla tootmise vähenemine kõrgete energiahindade tõttu 2023. aasta alguses. Ekspordihind oli kõikidel köögiviljadele v.a kurgil kõrgem kui 2022. aastal, kurgi hind oli 19% madalam aastatagusest. Värske köögivilja ekspordi sihtriigid olid Läti (52% käibest), Leedu (23%), Soome (14%), Rootsi (5%), Šveits (3%), Belgia (2%) ja Saksamaa (alla 1%). Lätti eksporditi enim aedsalatit, kurki ja sibulat. Leetu aga enim kurki, kaunvilju ja aedsalatit.

Joonis 82. Eesti päritolu köögivilja eksport, 2019-2023 (mln €, t)

Allikas: Statistikaamet

2023. aastal **imporditi** köögivilja kokku 85,5 mln euro väärtuses kokku 57 905 tonni, mis on 1073 tonni (2%) enam kui aasta varem (**Joonis 83**). Aastases võrdluses kaunviljade ja kapsaste impordikogus vähenes vastavalt 327 tonni (74%) ja 427 tonni (5%) võrra. Kõikide köögiviljade impordihind võrreldes eelmise aastaga tõusis 11-213%, kõige enam tõusis hind kaunviljadel. Värsket köögivilja imporditi 2023. aastal Eestisse 62 riigist, peamiselt Euroopa Liidu liikmesriikidest. Enim toodi köögivilju Hispaaniast (17%), Hollandist (14%), Poolast (12%), Leedust (11%), Itaaliast (3%), Soomest (5%) ja Lätist (6%), mis kokku moodustas 72% kogu värske köögivilja impordikogusest.

Joonis 83. Köögivilja import aastatel, 2019-2023 (mln €, t)

Allikas: Statistikaamet

Eesti päritolu värskeid puuvilju ja marju eksporditi 2023 aastal rahalises väärtuses kokku 50 394 eurot, mida on 57% vähem kui eelnenud aastal, kokku 11,5 tonni. Ekspordikäibest moodustasid mustikad (CN08104030 värsked mustikad liigist *Vaccinium myrtillus*) 89% (45 000 €) koguses ligikaudu 10 tonni. Mustikate eksporditud kogus oli võrreldes 2022. aastaga 3% võrra väiksem ja ekspordihind (4,6 €/kg) 15% madalam eelmise aasta hinnast (5,4 €/kg). Marjadest eksporditi veel musti sõstraid (255 kg) ja pohli (240 kg). Maasikaid ja punaseid sõstraid Statistikaameti andmetel 2023. aastal ei eksporditud.

Värskeid puuvilju ja marju imporditi 2023. aastal 124 mln euro eest kokku 93740 tonni. Aastases võrdluses värskeid puuviljade ja marjade impordiväärtus suurenes 4% (4,5 mln €), kogus sealjuures vähenes 4,2% (4132 t) võrra. Imporditud kogus võrdluses 2022. aastaga vähenes banaanidel 278 tonni (1%), tsitrustel 2605 tonni (14%), melonitel, arbuusidel ja papaiadel 854 tonni (5%) ja marjadel 1160 tonni (10%). Mustikaid imporditi ~3700 tonni (12 mln €), peamiselt Rootsist (76%), Hispaaniast (7%), Peruust (6%), Poolast (3%), Tšiilist (2%), Portugalist (1%) ja Belgiast (1%). 2023. aastal imporditi maasikaid 3161 tonni 6 mln euro väärtuses, peamiselt Kreekast (60%), Poolast (22%), Lätist (9,7%) ja Hollandist (6%).

2.3 Mahepõllumajanduslik taimekasvatuse

Marika Ruberg

Mahepõllumajanduslikku taimekasvatust iseloomustab rohumaade suur osatähtsus: 2023. aastal koos lühiajaliste rohumaade ning heinaseemnepõldudega 61% (**Tabel 6**).

Maheteravilja (sh tatart) kasvatati 2023. aastal 51 672 ha, võrreldes aasta varasemaga vähenes 2023. aastal teravilja kasvupind 5%. Teravilja kasvupinnast moodustas ligi poole ehk 45% (23 410 ha) kaer. Kaerale järgnesid nisu (11 712 ha), rukis (7598 ha), tatar (6003 ha) ja oder (2164 ha).

Mahe kaunvilju kasvatati 6450 hektaril, võrreldes eelneva aastaga vähenes kaunvilja kasvupind ligikaudu 12%. Kõige enam kasvatati põldhernest (6168 ha) ja põldduba (272 ha). Tehnilisi kultuure kasvatati 10 367 hektaril. Neist kõige enam rapsi ja rüpsi (5439 ha) ning kanepit (3541 ha). Kanepi kasvupind vähenes võrreldes eelneva aastaga 41%.

Mahe avamaaköögivilja kasvatati 228 hektaril, võrreldes aasta varasemaga suurenes maheköögivilja kasvupind 7%. Maheköögiviljadest kasvatati kõige rohkem naerist (75 ha), kaalikat (24 ha), punapeeti (22 ha) ja aedhernest (11 ha). Viiest hektarist suuremal pinnal kasvatati veel ka porgandit, pastinaaki, küüslauku ja rabarberit. Mahekartuli kasvupind on juba aastaid väike – 123 hektarit, võrreldes eelmise aastaga jäi kasvupind samaks. Katmiklinal kasvatati maheköögivilja kahel hektaril.

Mahe puuvilja- ja marjakultuure kasvatati kokku 2485 hektaril, võrreldes eelmise aastaga jäi nende kasvupind samaks. Puuviljakultuuridest kasvatati valdavalt õunapuid (471 ha), vähem ploome, kirsse ja pirne. Marjakultuuridest oli suurima kasvupinnaga jätkuvalt astelpaju (1258 ha). Kasvatati ka musta sõstart (326 ha), mustikat (124 ha), arooniat (72 ha), vaarikat (26 ha), söödavat kuslapuud (21 ha) ja punast sõstart (12 ha). Mahemaasikat kasvatati 38 hektaril, võrreldes varasema aastaga vähenes maasika kasvupind 19%.

Tabel 6. Mahepõllumajanduslik taimekasvatus 2017–2023 (ha)

	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Püsirohumaa	82 209	88 026	97 721	93 896	93 259	92 759	91 483
Lühiajaline rohumaa	35 102	39 518	47 982	47 880	52 674	48 571	45 964
Teravili	39 112	45 634	53 935	53 150	53 438	54 398	51 672
Kaunvili	9058	9526	8544	9477	9262	7340	6450
Raps, rüps	4834	4734	4812	5412	8196	6758	5439
Kartul	153	142	132	158	131	123	123
Avamaa köögivili	211	217	126	198	237	214	228
Maasikas	40	49	57	51	54	47	38
Viljapuu- ja marjaed	2384	2450	2547	2522	2427	2485	2485

Allikas: Mahepõllumajanduse register

3 Loomakasvatus (sh mahepõllumajanduslik)

2023. aastal jätkus veiste, lammaste, kitsede arvu vähenemine ja kodulindude arvu kasv. Sigade arvu vähenemine peatus. Statistikaameti andmetel oli Eestis 2023. aasta lõpus 241 400 veist (**Tabel 7**), sh lihaveiseid 29% ja piimalehmi 34%. Eelmise aastaga võrreldes vähenes veiste arv 8200 looma võrra ja enam vähenes lihaveiste arv. Sigu oli 2023. aastal stabiilselt üle 270 000 ja 31. detsembri seisuga 275 000. Võrreldes eelmise aastaga oli 2023. aasta lõpus sigu 5600 võrra rohkem. Lambaid ja kitsi oli möödunud aastal 58 700 ja aastaga on nende arv vähenenud 8400 looma võrra. Lammaste ja kitsede arv väheneb alates 2015. aastast ja selle ajaga võrreldes on lambaid 36% ja kitsi 28% vähem. Kodulinde oli 2023. aasta lõpus 2 211 800, mis ~3% rohkem kui aasta tagasi.

2023. aastal jätkus veiste, lammaste, kitsede arvu vähenemine ja kodulindude arvu kasv.

Tabel 7. Loomade arv 31. detsembri seisuga, tuhat

	2021	2022	2023	Muutus 22/23, tuhat	Muutus 22/23, %
Veised	250,8	249,6	241,4	-8,2	-3,3
sh lihaveised	77,5	76,7	70,7	-6,0	-7,8
sh piimalehmad	83,7	83,7	83,3	-0,4	-0,5
Sead	308	269,4	275,0	5,6	2,1
Lambad ja kitsed	69,9	67,1	58,7	-8,4	-12,5
Kodulinnud	2105,1	2151,0	2211,8	60,8	2,8

Allikas: Statistikaamet, Regionaal- ja Põllumajandusministeerium

3.1 Piim

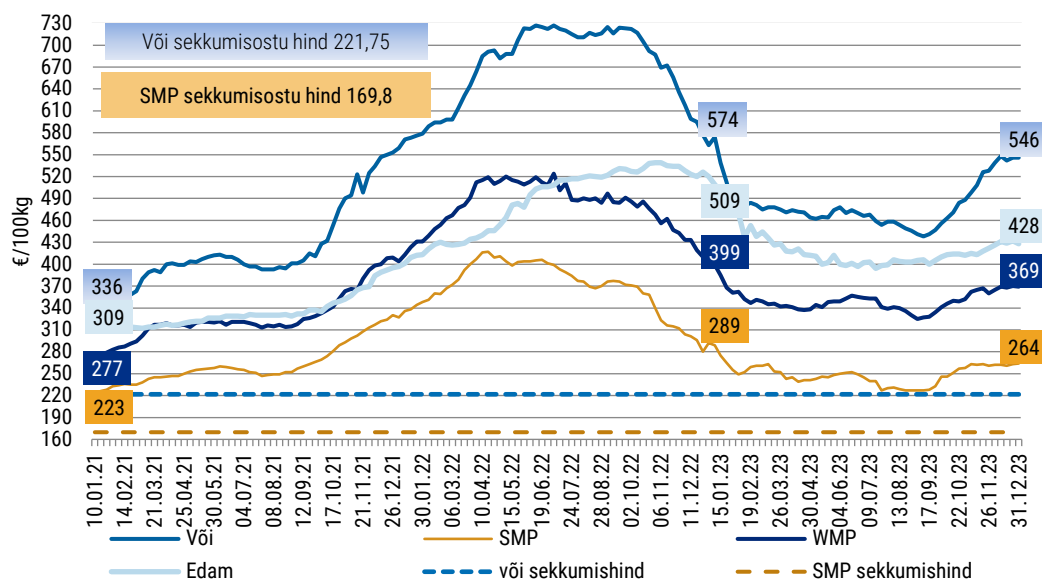
Kalev Karisalu

3.1.1 Turuolukord

Piima ja piimatoodete turul jätkus 2023. aastal suur hinnakõikumine. Eelneva aasta sügisel väga kõrgelt, kohati rekordiliselt tasemelt alanud piimatoodete hinnalangus kiirenes aasta alguses veelgi ning edasisele teatavale stabiliseerumisele vaatamata langesid maailmaturu hinnad sügiseks viimaste aastate madalaima tasemeni. Nõudlust nõrgestasid majanduslangusest ja elukalliduse tõusust tulenev tarbijate ebakindlus ning erinevad pingekolded mitmel pool maailmas. Hiina ja teiste Aasia riikide impordinõudlus jäi tagasihoidlikuks, mida ei katnud ka mõnede Lähis-Ida ja Põhja-Aafrika riikide nõudluse kasv. Aasta teises pooles piima pakkumine, langevate piima kokkuostuhindade ja kõrgena püsivate tootmiskulude mõjul, kõikjal vähenes ning piimatoodete hinnad hakkasid taas tõusma. Aasta viimastel kuudel pöördusid tootehindade mõjul ka piima kokkuostuhinnad kergele tõusule.

Lehmapiima tootmine maailmas kokku kasvas 2023. aastal esialgsete hinnangute kohaselt 0,9% võrra, kuid augustist alates jäi igakuine toodang aastatagusest väiksemaks. Olulisemate piimatooted eksportivate riikide aastane piimatoodang tervikuna suurenes vaid 0,2% võrra, enim Uruguais (+1,2%) ja Uus-Meremaal (+0,9%). Austraalia, ELi ja USA tootmine jäi üsna eelneva aasta tasemele ning Argentiina ja Tšiili tootmine vähenes vastavalt 2% ja 2,2% võrra. Olulisematest piimatooted importivatest riikidest kasvas piimatootmine Hiinas (ca +5%), Türgis (+4,8%), Venemaal (+2,5%), Brasiilias (+2%) ja Mehhikos (+1,7%), vähenes aga Jaapanis (-4,2%).

ELi piimatoodete hinnad järgisid maailmaturu suundumust, jätkates aasta esimestel kuudel kiiret langust, stabiliseerudes siis ja püsid esimese poole aasta vältel kerge allapoole suunaga ning sügisel pöördusid uuele tõusule (**Joonis 84**). Kõikide toodete hinnad jäid aasta lõpu seisuga aastatagusest tasemest madalamaks, sealjuures enim langesid aastaga juustude hinnad (*Edam* juust -18%), vähim aga või hind (-3%). Aasta lõikes kõikus kõige enam või hind, mis langes septembriks aasta algusega võrreldes 24% võrra, kuid kerkis siis aasta lõpuks 25% võrra tasemele 546 €/100kg (sekkumishinnast 2,5 korda kõrgem hind). Lössipulbri (SMP) hind vähenes augustiks 22% võrra, kuid tõusis siis aasta lõpuks 16% võrra tasemele 227 €/100kg (sekkumishinnast 1,3 korda kõrgem hind). Piimapulbri (WMP) hind jõudis madalseisu septembris, vähenedes aasta algusega võrreldes 19% võrra, kuid tõusis siis aasta lõpuks 14% võrra ülespoole tasemele 369 €/100kg. *Edam* juustu hind langes juulis aasta algusest 23% võrra madalamale tasemele, kuid kerkis peale seda 9% võrra tasemeni 428 €/100kg aasta lõpus.

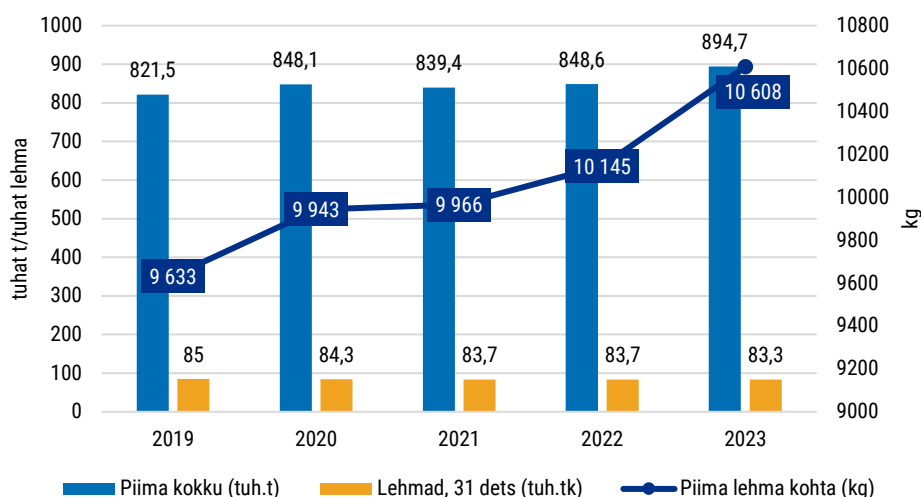
Joonis 84. EL keskmised piimatoodete hinnad perioodil 2021-2023

Allikas: Euroopa Komisjon

3.1.2 Tootmine

Piima kogutoodang kasvas 2023. aastal Eesti Statistikaameti esialgsetel andmetel 894 700 tonnini, kerkides aastaga 5,4% ehk 46 100 tonni võrra (**Joonis 85**). Piimalehmade arv aasta keskmisena püsis eelmise aasta tasemel, kuid aasta esimese poole kerge tõus pöördus teises pooles languseks ja nii peeti aasta lõpu seisuga karjades aastatagusega võrreldes 400 piimalehma vähem (langus 0,5%). Piimalehmade keskmine produktiivsus tegi samal ajal tugeva tõusu, kerkides aastaga 4,6% ehk 463 kg võrra 10 608 kg-ni.

Piima kogutoodang kasvas hoolimata piimahinna langusest. Kasvu toetas mitme olulise tootmissisendi (elekter, diisel, väetis, sööt) hinna alanemine, samas pingestas tootjate majanduslikku toimetulekut laenukulude suurenemine. Söödavarumine kujunes 2023. aastal hiliskevadiste öökülmade ja suvise põua tõttu katsumusterohkeks. Esimesed kaks rohuniidet jäid väga tagasihoidlikuks ja eriti halb oli seis püsirohumaadel. Paljud lehmapidajad olid sunnitud otsima täiendavaid võimalusi (ostusööd, teravilja tervikkoristus siloks, jne). Vaid lutsern andis head saaki. Suve teise poole sademed ja soe sügis aga võimaldasid teha väga korraliku kolmanda rohuniite ning mais andis samuti väga hea ja kvaliteetse saagi, mistõttu söödapuuduse oht taandus. Söödaga kindlustamiseks oluliselt panustanud haljasmaisi kasvupind kasvas aastaga 19% ehk 3000 ha võrra 19 200 ha-ni ning aastatagusele lähedase keskmise saagikuse juures kasvas maisi kogusaak 17% võrra.

Joonis 85. Eesti piimatootmise põhinäitajad 31. detsembri seisuga aastatel 2019–2023

Allikas: SA

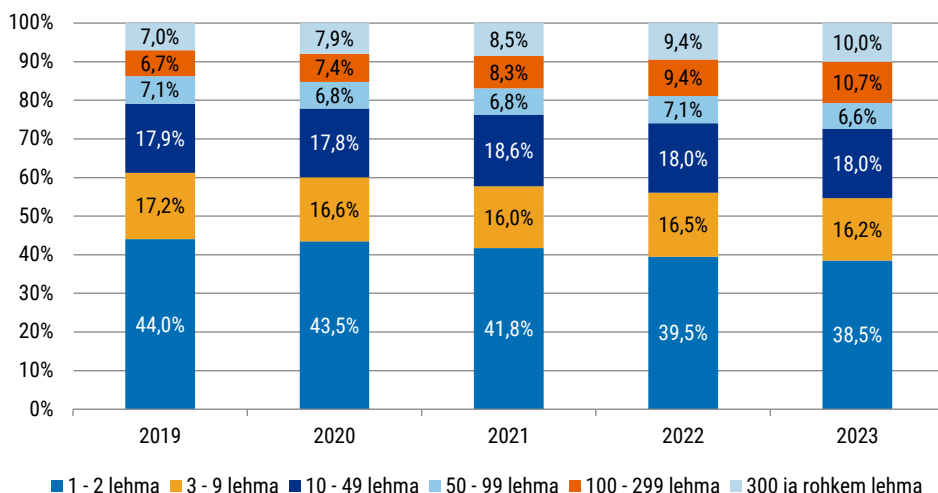
Viimase viie aasta lõikes on piima tootmine Eestis suurenenud kokku 8,9% ehk 73 200 tonni võrra. Kogutoodangu kasvu veab piimalehmade keskmise produktiivsuse jätkuv tõus. Viimase viie aasta jooksul suurenes produktiivsus kokku 10,1% ehk 975 kg võrra. Piimalehmade arv aga on samal ajal 2% ehk 1700 looma võrra vähenenud.

Erinevalt piimalehmade arvu ebaühtlasest muutusest (turukriisi ajal suur langus, turubuumi ajal stabiilsus või isegi kerge tõus) jätkub piimalehmapidajate arvu pidev vähenemine. Viimastel aastatel on piimalehmapidajate arvu vähenemise tempo jäänud pikaajalisest keskmisest väiksemaks ning 2023. aastal oli see viimase aastakümne madalaim. Aasta lõpu seisuga oli PRIA põllumajandusloomade registri andmetel Eestis 829 piimalehmapidajat, mis tähendab aastaga 8% ehk 72 lehmapidaja tegevuse lõpetamist. Lõpetajatest enamus ehk 72% olid väga väikesed, 1-9 lehma pidajad, sealjuures 51% kõikidest lõpetajatest olid vaid 1-2 lehmaga. Viie aasta taguse ajaga võrreldes on Eestis piimatõugu lehmade pidajate arv kahanenud kokku 33% võrra, sealjuures 75% kõikidest lõpetanutest olid 1-9 lehma pidajad (sh 55% kõikidest lõpetanutest olid vaid 1-2 lehma pidajad).

Piimatootmise struktuurilise arengu osas 2023. aastal muutusi ei ole – jätkus suuremate piimakarjade osatähtsuse tõus ja väiksemate osatähtsuse langus (**Joonis 86; Joonis 87**). Suuremates, 100 ja enama piimalehmaga karjades, mille arvukus moodustab 20,7% kõikidest piimakarjadest, peetakse 89,4%

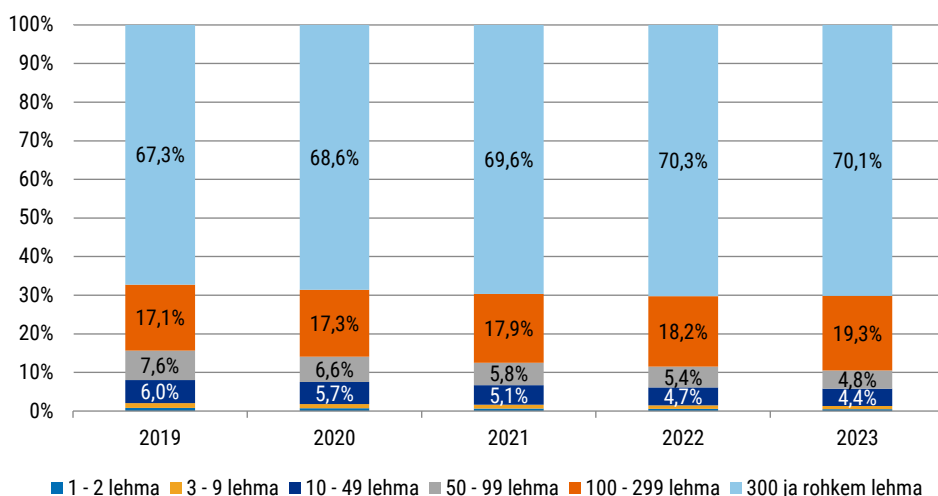
kõikidest piimalehmadest. Suurimates, 300 ja enama lehmaga karjades peetavate lehmade osatähtsuse vähenemist selgitab kahe karja langemine väiksemasse, 100-299 lehma pidajate gruppi. Viimase viie aastaga on 100 ja enama piimalehmaga karjade osatähtsus kasvanud seitsme protsendipunkti ja lehmade arv sellistes karjades viie protsendipunkti võrra. Arvukuselt suurima karjagrupi ehk 1-2 lehma pidajate osatähtsus on aga viie aastaga vähenenud 5,5 protsendipunkti võrra 38,5%-ni ning sellistes karjades peetakse vaid 0,5% kõikidest piimalehmadest.

Arvestuslikuks karja keskmiseks suuruseks Eestis 2023. aasta lõpu seisuga oli 100 piimalehma, tõustes viie aastaga 31 lehma võrra.

Joonis 86. Piimalehmaomanike jagunemine suurusgrupi lõikes (aasta lõpu seisuga) aastatel 2019-2023

Allikas: PRIA põllumajandusloomade register; Regionaal- ja Põllumajandusministeeriumi arvutused

Joonis 87. Piimalehmade jagunemine suurusgrupi lõikes(aasta lõpu seisuga) aastatel 2019-2023

Allikas: PRIA põllumajandusloomade register; Regionaal- ja Põllumajandusministeeriumi arvutused

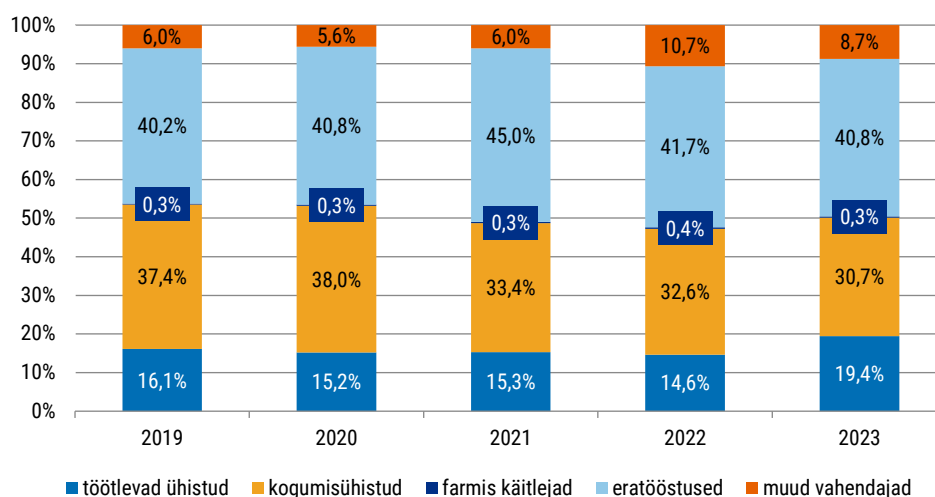
3.2.3 Kokkuost ja töötlemine

2023. aastal tegi Eestis esmaostjate poolt toorpiima kokkuost märkimisväärse tõusu, kui tootjatelt varutud piimakogus kasvas aastatagusega võrreldes 7,4% ehk 59 400 tonni võrra 859 600 tonnini. ELis oli see protsentuaalselt suurim aastane kasv ning ühtlasi oli Eestis piima kokkuostukogus suurem Lätist (esmakordselt peale 2009. aastat) ja Slovakiast. Kokkuostetud piima osakaal piima kogutoodangus (piima kaubalisuse määr) ulatus 96,1%-ni, ületades aastatagust näitajat 1,8 protsendipunkti ja viie aasta tagust näitajat 3,2 protsendipunkti võrra. Viimase viie aastaga on kokkuostetud piimakogus Eestis

suurenenud 12,7% ehk 96 600 tonni võrra, samal ajal kui EL keskmisena kasvas see vaid 0,1% võrra ning lähiriikidest Lätis kasvas 5,6% võrra ning Leedus ja Soomes vähenes vastavalt 0,4% ja 5,8% võrra.

Kokkuostetud piima keskmine rasva- ja valgusisaldus püsib stabiilsena – rasv 3,9% ja valk 3,4%. Piima kvaliteet paranes veelgi, kui eliitklassi⁶⁹ kuuluva piima osakaal kogu kokkuostetavast piimast tõusis aastaga 1,1 protsendipunkti võrra 82,8%-le. Viimase viie aasta lõikes on eliitklassi piima osatähtsus kogu kokkuostetavas piimas kasvanud 2,5 protsendipunkti võrra. Mahepiimana kokkuostetud piima osakaal kogu kokkuostetud piimast püsib 0,4% tasemel.

Esmaostjana ostis 2023. aastal tootjatelt aastaringelt või ka lühema perioodi jooksul toorpiima kokku 26 erinevat ettevõtet (aastatagusega võrreldes kaks vähem). Viie suurima esmaostja kokkuostukogus küündis 64%-ni kogu kokkuostetud piimast, suurenedes aastaga ühe protsendipunkti võrra, ning suurima esmaostja kokkuostukogus 22%-ni kogu kokkuostetud piimast. Valdava osa piimast ostsid kokku erakapitalil baseeruvad tööstusettevõtted ja piimatootjate poolt piima müügiks koondamisega tegelevad kogumisühistud, kuigi mõlema grupi osatähtsus veelgi kahanes (**Joonis 88**). Uue tehase valmimise tulemusel kasvas tunduvalt ehk 4,8 protsendipunkti võrra piima ise töötlevate tootjate ühistute poolt ostetava piima osakaal. Viimase viie aasta lõikes ongi enim ehk 3,4 protsendipunkti võrra tõusnud töötlevate ühistute poolt ostetava piima osakaal, langenud aga enim ehk 4,9 protsendipunkti võrra kogumisühistute poolt ostetava piima osakaal.

Joonis 88. Eestis kokkuostetava toorpiima osakaalud kokkuostjate liigist lähtudes aastatel 2019–2023

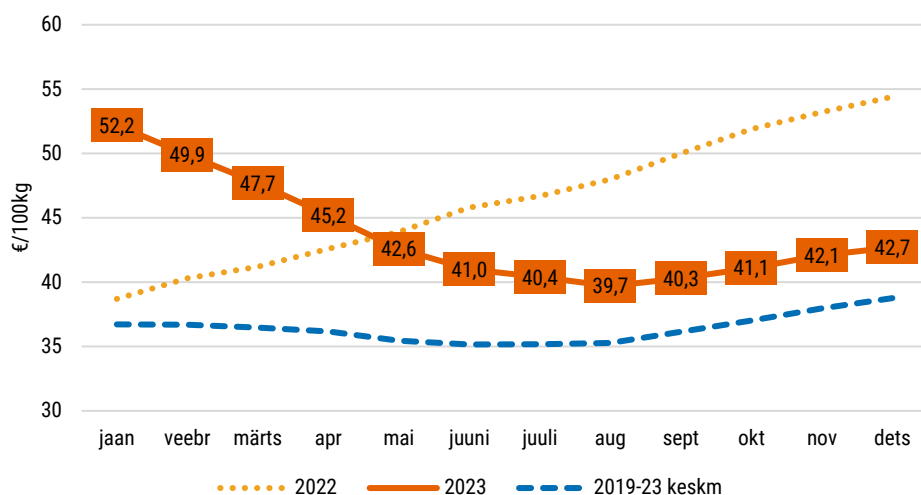
Allikas: PRIA

2022. aastal pidevalt ülespoole liikunud ja uusi rekordeid püstitanud piima keskmine kokkuostuhind hakkas piimatoodete hindade järsku langust järgides 2023. aasta alguses langema ja jõudis augustiks 27% võrra madalamale tasemele ehk 39,7 €/100kg (**Joonis 89**). Turuolukorra paranedes pöördus piima kokkuostuhind septembris taas tõusule, kerkides detsembriks 7,4% võrra tasemele 42,7 €/100kg. 2023. aasta lõpu seisuga jäi piima kokkuostuhind aastatagusest rekordilisest hinnast 21,6% võrra madalamaks. 2023. aasta keskmiseks piimahinnaks kujunes 43,7 €/100kg, mis oli eelmise aasta keskmisest 5,8% madalam. Aasta jooksul kokkuostetud piima koguväärtuseks kujunes 375,4 mln eurot, mis oli aastatagusest 4,8 mln eurot ehk 1,3% rohkem.

EL keskmisega võrreldes jäi Eesti piima kokkuostuhind aasta läbi enamasti ~ 7-8% madalamaks, vaid kevadel kahanes vahe paariks kuuks 5%-ni. Lähiriikidest püsib Lätis piimahind aasta läbi EL madalaimana ja Leedu piimahind valdavalt ühena madalaimatest, Soome piimahind aga ühena EL kõrgeimatest. Läti piimahind tegi aasta esimestel kuudel sügava languse ja jäi veebruaris Eesti hinnast juba 31% madalamaks, kuid suvest alates vähenes vahe 10-15%-ni (hind detsembris 38,4 €/100kg ehk 10% madalam). Leedu hind samuti aasta alguses järsult langes, jäädes veebruaris Eesti hinnast 25% madalamaks, kuid sügisest alates vahe vähenemine kiirenes ja detsembris oli Leedu hind juba 2% võrra kõrgem (43,7 €/100kg). Soome hind, mis aasta alguses ületas Eesti hinda vaid 5% võrra, oli aasta lõikes

⁶⁹ Eliitklassile vastav piim on nõutavast kõrgema kvaliteediga – bakterite arv kuni 50 tuh ja soomaatiliste rakkude arv kuni 300 tuh

märksa stabiilsem ja nii kasvas hinnavahe augustiks 29%-ni, kuid Eesti hinna tõusma hakates vähenes aasta lõpuks 19%-ni (hind detsembris 50,8 €/100kg).

Joonis 89. Toorpiima keskmine kokkuostuhind Eestis kuude lõikes 2022, 2023 ja aastate 2019–2023 keskmisena
Allikas: Statistikaamet

Kokkuostetud toorpiima töötles 2023. aasta lõpu seisuga Eestis Põllumajandus- ja Toiduameti andmetel 32 teavitatud ja tegevusloaga piimakäitlemise ettevõtet, kokku 38 eraldi paiknevas käitlemisüksuses. Neist ettevõtetest 8 olid suuremad piimatööstused või kontsernid enama kui ühe käitlemisüksusega, 10 väiketöötledajad, 9 valdavalt enda toodetud toorpiima töötlevad talumeiereid ning 3 kitse- ja lambapiimatooteid tootvad talumeiereid. Eesti piimanduse arengu olulise tähisena valmis 2023. aastal piimatootjate ühistu E-Piim uus efektiivne ja keskkonnasõbralik tehas Paides, mille töötlemisvõimsus võimaldab katta ligi poole kogu Eestis kokkuostetavast toorpiimast. Piimakäitlejate nimekirja lisandus aastaga ka paar uut jäätisevalmistajat, kuid samas vähenes see ühe tööstusettevõtte, ühe väiketöötledaja ning paari kitse- ja lambapiima käitleva talumeierei võrra. Kõikidest piimakäitlemise ettevõtetest 13 olid toorpiima esmaostjad ehk ostsid töödeldavat toorpiima otse piimatootjatelt, ülejäänud kas tootsid kogu töödeldava piima ise (enamik talumeiereisid), ostsid toorpiima teiste esmaostjate käest või kasutasid toorainena juba töödeldud piima.

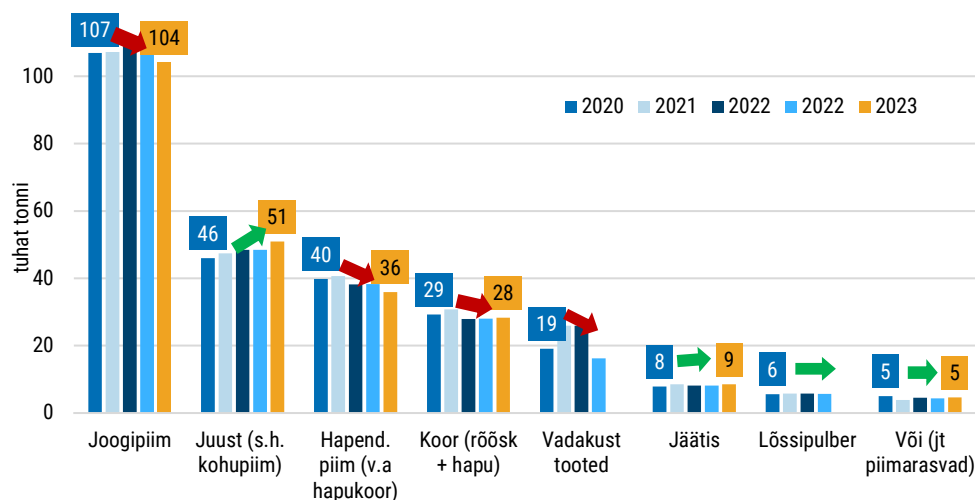
Eestis esmaostjate poolt 2023. aastal kokkuostetud toorpiimast 23,9% ehk 205 200 tonni veeti töötlemata kujul teistesse riikidesse. Eelmise aasta kogusest jäi see siiski 3% ehk 6300 tonni võrra väiksemaks. Eestisse töötlemiseks jäänud toorpiima ja Eestisse töötlemise eesmärgil imporditud toorpiima kogus kokku küündis 665 200 tonnini, mis ületas aastatagust kogust 7,8% ehk 48 400 tonni võrra. Eestis töötlemiseks kasutada olnud toorpiimast (kogu Eestis kokkuostetud toorpiim + Eestisse imporditud toorpiim) moodustas toorpiimana eksport 23,6%. Ekspordist rohkem kasutati toorpiima juustude ja kohupiima valmistamiseks (~ 28%) ning vähem, kuid siiski olulisel määral koore (~ 21%), või ja muude piimarasvatoodete (~ 13%) ning joogipiima (~ 10%) valmistamiseks⁷⁰.

Koguseliselt toodeti ka 2023. aastal piimatoodetest selgelt enim joogipiima, millele järgnesid juustud, hapendatud piimatooted (jogurt, joogijogurt ja muud tooted) ja koor (**Joonis 90**). Joogipiima tootang vähenes aastaga 4,6% võrra, mis oli esimene langus peale 2012. aastat. Juustude tootmine samal ajal jätkas pikaajalist tõusujoont, kerkides aastaga 4,9% võrra. Hapendatud piimatoodete ja koore tootmine on aastast aastasse kõikuv – 2023. aastal hapendatud piimatoodete osas oli langus 6,3%, koore osas tõus 1,1%. Vahepeal väga kiiresti kasvanud vadakutoodete (vadak pulbrina, vedelal kujul või pastana) tootmine

⁷⁰ Tegemist hinnanguga, täpsed andmed 2023. aastal kokkuostetud ja imporditud toorpiima kasutamise kohta piimatoodete valmistamiseks avaldab SA 2024. a suvel.

sai 2022. aastal suure tagasilöögi, samal ajal jäätise, lõssipulbri ja või tootmine on püsinud üsna stabiilsena⁷¹.

Piimatööstuste kogutoodangu väärtus 2023. aastal oli 539,3 mln eurot, kasvades aastaga 2,6% ehk 13,6 mln euro võrra.

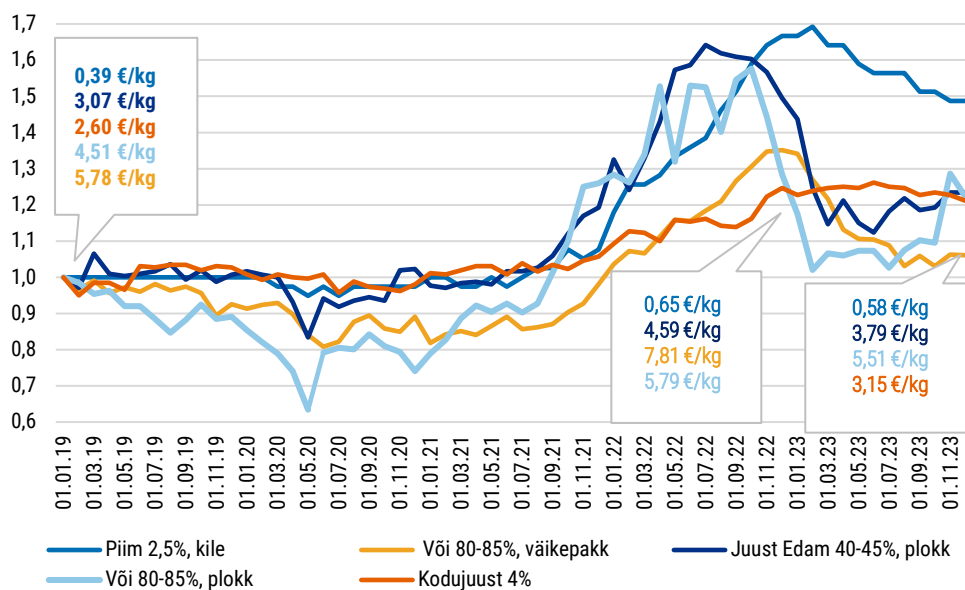
Joonis 90. Peamiste piimatoodete tootmine Eestis aastatel 2019–2023

Allikas: Statistikaamet

Piimatoodete hinnad Eestis pöördusid maailmaturu trende järgides 2023. aastal üldisesse langusesse (**Joonis 91**). Mahutoodete (juust ja või plokina) hinnalangus algas jaetoodete (joogipiim, väikepanendis või, kodujuust) langusest varem (juba 2022. aasta lõpus), olles ka märksa järsem ja sügavam. Aasta teises pooles hakkasid mahutoodete hinnad taas ülespoole liikuma, jaetoodete hinnad aga püsisid enam-vähem stabiilsena või isegi jätkasid kerget langust. Aasta keskmisena jäid mahutoodete tööstusest väljamüügihinnad aastatagustest hindadest selgelt madalamaks (võiplokk -22% ja *Edam* juustuplokk -19,2%), jaetoodete tööstusest väljamüügihinnad aga kõrgemaks (joogipiim 2,5% kile +12,7%, kodujuust 4% +7,3%) või vaid veidi madalamaks (väikepakendis või -5,4%). Võrdluses EL keskmisega oli mahutoodetest või hind 2023. aasta keskmisena Eestis 4,8% võrra kõrgem, kuid *Edam* juustu hind 9,2% võrra madalam.

Pikemas vaates jäid nii mahutoodete kui ka jaetoodete tööstusest väljamüügihinnad 2023. aastal langusele vaatamata viie aasta tagustest tasemetest kõrgemaks. Aasta lõpu seisuga on antud perioodil enim ehk 49% võrra tõusnud joogipiima hind, vähim ehk 6% võrra aga väikepakendis või hind.

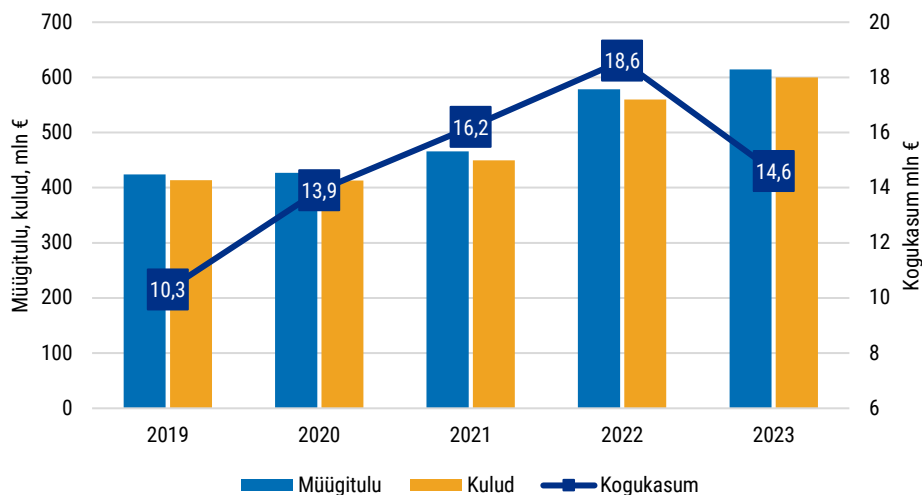
⁷¹ Vadakutoodete kohta lühiajastatistika ei koguta ning lõssipulbri 2023. a tootmiskoguste lühiajastatistika on andmete esitajate vähesuse tõttu konfidentsiaalne. Nii vadakutoodete kui lõssipulbri aastased tootmiskogused 2023. a kohta avaldab SA 2024. a suvel.

Joonis 91. Piimatoodete tööstusest väljamüügihindade arengud Eestis aastatel 2019–2023, jaanuar 2019 = 1

Allikas: EKI

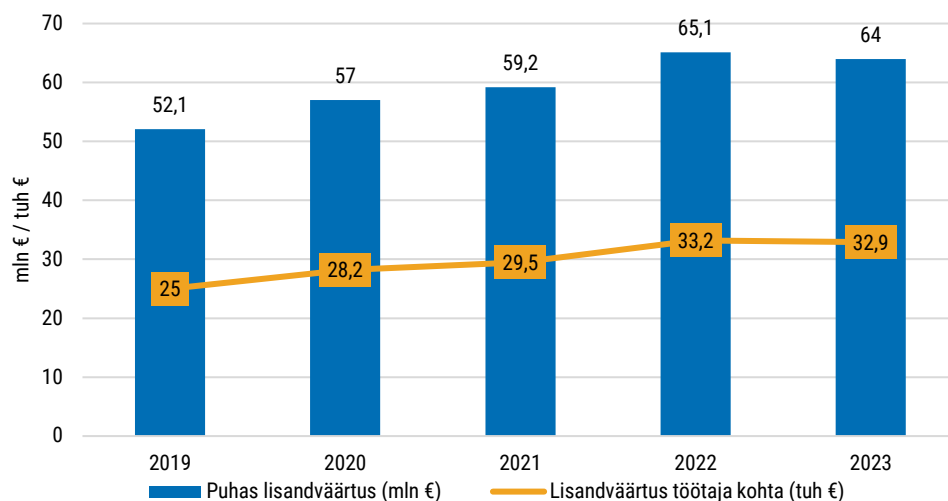
Piimatööstuste jaoks oli 2023. aasta majanduslikult keeruline, sest kulud kasvasid tuludest rohkem. Aasta esimestel kuudel piima kokkuostuhinnast kiiremini langenud tootehindade mõjul kujunes I kvartali tulemuseks 0,5 mln euro suurune kahjum. Edasi tootehindade stabiliseerudes ja piima kokkuostuhinna languse jätkudes tööstuste olukord paranes ning aasta kokkuvõttes jõuti 14,6 mln euro suuruse kogukasumini, mis aastatagusest jäi siiski 21,3% võrra madalamaks (**Joonis 92**). Müügitulu kasvas sealjuures 6,3% ehk 36,4 mln euro võrra 614,6 mln euroni, samas kui kogukulud kasvasid 7,2% ehk 40,4 mln euro võrra 600 mln euroni.

Joonis 92. Piimatööstuste müügitulu, kulud, kogukasum Eestis 2019–2023

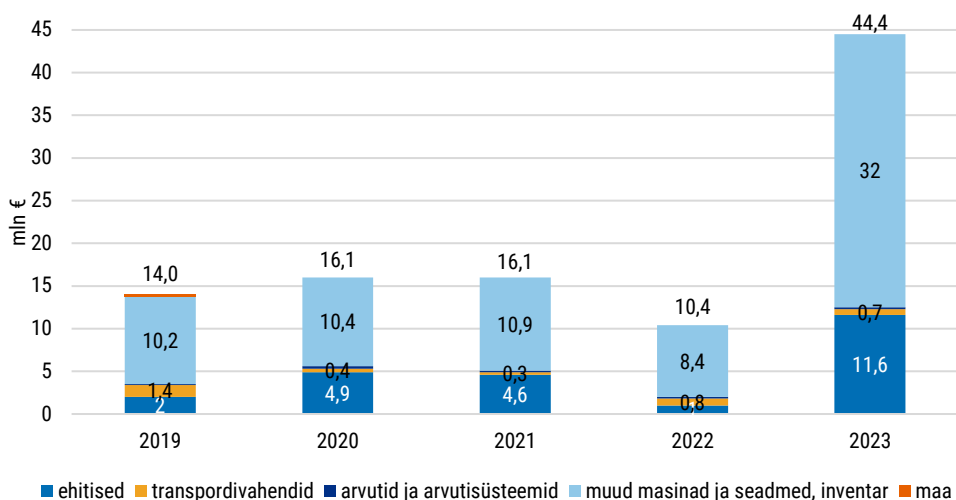
Allikas: SA

Piimatöötlemise sektori tootlikkus andis aastatagusega võrreldes veidi järele, kui tööstuste loodud puhas lisandväärtus vähenes 1,7% võrra 64 mln euroni (**Joonis 93**). Aasta keskmisena oli sektoris tööga hõivatud 1941 töötajat (aastatagusest 17 töötajat vähem). Piimatööstuse tööviljakuseks puhta lisandväärtuse alusel kujunes 32 900 eurot töötaja kohta, mis jäi aastatagusest 0,9% väiksemaks, kuid ületas viie aasta tagust näitajat 31,6% võrra.

Joonis 93. Piimatööstuste poolt loodud lisandväärtus kokku ning lisandväärtus töötaja kohta Eestis 2019–2023
Allikas: Statistikaamet

Materiaalsesse põhivarasse tehtud investeeringute maht kasvas 2023. aastal uue tehase valmimisega seonduvalt hüppeliselt, ületades aastatagust mahtu 34 mln euro võrra ehk rohkem kui neli korda (**Joonis 94**). Viimati ulatusid investeeringud ligilähedaselt samasse suurusjärku 2007. aastal. Suurim osa ehk 72% investeeringutest oli suunatud masinatesse ja seadmetesse ning 26% ehitistesse. Kui masinatesse ja seadmetesse tehtud investeeringud ületasid eelmise aasta taset 3,8 kordselt, siis ehitistesse tehtud investeeringud lausa 11,6 kordselt. Investeeringumäär (investeeringud/lisandväärtus) kerkis 2022. aasta 16%-lt 69%-le 2023. aastal.

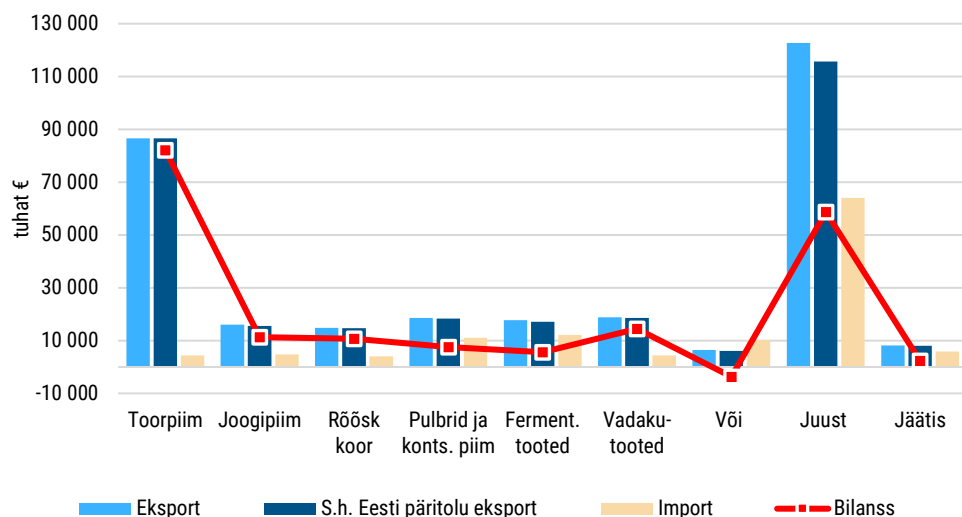
Joonis 94. Piimatööstuse investeeringud materiaalsesse põhivarasse Eestis 2019–2023
Allikas: Statistikaamet

3.2.4 Väliskaubandus

Majanduse üldisest halvast seisust ja turuhindade langusest tulenevalt Eesti piima ja piimatoodete ekspordiväärtus aastatagusega võrreldes 2023. aastal veidi vähenes, kuid koguseliselt kasv jätkus. Statistikaameti esialgsetel andmetel viidi Eestist piima ja piimatooted välja 310 mln euro väärtuses, mis oli aastatagusest 7,8 mln eurot ehk 2,4% võrra vähem. Eesti päritolu piima ja piimatoodete eksport vähenes 8,1 mln euro ehk 2,6% võrra 300,7 mln euron. Enim panustasid ekspordi koguväärtusesse juustud (40%) ja toorpiim (28%) (**Joonis 95**). Koguseliselt kasvas Eesti päritolu piima ja piimatoodete eksport aastaga 0,1% võrra.

Piima ja piimatooteid toodi 2023. aastal Eestisse 120,8 mln euro väärtuses, mis jäi aastatagusest 1,5 mln euro ehk 1,2% võrra madalamaks. Koguseliselt vähenes import toorpiima sisseveo suurest langusest tingituna lausa 25,3% võrra. Üle poole (53%) impordi koguväärtusest moodustasid juustud.

Kuigi viimase viie aasta lõikes on import ekspordist kiiremat kasvanud (import +69,6% ja Eesti päritolu toodete eksport +54,8%), ületab eksport importi endiselt märgatavalt – 2023. aasta seisuga ligi 2,5 korda. Tootegruppe eraldi käsitledes püsib kerges miinuses vaid või kaubavahetus.

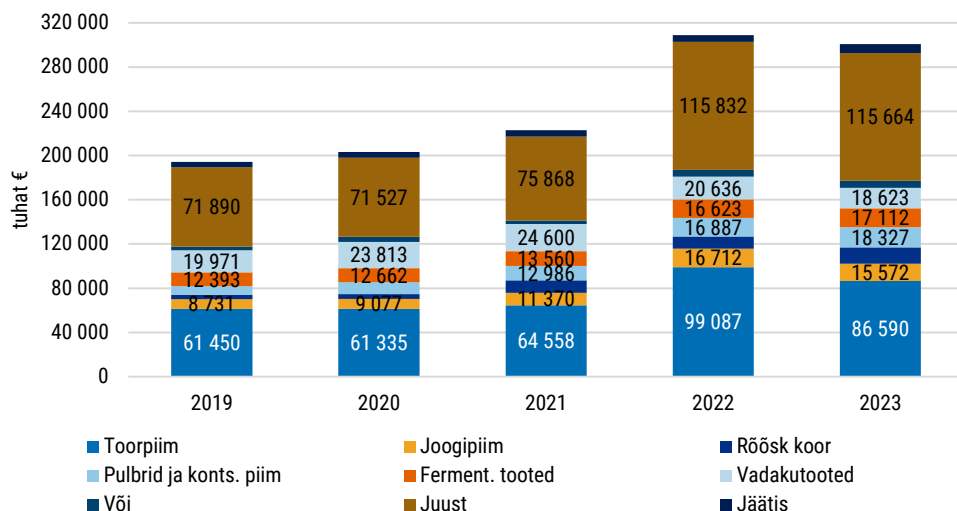

Joonis 95. Piima ja piimatoodete eksport, sh. Eesti päritolu eksport, import ja bilanss 2023. aastal

Allikas: Statistikaamet, andmed 2024. a veebruari seisuga

Tootegruppide lõikes suurenes Eesti päritolu piima ja piimatoodete ekspordiväärtus 2023. aastal enim jäätise ja rõõsa koore osas – protsentuaalselt vastavalt 34,5% ja 34,2% ning absoluutväärtuselt vastavalt 2,1 mln eurot ja 3,7 mln eurot (**Joonis 96**). Toorpiima, vadakutoodete, joogipiima, või ja juustude väljavedu väärtuseliselt vähenes, neist kahe esimese tootegrupi osas nii protsentuaalselt kui absoluutväärtuses selgelt enim (vastavalt toorpiim -18,7% ehk -18,6 mln € ja vadakutooded -9,8% ehk -2 mln €). Olulisima ekspordiartikli, juustude ekspordiväärtus kahanes 0,1% ehk 0,2 mln euro võrra. Ekspordi keskmine ühikuhind aasta kohta vähenes enamuse tootegruppide osas, enim pulbritel (-26,2%) ning rõõsal koorel ja võil (mõlemal -21,5%). Toorpiima puhul langes keskmine ekspordihind 9,9% võrra tasemele 42,2 senti/kg, sealjuures Leedu suunalisel ekspordil (54,8% kogu toorpiima ekspordist) 12,3% võrra tasemele 41,7 senti/kg ja Läti suunalisel ekspordil (45,2% kogu toorpiima ekspordist) 6,3% võrra tasemele 42,8 senti/kg. Tõusis vaid nn linnapiimatoodete ekspordi keskmine ühikuhind (jäätis +16,3%, fermenteeritud tooted +15,8% ja joogipiim +1,1%). Koguseliselt kasvas eksport kõikides tootegruppides peale fermenteeritud toodete (-11,1% ehk -1400 t), joogipiima (-7,8% ehk -2200 t) ja toorpiima (-3% ehk -6300 t). Protsentuaalselt kerkis enim rõõsa koore (+71%) ja pulbrite ekspordikogus (+47%), absoluutväärtuses aga rõõsa koore (+2700 t) ja vadakutoodete (+2600 t) ekspordikogus. Juustusid veeti välja 2000 tonni ehk 8,1% rohkem.

Viie aasta taguse ajaga võrreldes on kõikide tootegruppide väljaveoväärtus peale vadakutoodete (langus -6,7%) tõusnud, enim rõõsal koorel (3,7 korda). Koguseliselt on suurenenud kõikide toodete väljavedu, enim samuti rõõsal koorel (3 korda).

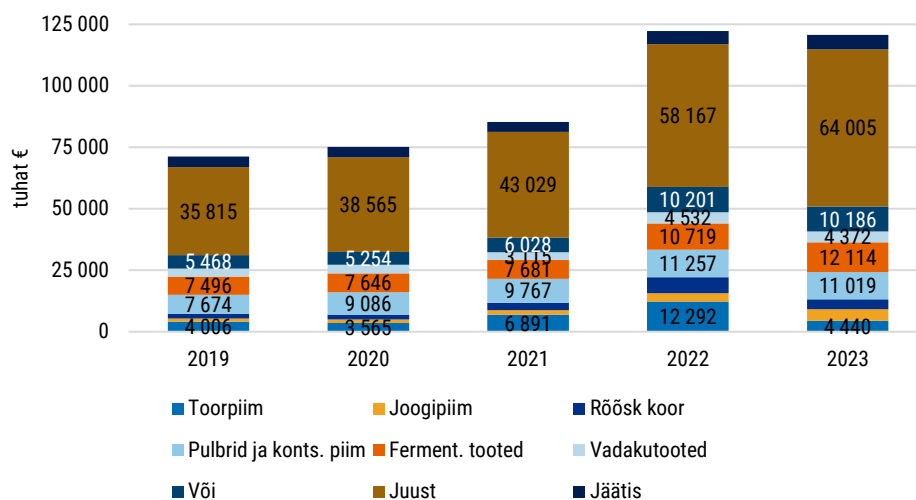

Joonis 96. Eesti päritolu piima ja piimatoodete ekspordi väärtus tootegruppide lõikes aastatel 2019-2023

Allikas: Statistikaamet, andmed 2024. a veebruari seisuga

Piima ja piimatoodete impordiväärtus tootegruppide lõikes kasvas 2023. aastal protsentuaalselt enim joogipiima (+39,6%) ja fermenteeritud toodete (+13%) osas ning absoluutväärtuselt enim juustude (+5,8 mln €) ja fermenteeritud toodete (+1,4 mln €) osas, vähenes aga nii protsentuaalselt kui ka absoluutväärtuselt enim toorpiima (-63,9% ehk -7,9 mln €) ja rõõsa koore (-37,1% ehk -2,4 mln €) osas (**Joonis 97**). Impordi keskmine ühikuhind aasta kohta vähenes rõõsa koore, vadakutoodete, või ja toorpiima osas (enim rõõsk koor -14,1%), kuid suurenes jäätise, juustude, fermenteeritud toodete, joogipiima ja pulbrite osas (enim jäätis +17,8%). Toorpiima puhul langes keskmine impordihind Lätist (olulisim toorpiima impordi päritoluriik) 14,7% võrra tasemele 40,3 senti/kg. Koguste osas suurenes protsentuaalselt enim joogipiima (+31,3%) ja vadakutoodete (+9,4%) import ning absoluutväärtuselt enim joogipiima (+1,2 tuh t) ja fermenteeritud toodete (+300 t) import, vähenes aga nii protsentuaalselt kui ka absoluutväärtuselt enim toorpiima (-61,5% ehk -17 300 t) ja rõõsa koore (-26,8% ehk -600 t) import.

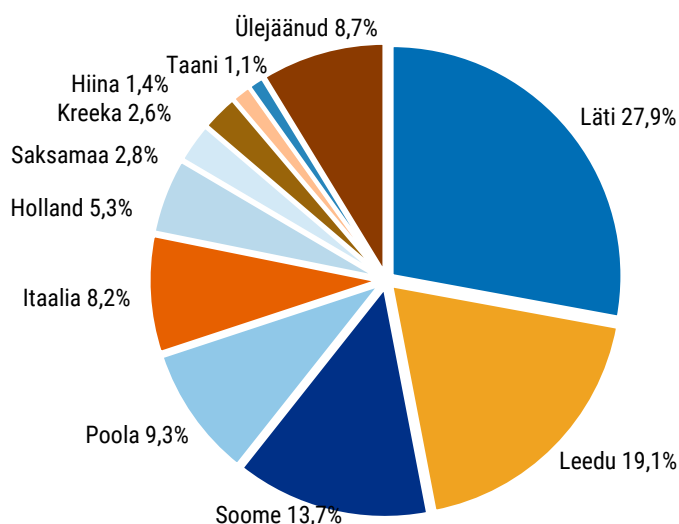
Viie aasta taguse ajaga võrreldes on kasvanud kõikide tootegruppide impordiväärtus, ülekaalukalt enim ehk väärtuseliselt 3,6 korda ja koguseliselt 3,1 korda joogipiima import. Juustude impordiväärtus on suurenenud 78,7% ja kogus 37,2%. Koguseliselt on sama perioodi lõikes vähenenud vaid toorpiima (-22,2%) ja jäätise (-5,4%) sissevedu.

Joonis 97. Eesti päritolu piima ja piimatoodete impordi väärtus tootegruppide lõikes aastatel 2019-2023

Allikas: Statistikaamet, andmed 2024. a veebruari seisuga

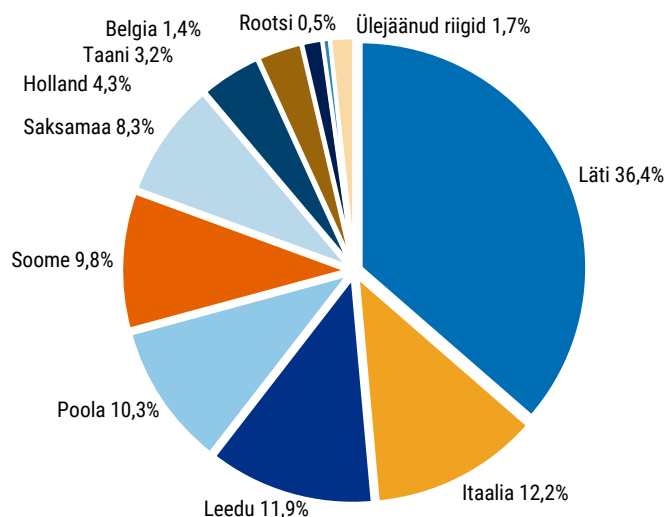
Eesti päritolu piima ja piimatoodete viidi 2023. aastal kokku 52 erinevasse riiki (8 sihtriiki aastatagusest rohkem), kuid päris paljude riikide puhul jäi eksporditu väärtus marginaalseks (12 riiki puhul alla 100 000 €). Enamus ehk 60,7% kogu ekspordist suundus traditsiooniliselt lähiriikidesse (Läti, Leedu ja Soome), kuigi viimastel aastatel on lähiriikide osakaal ekspordi koguväärtusest veidi langenud – aastatagusega võrreldes 2,6 protsendipunkti võrra ja viie aasta taguse ajaga võrreldes 5,7 protsendipunkti võrra (**Joonis 98**). Selgelt tähtsama sihtturuna püsis Eesti piima ja piimatoodete jaoks Läti, kuhu eksporditava väärtus kasvas aastaga 3,5% võrra ja mille osatähtsus kogu ekspordist suurenes 1,1 protsendipunkti võrra. Leedu suunalise ekspordi väärtus kukkus aastaga 21,3% võrra, langetades Leedu turu osatähtsust 5 protsendipunkti võrra ja viie aasta taguse ajaga võrreldes 6,5 protsendipunkti võrra. Lähiriikidest väikseima mahuga Soome suunalise ekspordi väärtus aga kasvas 9,4% võrra, kergitades selle sihtriigi osatähtsust aastatagusega võrreldes 1,3 protsendipunkti võrra. Lätisse ekspordi väärtusest 47% andis toorpiim ja 18% joogipiim, Leedusse ekspordist 82% toorpiim ning Soomesse ekspordist 62% juustud ja 24% fermenteeritud piimatooted. Lähiriikide järel olid tähtsusest järgmised turud Poola, Itaalia, Saksamaa, Holland ja Kreeka, sealjuures kõigi nende riikide osas ekspordiväärtus aastaga kasvas (enim Saksamaale +86%), välja arvatud Itaalia osas 3% vähenemine. Poolasse viidi väärtuseliselt enim lõssipulbrit ja juustusid (vastavalt 49% ja 24% Poola suunalise ekspordi väärtusest), Itaaliasse ja Hollandisse juustusid (vastavalt 100% ja 70%), Saksamaale rööska koort ja juustusid (vastavalt 56% ja 23%) ning Kreekasse juustusid (93%). Niinimetatud kolmandate riikide osakaal Eesti piima ja piimatoodete ekspordis püsis vaid 5,5%. Suurimaks kolmandate riikide turuks Eesti piimatoodete jaoks on jätkuvalt Hiina, kuigi peale 2020. aastat teeb eksport sinna vähikäiku – 2023. aastal vähenes ekspordi (vadakutooted) väärtus sinna aastaga 17% ja 2020. aastaga võrreldes 47%. Hiina järel olid olulisemateks kolmandatest riikidest sihtturgudeks veel USA ja Ukraina vastavalt 1% ja 0,7% osatähtsustega ekspordi koguväärtusest.

Joonis 98. Eesti päritolu piima ja piimatoodete ekspordi sihtriikide osakaalud Eesti päritolu piima ja piimatoodete ekspordi kogukäibes 2023. aastal

Allikas: Statistikaamet, andmed 2024. a veebruari seisuga

Piima ja piimatooteid toodi 2023. aastal Eestisse 21 erinevast riigist (1 riik aastatagusest vähem). Erinevalt ekspordist ei ole impordi osas suurimad partnerriigid tingimata lähimad riigid. Kui selgelt olulisima impordi päritoluriigi Läti piima ja piimatoodete sisseveo väärtus kasvas aastaga 1,2% võrra, tõstes Läti osatähtsust impordi koguväärtuses veel 0,8 protsendipunkti võrra, siis tähtsuselt teiseks impordi päritoluriigiks kerkis 26,7% suuruse käibekasvuga ja 2,7 protsendipunktilise osakaalu tõusuga Itaalia (**Joonis 99**). Olulisemad impordiartiklid Lätist olid juustud ja fermenteeritud piimatooted (vastavalt 32% ja 22% Läti päritolu impordi väärtusest), Itaaliast aga juustud (95%). Tähtsuselt kolmanda impordi päritoluriigina püsis 4,8% suurust käibekasvu näidanud Leedu, samas kui aasta tagasi teisele kohale tõusnud Poola langes nüüd 14% võrra vähenenud impordiväärtusega neljandaks. Nii Leedu kui Poola päritolu impordis tõusid esile juustud – vastavalt 63% ja 54% nende riikide impordi väärtusest. Märkimisväärselt imporditi piimatooteid Eestisse veel ka Soomest, Saksamaalt, Hollandist ja Taanist, sealjuures Soome ja Saksamaa päritolu impordi väärtus aastaga kasvas (vastavalt +0,4% ja +35,4%), Hollandi ja Taani oma aga andis tagasi (vastavalt -47,9% ja -9,2%). Soomest toodi väärtuseliselt enim juustusid ja võid (vastavalt 28% ja 24% Soome päritolu impordist), Saksamaalt ja Hollandist juustusid (vastavalt 83% ja 68%) ning Taanist lõssipulbrit ja juustusid (vastavalt 54% ja 45%). Kolmandate riikide päritolu piima ja piimatoodete impordi osakaal moodustas impordi koguväärtusest vaid marginaalsed 0,5% (eelmise aastaga võrreldes +0,1 protsendipunkti). Valdav osa ehk 72% kogu kolmandate riikide päritolu impordist pärines Ukrainast. Aastaga kasvas Ukraina päritolu impordi väärtus 50% võrra 0,4 mln euroni (olulisim impordiartikkel jäätis 56% Ukraina päritolu impordi koguväärtusest).

Joonis 99. Piima ja piimatoodete impordi päritoluriikide osakaalud impordi kogukäibes 2023. aastal

Allikas: Statistikaamet, andmed 2024. a veebruari seisuga

3.2 Liha

Liina Jürgenson

3.2.1 Turuolukord

Lihasektori turuolukord oli 2023. aastal lihaliikide lõikes erinev. 2023. aasta esimesel poolaastal odavenesid tootmissisendite (sööt, kütus, elekter) hinnad, jäädes siiski kõrgele tasemele. Loodetud leevendus eelnenud keerulisele olukorrale jäi tagasihoidlikuks, pakkumine lihasektoris vähenes. Sealihasektoris tähendas pakkumise vähenemine ja püsiv nõudlus, et sealiha hinnatõus jätkus 2023. aasta esimeses pooles. Veiselihasektoris aitas pakkumise vähenemine leevendada ostujõu langust ja veiseliha hind ei langenud tasemele, kus ta oli enne 2022. aastat. 2023. aasta esimesel poolaastal olid ilmastikuolud Eestis keerulised, mis mõjutasid kevadsuvist söötmist ja talvist söödavarumist ning aasta kokkuvõttes veiste ja lammaste arv vähenes.

Euroopa Liidus vähenes 2023. aastal veiste arv 1,3% ja veiseliha tootmine 4%. Veiseliha tootmine vähenes enamikes liikmeriikides ja selle mõjutajaks oli nii pakkumise (tapaveiste hulk vähenes) kui nõudluse (tarbija jaoks hind kõrge) vähenemine. Euroopa Liit on maailmaturul veiseliha kümne suurema eksportija hulgas, kuid kõrge hinna tõttu esikolmikusse ei kuulu. Seega hoidis ka 2023. aastal Euroopa Liidu veiselihasektori kaubandusbilanssi positiivsena elusloomade eksport, millele aitas kaasa ka Eesti. Euroopa Liidu keskmine veiseliha hind (ACZ-R3) oli 2023. aasta esimeses pooles kõrgem, suvekuudel langes ja stabiliseerus 2023. aasta lõpuks tasemel 493 €/100kg kohta. Sama kategooria veiseliha hinnalangus oli Eestis suvekuudel järsem ja kui 2023. aasta esimestel kuudel moodustas Eesti veiseliha (ACZ-R3) hind Euroopa Liidu keskmisest hinnast ligi 90%, siis aasta lõpus 76%.

Euroopa Liidus sigade arv vähenes 2023. aastal 0,6% ja sealiha tootmine 7,3%. Sealiha tootmine vähenes kõikides Euroopa Liidu liikmesriikides, mis hoidis sealiha hinna 2023. aastal viimaste aastatega võrreldes kõrgel. Euroopa Liidu keskmine sealiha hind (E klass) oli 2023. aastal madalam jaanuaris 203 €/100kg ja kõrgeim juulis 250 €/100kg. Eesti sealiha (E klassi) hind moodustas 2023. aasta Euroopa Liidu keskmisest sealiha hinnast 93%. Euroopa Liidu sealihasektori kauplemine maailmaturul oli 2023. aastal keeruline. Kõrge sealiha hind mõjus pärssivalt sealiha ekspordile ja 2023. aastal eksporditi EL-ist 20% vähem sealiha kui aasta tagasi. Vaatamata kaotatud turuosale säilitas Euroopa Liit maailmaturul suurima eksportija positsiooni. Euroopa Liidu lambaliha tootmine vähenes 2023. aastal 7% ja kitseliha tootmine 8%. Lambaliha hinnatase oli 2023. aastal eelmise aastaga võrreldes keskmiselt kõrgem. Euroopa Liidu

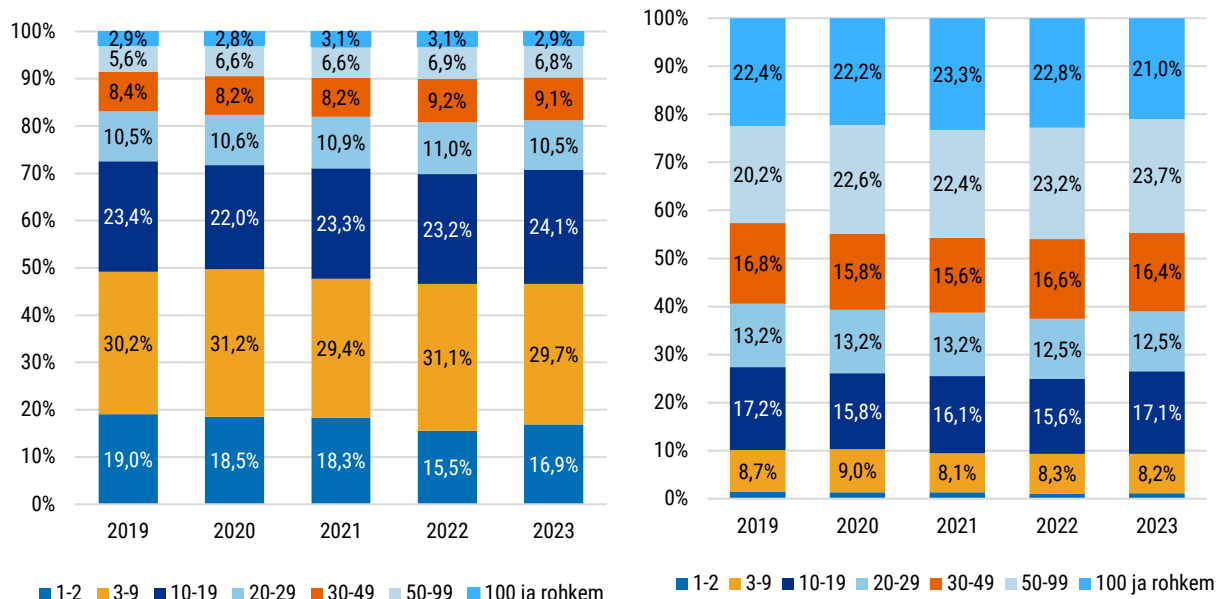
keskmine raskete lambarümpade hind oli 2023. aasta keskmiselt 742 €/100kg (2,8% kõrgem kui aasta tagasi) ja kergete lambarümpade hind 744 €/100kg (6,7% kõrgem kui aasta tagasi).

3.2.2 Tootmine ja kokkuost

Põllumajandusloomade registri andmetel pidas 2023. aasta 31. detsembri seisuga veiseid 2340 loomapidajat, neist 1422 pidas lihatõugu (sh ristand) lehma. Aastaga on veisepidajate arv vähenenud 121 ja lihatõugu lehmade pidajate arv 47 võrra. Lihatoõugu lehmade pidajate arv vähenes viiendat aastat järjest ning võrreldes viie aasta taguse ajaga on lihatõugu lehmade pidamise lõpetanud 223 loomapidajat.

Lihatõugu lehmade pidajatest oli 2023. aastal rohkem neid loomakasvatajaid, kelle oli 3-9 ja 10-19 lihatõugu lehma (**Joonis 100**). 3-9 lihatõugu lehma pidas 423 loomapidajat ja neil oli 8% lehmadest. 10-19 lihatõugu lehma pidas 343 loomapidajat ja neil oli 17% lehmadest. Viimase viie aasta võrdluses jäi vähemaks (188 loomapidajat vähem) neid loomapidajaid, kellel oli kuni 20 lihatõugu lehma. Kasvas nende loomapidajate arv, kelle oli 100 ja rohkem looma (5 loomapidajat rohkem). Keskmiselt oli 2023. aastal ühel lihatõugu veisepidajal 20 lehma (võrdluseks 2019=19).

Lihatõugu lehma (sh ristand) oli 2023. aasta lõpus põllumajandusloomade registris registreeritud 28 692 ning enam (24%) peeti neid 50-99 pealistes karjades (**Joonis 101**). Lihatoõugu lehmade arv vähenes kolmandat aastat järjest ja 2023. aastal oli lihatõugu lehma aastatagusega võrreldes 2041 võrra vähem. Enam jäi lihatõugu lehma vähemaks üle 50 pealistes karjades (1326 lehma vähem), kus oli 2023. aastal 45% lihatõugu lehmadest. Loomade arv kasvas 10-19 pealistes karjades (133 lehma rohkem). Varasemaid aastaid (alates 2019) võrreldes selgub, et kuigi loomade osakaalud erinevates karja suurusgruppides oluliselt muutunud ei ole, siis loomade arv on eelkõige kasvanud suuremates (üle 50 pealistes karjades) ja kahanenud 1-2 lehmaga karjades.

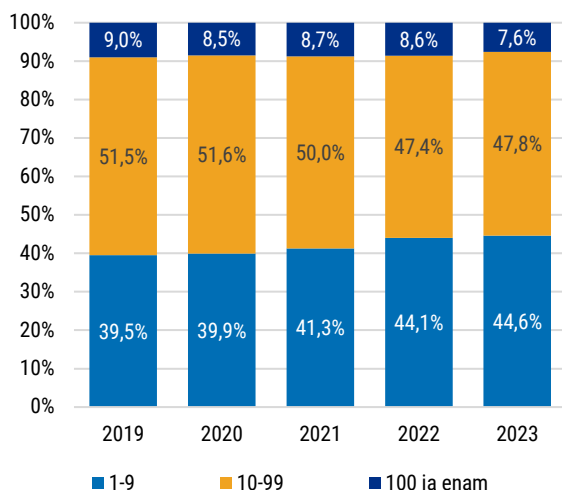

Joonis 100. Lihatoõugu lehmade pidajad 2019-2023
Allikas: Põllumajandusloomade register

Joonis 101. Lihatoõugu lehma suurusgruppi, 2019-2023
Allikas: Põllumajandusloomade register

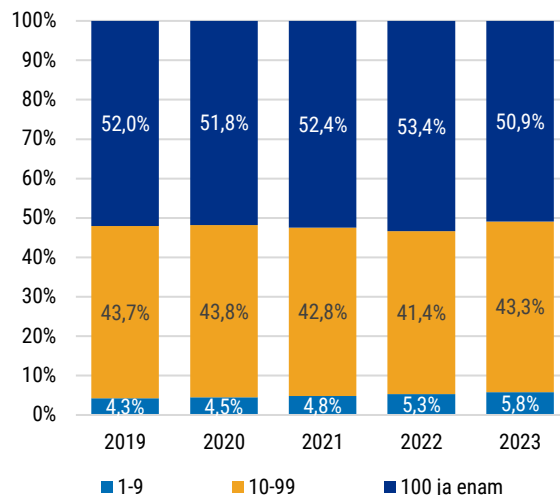
Lambaid pidas 2023. aasta lõpus 1584 loomapidajat. Varasema aastaga võrreldes lõpetas lammaste pidamise 82 loomapidajat, mis on suurim lõpetajate arv viimase kaheksa aasta jooksul mil lambakasvatate arv on järjepanu vähenenud (kokku 373 loomapidajat vähem). 2023. aastal oli enam (48%) neid loomapidajaid, kelle oli 10-99 lammast (**Joonis 102**) ja neil oli kokku 43% lammastest. Viimase viie aasta võrdluses on 10-99 lammast pidavate loomapidajate arv igal aastal vähenenud ja nende osakaal lambapidajatest langenud 4 protsendipunkti. Kuni 9 lammast pidas 2023. aastal 45% lambakasvatatest

ja neil oli 4,8% lammastest. Kui piima- ja lihaveise sektoris lõpetatakse loomapidamine just kuni 10 pealistes karjades, siis lambakasvatuses see nii ei ole. Viie aasta taguse ajaga võrreldes on 1-9 lammast pidavate loomapidajate arv kasvanud 15 võrra. Lambaid oli 2023. aasta lõpus põllumajandusloomade registri andmetel 53 804, mis on eelmise aastaga võrreldes 7199 ja viimase viie aastaga võrreldes 15 431 lamba võrra vähem. Lambaid hukkus ja kadus 2023. aastal 5242. Lammaste arv vähenes kaheksandat aastat järjest, kuid nii suurt loomade arvu langust kui 2023. aastal, varem ei ole olnud. Pisut üle poole (52%) lammastest peeti 2023. aastal 100 ja enama pealistes karjades (**Joonis 103**).

Joonis 102. Lammaste pidajad 2019-2023

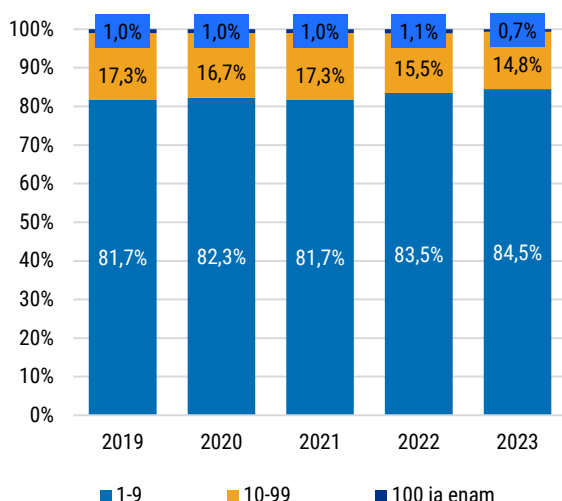
Allikas: Põllumajandusloomade register

Joonis 103. Lambaid suurusgrupiti 2019-2023

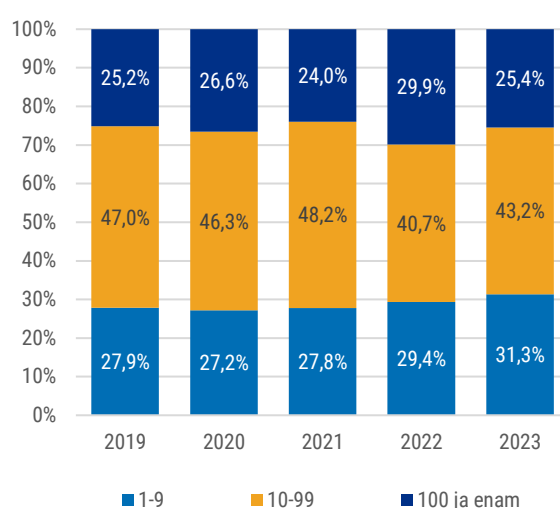
Allikas: Põllumajandusloomade register

Kitsi pidas 2023. aasta lõpus põllumajandusloomade registri andmetel 445 loomapidajat ja neist 85% pidas 1-9 kitse (**Joonis 104**). Aasta varasemaga võrreldes oli kitsepidajaid 21 võrra vähem ja enam vähenes kuni 9 kitse pidavate loomapidajate arv. Kitsi oli 2023. aastal 3572, neist 43% peeti 10-99 pealistes karjades. Kitsede arv vähenes enam (5 protsendipunkti) suurtes, 100 ja enama pealistes karjades (**Joonis 105**).

Joonis 104. Kitsede pidajad 2019-2023

Allikas: Põllumajandusloomade register

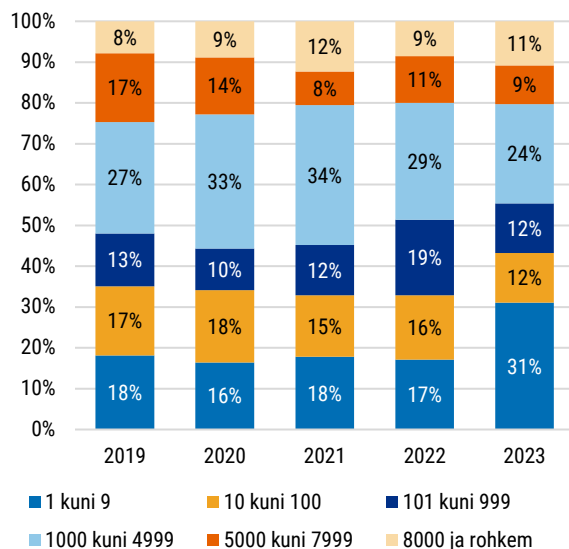

Joonis 105. Kitsi suurusgrupiti 2019-2023

Allikas: Põllumajandusloomade register

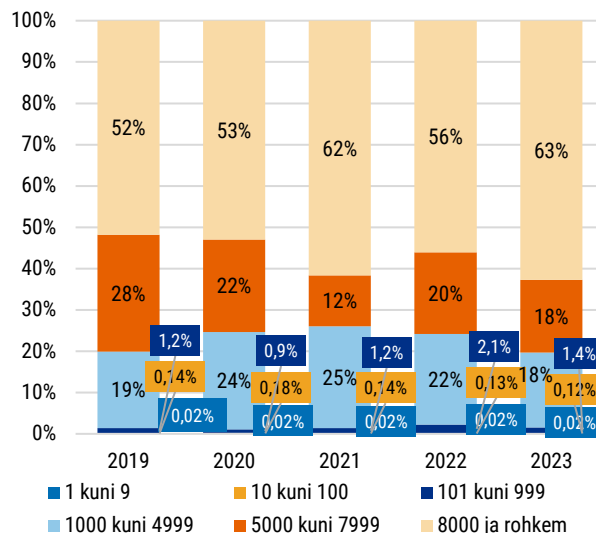
Sigu pidas 2023. aasta 31. detsembri seisuga 74 loomapidajat ja neist 60%-l olid ka emised. Aastaga kasvas sigade pidajate koguarv 4 võrra. 2023. aastal kasvas aga märkimisväärselt nende loomapidajate hulk, kes pidas kuni 9 siga. Selliseid seapidajaid oli 2023. aasta lõpus 31% kõikidest seapidajatest (**Joonis**

106) ja neil oli 0,02% sigadest (**Joonis 107**). Sigu oli 2023. aastal loomade registris registreeritud 274 962, kellest emised 24 098. Võrreldes eelmise aastaga oli 2023. aastal põllumajandusloomade registris registreeritud üle 5000 sea (neist 1571 emise) rohkem. 63% sigadest peeti üle 8000 seaga karjades. Aastaga on selles suurusgrupis sigade arv kasvanud 14%. Emiseid oli üle 8000 seaga ettevõtetes 69% emiste koguarvust ja aastaga on emiste arv seal kasvanud 7%.

Joonis 106. Sigade pidajad 2019-2023

Allikas: Põllumajandusloomade register

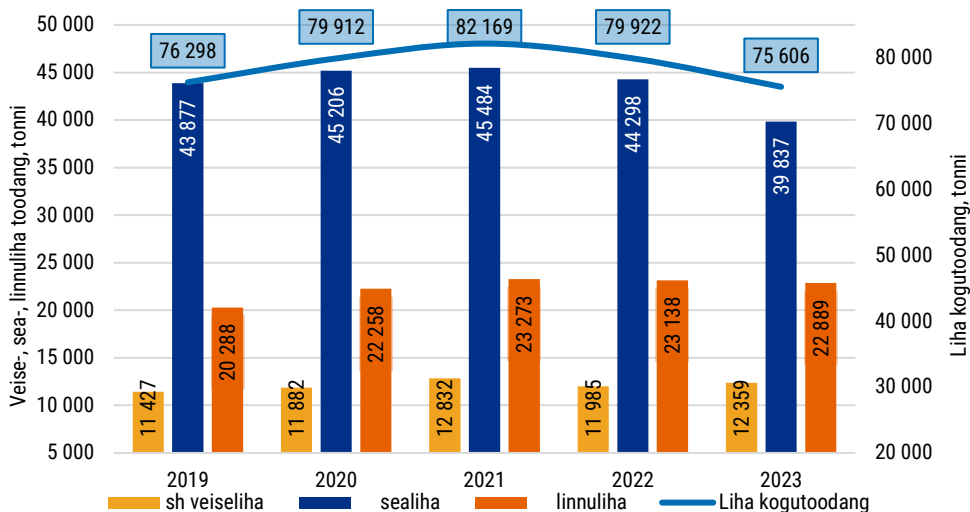
Joonis 107. Sigu suurusgruppide lõikes 2019-2023

Allikas: Põllumajandusloomade register

Liha tootmise vähenemine jätkus teist aastat järjest. Liha toodeti 2023. aastal Statistikaameti esialgsetel⁷² andmetel 75 606 tonni (**Joonis 108**), mis on viimase viie aasta võrdluses väikseim toodetud kogus. Liha kogutoodang⁷³ vähenes 2023. aastal eelmise aastaga võrreldes 4316 tonni võrra ehk 5,4%. Vaatamata heale hinnatasemele vähenes enam sealiha tootmine, mida toodeti mullusega võrreldes 4461 tonni vähem. Sealiha toodeti Statistikaameti esialgsetel andmetel 2023. aastal 39 837 tonni, kuid see moodustas endiselt üle poole (53%) liha kogutoodangust. Veiseliha toodeti 12 359 tonni ja märkimisväärselt langenud sealiha tootmise vähemise tulemusel, kasvas veiseliha osatähtsus liha kogutoodangus 1,4 protsendipunkti võrra jõudes 16,3%-ni. Linnuliha toodeti 2023. aastal 22 889 tonni, mis oli 249 tonni mullusega võrreldes vähem. Vaatamata tootmise 1,1%-lisele langusele kasvas linnuliha osatähtsus liha kogutoodangus 1,3 protsendipunkti ja ületas esmakordselt 30% piiri (30,3%). Lamba- ja kitseliha osatähtsus liha kogutoodangus on aastaid olnud alla 1% (2023= 0,7%). 2023. aastal toodeti lamba- ja kitseliha 521 tonni ja tegemist oli ainukese lihaliigiga, mille toodang Statistikaameti esialgsetel andmetel aastatagusega võrreldes tõusis (+20 tonni).

⁷² Andmed 15.03 seisuga

⁷³ Tapaks müüdnud (sh ekspordiks) ja majapidamistes tapetud (sh teenustööna) loomad tapakaalus

Joonis 108. Lihatoodang perioodil 2019-2023

Allikas: Statistikaamet

Tegevusloaga lihatöötlemisettevõttes tapeti⁷⁴ (s.h teenustööna) 2023. aastal 30 200 veist ja saadi 7645 tonni veiseliha (**Tabel 8**). Teenustöö osakaal veiste tapmisel kasvas 2023. aastal teist aastat järjest ja oli esialgsel andmel 16,2%. Keskmine veiserümba kaal pisut langes ja oli 2023. aastal 253 kg. Veiselihas on suurema osakaaluga lehмалиha, mis 2023. aastal oli 64%. Aastaid on veiseliha toodangust veerandi moodustanud pulli- ja härjaliha, kuid 2023. aastal oli see Statistikaameti esialgsel andmel 18%. Sigu tapeti 2023. aastal 485 800, neist teenustööna 5%. Viimati tapeti sigu alla 500 tuhande 10 aastat tagasi (2013=464 100). Keskmine searümba kaal oli 2023. aastal 81kg. Lammaste tapmine tegevusloaga lihakäitlemisettevõttes vähenes 7,2%. Kokku tapeti Statistikaameti esialgsel andmel 7700 lammast, neist teenustööna 83%. Teenustöö osakaal lammaste ja kitsede tapmisel ei ole kunagi varem nii kõrge olnud. Keskmine lambarümba kaal oli viimase viie aasta keskmisel tasemel 20,5 kg.

Tabel 8. Tegevusloaga lihatöötlemisettevõttes tapetud loomad ja saadud liha 2022-2023

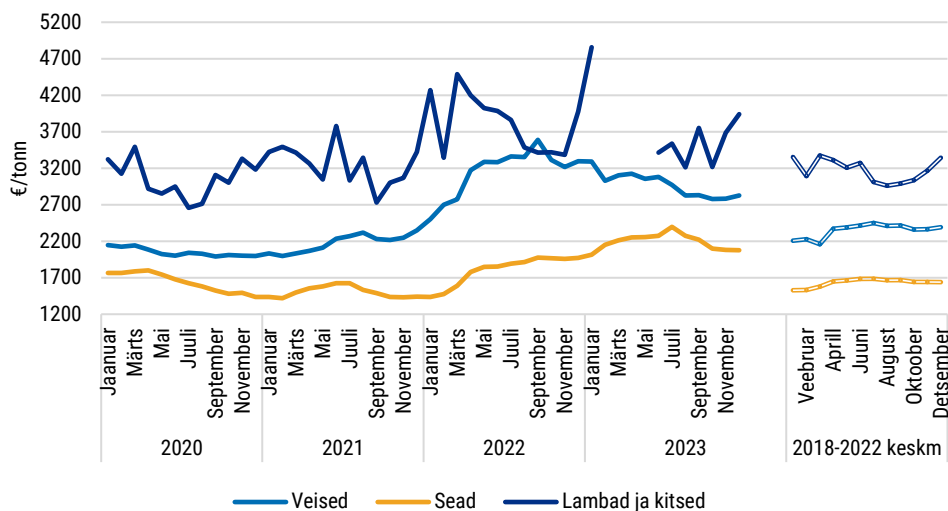
Aasta	Veised		Sead		Lambad	
	Tapetud loomad, tuhat	Saadud liha, tonni	Tapetud loomad, tuhat	Saadud liha, tonni	Tapetud loomad, tuhat	Saadud liha, tonni
2022	32,4	8 368	506,1	43 210	8,3	163
2023	30,2	7 645	485,8	39 455	7,7	158
Muutus, %	-6,8	-8,6	-4,0	-8,7	-7,2	-3,1

Allikas: Statistikaamet, Regionaal- ja Põllumajandusministeeriumi arvutused

Viimase viie aasta (2018-2022) keskmise kokkuostuhinnaga võrreldes oli kõigi lihaliikide hinnatase 2023. aastal kõrgem. Kahe viimase aasta võrdluses oli hinnamuutus lihaliikide lõikes erinev. Veiseliha kokkuostuhind, mis 2022. aastal hinnarekordi püstitas, 2023. aastal langes. Kui 2023. aasta kolmel esimesel kuul oli veiseliha hind veel kõrgem kui aastal 2022, siis aprillist alates madalam. 2023. aasta juulis langes kokkuostu hind tonni kohta alla 3000 euro ja oli detsembris 2835 €/t (**Joonis 109**). Viimase viie aasta (2018-2022) keskmisega võrreldes oli veiseliha kokkuostuhind 2023. aastal kuude lõikes 17-49% kõrgem. 2023. aasta kokkuvõttes jäi veiseliha kokkuostuhind eelmise aastaga võrreldes 5,8% madalamaks, kokku osteti 14% vähem loomi ja saadud liha kogus oli 15% väiksem. Veiste kokkuostu väärtus jäi 2023. aastal mullusega võrreldes 20% väiksemaks. Sealiha kokkuostu hind oli 2023. aastal eelmiste aastatega võrreldes kõrgem. 2022. aastal alanud sealiha hinnakasv jätkus 2023. aasta juulini, mil hind küündis 2397€/t-ni. Järgnes hinna langus ja detsembris oli sealiha kokkuostuhind 2076 €/t.

⁷⁴ Lihatöötlemisettevõtete poolt kokku ostetud ja teenustööna tappa lastud loomad

Vaatamata sellele jäi sealiha hind 2023. aastal eelmise aastaga võrreldes keskmiselt 22% ja viimase viie aasta (2018-2022) keskmise hinnaga võrreldes 34% kõrgemaks. Samal ajal osteti sigu mullusega võrreldes kokku 7% vähem ja saadud liha kogus jäi samuti 7% väiksemaks. Suhteliselt kõrge sealiha hind kergitas sealiha kokkuostu väärtust 2023. aastal eelmise aastaga võrreldes 22%. Lamba- ja kitseliha kokkuostu hind on teiste lihaliikidega võrreldes kõrgem ja enam kõikumav. Lamba- ja kitseliha kokkuostu hind oli 2023. aastal viimase viie aasta (2018-2022) keskmise hinnaga võrreldes 20% kõrgem. Statistikaameti poolt avaldatud (andmed puuduvad veebruari, aprilli ja mai kohta) lamba- ja kitseliha hinna järgi oli hinnatase kõrgem aasta alguses. Jaanuaris maksti lamba- ja kitseliha tonni kohta 4857 eurot ja aasta viimastel kuudel 3687-3939 eurot. 2023. aasta kokkuvõttes oli lamba- ja kitseliha kokkuostu hind eelmise aastaga võrreldes 3% kõrgem. Samal ajal osteti kokku poole vähem lambaid ja kitse ning saadud liha kogus oli 39% väiksem. Selle tulemusel jäi lammaste ja kitsede kokkuostuväärtus 2023. aastal mullusega võrreldes 37% väiksemaks.

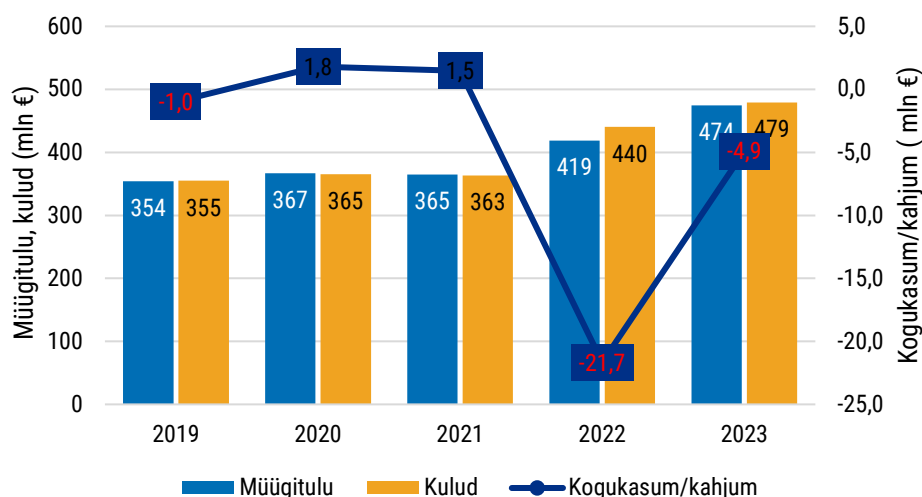
Joonis 109. Veise-, sea-, lamba- ja kitseliha keskmine kokkuostuhind 2020-2023 aastal ja 2018-2022 aasta keskmine.
Allikas: Statistikaamet, Regionaal- ja Põllumajandusministeerium

3.2.3 Töötlemine

Eestis tegutseb üle 80 lihatöötlemisega tegelevat ettevõtet (2022. a andmetel 84). Üle 250 töötajaga suurettevõtteid on kaks, kuid ~70% on mikroettevõtted, kus on alla 10 töötaja.

Lihatööstustel oli 2023. aasta jätkuvalt raske Tooraine kiire hinnakasv jätkus. Kõrge inflatsiooni tõttu on tarbijad muutunud hinnatundlikuks ja tooraine hinnatõusu pole ettevõtjatel võimalik täielikult toote lõpphinda üle kanda. Statistikaameti esialgsel andmetel oli 2023. aastal lihatööstuse **müügitulu** 474,3 mln eurot, mida oli 13,3% enam kui eelmisel aastal (**Joonis 110**).

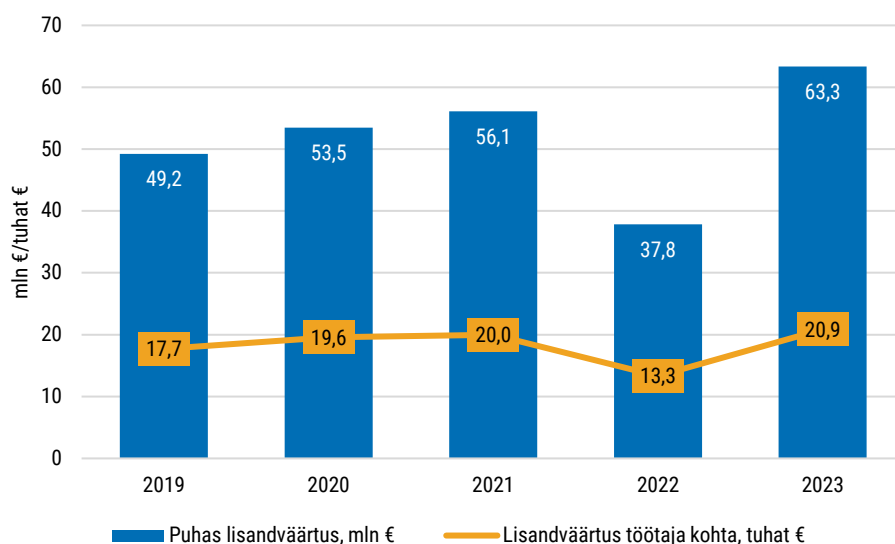
Kiiresti suurenesid ka kulud, mille tulemusel olid ettevõtted endiselt kahjumis. **Kogukulud** 2023. aastal olid 479,2 mln eurot, suurenedes aastases võrdluses 8,8%. Lihatööstuste **kogukahjumiks** kujunes 4,9 mln eurot (2022.a kahjum 21,7 mln €).

Joonis 110. Lihatööstuse müügitulu, kogukulud, kogukasum (-kahjum); 2019–2023

Allikas: Statistikaamet

Lihatööstuse poolt loodud **puhas lisandväärtus** oli 63,3 mln eurot, mis oli eelmise aastaga võrreldes 67% võrra suurem (**Joonis 111**). Suur kasv tuleneb eeskätt madalast võrdlusbaasist. Puhas lisandväärtus moodustas 13% toiduainetööstuse ja 2% töötleva tööstuse puhtast lisandväärtusest.

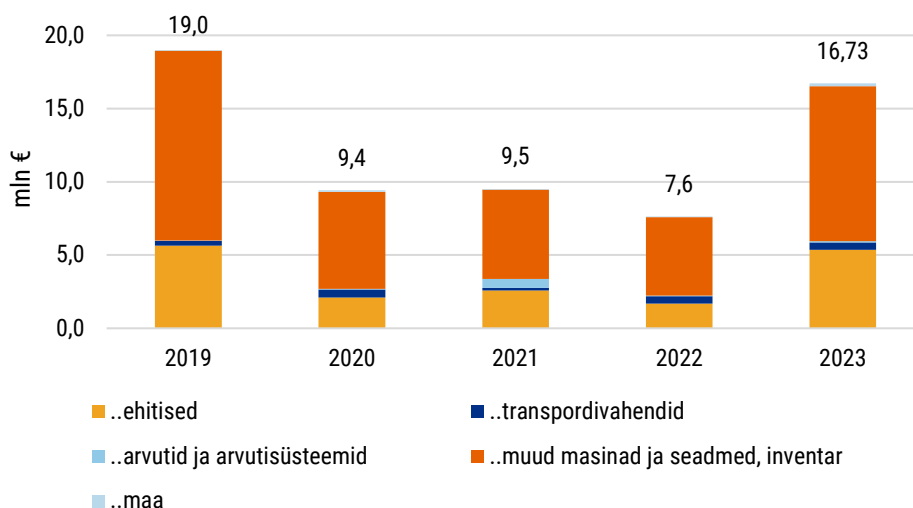

Joonis 111. Lihetööstuste poolt loodud puhas lisandväärtus ja lisandväärtus töötaja kohta; 2018–2022

Allikas: Statistikaamet

Lihatööstuste **tööviljakus** 2023. aastal oluliselt suurenes. Ettevõtetes loodi 20 900 eurot lisandväärtust töötaja kohta, mida oli 56,6% enam kui eelneval aastal. Vaatamata tööviljakuse kasvule jäi see siiski enam kui kolmandiku võrra madalamaks nii toiduainetööstuste kui ka töötleva tööstuse tegevusalade keskmisest.

Peale mitmeaastast madalat taset 2023. aastal lihatööstustuste investeerimisaktiivsus suurenes. **Materiaalsesse põhivarasse investeerisid ettevõtted** 2023. aastal 16,7 mln eurot, mida oli kaks korda enam kui aasta varem. Kõige rohkem investeeriti muudesse masinatesse ja seadmetesse (v.a arvutid ja transpordivahendid) ja ehitistesse, mis moodustas kogu materiaalsesse põhivarasse tehtud investeeringutest vastavalt ~60% ja 32%. Teised investeeringud olid väiksemad (**Joonis 112**).

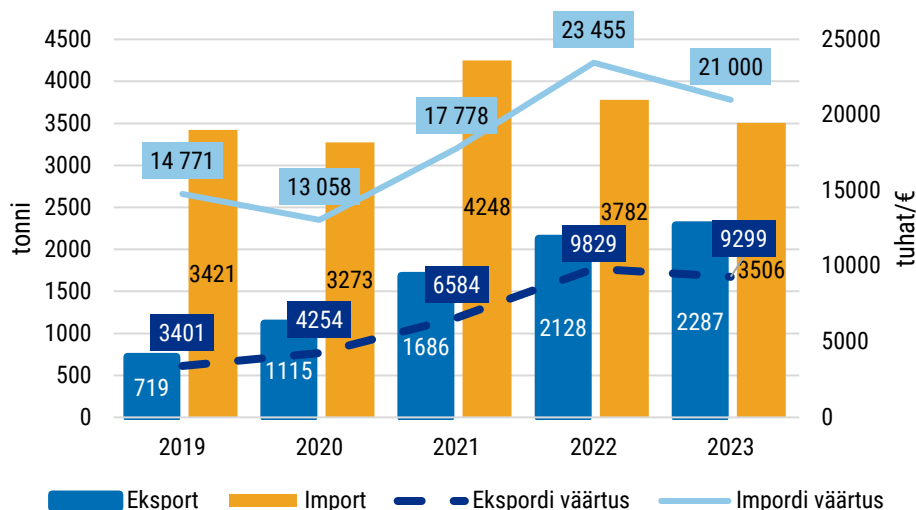
Joonis 112. Lihatööstuste investeeringud materiaalsesse põhivarasse; 2019-2023

Allikas: Statistikaamet

3.2.4 Väliskaubandus

Eestist eksporditud liha kogus 2023. aastal vähenes, kuid selle väärtus oli suurem. Samal ajal kasvas Eestisse imporditud liha kogus ja väärtus. Eesti päritolu värsket, jahutatud või külmutatud **veiseliha eksporditi** 2023. aastal 9,3 mln/€ väärtuses kokku 2287 tonni (**Joonis 113**). Eelmise aastaga võrreldes vähenes eksporditud veiseliha väärtus 5% kuid kogus oli 7% suurem. Eksporditud veiseliha kogus oli 2023. aastal viimase viie aasta võrdluses suurim ja kasvas eelkõige värsket või jahutatud veiseliha arvelt. Suurem osa ehk 97% veiseliha eksporditi ka 2023. aastal värskelt või jahutatuna. Ekspordi hind jäi 2023. aastal mullusega võrreldes madalamaks. Värsket ja jahutatud veiseliha eksporditi 2023. aastal keskmise hinnaga 4021 €/t (-12% eelmise aastaga võrreldes) ja külmutatud veiseliha 5489 €/t (-0,14% eelmise aastaga võrreldes). Endiselt oli olulisem sihtriik Holland, kuhu viidi 79% eksporditud veiseliha. Hollandisse eksporditi vaid värsket ja jahutatud veiseliha, mille kogus kasvas 2023. aastal eelmise aastaga võrreldes 590 tonni. Olulisemalt väiksemad kogused veiseliha viidi Läti (9% eksporditud veiseliha) ja Soome (6% eksporditud veiseliha). Üldse oli 2023. aastal sihtriike kokku 9, varasema 8 asemel. Uue turuna lisandus Poola, mille osakaal veiseliha koguekspordis oli 0,4%.

Viiendat aastat järjest vähenes veiseliha ekspordi ja impordi vahe. Kui 2019. aastal imporditi veiseliha 4,8 korda ja 2022. aastal 1,8 korda rohkem kui eksporditi, siis 2023. aastal oli vahe 1,5 kordne. Eestisse **imporditi** värsket, jahutatud või külmutatud **veiseliha** 21 mln/€ väärtuses kokku 3506 tonni (**Joonis 113**). Võrreldes eelmise aastaga vähenes imporditud veiseliha kogus 7% ja väärtus 10%. Imporditud veiseliha kogusest moodustas 67% külmutatud veiseliha. Kui 2023. aastal külmutatud veiseliha keskmine impordihind eelmise aastaga võrreldes ei muutunud (2023= 5877 €/t, 2022= 5846 €/t), siis värsket ja jahutatud veiseliha impordihind (2023= 6114 €/t) oli tonni kohta 1000 euro võrra madalam. Veiseliha toodi (saatjariigi järgi) Eestisse jätkuvalt peamiselt Poolast ja Lätist. Aga kui paaril viimasel aastal on Poola osakaal olnud Lätist suurem, siis aastal 2023 toodi 48% veiseliha Lätist ja 22% Poolast. Eesti turule jõudnud veiseliha oli 26% Poola ja 26% Leedu päritolu.

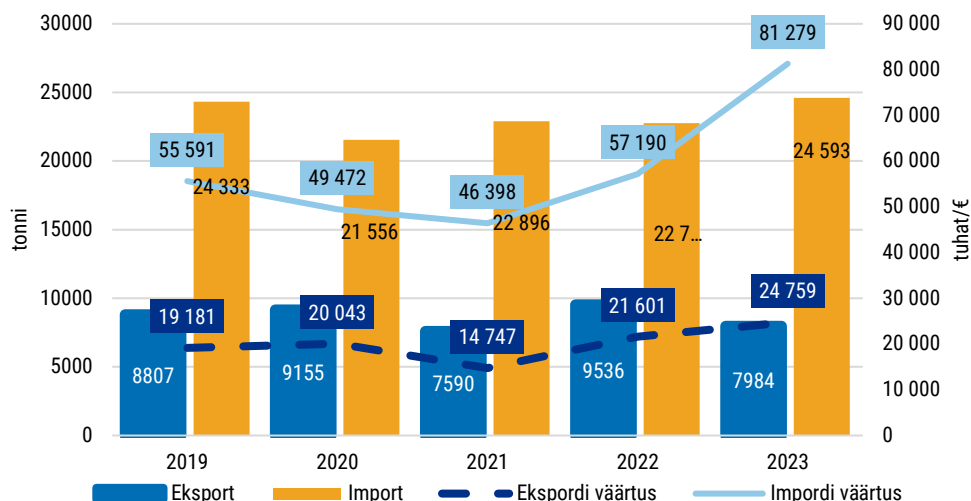

Joonis 113. Värske, jahutatud või külmutatud veiseliha ekspordi ja impordi kogus ning väärtus aastatel 2019-2023

Allikas: Statistikaamet, Regionaal- ja Põllumajandusministeerium

Eksporditud sealiha kogus 2023. aastal vähenes, kuid väärtus oli viimase viie aasta suurim (Joonis 114). Kokku eksporditi 2023. aastal kodumaist päritolu värsket, jahutatud või külmutatud sealiha 24,8 mln/€ väärtuses kokku 7984 tonni. Välja viidud sealiha väärtus kasvas eelmise aastaga võrreldes 15%, kuid kogus oli 16% väiksem. Jätkuvalt viidi enam sealiha naaberriikidesse – Lätti ja Leetu, kokku 89% eksporditud sealiha. Lätti eksporditud sealiha kogus jäi 2023. aastal eelmise aastaga võrreldes samale tasemele ja Leetu viidud kogused vähenesid 39%. Sihtriikide arv 2023. aastal suurenes. Kui aastal 2022 viidi Eesti päritolu sealiha üheksasse riiki, siis 2023. aastal oli sihtriike 13. Eksporditud sealiha keskmine hind oli 2023. aastal (3101 €/t) 37% kõrgem kui aasta tagasi.

Eestisse **imporditud sealiha** väärtus 2023. aastal suurenes eelmise aastaga võrreldes 42% ja kogus 8%. Kokku toodi 2023. aastal Eestisse sealiha 81,3 mln/€ eest, kokku 24 593 tonni (Joonis 114). Imporditud sealiha keskmine hind oli 3305 €/t, mis oli 32% kõrgem kui aasta tagasi. Ligikaudu kolmandik (30%) sealiha toodi (saatjariigi järgi) Eestisse Taanist, kust kogused kasvasid eelmise aastaga võrreldes 69% ning 14% Poolast (43% rohkem kui aasta tagasi). Soome ja Saksamaa kaudu Eestisse toodud sealiha kogused 2023. aastal vähenesid, vastavalt 21% ja 35%. Eestisse imporditi 2023. aastal sealiha 17 riigist, aga pärit oli see 38 riigist. Ligi veerand (22%) sisse toodud sealiha oli pärit Taanist, 16% Saksamaalt, 16% Poolast, 14% Soomest. Taanist pärit sealiha jõudis Eesti turule valdavalt otse Taanist, aga ka Leedu ja Saksamaa kaudu. Saksamaalt pärit sealiha jõudis Eesti turule samuti valdavalt Saksamaa kaudu, aga ka Taani, Leedu ja Hollandi kaudu. Taani päritolu sealiha keskmine hind oli 3563 €/t ja Saksamaa päritolu 3204 €/t. EL suurema sealiha tootja Hispaania päritolu sealiha jõudis Eestisse 2023. aastal 1299 tonni, mis moodustas 5% sealiha kogu impordist. Pool Hispaaniast imporditud sealiha toodi Eestisse otse Hispaaniast ja pool teiste riikide kaudu, millest suuremad kogused Poola, Taani ja Tšehhi kaudu.

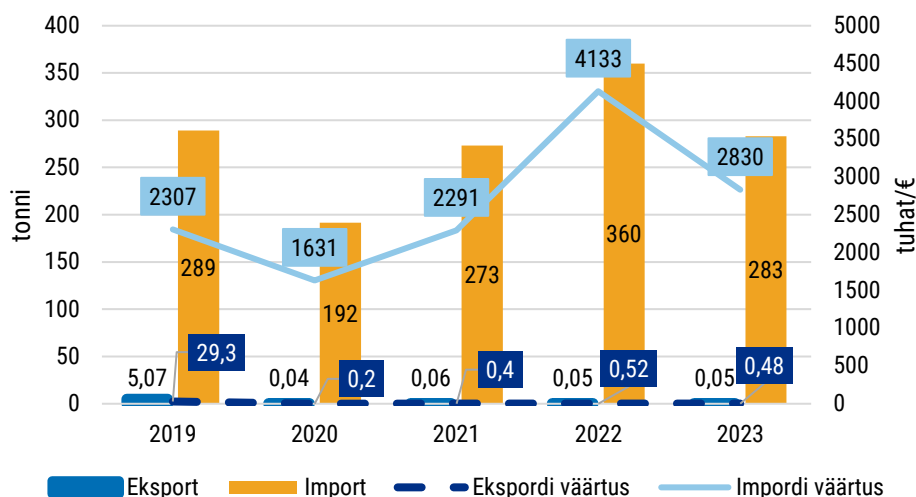

Joonis 114. Värsket, jahutatud või külmutatud sealiha ekspordi ja impordi kogus ning väärtus aastatel 2019- 2023

Allikas: Statistikaamet, Regionaal- ja Põllumajandusministeerium

Eesti päritolu värsket, jahutatud või külmutatud **lamba- ja kitseliha eksporditi** 2023. aastal vaid 50kg, mis viidi Soome.

Eestisse imporditi **värsket, jahutatud või külmutatud lamba- ja kitseliha** 2023. aastal 383 tonni, väärtusega 2,8 mln/€. Võrreldes eelmise aastaga vähenes lamba- ja kitseliha impordi väärtus 32% ja kogus 21%. Peamiselt toodi lamba- ja kitseliha Eestisse Uus- Meremaaalt (43% imporditud lamba- ja kitselihast), Hollandist (27%) ja Hispaaniast (12%). Kokku toodi lamba- ja kitseliha Eestisse kümnest riigist ja see oli pärit 18st riigist. Üle poole (67%) Eestisse toodud lamba- ja kitselihast oli Uus- Meremaa päritolu ja ligi neljandikul (22%) oli päritolu määramata. Keskmine imporditud lamba- ja kitseliha tonni hind oli 2023. aastal 9997 eurot, mis on eelmise aastaga võrreldes 13% madalam.

Joonis 115. Värsket, jahutatud või külmutatud lamba- ja kitseliha ekspordi ja impordi kogus ning väärtus aastatel 2019- 2023

Allikas: Statistikaamet, Regionaal- ja Põllumajandusministeerium

Eesti päritolu värsket, jahutatud või külmutatud **linnuliha** (liigi kana- (*Gallus domesticus*), pardi-, hane-, kalkuni- ja pärilkanaliha ja söödavat rupsi) eksporditi 2023. aastal väärtusega 14,9 mln eurot, koguses 6554 tonni. Võrreldes eelmise aastaga kasvas ekspordi väärtus 36% ja kogus 21%. Peamine sihtturg oli jätkuvalt Läti, mille osakaal linnuliha ekspordis oli 2023. aastal 73%. Keskmine ekspordi hind oli 2281 €/t ja see on võrreldes eelmise aastaga kasvanud 13%. 2023. aastal imporditi Eestisse linnuliha 63,3 mln euro väärtuses kokku 24 646 tonni. Võrreldes eelmise aastaga on linnuliha impordi väärtus kasvanud 4% võrra

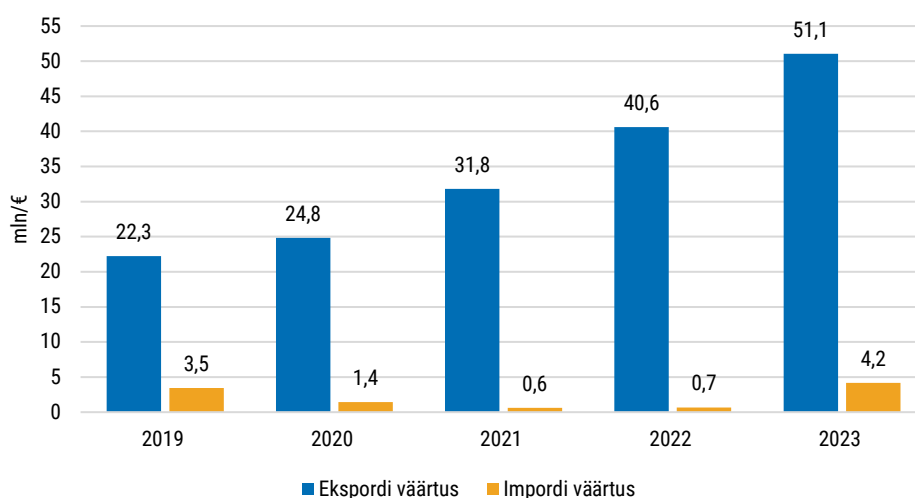
ja kogus 8% võrra. Linnuliha imporditi jätkuvalt peamiselt Poolast (31% imporditud linnulihast), Läti (24%) ja Soomest (12%) ja oli peamiselt ka sama päritolu.

Elusloomi (sh veised, sead, lambad, kitsed ja hobused) eksporditi 2023. aastal 51,1 mln euro väärtuses, mis on 10,4 mln eurot enam kui eelmisel aastal (**Joonis 116**). Ekspordi väärtusest suurema osa ehk 96% moodustas jätkuvalt elusveiste eksport, mis kasvas eelmise aastaga võrreldes 11,5 miljoni euro võrra. **Eesti päritolu elusveiseid eksporditi** 2023. aastal 66 761, mis 7087 veise võrra rohkem kui aasta eest. Ligi pooled (43%) veistest viidi Poola, 16% Hollandisse ja 12% Leetu. Ligi pooled (45%) Eestist väljaviidud elusveised olid massiga kuni 80 kg (v.a tõupuhtad aretusloomad). Tõupuhtaid aretusveiseid eksporditi 2023. aastal eelmise aastaga võrreldes 1699 veise võrra rohkem, kokku 7469. Tõupuhastest aretusveistest oli 79% tõupuhtad aretusveised (poegimata emasveised). Aretusveiseid eksporditi enam Usbekistan (2752 veist) ja Kasahstani (1230 veist). Kokku eksporditi elusveiseid 11 riiki, neist 6 olid EL liikmesriigid.

Sigu eksporditi 2023. aastal 4 800, väärtusega 0,8 mln eurot. Võrreldes eelmise aastaga eksporditi elussigu ligikaudu 9000 sea võrra vähem ja ekspordi väärtus oli poole väiksem. Elusloomade ekspordi väärtusest moodustas sigade ekspordi väärtus 2023. aastal 2%. Kõik eksporditud sead olid elusmassiga üle 50kg ja sea keskmine hind oli 184 eurot (40% rohkem kui aastal 2022). Elussead viidi Leetu ja 18 tonni sealihast jõudis tagasi ka Eesti turule.

Eesti päritolu **lambaid eksporditi** 2023. aastal 1 mln euro väärtuses kokku 13 363 lammast. Võrreldes eelmise aastaga oli ekspordi väärtus 13% väiksem ja välja viidud lammaste arv 2288 võrra suurem. Eksporditud lammaste arv kasvas kuni aasta vanuste tallede väljaveo arvelt, keda viidi ligi 2,5 korda rohkem Eestist välja kui aasta tagasi. Samas suurema osa (66%) eksporditud lammastest olid täiskasvanud loomad (v.a tõupuhtad aretusloomad). Peamiselt (97%) viidi lambaid Hollandisse ja vähem Leetu. Eksporditud lamba keskmine hind oli 76 eurot (sh talle hind 73 €). Kitsi 2023. aastal Eestist ei eksporditud.

Elusloomi imporditi 2023. aastal Eestisse oluliselt vähem kui eksporditi, kuid impordi väärtus (4,2 mln €) oli viimase viie aasta kõrgem (**Joonis 116**). Väärtus kasvas nii hobuste, veiste kui sigade sisseveol, kuid suurem osa kasvus oli elusveiste sisseveol. Statistikaameti andmetel imporditi 2023. aastal Eestisse elusveiseid 3,4 mln euro eest kokku 2066. Suurema osa (99%) veiste saatja- ja ka päritoluriik oli Taani. Tõupuhtaid aretusveiseid toodi Eestisse 29, neist 62% Soomest ja ülejäänud Hollandist. Aretusveiste keskmine hind oli 4931 €, mis oli veidi madalam kui aasta tagasi. Sigu imporditi 2023. aastal 0,2 mln euro väärtuses kokku 69. Elussead saadeti Eestisse ja olid ka pärit Norrast ja Hollandist. Kõik Eestisse toodud sead olid tõupuhtad aretussead keskmise hinnaga 3409 eurot, mis oli veidi madalam kui aasta tagasi. Lambaid ja kitsi 2023. aastal Eestisse ei imporditud. Hobuseid imporditi Eestisse 0,5 mln/€ väärtuses kokku 64, neist 3 tõupuhtad aretushobused.

Joonis 116. Elusloomade ekspordi ja impordi koguväärtus aastatel 2019- 2023
Allikas: Statistikaamet, Regionaal- ja Põllumajandusministeerium

3.3 Munad

Helena Vaher

3.3.1 Turuolukord

EL keskmine kanamuna hind oli 2023. aasta algusest kuni oktoobrini palju kõrgem viie aasta (2019-23) keskmisest hinnast. Isegi suvise hooajalise hinnalanguse ajal oli hind kõrgem kui eelmistel aastatel. 2023. aasta EL keskmine kanamuna hind oli 234,26 €/100 kg, mis on 25% kõrgem kui eelmisel aastal. Kanamunade kõrge hinna põhjuseks on sisendite kõrge hind, nõudluse kasv ja linnugripi levik (selle tulemusel väiksem pakkumine). Eesti keskmine kanamuna hind oli 2023. aastal 5% madalam EL hinnast ja võrreldes eelneva aastaga oli hind tõusnud 19%. 2023. aastal vähenes EL kanamunade eksport 8% ja import suurenes 89%.

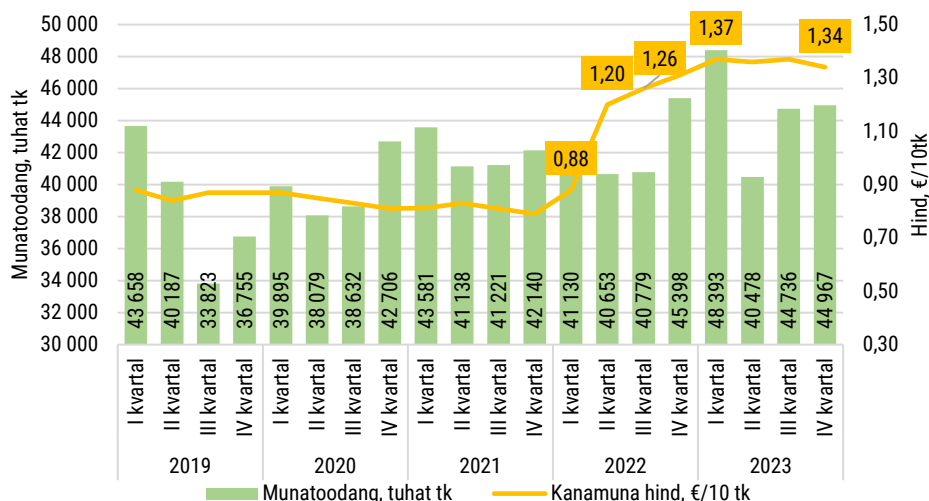
Iga aastaga on vähenenud puuris peetavate kanade hulk ja asemele tulnud muud pidamisviisid. Kui näiteks 2015. aastal peeti ELis puurides 52%, siis 2020. aastal 45% munakanadest. Kõige jõudsamalt on kasvanud lindlas õrrekanade pidamine: 2015. aastal oli õrrekanu 26% EL munakanade koguarvust ja 2020. aastal juba 35%. 2022. aastal oli ELis kokku 390,3 mln munakana, kellest 40% peeti täiustatud puurides, 38% peeti õrrekanadena, 15% oli vabapidamisel ja 7% munakanadest peeti mahepõllumajanduslikult. Samal aastal peeti ELis 154,4 mln munakana täiustatud puurides, kõige rohkem Poolas (24%) ja Hispaanias (21%).

3.3.2 Tootmine

Kodulindude arv on Eestis viimastel aastatel olnud 2–2,3 mln/lindu. Munejate kanade arv on alates aastast 2021 iga aastal suurenenud, olles 2023. aastal 30% kodulindude koguarvust. Võrdluseks, et aastal 2015 oli munejate kanade osakaal kodulindude koguarvust 38% ja 2020. aastal 20%.

Põllumajandusloomade registri andmetel oli 2023. aastal kanamunade tootmiskohti kokku 150, neist 6% olid vabapidamisega lindlad ja 6% pidas munakanu mahepõllumajanduslikult. Suurem osa ehk 81% munakanu peeti puurides.

Munade tootmine, mis 2019. aastal linnuhaiguste puhangute tõttu veerandi võrra vähenes (**Joonis 117**), on neljal järjestikusel aastal (2020-2023) tõusnud, kuid ei ole saavutanud sama taset nagu oli aastatel 2014-2018, kus keskmine munatoodang aasta kohta oli 203 mln/tk. 2023. aastal toodeti mune 178,6 mln/tk, mida on 6% rohkem kui aasta tagasi ja 12% rohkem kui aastal 2020. Keskmine munatoodang kana kohta oli 2023. aastal 299 tk, mida on täpselt sama palju kui aasta tagasi.

Joonis 117. Munatoodang ja kanamuna hind aastatel 2019-2023

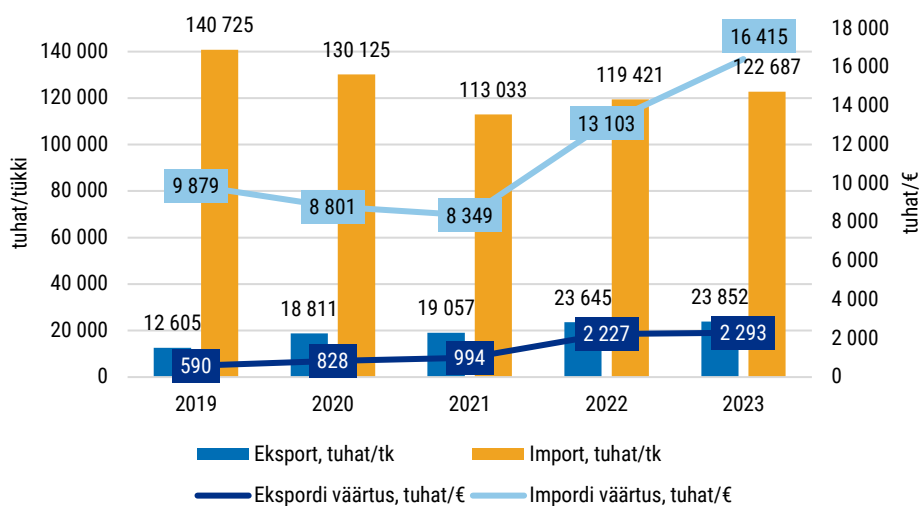
Allikas: Statistikaamet, Eesti Konjunkturiinstituut

Kanamuna hind oli 2023. aastal kõrgem kui viimastel aastatel. Aasta alguses oli 10 tüki kanamuna hind 1,37 senti, IV kvartaliks oli hind langenud 2% (1,34 €). Eestis oli 2023. aasta keskmine kanamuna hind EL hinnast 5% madalam, samas ületas meie peamiste kaubanduspartnerite Läti ja Leedu kanamuna hinda vastavalt 8% ja 18%.

3.3.3 Väliskaubandus

Eesti päritolu kanamune (*Gallus domesticus*) eksporditi 2023. aastal 2 292 843 euro väärtuses kokku 24 mln tükki. Eelmise aasta sama ajaga võrreldes suurenes kanamunade ekspordi väärtus 3% ja kogus vähenes 0,3%. Peamised sihtriigid olid Leedu (53% eksporditud kanamunadest), Norra (24%) ja Saksamaa (13%). Eksporditud kanamunade tuhande tüki hind oli vahemikus 90-160 eurot, kuid valdav enamus kanamune eksporditi keskmise hinnaga 90 €/tuhat tükki.

2023. aastal imporditi kanamune (*Gallus domesticus*) 16,4 mln euro väärtuses kokku 122,7 mln tk (**Joonis 118**). Eelmise aastaga võrreldes suurenes kanamunade impordi väärtus 25% ja kogus vähenes 2%. Põhiliseks saatjariigiks olid jätkuvalt Läti (78% imporditud kanamunadest), Leedu (13%) ja Poola (8%). Umbes pooled (45%) Eesti turule imporditud munadest olid toodetud samuti Lätis. 10% imporditud munadest olid Poola ja 9% Leedu päritolu. 2023. aastal jõudis Eesti turule ka kolmandas riigis toodetud kanamune. Neid oli kokku 2,9 mln tk ehk 2,4% imporditud kanamunadest ja need olid Ukraina päritolu. Imporditud kanamunade tuhande tüki hind jäi vahemikku 131-157 eurot.

Joonis 118. Kanamunade eksport ja import aastatel 2019-2023

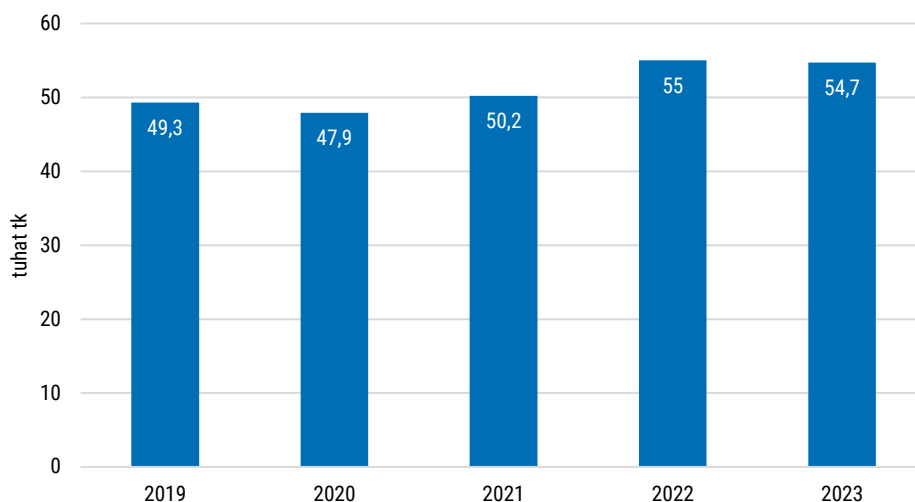
Allikas: Statistikaamet

3.4 Mesi

Helena Vaher

3.4.1 Turuolukord

Esialgsete andmete järgi oli 2023. aastal Eestis 54 700 mesilasperet, mis on eelmise aastaga võrreldes ligikaudu 0,5% väiksem (**Joonis 119**) ehk umbes samal tasemel. Kõige rohkem oli 2023. aastal mesilasperesid Lääne-Viru, Tartu ja Harju maakonnas ning kõige vähem Hiiu, Lääne ja Ida-Viru maakonnas. Kui võrrelda 2023. aasta mesilasperede arvu kümne aasta taguse ajaga, siis on mesilasperede arv suurenenud 40%.

Joonis 119. Eesti mesilasperede arv aastatel 2019-2023

Allikas: Statistikaamet

Mee tarbimine on suurenenud kolmel järjestikusel aastal. 2023. aastal tarbiti mett inimese kohta 1,22 kg. Eelmise aastaga võrreldes on 2023. aasta näitaja vähenenud 39%, kümne aasta taguse ajaga võrreldes aga suurenenud 39%.

3.4.2 Tootmine

2023. aastal saadi ühelt mesilasperelt keskmiselt 29 kg mett, viie aasta keskmine toodang oli 27 kg. Kui võrrelda 2023. aasta keskmist mee toodangut ühe mesilaspere kohta kümne aasta taguse ajaga, siis on keskmine mee toodang ühe mesilaspere kohta suurenenud 26%. Aastatel 2012-2023 kõikus keskmine mee toodang mesilaspere kohta vahemikus 23-30 kg.

3.4.3 Väliskaubandus

Mett eksporditi 2023. aastal kokku 46,4 tonni väärtusega 390 577 eurot. Ekspordi hulgas oli Eesti päritolu mett 46 tonni, väärtuses 387 691 eurot. Olulisemad ekspordi sihtriigid olid UK (61%) ja Jaapan (33%). Eelmise aastaga võrreldes suurenes mee eksport koguseliselt 168%, kuid seda selle tõttu, et eelmisel aastal oli eksport viimaste aastate madalaimal tasemel. 2023. aastal imporditi Eestisse mett kokku 114 397 tonni väärtusega 523 113 eurot. Päritoluriigi järgi imporditi mett põhiliselt Lätist (57%), Leedust (23%) Hispaaniast (9%) ja Soomest (8%). Eelmise aastaga võrreldes on mee import vähenenud 34%.

3.5 Mahepõllumajanduslik loomakasvatus

Marika Ruberg

Maheloomakasvatusega tegeleb üle poole mahetootjatest (1057 tootjat). Mahepõllumajanduslikult peetakse kõige enam veiseid ja lambaid (**Tabel 9**). Ligikaudu pool kõigist Eesti lihaveistest ja lammastest peetakse mahepõllumajanduslikult.

2023. aastal oli veisekasvatus mahepõllumajandusliku loomakasvatuse suurimaid harusid, kokku peeti 47 900 veist. Võrreldes eelnenud aastaga vähenes veiste arv 6%. Piimalehmi on maheveiste hulgas suhteliselt vähe ning vaatamata mahepiima nõudlusele ja kõrgemale mahetoetusele ei ole mahe piimakarjakasvatus arenenud. 2023. aastal peeti mahedalt 1946 piimalehma, võrreldes aasta varasemaga nende arv suurenes 2%.

Viimastel aastatel toimunud mahepõllumajanduslikult peetavate lammaste arvu vähenemine jätkus. 2023. aastal peeti mahepõllumajanduslikult 32 598 lammast, mis on 17% vähem, kui eelnenud aastal. Mahekitsekasvatuse viimaste aastate langev trend jätkus. Võrreldes 2022. aastaga vähenes mahekitsede arv 23%.

Seakatku levik on tugevalt mõjutanud kogu seakasvatussektorit, sh maheseakasvatust, ning paljud tootjad on sigade pidamise lõpetanud. 2023. aastal peeti mahepõllumajanduslikult ainult 694 siga, mis on 20% vähem, kui 2022. aastal.

Mahe linnukasvatustes domineerib munakanakasvatus, kuid kasvatatakse ka broilerkanu, parte, hanesid ja teisi kodulinde. Võrreldes 2022. aastaga vähenes munakanade arv 3%, broilerkanade arv suurenes 8%.

Maheküülikute pidamine vähenes märkimisväärselt (83%) 2017. aastal ning ei ole sellele järgnevatel aastatel oluliselt suurenenud. Vähenemise põhjuseks on küülikute puuris pidamise keeld. 2023. aastal küll suurenes küülikute arv võrreldes 2022. aastaga 40%, aga 2016. aasta tase (2930 küülikut) jääb veel kaugemale.

Mahemesinduse viimaste aastate kasvutrend pöördus 2022. aastal langusele. 2023. aastal vähenemine jätkus, võrreldes 2022. aastaga vähenes mesilaspere arv 2%.

Tabel 9. Mahepõllumajanduslik loomakasvatus 2017–2023 (loomade arv).

	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Veised	48 303	50 403	51 921	52 062	50 868	50 971	47 900
sh lihaveise ammlehmad	17 971	18 429	19 203	19 380	18 801	18 828	18 355
sh piimalehmad	1869	1861	1872	1811	1942	1908	1946
Lambad	48 931	45 724	44 948	39 318	39 725	39 231	32 598
Kitsed	1675	1878	1515	1462	1312	580	447
Sead	525	534	711	732	855	865	694
Munakanad	25 036	37 962	36 727	38 797	39 176	34 688	33 605
Broilerkanad	8494	7868	5198	8192	11 154	4284	4647
Küülikud	512	551	509	334	339	282	396
Mesilaspered	2775	2461	2705	2869	3065	2690	2646

Allikas: Mahepõllumajanduse register

3.6 Loomatervis ja -heaolu

Kadri Kaugerand

Taudialane olukord

2023. aasta juulis diagnoositi kaks Sigade Aafrika katku (edaspidi SAK) juhtumit kodusigadel Lõuna-Eestis. Esimene juhtum tuvastati 116 seaga farmis Võrumaal ja teine üle 9000 seaga farmis Põlvamaal. Ka viiruspositiivseid metssigu tuvastati enim Võru- ja Põlvamaal ning veidi vähem Virumaal. Sagedamini oli metssea positiivseid leide just Eesti piirialadel. See on ilmselt seletatav Lätis laiemalt levinud SAK-i

Eriti ohtlikest loomataudidest diagnoositi 2023. aastal peetavatel loomadel kaks Sigade Aafrika katku juhtumit ja üks linnugripi juhtum.

viirusega, kus tuvastati ka meist rohkemal arvul viiruspositiivseid metssigu.

SAK-i viiruse kontsentratsiooni vähendamiseks metsas on väga oluline kõik leitud korjused nõuetekohaselt keskkonnast kõrvaldada vastavalt määrusele (EÜ) nr

1069/2009, kas mattes need kohapeal või viies selleks ettenähtud konteineritesse. PTA on võtnud kasutusele veebirakenduse, mille kaudu saab teavitada surnuna leitud metsseast. Kaardile kantud viiruspositiivseid leitud metssigade asukohad annavad hea ülevaate seakasvatajatele viirusohu paiknemisest. Kaardirakendus on leitav aadressil <https://arcg.is/1TPPHC1>.

2023. aastal uuriti seroloogiliselt ja viroloogiliselt kõiki kütitud metssigu maakondadest, millest tuvastati SAK 2022. aastal ja 2023. aastal. Samuti kõik need metssead, kelle rümbad viidi lihatööstusesse. Kõik hukunud metssead uuriti SAK-ile viroloogiliselt ja vajadusel seroloogiliselt. 2023. aastal uuriti kokku 7405 metssiga, nendest kütitud olid 7352, surnuna leitud 35 ja 18 hukunud või hukatud. SAK tuvastati 76 metsseal, neist 39 viiruspositiivset (21 Võrumaal, 12 Põlvamaal, 3 Lääne-Virumaal, 2 Ida-Virumaal, 1 Tartumaal) ja 41 antikeha positiivset (12 Võrumaal, 9 Põlvamaal, 8 Lääne-Virumaal, 4 Harjumaal, 3 Saaremaal, 3 Ida-Virumaal ning 2 Tartumaal). 4 metssiga andsid nii viirus kui ka antikeha positiivse tulemuse (1 Lääne-Virumaal, 3 Võrumaal).

Kodusigadel uuriti SAK-i 2023. aastal 5223 seal, neist surnud sigu oli 2601. Viroloogiliselt testitakse SAK-i suhtes karjast leitud seakorjused, SAK kahtlusega sead ning transpordil ja tapaeelsel pidamisel surnud sead. Üle 60 päeva vanustelt elussigadelt võetakse üks kord aastas vereproov viroloogiliseks uuringuks SAK-i suhtes. Karjast võetakse proove kõikidest üksustest sõltuvalt seal peetavate sigade arvust nii, et 10%-ne levimus oleks avastatav 95%-se tõenäosusega.

Jätkuvalt on kõrge patogeensusega lindude gripp (KPLG) Euroopas laialdaselt levinud. Metslindude rände ajal kevadel ja sügisel suureneb linnugripi oht ka Eestis. 2023. aastal tuvastati linnugripi (tüvi H5N1) ühes majapidamises Raplamaal, kus peeti 130 lindu.

Riiklike loomatauditõrje seireprogrammide raames tehakse KPLG varajaseks avastamiseks diagnostilisi uuringuid lähtuvalt Komisjoni delegeeritud määruse 2020/689 II lisas I osas sätestatud suunistest.

2023. aastal uuriti KPLG suhtes 98 kodulindu (kanad, pardid ja haned), 97 metslindu (kajakad, kormoranid, pardid, luiged, erinevad röövlinnud jm). Linnugripi viirus tuvastati 11 metslinnul. Linnugripile uuriti ka 9 imetajat (kass, nugis, tuhkur, naarits, nahkhiired). Euroopas on teada juhtumeid, kus KPLG on tuvastatud ka imetajatel.

PTA-l on veebirakendus surnult leitud lindudest teavitamiseks. Teavitada tuleks, kui leitakse hukkunud veelinde (haned, luiged), hulganisti surnud metslindudest või röövlinnust (kullid, kotkad jne).

Seoses sõjaga Ukrainas on suurenenud oht marutaudi sissetoomiseks põgenikega kaasas olevate loomadega, siiani on PTA rakendatavad meetmed selle siiski ära hoidnud. Hulkuvate ja varjupaikadest pärit loomade sissetoomine Eestisse ei ole lubatud.

Fookuses on karjatervis

Tänapäeval on veterinaarmeditsiini roll muutumas – loomade individuaalsest ravist on olulisemaks muutumas karja tasemel haiguste ennetamine ja tõrje. Koostöös teadlastega otsime uusi võimalusi karjatervise hindamiseks ning edendamiseks.

Tänapäeval on veterinaarmeditsiini roll muutumas – loomade individuaalsest ravist on olulisemaks muutumas karja tasemel haiguste ennetamine ja tõrje.

2023. aastal rakendus piimaveisekarjadele perioodi 2023-2027 loomade tervist edendavate kõrgemate majandamisnõuete (edaspidi KMN) toetus. KMN toetuse vastu oli loomapidajate huvi väga suur. Kokku oli taotlejaid 106. See oli planeeritust poole rohkem ja seetõttu ületati väljamaksmiseks planeeritud eelarve. Soovime ÜPP perioodil

2023-2027 laiendada toetusmeedet ka lihaveistele, kui rahaline ressurss seda võimaldab.

2023. aastal sai valmis rakendusemäärus teise loomatervist edendava toetusmeetme perioodi 2023-2027 loomatauditõrje programmi rakendamise toetus. Toetus avanes veebruaris 2024. aastal. Tegemist on koostöömeetmega, mille alusel saavad toetust taotlema tulla ettevõtjaid ühendavad tulundusühistud. Toetust antakse majandusliku mõjuga loomataudide, veiste infektsioosse rinotrahheiidi (IRT) ja veiste viirusdiarröa (VVD), tõrjeprogrammi koostamise ja rakendamise eest.

Nende kahe toetuse rakendumise pikemaajalises perspektiivis väheneb tänu karjatervise regulaarsele jälgimisele ja terviseandmete analüüsimisele ning kontrollprogrammide rakendamisele piima- ja lihavesekarjades ravimite kasutamine (väheneb AMR tekke risk) ning paraneb karja tervis. Samuti tõuseb tootmise konkurentsivõime ning ekspordivõimekus.

Antimikroobne resistentsus

Andmete elektrooniline esitamine e-andmekogusse algas 2023. aasta 1. juulist. Esitada tuli andmed tagantjärele alates 1. jaanuarist 2023. aastal. Tehtud

Alates 2023. aastast hakati elektroonilisena esitada e-andmekogusse loomaliigiti antimikroobsete ainete kasutamise andmeid.

arendus toetab osapoolte (veterinaararstide, järelevalveametnike, teadlaste ja avalikkuse) tööd andmete kogumisel ja haldamisel. E-andmekogu võimaldab tõhusamat antibiootikumide kasutamise aruandlust ettevõtte ja loomaliikide (veised k.a lihavesed, sead, kanad, kalkunid, muud kodulinnud

(pardid, haned), lambad, kitsed, kalad, hobused, kaamellased ja muud olulised toiduloomad) põhisel. Lisaks toetab antibiootikumide kasutuse vähendamise eesmärgi täitmist ÜPP strateegiakava raames välja töötatud toetus karjatervise programmide rakendamiseks.

Antibiootikumide kasutamine

Aastatel 2011–2021 vähenes veterinaarmeditsiinis kasutatavate antibiootikumide kogumüük Euroopa riikides kokku 47% (Eestis 29%). Kriitiliselt tähtsatest antibiootikumidest, mis on olulised humaanmeditsiinis multiresistentsete bakterite põhjustatud infektsioonide ravis ja mille kasutamine loomade ravis tõstab oluliselt riski inimeste tervisele, on 3. ja 4. põlvkonna tsefalosporiinide müük veterinaarseks otstarbeks vähenenud Euroopas kokku 38% (Eestis 1,5%), polümüksiinide müük 80% (Eestis 96%), fluorokinoloonide müük 14% (Eestis 62%) ning teiste kinoloonide müük 83% (Eestis ei kasutata). ESVAC 12. raporti alusel jäi Eesti 2021. aastal täpselt mediaani alla, st Eestis 46,6 mg/PCU, Euroopa mediaan 47,6 mg/PCU.

Antibiootikumide kasutamine aasta-aastalt väheneb.

Müüdud toimeainete üldkogus jäi 2022. aastal samale tasemele kui 2021. aastal. Mõned olulisemad võrdlused 2021. aastaga:

- antibiootikumide kasutamine veterinaarsel otstarbel ei vähenenud;
- polümüksiinide (kolistiini) kasutamine tõusis enam kui 2,5 korda;
- makroliidide kasutamine tõusis enam kui 1,5 korda;
- 3. ja 4. põlvkonna tsefalosporiinide kasutamine vähenes 14%.

Lisa 3 on Euroopa riikide andmed antibiootikumide toimeainete müügikoguste kohta tonnides arvestatuna populatsiooni korrigeerimise ühikuks (PCU). 30 riigi võrdluses on Eesti 2022. aasta andmetega 14. kohal 45,8 mg/PCUga (alustatud vähim kasutatavast riigist- Norra 2,1 mg/PCU).

4 Kalandus

Janet Poola, Laura Freivald-Heapost, Ketter Kärp, Kairi Šljaiteris

4.1 Kalapüük

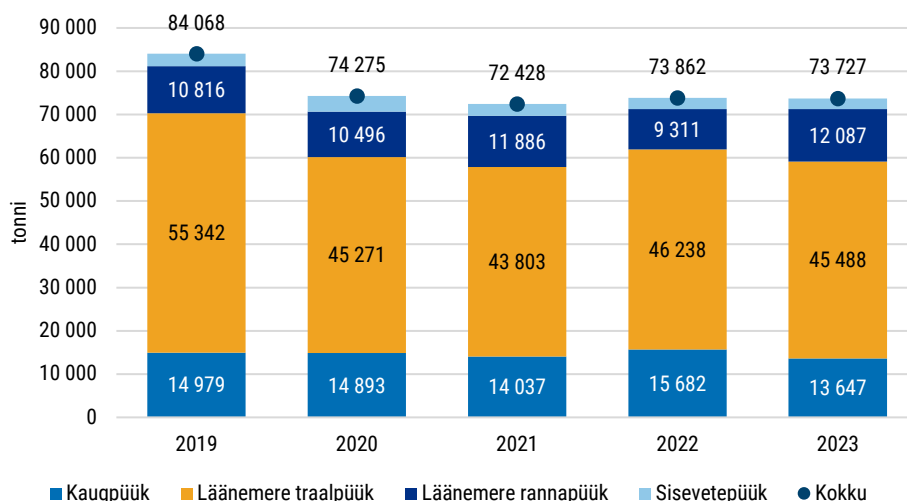
4.1.1 Kalapüük

Kalapüük jaguneb Läänemere traalpüügiks, ranna- ja sisevetepüügiks ning kaugpüügiks. Kalapüüki Läänemere avamere osas reguleeritakse maksimaalselt lubatava püügikoguse (kvoodi) abil, rannikuvetes ja sisevetes reguleeritakse kalapüüki püügivahendite arvu abil. Rahvusvaheliselt reguleeritavate kalavarude seisundit hindavad rahvusvahelised teadusorganisatsioonid. Aasta-aastalt muutuvad hinnangud varude olukorrale kriitilisemaks ja seetõttu soovitatakse püügikoormust vähendada.

Eesti kalandussektor on konkurentsivõimeline ja kvaliteetse toodanguga ning meil on head eeldused kalapüügi- ja vesiviljelustoodete tootmiseks.

Kokku püüti 2023. aastal 73 727 tonni kala, mis jääb suurusjärgult sarnaseks eelmise aastaga. **Kaugpüük** oli 2023. aastal 13 647 tonni. Püüti peamiselt krevetti, turska, meriahvenat ja süvalesta. Aastases võrdluses vähenes saak 13 %. **Läänemere traalpüük** oli 45 487 tonni ehk 2% vähem kui eelneval aastal. Põhiliselt püüti kilu, räime. Tursapüüki varude halva seisundi tõttu pole viimasel viiel aastal sisuliselt teostatud. **Rannapüük** oli 2023. aastal 12 087 tonni. Majanduslikult tähtsamad on räim, ahven, meritint, lest, tuulehaug, samuti koha, särg ja vimb. Peale kalade omab kutselises rannakalanduses olulist osa ka agariku varumine. Töenduslik püük sisevetest toimub arvestataval määral Peipsi järvel ja Võrtsjärvel.

Sisevete kalapüük oli 2023. aastal 2506 tonni. Peamisteks püügikaladeks on ahven, koha, latikas, särg, haug, jõesilm, luts ja angerjas.

Joonis 120. Kalapüük aastatel 2019-2023

Allikas: Põllumajandus- ja Toiduamet

Kaugpüük

Eesti kaugpüügilaevastik on tegev Atlandi ookeanil – Kirde-Atlandil peamiselt Kirde-Atlandi Kalanduskomisjoni (NEAFC) vetes (Barentsi merel) ja Teravmägede piirkonnas; Loode-Atlandil Loode-Atlandi Kalandusorganisatsiooni (NAFO) vetes. Püütakse ka Gröönimaa vetes. Kaugpüügilaevastikus on tänaseks võrreldes 20 aasta taguse ajaga (12 laeva) säilinud 6 laeva. Püütakse peamiselt krevetti, turska, meriahvenat ja süvalesta, mille kogusaak on 13 646 tonni, moodustades ligemale 19% Eesti kutselisest kalapüügist. Kaugpüügi koguväärtus 2023. aastal oli ~ 49 miljonit.

Läänemere traalpüük

Läänemere püük jaotub avamerepüügiks ja rannapüügiks. Avamerepüügi sihtliikideks on kilu, räim ja tursk. Peamisteks püügivahenditeks on traalid. Läänemere traalpüügisektoris on viimasel kümnendil viidud läbi oluline püügivõimsuse vähendamine, mille tulemusena on varud püügivõimsusega vastavuses. Traalpüügisektoris tegutseb 17 ettevõtet, kokku 24 laevaga. Kilu ja räimepüük moodustab traalpüügist 2023. aastal pea 100%. Kogu kutselisest kalapüügist moodustab traalpüügi (püügimahuga 45 487 t) kogus ligi 62% ning traalpüügi koguväärtus oli 2023. aastal üle 15 mln euro.

Läänemere rannapüük

Rannapüügil püütakse palju erinevaid kalaliike. Majanduslikult tähtsamad on räim, ahven, meritint, lest, tuulehaug, samuti koha, särg ja vimb. Peale kalade omab kutselises rannakalanduses olulist osa ka agariku varumine. Püüki reguleeritakse püügivahendite arvu ja osaliselt nn blokk-kvoodi (lubatud saak) abil. Blokk-kvoodi raames toimub püük tursa, räime, lõhi ja kilu osas. Püügikorralduste aluseks on teadlaste soovitusel püügivahendite arvu ja lubatud saakide kohta. Peamisteks püügivahenditeks on mõrrad, võrgud, õngejada. 16% ehk 12 087 tonni Eesti kutselise kalapüügi saagist püütakse rannapüügil, kus opereerib 1935 loale kantud kalurit. Kõige enam kalureid on Saaremaal, järgnevad Pärnumaa, Hiiumaa ja Harjumaa. Suurele osale kalureist on kalapüük vaid hooajaline sissetulekuallikas, hinnanguliselt saab põhisissetuleku kalapüügist vaid 10% rannakalureist. Püügialustena kasutatakse kuni 12 m pikkuseid kalalaevu, mida on registrisse kantud 2016. Püügialuste arv on viiel viimasel aastal pidevalt kasvanud. Esmakokkuostuhindasid aluseks võttes oli rannakalanduse saagi väärtus üle 6 miljoni euro, millest moodustas ahven ~2,3 mln eurot ja räim ~2,2 mln eurot.

Sisevetepüük

Töenduslik püük sisevetest toimub arvestataval määral Peipsi järvel ja Võrtsjärvel. Peamisteks püügikaladeks on ahven, koha, latikas, särg, haug, jõesilm, luts ja angerjas. Püüki reguleeritakse püügivahendite arvu ja osaliselt nn blokk-kvoodi (lubatud saak) abil. Püügivõimalused jaotatakse kutseliste kalurite vahel ajaloolise püügiõiguse alusel püügivahendite piirarvudena. Blokk-kvoodi raames

toimub püük Peipsi, Läämi- ja Pihkva järvel. Püügikorralduste aluseks on teadlaste soovitusel püügivahendite arvu ja lubatud saakide kohta. Püügivahenditeks on võrgud, mõrrad, seisev- ja põhjanoodad. Peipsi, Läämi- ja Pihkva järve püügikorraldus ja –mahud lepitakse igal aastal kokku Vene Föderatsiooniga. Siseveekogudel püüti 2023. aastal kokku 2505 tonni kala, mille koguväärtuseks esmakokkuostu hindade alusel oli 5,7 mln eurot. Püügil kasutati 2023. aastal 512 laeva ning sisevetel tegutses 592 kutselist kalurit, loaomanikke oli 345.

Ühistegevus

Eesti tegutseb viis kalapüügi- ja vesiviljelussektori tootjaorganisatsiooni: tulundusühistu Eesti Kalapüügiühistu Audrus (5 liiget), tulundusühistu Eesti Traalpüügi Ühistu Harjumaal (5 liiget), tulundusühistu Eesti Kutseliste Kalurite Ühistu Haapsalus (7 liiget), tulundusühistu Peipsi Kalandusühistu Peipsi alamvesikonna piirkonnas (10 liiget) ja tulundusühistu Eesti Avamere Vesiviljelejate Ühistu Hiiumaal (7 liiget). Need tootjaorganisatsioonid koondavad endasse enam kui 500 töötajat. Lisaks nendele on kilu- ja räimepüügiga tegelevaid tootjaorganisatsioone koondav tootjaorganisatsioonide liit. Tootjaorganisatsioonide peamine eesmärk on ühistegevusega kalapüügi- või vesiviljelustoodete tootmisel, töötlemisel ja turustamisel omandada suurem turujõud ning paremad läbirääkimise tingimused turgudel võrreldes üksiktegijatega. Tootjaorganisatsioonidest neli tegutsevad püügi valdkonnas ja üks tootjaorganisatsioon on tegev vesiviljeluse valdkonnas. Kõige suuremad ja ühtlasi vanimad ühendused on traalpüügisektori tootjaorganisatsioonid, millest kaks omavad tunnustust nii kilu kui ka räime osas. Nende omanduses on 95% Eesti kilu ja räime püügiõigusest. Kilu- ja räimepüügiga tegelevate tootjaorganisatsioonide omanduses on kolm tänapäevase tehnoloogia ja pakendamisvõimalustega ning väljaarendatud logistikaahelaga külma- ja laohoonet. Toodanguks on peamiselt külmutatud kilu ja räim, ka rümba ning filee kujul, samuti soola- ja vürtsikala. Suurimaks ekspordi sihtriigiks on Ukraina, kuid toodangut viiakse ka Moldovasse, Soome, Saksamaale, Israeli, Hiinasse, USA-sse.

Sisevete kalanduses tegutseva tootjaorganisatsiooni peamine müügiartikkel on külmutatud latikas, sellele liigile omatakse ka tunnustust. 30% nende toodangust turustatakse otse tarbijale. Ühistu on avanud oma toodete turustamiseks kaks poodi Tartus ja ühe Tallinnas. Lisaks toimub ka toodete eksport, peamiselt Euroopa Liidu riikidesse.

2020. aastal tunnustatud vesiviljeluse valdkonna tootjaorganisatsiooni on suuremamahulise tegevuse käima tõmbamisega alles alustamas. Hetkel toodab ühistu umbes 400 tonni vikerforelli, mille peamised turud on müük jae- ja hulgikaubandusele. Ühistu pikaajaline eesmärk on toota 10 000 tonni vikerforelli aastas, kui läheb käima merevesiviljelus. Praeguseks on müügi- ja kaubandusvõimalused väljatöötatud nii Eestis, Soomes kui ka Rootsis.

Traalpüügi organisatsioonid on ühinenud ka tootjaorganisatsioonide liitu, et võimaldada veelgi efektiivsemat tooraine ja toodangu majandamist. Nende juhtimisel opereerib Paldiskis asuv moodne ja kõrgtehnoloogiline kalakomponenditehas, mille toodang on nii kalaõli kui ka –jahu. Tehases võimekuseks on töödelda aastas ~ 30 000 tonni kilu ja räime madalakvaliteedilist fraktsiooni ja nende töötlemisjääke, mille baasil vormub toodanguks ~ 6000 tonni kalajahu ja 2700 tonni kalaõli aastas (mis on vastavalt 1% ja 1,6% Euroopa vastavast kogutoodangust). Toodang turustatakse peamiselt EL liikmesriikides.

4.1.2 Vesiviljelus

Põllumajanduse- ja Toiduameti andmetel tegeles 2023. aastal vesiviljelussektoris 45 tegevusloaga ettevõtet, kellest 26 kasvas kala ja 19 jõevähki. Kaubakala ja jõevähi tootmismahd oli 2022. aastal 801 tonni, mis on vähem kui eelneval aastal. Müüdud kaubakala kogus langes 50 tonni võrra võrreldes 2021. aastaga. Kõige rohkem kasvatati vikerforelli 678 tonni, mida on 34 tonni vähem kui 2021. aastal. Merevees kasvatatakse vikerforelli. Magevee vesiviljelusettevõtetes kasvatatakse lisaks vikerforellile ja

harilikule jõevähile veel lisaks teisigi kalaliike: linaskit, angerjat, aafrika angersäga, karpkala, säga, tuurlasi (siberi ja vene tuur), valgeamuuri jt.

Mõned ettevõtjad tegelevad samaaegselt nii kala- kui ka vähikasvatusega. Eesti vesiviljelussektoris tegutseb kaks esindusorganisatsiooni: Eesti Vesiviljelejate Liit ja Eesti Kala- ja Vähikasvatajate Liit. Lisaks tegutseb üks merevesiviljelusega seotud tootjaorganisatsioon Eesti Avamere Vesiviljelejate Ühistu.

Viimasel kümnendil on sektoris tegutsevad ettevõtjad hakanud arendama ja kasutusele võtma uusi, kaasaegseimate tehnoloogiliste lahendustega seadmeid ning keskkonnasõbralikke kasvatamise tehnoloogiaid. Vetika- ja karbikasvatus on arengufaasis. Eestis tegutseb üks karbikasvatus, mis asub Saaremaal Tagalahes. Lisaks asub Saaremaal Tagalahes siiani Eesti ainukene mereveeline sumbakasvatus, mille toodangumaht oli 2021. aastal umbes 300 tonni vikerforelli.

2023. aasta lõpus valmis Regionaal- ja Põllumajandusministeeriumi poolt tellitud uuring „Mahevesiviljeluse võimaluste ja vajaduste väljaselgitamine“ⁱ. Uuringu käigus kaardistati peamiselt Eesti mahevesiviljeluse hetkeolukord, mahetootmise võimalikkus ja mahevesiviljeluse vastu huvi vesiviljelussektoril. Lisaks valmis 2023. aastal Kliimaministeeriumi eestvedamisel „Karbi- ja vetikakasvatuse äriplaani uuring tegevuse majandusliku otstarbekuse väljaselgitamiseks“ⁱⁱ. Uuringus kajastati karbi- ja vetikakasvatuse majandusliku jätkusuutlikkuse, otstarbekuse ja tasuvuse osas Eesti ja Läänemere tingimustes ning hinnatakse perspektiivi muutuvates keskkonnanoludes (eutrofeerumine, kliimamuutused, hapestumine jms). Lisaks vajalikke investeeringuid tegevuste alustamiseks, võimalikke finantseerimisallikaid, tooteid ja teenuseid.

4.2 Töötlemine

2024. a märtsi seisuga on Põllumajandus- ja Toiduameti järelevalve all 106 tegevusloaga töötlemisüksust, kus toimub põhitegevusalana kalapüügi- ja vesiviljelustoodete (nt kala, krevett, vetikas) töötlemine ja mitmesuguste toodete valmistamine. Kala käitlemise tegevuskohtade arv on stabiilselt püsunud samas suurusjärgus. Põhilised tegevused on kala külmutamine, fileerimine, kalakonservide ja –preservide ning valmistoitude tootmine. Eestis püütakse kala (peamiselt Läänemere kilu ja räim) kolm-neli korda rohkem kui tarbitakse, seega toidujulgeoleku vaates oleme kalaga hästi isevarustatud.

Eesti kalatöötajatel on pikaajalised traditsioonid, oskusteave ja kogemus kalatoodete valmistamisel. Ettevõtjad koostöös teadlastega otsivad ja arendavad võimalusi kohalike seni kasutamata või vähekasutatud vee-elusressursside (nt karbid, vetikad) kasutamiseks toiduks, söödaks ning keskkonnamõjude vähendamiseks, optimeerivad energiakasutust ning leiavad lahendusi ka teiste töötlemisel oluliste ressursside säästlikumaks või ringmajanduslikumaks kasutamiseks. Tuge teadlikkuse tõstmiseks, ekspordivõimaluste arendamiseks ning investeeringuteks saadakse Euroopa Merendus-, Kalandus- ja Vesiviljelusfondist (EMKVF) vastavalt Eesti rakenduskavale perioodiks 2021-2027.

Töötlemisega oli 2022. aasta IV kvartali seisuga hõivatud 1228 inimest (täistööajale taandatud inimeste arv), trend on püsitud samas suurusjärgus. Kala töötlemisega tegelevad ettevõtted on hõivatute arvu järgi pigem mikroettevõtted, kus töötab alla 10 inimese (48 ettevõtet) või väikeettevõtted, kus töötab alla 50 inimese (26 ettevõtet), üle 50 töötaja on 7 ettevõttes, ühes ettevõttes on töötajaid üle 100. Kala töötlemisega tegelevate ettevõtete müügitulu 2022. aastal oli ligi 215 mln eurot. Andmed 2023. aasta kohta on saadavad pärast majandusaasta aruande esitamise tähtaega. Eesti päritolu kalapüügi- ja vesiviljelustoodete ekspordi koguväärtus 2023. aastal oli ligi 153 mln eurot. Eksporditi ligi 68 tuhat tonni.

Kilu ja räime ekspordikoguste languse hetkedel on ettevõtjatel võimalik toodang realiseerida kilu- ja räimepüüdjate tootjaorganisatsioone ühendava Eesti Kalatootjate Keskühistu Paldiskis asuvas kalakomponenditehases. See võimalus on aidanud vältida püütava kala üle pakkumist kaubanduses ja

hinnakõikumisi. 2023.a kasutati püütud kilu ja räime toiduna üle 15 tuhande tonni ning tööstuslikuks või sööda otstarbeks üle 8 tuhande tonni.

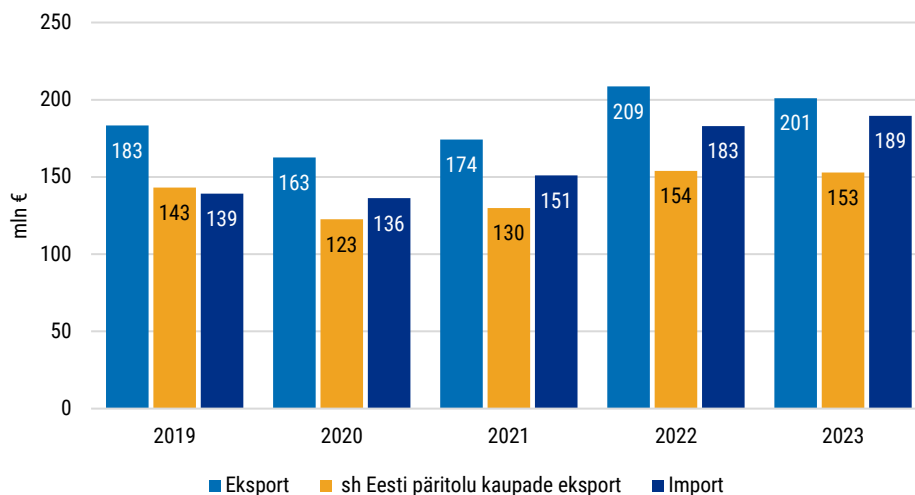
Majanduslikult olulised on liigid, mida püütakse enam kui 200 tonni ja mis omavad arvestatavat väärtust kalatööstustele toorainena: 1) kilu (*Sprattus sprattus balticus*); 2) räim (*Clupea harengus membras*); 3) ahven (*Perca fluviatilis*); 4) latikas (*Abramis brama*); 5) koha (*Sander lucioperca*); 6) särg (*Rutilus rutilus*); 7) haug (*Esox lucius*); 8) meritint (*Osmerus eperlanus*); 9) lest (*Platichthys flesus*); lisaks vesiviljeluses vikerforell (*Oncorhynchus mykiss*).

2023. aasta alguses lõppes kaks aastat väldanud Regionaal- ja Põllumajandusministeeriumi (varem Maaeluministeerium) eestvedamisel ja Euroopa Merendus- ja Kalandusfondi (EMKF) 2014–2020 kaasrahastamisel toimunud Eesti inimestes kalaisu äratav turundustegu „Kala kõlab hästi – maitsev, lihtne, soodne“. 2023. aasta kevadeni inspireerisime koordineeritud turundustegevuste (nt sündmused, konkursid, telesaated, teave ostukohtades, teles ja raadios, sotsiaalmeedias) ja veebilehel <https://kalatoidud.ee/> jagatud retseptide abil tegema ostuotsust kala kasuks. Maitsvaid ja kasulikke valikuvõimalusi on rikkalikult ka hinnatundlikumal kalasööjal, kes teab, millal on kohalike kalaliikide püügihooajad, sest siis on kala kõige kättesaadavam ja värskem. Teavitustegevused jätkuvad EMKVF toel.

2023. aasta kohta avaldab Regionaal- ja Põllumajandusministeerium oma veebilehel⁷⁵ aprillis Eesti Konjunkturiinstituudilt tellitud kala ja kalatoodete tarbimise uuringu. Sarnast uuringut on tehtud 2014, 2016, 2020 ja 2022, kuid nüüd on lisaks hinnatud ka toimunud teavituskampaania märkamist.

4.3 Väliskaubandus

Kala- ja kalatooteid⁷⁶ eksporditi Eestist 2023 aastal 201 mln euro eest (koos re-ekspordiga), 2022. aastaga võrreldes kahes ekspordikäive 8 mln euro võrra (-4%). Eesti päritolu kaupade osatähtsus oli 76% ekspordist. Kalatööstus on orienteeritud ekspordile ja sihtriike oli kokku 48.

Joonis 121. Kala ja kalatoodete ekspord, sh Eesti päritolu ekspord ja import rahalises väärtuses aastatel 2019-2023
Allikas: Statistikaamet

Eestis toodetud või töödeldud kala ja kalatoodete ekspordikäive oli 153 mln eurot, osakaal 11% Eesti päritolu põllumajandussaaduste ja toidukaupade ekspordikäibest. Väärtus kasvas 1% võrreldes eelneva aastaga. Ekspordist moodustas suurima osa vähilaadsed (27%), külmutatud kala (21%) ning kalatooted ja

⁷⁵ Uuringud https://www.agri.ee/ministeerium-uudised-kontakt/uuringud?view_instance=0¤t_page=1&document_search=tarbimise+uuring

⁷⁶ Kala, vähilised, molluskid jt mereannid ning neist valmistatud tooted liigitatakse väliskaubanduses toodete klassifitseerimisel kombineeritud nomenklatuuri (KN) koodide 0301-0309 ja 1604 ning 1605 alla

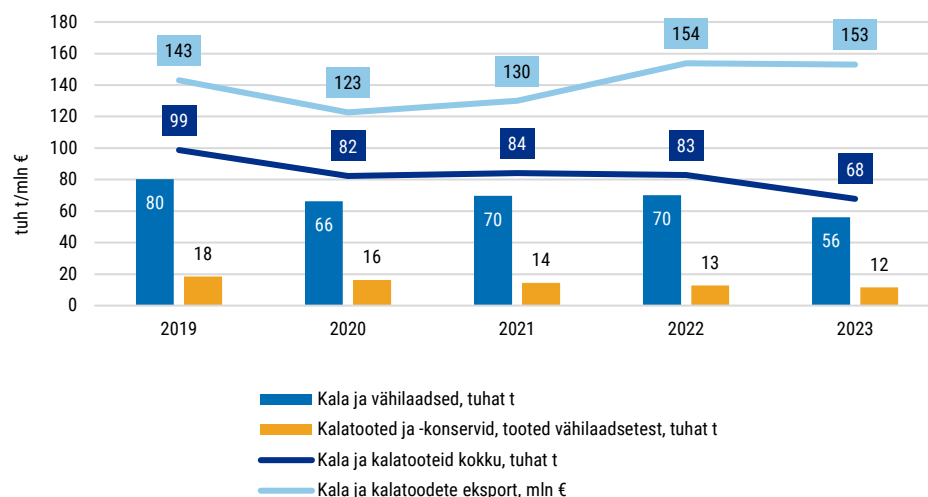
–konservid (17%). Vähilaadsete osakaal käibest kasvas 2 protsendipunkti võrra. Kalasektori olulisemad sihtriigid olid Ukraina (15% ekspordikäibest), Hiina (14%), Rootsi (12%), Soome (8%) ja Island (7%). Rootsi, Soome, Norra, Läti, Ukraina, Šveits, Island ja Hiina on läbi aastate kalasektori kõige püsivamad ekspordipartnerid.

Tabel 10. Eesti päritolu kala ja kalatoodete eksport tootegruppide lõikes

Kaubaartikkel	2022 mln €	2023 mln €	väärtuse muutus %	koguse muutus %	peamised sihtriigid 2023, % kaubagrupi ekspordikäibest
Värske või jahutatud kala	0,9	5,6	0,9	5,6	Valgevene 90%, Läti 3%, Taani 2%, Saksamaa 1%, Soome 1%
Külmutatud kala	39,9	31,5	39,9	31,5	Ukraina 52%, Läti 10%, Valgevene 8%, Norra 6%, Moldova 5%, Poola 3%
Kalafileed ja muu kalaliha	24,5	22,9	24,5	22,9	Šveits 32%, Soome 13%, Ameerika Ühendriigid 11%, Hispaania 9%, Valgevene 7%, Rootsi 7%
Kuivatatud, soolatud, suitsukala	6,7	9	6,7	9	Belgia 60%, Leedu 11%, Soome 8%, Saksamaa 7%, Läti 5%, Taani 3%
Vähilised	39	42	39	42	Hiina 49%, Island 25%, Rootsi 13%, Taani 5%, Ukraina 4%, Jaapan 1%
Limused ja molluskid	0	0,1	0	0,1	Moldova 64%, Ukraina 36%
Tooted ja konservid kalast	26,9	26,4	26,9	26,4	Soome 26%, Ukraina 15%, Leedu 10%, Serbia 9%, Norra 8%, Läti 5%
Tooted vähilistest	15,9	15,3	15,9	15,3	Rootsi 77%, Norra 14%, Soome 5%, Serbia 3%, Läti 1%
Kala ja kalatooted kokku	153,8	153,0			

Allikas: Statistikaamet

Külmutatud kala ekspordi kogus vähenes (-24%), vähilaadsetel kasvas (+18%). Kalatoodete ja –konservide ekspordimaht vähenes 10%. Kaubagruppide lõikes vaadatuna eksporditi 2023 aastal koguseliselt enim külmutatud kala (40 900 t), vähilisi (11 600 t), kalatooteid ja -konserve (10 600 t) ja kalafileed (1800 t).

Joonis 122. Eesti päritolu kala ja kalatoodete eksport 2019-2023 (tuhat t, mln €)

Allikas: Statistikaamet

2023 aastal **imporditi** kala- ja kalatooteid 62 420 tonni 189 mln euro väärtuses. Eelneva aastaga võrreldes vähenes import 538 tonni võrra (-1%), rahalises väärtuses kasvas 6 mln euro võrra (+4%). Peamised päritoluriigid olid Soome, Norra, Leedu, Läti ja Ameerika Ühendriigid. Koguseliselt imporditakse enim

värsket või jahutatud kala (31 800 t), külmutatud kala (9700 t), kalafileeid (8400 t) ja kalatooteid ja – konserve (5700 t).

Tabel 11. Peamised ekspordi- ja impordiriigid koguse järgi 2023

Eesti päritolu eksport	tonnides	Import (päritoluriik)	tonnides
Ukraina	29 940	Soome	24 886
Island	5 552	Norra	8 395
Läti	4 951	Leedu	8 241
Hiina	3 770	Läti	4 401
Valgevene	3 419	Ameerika Ühendriigid	1 628
Moldova	2 336	Venemaa	1 627
Rootsi	2 287	Ecuador	1 501
Soome	2 121	Kanada	1 393
Leedu	1 993	Taani	931
Poola	1 938	Vietnam	923
Kasahstan	1 374	Hiina	637
Serbia	1 163	Poola	607
Norra	1 132	Rootsi	580
Taani	770	Albaania	499
Šveits	495	Holland	499

Allikas: Statistikaamet

5 Põllumajandusele, kalandusele, toiduainetööstusele ja maaelu arenguks makstud toetused

5.1 Põllumajandusele, toiduainetööstusele ja maaelu arenguks makstud toetused

Ragni Koitmaa, Kalev Karisalu, Ahto Tilk, Marje Ree

Põllumajandusele, toiduainetööstusele ja maaelu arenguks maksatakse toetusi EL ühise põllumajanduspoliitika (ÜPP) raames Euroopa Põllumajanduse Tagatisfondist (EAGF), Euroopa Maaelu Arengu Põllumajandusfondist (EAFRD), EL taasterahastust⁷⁷ ning riigieelarvest. Lisaks kehtib 23. märtsil 2022 avaldatud Euroopa Komisjon teatis riigiabi meetmete ajutise kriisiraamistiku kohta majanduse toetamiseks pärast Venemaa kallaletungi Ukrainale, mida täiendati 09. märtsil 2023⁷⁸.

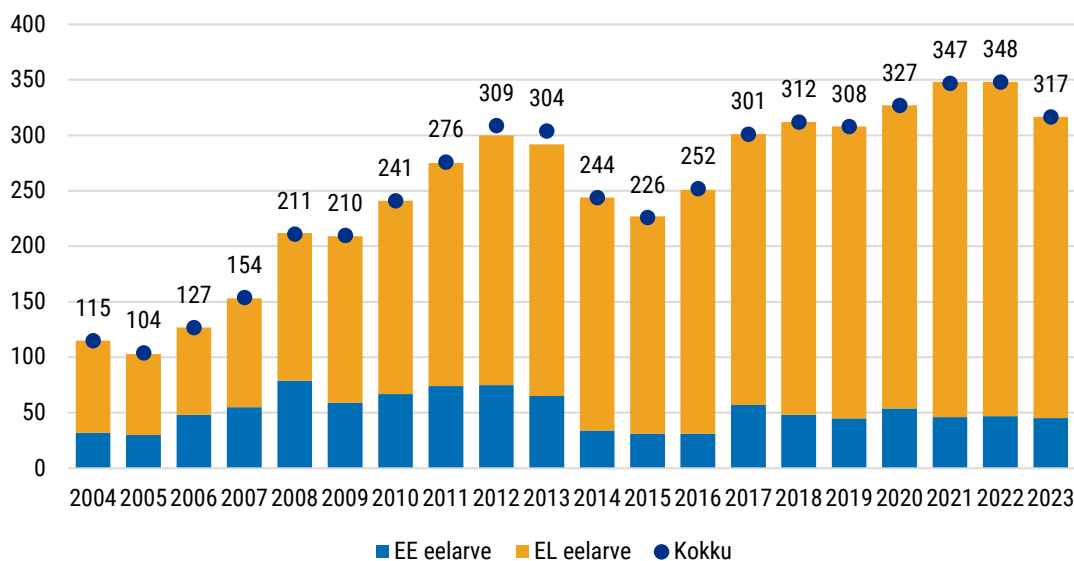
2023. aasta 01. jaanuarist rakendus 2022. aasta novembris kinnitatud Eesti ühise põllumajanduspoliitika strateegiakava 2023-2027. Samas jätkusid ka Maaelu arengukava 2014-2020 (2022) taotlemiste väljamaksed.

2023. aastal maksti põllumajandusele, toiduainetööstusele ja maaelu arenguks toetusi kokku ~317 mln eurot, millest 86% EL eelarvest (**Joonis 123**). Põllumajandustootjatele antakse abi ka erimärgistatud diislikütuse maksusoodustusena (2023. aastal ~26,5 mln eurot) ning erinevate teiste fondide alusel⁷⁹, kuid need summad joonisel ei kajastu.

⁷⁷ Euroopa majanduse taastekava | Euroopa Komisjon (europa.eu)

⁷⁸ Riigiabi meetmete ajutine kriisi- ja üleminekuraamistik majanduse toetamiseks pärast Venemaa kallaletungi Ukrainale EUR-Lex - 52023XC0317(01) - EN - EUR-Lex (europa.eu)

⁷⁹ Abi andjateks Maaelu Edendamise Sihtasutus, Eesti Töötukassa, Keskkonnaamet, Keskkonnainvesteeringute Keskus

Joonis 123. Põllumajandusele, toiduainetööstusele ja maaelu arenguks makstud toetused 2004-2023, mln €
 Allikas: PRIA, vastava aasta 31.12 seisuga (füüsiliste isikute puhul enne tulumaksu maha arvamist)

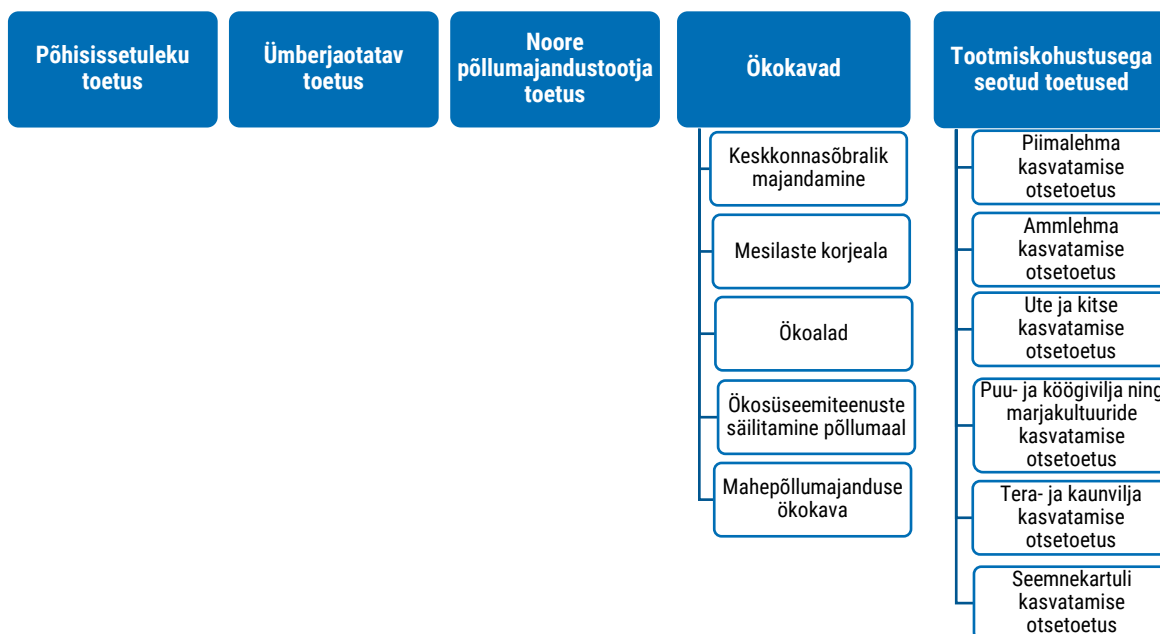
5.1.1 Otsetoetused

2023. aastast hakkas kehtima aastate 2021-2027 uus finantsperiood, mis tõi kaasa uute nõuetega otsetoetuste süsteemi, millega koos laienes ka kõiki taotlejaid puudutav endine nõuetele vastavuse süsteem ehk tingimuslikkuse süsteem. Kõige ulatuslikumalt muutus kontrollisüsteem, millega tuleb

2023. aastast hakkas kehtima aastate 2021-2027 uus finantsperiood, mis tõi kaasa uute nõuetega uue otsetoetuste süsteemi.

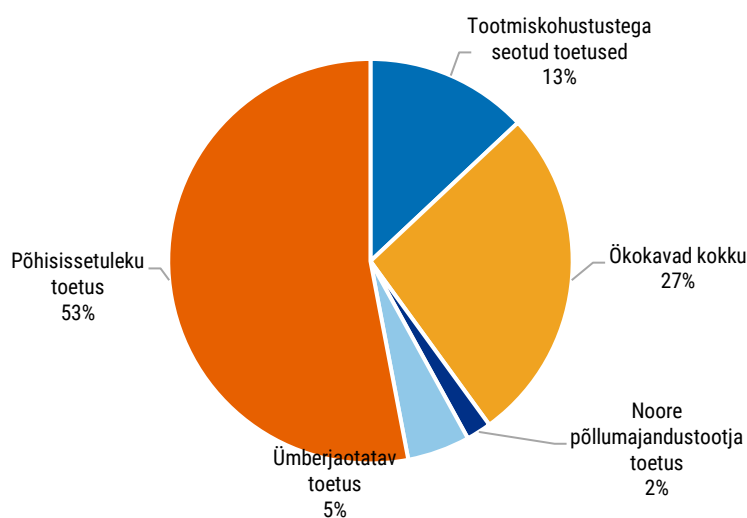
nõuete täitmist 100% hinnata kõigil taotlusalustel pindadel ning kasutusele võeti pinnaseire süsteem, mille kaudu tehtud kontrolli täpsemad tulemused selgusid paljuski sügisel. Varasema 8 otsetoetuse asemel rakendatakse 14 toetusskeemi, mis tõi kaasa mitmeid muudatusi. Endise ühtse pindalatoetuse asemel kehtib nüüd teatud muudatustega

põhisissetuleku toetus (PST) ning samuti mõningaste muudatustega jätkub noore põllumajandustootja toetus (NPT). Uue toetusena on kohustuslik rakendamiseks ümberjaotav toetus (ÜJT), mille raames makstakse toetust PST raames kindlakstehtud kuni 130 hektari eest ning toetust makstakse kahe ühikumääraga. Täiesti uue on ökokavad, mille raames makstakse viit erinevat toetust, mille peamiseks eesmärgiks on aidata kaasa ühise põllumajanduspoliitika keskkonna- ja kliimaalaste eesmärkide täitmisele, et seeläbi suurendada nende tulemuslikkust. Sarnaselt eelmisele finantsperioodile jätkuvad ka tootmiskohustusega seotud otsetoetused, kuid seekord suurema eelarve ning täiendatud sektoritega.

Joonis 124. Ülevaade 2023. aastal makstavatest otsetoetustest

Otsetoetuste eelarve 2023. aastaks on 196 436 567 eurot. PST osakaal kogu otsetoetuste eelarvest on suurim, moodustades 53%. NPT jaoks on kogu otsetoetuste eelarvest eraldatud 2% ning ÜJT eelarve on 5%. Liikmesriikidel on kohustus eraldada ökokavadeks vähemalt 25% otsetoetuste eelarvest ning 2023. aastal on Eesti eraldanud ökokavadeks ligi 27%. Tootmiskohustusega seotud toetusteks on käesoleval finantsperioodil võimalus maksta kuni 13% otsetoetuste eelarvest ning Eesti on otsustanud seotud toetuse eelarve maksimaalselt ära kasutada.

Joonis 125. Ülevaade 2023. aasta otsetoetuste eelarve jagunemisest

Alates 2023. aastast on otsetoetuste ühikumäärade erinev lähenemine võrreldes eelmise finantsperioodiga. Kui varasemalt kehtestas PRIA ühikumäärad arvestades eelarveid ning taotletud ühikuid, siis alates 2023. aastast on kõikidel otsetoetustel ühikumäärade vahemikud paika pandud. Seega on igal toetusel kavandatud ehk planeeritud ühikumäär ning lisaks on paika pandud ka minimaalsed ja maksimaalsed ühikumäärad, millest vähem ega rohkem ei ole võimalik maksta.

Loomadega seotud otsetoetuste nagu piimalehma kasvatamise otsetoetus, ammalehma kasvatamise otsetoetus ja ute ning kitse kasvatamise otsetoetuse taotlemisperiood oli 2023.aastal samal ajal nagu

PRIA maksis 2023. aastal loomadega seotud otsetoetusteks üle 18 mln euro.

eelmiste aastatel loomatoetuste taotlemine ehk algas 2. märtsil, kuid võrreldes eelnevate aastatega oli taotlemise periood pikem ning lõppes 17. aprillil. Lisaks piimalehma kasvatamise otsetoetusele ning ute ja kitse kasvatamise otsetoetusele, on alates 2023. aastast võimalik saada ka ammalehma kasvatamise

otsetoetust, mida varasemalt on makstud 2015. ning 2016. aastal. PRIA otsustas loomadega seotud otsetoetuste määramise või taotluse rahuldamata jätmise käesoleva aasta 10. detsembriks ning alates 18. detsembrist alustas PRIA ka loomadega seotud otsetoetuste väljamaksetega. Loomadega seotud otsetoetustele maksis PRIA 2023. aastal kokku 18,54 miljonit eurot. Täpsemalt on 2023. aastal loomadega seotud otsetoetuste taotlemise ja määramiste andmetega võimalik tutvuda **Lisa 1**.

Põllumajandusmaaga seotud otsetoetused nagu PST, ÜJT, NPT, ökokavade (keskkonnasõbraliku majandamise toetus, ökoalade toetus, ökosüsteemiteenuste säilitamise toetus, mesilaste korjeala toetus ning mahepõllumajandusliku taimekasvatuse toetus) ja pindalaga

PRIA maksis 2023. aastal pindalaga seotud otsetoetusteks 177,9 mln eurot.

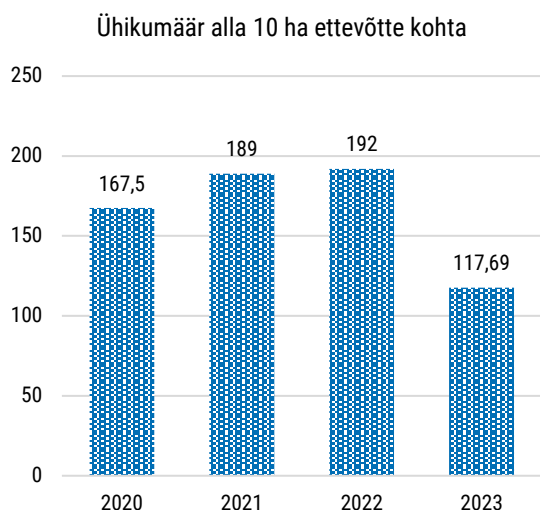
seotud tootmiskohustusega seotud otsetoetuste (tera- ja kaunvilja kasvatamise otsetoetus, puu- ja köögivilja ning marjakultuuride kasvatamise otsetoetus ning seemnekartuli kasvatamise otsetoetus) taotlemisperiood oli 2023. aastal võrreldes eelnevate

aastatega veidi hiljem ehk tavapärase 2. mai asemel hakkas taotluste vastuvõtt 10. maist ning kestis kuni 15. juunini. Taotlusperioodi edasilükkumine oli tingitud 2023. aastal rakendunud uute ja kohati keeruliste toetuste ja nende nõuete mahukusest. PRIA otsustas kõikide pindalaga seotud otsetoetuste, v.a ökokavad ja seemnekartuli kasvatamise otsetoetuse määramise või taotluse rahuldamata jätmised 10. detsembriks ning väljamaksetega alustas PRIA 13. detsembrist. Ökokavade taotluste väljamaksetega alustas 2024. aasta 6. veebruarist. Seemnekartuli kasvatamise otsetoetuse taotluse otsused tehakse 2024. aasta 10. juuniks. Kokku maksab PRIA 2023. aasta pindalaga seotud otsetoetusteks 177,9 miljonit eurot. Täpsemalt on võimalik 2023. aastal pindalaga seotud otsetoetustega taotlemise ja määramise andmetega võimalik tutvuda **Lisa 2**.

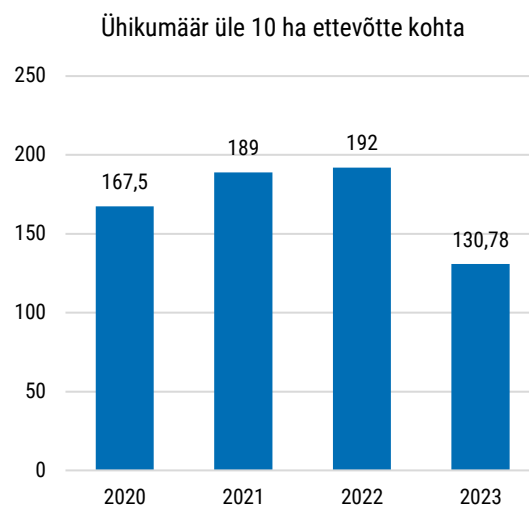
Lisaks sellele, et alates 2023. aastast on ühikumääradel uus lähenemine, ei ole alates uuest finantsperioodist kliima- ja keskkonnatoetust (ROH). See tähendab seda, kui eelmisel perioodil sai ROH toetuse ühikumäära summa arvutada ühtse pindalatoetuse ühikumäära summale juurde, siis alanud finantsperioodil seda teha ei saa. Kuid, kuna ümberjaotav toetus on riigile rakendamiseks kohustuslik, siis saab põhisissetuleku toetuse summale juurde arvutada teatud hektarite eest ka ümberjaotava toetuse ühikumäära summa, mis on 1-10 hektari kohta kuni 11 eurot hektari kohta ning 10,1-130 hektari kohta kuni 26 eurot hektari kohta.

Tabel 12. Aastate 2020-2023 toodud ühikumäärad, €/ha

	2020	2021	2022	2023
Ühtne pindalatoetus (ÜPT)	114,9	129,8	131,9	-
Kliima- ja keskkonnatoetus (ROH)	52,6	59,2	60,1	-
Põhisissetuleku toetus (PST)	-	-	-	107,7
Ümberjaotav toetus (ÜMJ)	-	-	-	9,92/23,08
Noore põllumajandustootja toetus	57,5	64,8	65,9	100
Puu- ja köögivilja ning marjakultuuride kasvatamise otsetoetus	276,9	302,3	333,9	383,2

Joonis 126. Aastate 2020-2022 ÜPT/ROH ühikumäärad hektari kohta

Joonis 127. 2023. aasta PST/ÜMJ ühikumäärad hektari kohta

5.1.2 Turukorraldusmeetmed

Piim ja piimatooted

Hinnalangusele lisaks mõjutasid 2023. aastal paljude EL liikmesriikide tootjaid, sh piimatootjaid, negatiivselt äärmuslikest ilmastikuoludest (nt põuad, üleujutused) tingitud probleemid. Toetamaks selliste tootjate elujõulisust ja ennetamaks tootmise olukorra kiiret halvenemist nendes liikmesriikides, kiideti Euroopa Komisjoni ettepanekul juulis heaks erakorralise abi andmine Euroopa Parlamendi ja nõukogu määruse (EL) 1308/2013 artikli 219 alusel. Piimatootjatest said Eestis põuast enim pihta peamiselt püsirohumaadelt sööta varuvad väiksemad, 5-135 piimalehma pidajad, seetõttu anti neile võimalus taotleda toetust kokku 226 800 euro ulatuses (EL ja Eesti vahendid kokku). Toetuse saamiseks tuli ajavahemikul 6–13. detsember 2023. a esitada PRIA-le taotlus. Taotluse esitas 274 piimalehmapidajat ning toetuse ühikumääraks kujunes 20,55 eurot piimatõugu lehma kohta. Toetus maksti välja 2024. aasta jaanuaris.

Korraldustest turukorraldusmeetmetest oli 1. märtsist alates avatud võimalus või ja lõssipulbri sekkumiskokkuostuks. Kuni 30. septembrini igal aastal avatud meetme raames on võimalik EL-s sekkumislattu müüa kuni 50 000 tonni võid hinnaga 2 217,5 €/t ning kuni 109 000 tonni lõssipulbrit hinnaga 1 698 €/t. Kui sekkumisperioodi jooksul sekkumislattu müügiks pakutud kogused eeltoodud piirkogust ületavad, siis võib Euroopa Komisjon otsustada jätkata kokkuostu pakkumismenetluse teel. Kuna või ja lõssipulbri turuhinnad püsisid terve aasta jooksul sekkumishinnast selgelt kõrgemad, siis huvi nende toodete sekkumiskokkuostu vastu ei tekkinud.

Koolikava

Koolikava toetus (edaspidi koolikava) on Euroopa Liidu põllumajandustoodete ühise turukorralduse

raames rakendatav kooliõpilastele suunatud kava, millega soodustatakse puu- ja köögivilja, piima ja piimatoodete jõudmist lasteni ning toetatakse laste tervislike toitumisharjumuste kujunemist. Samuti võimaldatakse koolikavas kaasnevate haridusmeetmete toetuse kaudu, tõsta laste teadlikkust põllumajandus- ja toidusektorist.

Koolikava toetus hõlmab:

- koolipuuvilja ja -köögivilja pakkumise toetust;
- koolipiima pakkumise toetust;
- kaasnevate haridusmeetmete toetust.

Koolikava eesmärgid:

- suurendada laste puu- ja köögivilja ning piima ja piimatoodete tarbimist, edendades seeläbi puu- ja köögivilja ning piima ja piimatoodete üldist tarbimist;
- kujundada laste tervislikke toitumisharjumusi;
- tõsta laste teadlikkust põllumajandus- ja toidusektorist.

Sihtrühm:

- Koolipuuvilja ja -köögivilja pakkumise toetuse (edaspidi koolipuuvilja ja -köögivilja kava) ning kaasnevate haridusmeetmete toetuse maksimaalne võimalik sihtrühm 2022/23. õppeaastal oli 143 216 last:
 1. koolieelse lasteasutuse lapsed (68 983);
 2. haridusasutuse 1.–5. klassi õpilased (74 233).
- Koolipiima pakkumise toetuse (edaspidi koolipiimakava) maksimaalne võimalik sihtrühm 2022/23. õppeaastal oli 242 868 last:
 1. koolieelse lasteasutuse lapsed (68 983);
 2. haridusasutuse 1.–12. klassi õpilased (162 919);
 3. kutsekeskharidust omandavad õpilased, kes õpivad kutseõppeasutuses või rakenduskõrgkoolis (10 966).

2022/2023. õppeaastal osales koolipuuvilja ja -köögivilja kavas 777 õppeasutust, mille kaudu oli koolipuuvilja ja -köögivilja tarbivate õpilaste arv Eestis ~138 890 (**Tabel 13**), mis moodustas ~96% kogu 2022/2023 õppeaasta sihtrühmast. Koolipiimakavas osales samal perioodil 870 õppeasutust, mille kaudu oli koolipiima tarbivate õpilaste arv Eestis 231 913, mis moodustas ~95% kogu 2022/2023 õppeaasta sihtrühmast.

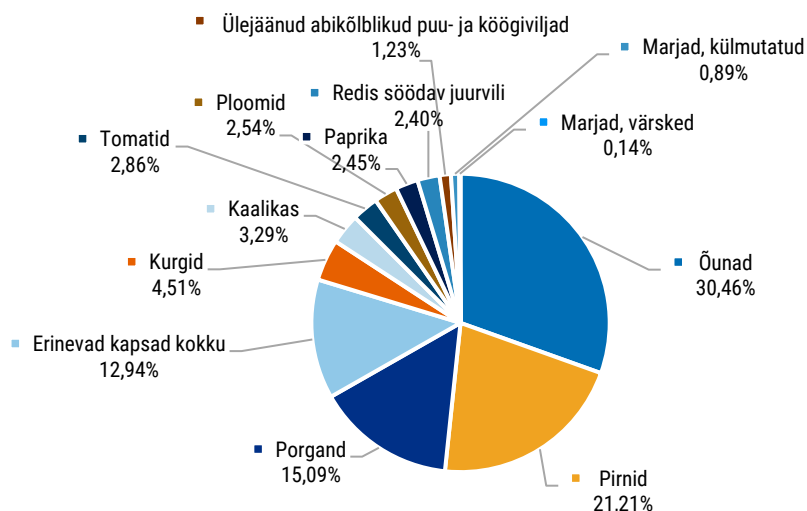
Tabel 13. Koolikavas osalenud õppeasutuste ja keskmine laste arv 2022/2023. õppeaastal

Koolikava	Õppeasutuste arv	Laste arv
Koolipuuvilja ja -köögivilja kava	777	138 890
Koolipiimakava	870	231 913

Allikas: PRIA

Koolipuuvilja ja -köögivilja kava raames tarbitud koolikava toodete eest on 2022/2023. õppeaastal toetust seni kokku makstud 1 174 094 eurot, millest Euroopa Liidu toetuse osa 407 329 eurot ning Eesti riigi eelarvest makstav täiendav toetus 766 765 eurot.

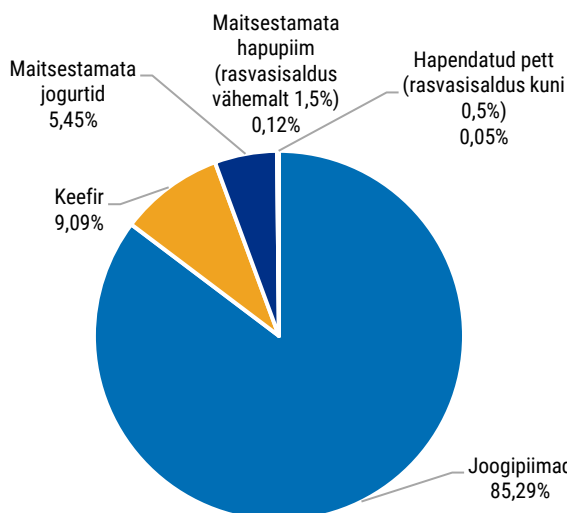
Koolipuuvilja ja -köögivilja kavas on abikõlblikeks köögiviljadeks värsked või jahutatud tomatid, kapsad, salatid, sigurid, porgand, naeris, juurseller, söögipeet, aed-piimjuur ja redis, kurgid, kaunviljad, spargel, seller, paprika, kabatšokk, kõrvitsad. Abikõlblikeks puuviljadeks ja marjadeks on värsked õunad, pirnid ja küdooniad, kirsid, ploomid, maasikad, vaarikad, murakad, sõstrad, karusmarjad, pohlad, mustikad, jõhvika ja astelpaju marjad. Abikõlblike toodete nimekirja kuuluvad ka külmutatud puuviljad ja marjad. 2022/2023. õppeaastal (01.08.2022-31.07.2023) on koolipuuvilja ja -köögivilja tarbimise osakaal erinevate abikõlblike puu- ja köögiviljade lõikes välja toodud **Joonis 128**.

Joonis 128. Abikõlblike puu- ja köögiviljade tarbimise osakaal koolipuuvilja ja -köögivilja kavas 2022/2023. õppeaastal
Allikas: PRIA

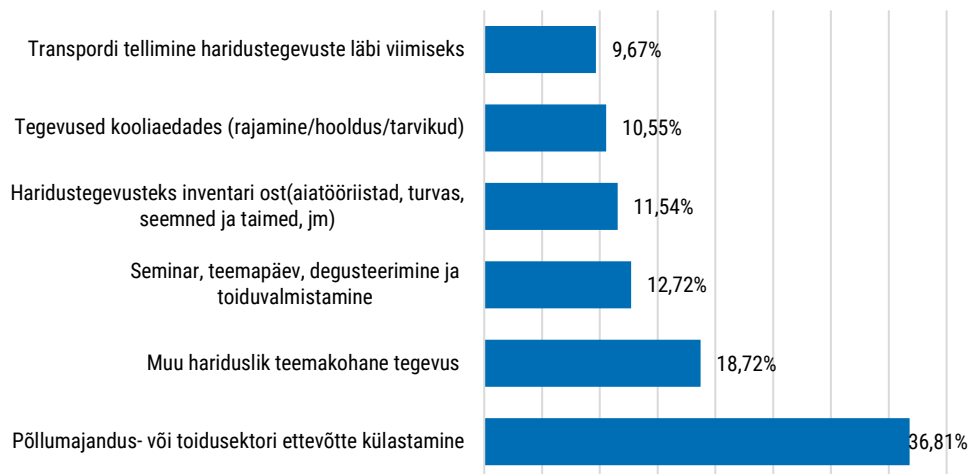
Koolipiimakava raames tarbitud koolikava toodete eest on 2022/2023 õppeaastal toetust kokku makstud 2 530 763 eurot, millest Euroopa Liidu toetuse osa 718 492 eurot ning Eesti riigi eelarvest makstav täiendav toetus 1 812 271 eurot.

Koolipiimakavas saab toetust taotleda maitsestatamata piimatoodetele: piimale, keefirile, hapupiimale, jogurtile ja petile. 2022/2023. õppeaasta (1.08.2022-31.07.2023) andmete alusel on koolipiimatoodete tarbimise osakaal erinevate koolipiimas abikõlblike toodete lõikes välja toodud **Joonis 129**.

Joonis 129. Koolipiimatoodete tarbimise osakaal koolipiimakavas 2022/2023. õppeaastal
Allikas: PRIA

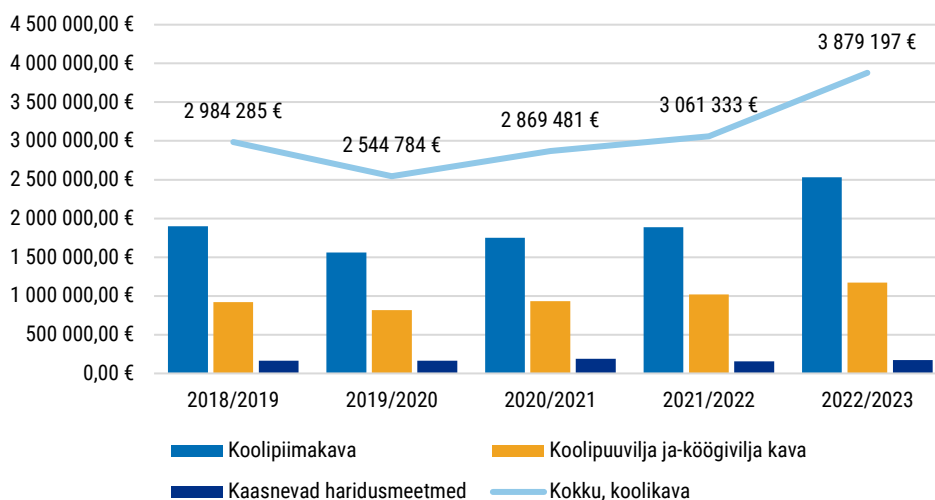
Kaasnevate haridusmeetmete toetust saab kasutada tegevuste elluviimiseks, mis on seotud kas puu- ja köögivilja või piima ja piimatoodete pakkumisega või mõlemaga. Tegevusi rahastatakse proportsionaalselt puu- ja köögivilja pakkumise toetuse eelarvest ning piima ja piimatoodete pakkumise toetuse eelarvest. Kaasnevate haridusmeetmete eelarve on kuni 15% koolikava Euroopa Liidu eelarvest. Kaasnevate haridusmeetmete läbiviimiseks maksti 2022/2023 õppeaastal toetust 174 339 000 eurot, tegevuste osakaalud **Joonis 130**.

Joonis 130. 2022/2023. õppeaastal kaasnevate haridusmeetmete raames läbiviidavad tegevused ning nende osakaal taotletud summast(%)

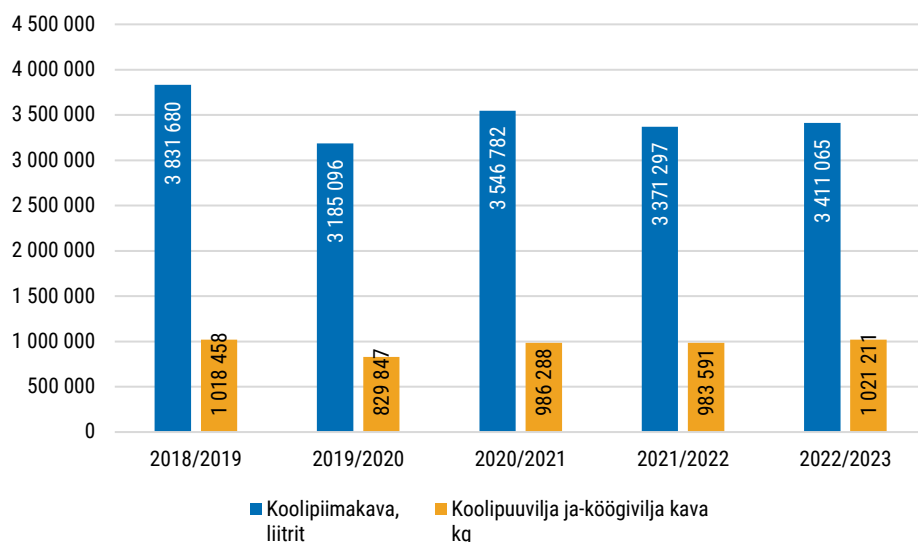
Allikas: PRIA

Koolikava rakendamine viimaste aastate võrdluses on toodud **Joonis 131** ja **Joonis 132**. Koolikava toodete tarbimine on aastate võrdluses püsinud suhteliselt stabiilne olles mõjutatud välistest teguritest rohkem õppeaastal 2019/2020, kui koroonapiirangute tõttu vähenes koolikava toodete tarbimine distantsõppe tingimustes. Viimaste aastate võrdluses on täheldatav koolikava toodete eelarve kasutuse suurenemine, millele on enam mõju avaldanud jaehindade kasv. Jaehindade kasv avaldas eelarve suurenemisele mõju kõige rohkem 2022/2023 õppeaastal. Samuti on koolikava toodete kasutamisele mõju avaldanud Ukraina kriis, mille tõttu on Eesti haridussüsteemi lisandunud 2023. aasta andmetel ~8500 õpilast, moodustades ~3% õpilastest.

Joonis 131. Koolikava eelarve kasutus perioodil 2018-2023, €

Allikas: PRIA

Joonis 132. Koolikava tootekogused perioodil 2018-2023

Allikas: PRIA

Muu info koolikava toetuse kohta

Alates 2023/2024 õppeaastast algas järgmine 5. õppeaastat sisaldav strateegiline perioodina (2023-2029). 1. augustist 2023. jõustus uus Regionaalministri „Koolikava toetuse“ määrus, mis on kehtestatud kooskõlas „Koolikava rakendamise riikliku strateegiaga“ õppeaastateks 2023/2024–2028/2029. Regionaalministri määrusega „Koolikava toetus“ kehtestatakse nõuded Euroopa Liidu koolikava toetuse rakendamiseks Eestis alates 2023/2024. õppeaastast.

Peamised muudatused võrreldes kehtiva koolikava määrusega on: koolikava toetuse sihtrühma muutmine, abikõlblike piima ja piimatoodete valiku laiendamine, kaasnevatele haridusmeetmetele ühikuhindade kehtestamine ja lühikese tarneahela eelistamine.

Täpsemat infot 2023/2024 õppeaastal alanud koolikava toetuse kohta saab siit: <https://www.pria.ee/toetused/koolikava-toetus-alates-2023>

5.1.3 MAK toetused (sh keskkond ja toiduainetööstus)

Maaelu arengu poliitika on osa Euroopa Liidu ühisest põllumajanduspoliitikast (ÜPP) ja seda rahastatakse Euroopa Maaelu Arengu Põllumajandusfondist (EAFRD). EAFRD vahendite kasutamist juhivad Regionaal- ja Põllumajandusministeerium.

Vaatamata sellele, et 2021. aastal algas Euroopa Liidus uus eelarveperiood (2021-2027), siis EL-i uue, reformitud ühise põllumajanduspoliitika (ÜPP) rakendamine algas alles 2023. aastast. Kokkulepete saavutamine liikmesriikide, Euroopa Parlamendi ja Euroopa Komisjoni vahel võtsid loodetust kauem aega, mille tulemusel uue põllumajanduspoliitika rakendamine lükkus edasi. Sellest tulenevalt olid 2021. ja 2022. aasta nn üleminekuaastad, kui jätkati perioodi 2014-2020 ÜPP elluviimist, kasutades selleks uue ÜPP kaheks esimeseks aastaks ette nähtud rahalisi vahendeid. Kuna mitmed ÜPP 2014-2020 elemendid vajasisid kohandamist, siis võeti 23. detsembril 2020 vastu ÜPP üleminekumäärus (Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrus (EL) nr 2020/2220⁸⁰).

Valitsus kinnitas 2021. aasta märtsis Eesti maaelu arengukava (MAK) 2014–2020 muudatusettepanekud, et lisada arengukavasse täiendavalt 258,5 miljonit eurot Euroopa Liidu poolset rahastust ning muuta meetmete rakendamise tingimusi üleminekuaastateks 2021 ja 2022. Lisanduva 258,5 miljoni euro hulgas

⁸⁰ https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.L_.2020.437.01.0001.01.EST&toc=OJ%3AL%3A2020%3A437%3ATOC

on ka ligemale 63 miljonit eurot Euroopa Liidu nn taasterahastu vahendeid, mille eesmärk on leevendada COVID-19 kriisi mõjusid. Sellest 15 miljonit eurot on kavas suunata finantsinstrumentidesse. Arengukava vahendeid on võimalik kasutada kuni 2025. aasta lõpuni.

„Eesti maaelu arengukava 2014–2020“ põhieesmärk on eelkõige panustada põllumajanduse konkurentsivõime tõstmisesse, parandada loodusvarade jätkusuutlikku majandamist, tõhustada kliimameetmeid ning tagada maapiirkondade tasakaalustatud ja territoriaalne areng Eesti maapiirkonna ettevõtjate ja kohaliku algatuse kaudu. Spetsiifilised eesmärgid on koondatud kuude prioriteeti, mille all on omakorda sihtvaldkonnad ja kindlaks määratud toetusmeetmed. Kokku rakendatakse MAK raames üle 20 alameetme.

MAK 2014–2020 raames on Eestil võimalik kasutada ligikaudu 1 300 mln eurot avaliku sektori toetusraha põllumajanduse ja maaelu arengu tagamiseks. Programmperioodi algusest kuni 31.12.2023 oli toetust määratud 1 252 mln eurot ehk 96% eelarvest. Toetust on makstud MAK 2014-2020 meetmete raames 1 123 mln eurot ehk 86% kogu eelarvest (**Tabel 14**). Kõige rohkem on toetust makstud meetmetele M10.1 Põllumajanduslik keskkonnatoetus ja M04 Investeeringud materiaalsesse varasse.

Tabel 14. MAK 2014–2020 meetmete ja tegevuse liikide määratud ja makstud toetuse summa kokku, 2014–2023

MAK 2014-2020 meetmed	Määratud toetuse summa (€)	Makstud toetuse summa (€)
M01 - Teadmussire ja teavitust	14 956 419	12 788 338
M02 - Nõuandeteenuste toetamine	9 140 374	8 875 237
M03 - Põllumajandustoodete ja toiduainete kvaliteedikavad	1 398 745	666 543
M04 - Investeeringud materiaalsesse varasse	316 285 784	245 406 570
M05 - Ohtlike taimekahjustajate ja loomahaiguste korral kahjustunud põllumajandusliku tootmise potentsiaali taastamine	1 456 589	1 456 589
M06 – Põllumajandusettevõtete ja ettevõtluse areng	129 686 812	108 130 101
M08 - Metsa majandusliku ja ökoloogilise elujõulisuse parandamine	11 626 033	9 509 242
M09 - Tootjarühmade loomine	5 318 356	5 318 356
M10.1 - Põllumajanduslik keskkonnatoetus*	261 855 323	261 859 533
M11 - Mahepõllumajandusliku tootmise toetus*	144 900 811	144 978 161
M12.1 - Natura 2000 alal asuva põllumajandusmaa kohta antav toetus*	5 195 452	5 195 452
M12.2 - Natura 2000 alal asuva erametsamaa kohta antav toetus*	39 044 745	39 044 553
M14.1 - Loomade heaolu toetus*	45 204 069	45 204 384
M16 - Koostöö	23 488 130	18 072 823
M17 Riskijuhtimine	176 669	126 739
M19- Piirkonna elavdamine ning kohaliku tegevusgrupi kui organisatsiooni toimimine	122 919 504	105 572 932
M20 - MAK 2014-2020 tehniline abi	64 391 974	57 202 244
Finantsinstrument kokku	54 460 000	52 560 000
M21. Erakorraline ja ajutine toetus põllumajandustootjatele ning VKEdele, keda COVID-19 kriis on eriti mõjutanud	523 900	523 900
MAK 2014-2020	1 252 029 689	1 122 491 697

Allikas: PRIA, andmed seisuga 31.12.2023

Komisjon andis 2022. aasta novembris heakskiidu [Eesti ÜPP strateegiakavale aastateks 2023-2027](#), mis rakendus 1.jaanuaril 2023. ÜPP rakendamine toimub aastatel 2023–2027 ning sellel perioodil on Eestil kasutada EAGF-st otsetoetustena 1,008 miljardit eurot. EAFRD-st moodustavad EL-i fondid 413 mln eurot ja mesindussektori sekkumised 1,4 mln eurot, millele lisandub Eesti riigi rahastus kokku 186,3 mln eurot. Strateegiakavas on uueks perioodiks välja töötatud 54 sekkumist.

Euroopa Liidu uus ühine põllumajanduspoliitika aitab muuta põllumajandussektori kestlikumaks, vastupidavamaks ja kaasaegseks. Uus kava näeb ette rahaliste vahendite õiglasema jaotamise põllumajandustootjate vahel, kusjuures rõhuasetus on väikestel ja keskmise suurusega ettevõtjatel ning noortootjatel. Lisaks toetatakse innovaatilisi ettevõtmisi – alates täppispõllumajandusest kuni agroökoloogiliste tootmismeetoditeni. Selliste meetmete toetamisega aitab ÜPP oluliselt kaasa toidujulgeoleku tagamisele. Väga olulisel kohal on keskkonna ja kliimakaitse.

ÜPP strateegiakava raames oli 2023. aasta lõpuks välja makstud tunnustatud tootjaorganisatsioonide arendamise toetust 0,33 mln eurot. Teiste meetmetel 2023.aastal väljamakseid ei tehtud.

Täieliku ülevaate MAK 2014–2020 ning ÜPP SK meetmete ja nende tegevuse liikide rakendamise kohta annab seirearuanne. Regionaal- ja Põllumajandusministeeriumil on kohustus esitada Euroopa Komisjonile seirearuanne iga programmi rakendamise aasta kohta. 2023. aasta seirearuanne esitatakse Euroopa Komisjonile 30.06.2024 ja peale seda on aruanne leitav Regionaal- ja Põllumajandusministeeriumi [kodulehelt](#).

5.1.4 Riiklikud toetused

Lisaks ÜPP toetustele antakse põllumajandussektorile abi ka siseriiklike meetmete kaudu. Olgugi, et tegu on üldjuhul Eesti eelarvest rahastatavate meetmetega, on ettevõtluse toetamisel vajalik järgida EL-i konkurentsireegleid st ettevõtjatele antav abi peab olema kooskõlas Euroopa Komisjoni riigiabi/vähese tähtsusega abi määruste ja suunistega, mis sätestavad abi andmise üldtingimused.

Suurema eelarvega siseriiklikud toetused on välja toodud **Tabel 15**. Suure osa puhul neist on tegu subsideeritud teenusega või soodusmäära rakendamisega seotud abiga põllumajandustootjale.

PRIA rakendas 2023. aastal siseriiklikest toetustest kuute meetet.

Põllumajandusloomade aretustoetus⁸¹ eesmärgiks on aidata katta tõuraamatute asutamise ja pidamisega seotud halduskulusid ning karja geneetilise väärtuse ja tootlikkuse määramiseks (jõudluskontroll) tehtavaid kulusid. Meetmest maksti 2023. aastal toetust aretusühingutele summas 4,9 mln eurot. Tegemist on subsideeritud teenusega, kus toetust ei taotle loomapidaja, vaid aretusühingud või jõudluskontrolli läbiviijad, kes pakuvad toetuse abiga loomapidajale aretustegevuse teenust. Seega loetakse riigiabi saajaks loomapidaja, kellele osutatakse tõuraamatu või aretusregistri pidamise, jõudluskontrolli läbiviimise või geneetilise väärtuse hindamise teenust.

Turuarendustoetus⁸² on suunatud nii põllumajandussektorile kui toiduainetööstuste valdkonnale eesmärgiga suurendada teadlikkust põllumajandustoodete ja nendest töödeldud toodete omadustest, parandada nende turustusvõimalusi ning suurendada põllumajandustoodete tootmise ja töötlemise konkurentsivõimet. Üldjuhul on tegemist subsideeritud teenusega, kus toetust taotleavad valdkonna organisatsioonid ja põllumajandustootja või töötleja saab näiteks messil või turundusüritusel osaleda soodustingimustel. Turuarendustoetust maksti 2023. aastal kokku 176 000 eurot.

Mesilaspere⁸³ **toetus** eesmärgiks on kaasa aidata bioloogilise mitmekesisuse säilimisele ja põllumajanduskultuuride saagikusele. Samuti soovitakse toetusega parandada mesilasperede registreerimist põllumajandusloomade registris. Mesilasperede parem registreerimine võimaldab tõhustada mesilashaiguste leviku tõrjumiseks kasutatavaid meetmeid. Mesilaspere toetust maksti 2023. aastal summas 797 000 eurot. Toetus aitab osaliselt hüvitada mesilaspere pidamisega seotud kulusid. Toetust antakse 30. aprilli seisuga põllumajandusloomade registris oleva mesilaspere kohta.

⁸¹ Põllumajandusloomade aretustoetus [Põllumajandusloomade aretustoetuse saamiseks esitatavad nõuded ning toetuse taotlemise ja taotluse menetlemise kord – Riigi Teataja](#)

⁸² Turuarendustoetus <https://www.riigiteataja.ee/akt/120012021002?leiaKehtiv=>

⁸³ Mesilaspere toetus <https://www.riigiteataja.ee/akt/120042022008?leiaKehtiv=>

Tabel 15. Suurema eelarvega siseriiklikud toetused põllumajandustootjatele 2021–2023 (tuhat €)

Meede	Abi andja	2021 tuhat €	2022 tuhat €	2023 tuhat €
Erimärgistatud diislikütuse aktsiisisoodustus	Maksu- ja Tolliamet/PRIA	22 630	28 300	26 503
Põllumajandusloomade aretustoetus	PRIA	3 951	4064	4863
Hukkunud põllumajandusloomade korjuse kõrvaldamise ja nende jäätmekäitlusettevõttes hävitamise toetus	REM	660	669	747
Loomade tekitatud kahju hüvitamine	Keskkonnaamet	960	506	566
Turuarendustoetus	PRIA	334	431	176
Mesilaspere toetus	PRIA	799	791	797
Põllumajandustootja asendamise toetus	PRIA	748	558	562
Töötukassa tööturuteenuste ja tööhõiveprogrammi toetused*	Töötukassa	291	321	176
Tagatised ja laenud	Maaelu Edendamise Sihtasutus	161	51	39
Praktikatoetus	PRIA	160	160	160
Keskkonnainvesteeringute Keskuse keskkonnaprogrammi 4 liiki	Keskkonnainvesteeringute Keskus	27	82	41
Toidu ekspordivõimaluste edendamise toetus	REM/PRIA	29	-	-
Kalanduspiirkonna kohaliku arengu strateegia rakendamine	PRIA	-	4	-
Kesk-Läänemere programmi projekt "BreedExpo"	Eesti Põllumajandus ja Kaubanduskoda	10	-	-
Haridusasutustes mahetoidu pakkumise toetus	PRIA	-	325	1179

Allikas: REM, PRIA, MTA, VTA, MES, Keskkonnaamet, Töötukassa, Riigiabi ja vähese tähtsusega abi register (RAR) väljamakstud toetused seisuga veebruar 2023

*- v.a Covid meetmed

Põllumajandustootja asendamise toetuse⁸⁴ eesmärk on väikestele põllumajandustootjatele asendusteenuse võimaldamine. Seda antakse loomakasvatusektoris põllumajandustootja või tema töötaja asendamise kulude osaliseks hüvitamiseks tema puhkuse, haiguse, kuni seitsmeaastase lapse põetamise, emapuhkuse või surma korral. Põllumajandustootja asendamise toetust maksti 2023. aastal summas 562 000 eurot. Nagu mitmete teiste meetmetegi puhul, saab ka siin põllumajandustootja riigiabi subsideeritud teenusena, kuna toetust ei maksta otse põllumajandustootjale, kelle ettevõttes asendamine toimub, vaid asendusteenuse osutamist korraldavale organisatsioonile või ettevõttele, kes tagab tootjale asendustaluniku.

Praktikatoetuse⁸⁵ eesmärk on motiveerida põllumajandusvaldkonna ettevõtjaid võtma praktikale õpilasi ja üliõpilasi. Toetust maksti 2023. aastal 160 000 eurot. Praktikatoetusega hüvitatakse osaliselt põllu- või maamajanduse valdkonna või veterinaaria õppekaval õppiva õpilase või üliõpilase (edaspidi praktikant) praktika juhendamise ja korraldamise kulud.

Haridusasutustes mahetoidu pakkumise toetus⁸⁶ Toetuse eesmärk on aidata kaasa mahepõllumajandusliku tooraine kasutamisele haridusasutuste toitlustamises. Toetus on suunatud koolieelsete lasteasutuste lastele ja üldhariduskoolide õpilastele mahepõllumajandusliku toidu (edaspidi mahetoit) pakkumiseks ning aitab haridusasutuste pidajatel osaliselt hüvitada mahetoidu kõrgema hinnaga seotud lisakulusid. Lastele mahetoidu pakkumine aitab kaasa toidutootmise kestlikkusele ning suurendab teadlikkust mahepõllumajandussektorist ja keskkonnahoiust laiemalt. **Toetuse taotlejaks saavad olla haridusasutuste pidajad.** Toetust maksti 2023. aastal 1,18 mln eurot.

Koostöös Maksu- ja Tolliametiga (MTA) rakendab PRIA **erimärgistatud diislikütuse madalama aktsiisimääraga seotud abi** andmist⁸⁷. Erimärgistatud diislikütust võib kasutada põllumajanduses kasutatavas masinas, traktoris ja liikurmasinas ning kuivatis põllumajandustoodete kuivatamiseks. Aktsiisisoodustusega antakse erimärgistatud diislikütuse ostjatele riigiabi, mille summa kujuneb ostetud liitrite ja tavaaktsiisi- ja soodusaktsiisimäära vahe alusel. Esialgsetel andmetel anti 2023. aastal põllumajandustootjatele erimärgistatud diislikütuse aktsiisisoodustuse raames abi 26,5 mln eurot.

2022. aasta lõpus võeti vastu väga oluline vedelikütuse erimärgistamise seaduse muudatus, mis jõustus 1. jaanuaril 2023. Seadusemuudatuse eesmärgiks on vähendada põllumajandus- ja kalandussektoris kasutatava erimärgistatud diislikütuse väärkasutamist ja suurendada aktsiisilaekumist. Seadus näeb ette, et eriotstarbelise diislikütuse ostmiseks ja kasutamiseks on vajalik eriotstarbelise diislikütuse ostuõigus, mille andmise otsustab Põllumajanduse Registrite ja Informatsiooni Amet.

Hukunud põllumajandusloomade korjuse kõrvaldamise ja nende jäätmekäitlusettevõttes hävitamise toetuse⁸⁸ summaks oli 2023. aastal 747 000 eurot. Seegi toetus jõuab loomapidajani subsideeritud teenusena, mille raames hüvitab Regionaal- ja Põllumajandusministeeriumi teenusepakkuja (2023. aastal AS Vireen) kaudu osaliselt põllumajandustootjate I kategooria hukunud põllumajandusloomade kokkuveo ja kahjutustamise kulud.

Riigiabi majanduse toetamiseks pärast Venemaa kallaletungi Ukrainale

24. märtsil 2022. aastal võttis Euroopa Komisjon vastu uue riigiabimeetmete ajutise kriisiraamistiku⁸⁹ (täiendatud 20.07.2022, 28.10.2022) majanduse toetamiseks pärast Venemaa kallaletungi Ukrainale. Raamistiku alusel võib anda kolme liiki riigiabi: 1) piiratud abisummad (liikmesriigid võivad kehtestada kavad, millega antakse kriisist puudutatud ettevõtetele, mis tegutsevad põllumajandus-, kalandus- ja vesiviljelussektoris, kuni 35 000 eurot toetust); 2) likviidsustoetus riigigarantiide ja subsideeritud laenudena; 3) abi kõrgete energiahindade kompenseerimiseks. (Alates 09.märtsist 2023 on Riigiabimeetmete ajutine kriisi- ja üleminekuraamistik majanduse toetamiseks pärast Venemaa kallaletungi Ukrainale, kehtivusega kuni 31.12.2025).

⁸⁴ Asendamise toetus <https://www.riigiteataja.ee/akt/104062022006>

⁸⁵ <https://www.riigiteataja.ee/akt/116072019002?leiaKehtiv>

⁸⁶ Mahetoidu toetus <https://www.riigiteataja.ee/akt/109072022001>

⁸⁷ Komisjoni riigiabi määrus (EL) nr 651/2014 art 44

⁸⁸ Komisjoni riigiabi määrus (EL) nr 702/2014 art 27

⁸⁹ Riigiabi ajutine kriisiraamistik [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/?uri=CELEX:52022XC0324\(10\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/?uri=CELEX:52022XC0324(10))

2023. aasta riigieelarvega eraldati toidujulgeoleku tagamiseks ja põllumajanduse konkurentsivõime säilitamiseks 10 miljonit eurot sihipäraselt suunatud toetuse maksmiseks. Venemaa sõjaline agressioon Ukraina vastu on märkimisväärselt mõjutanud energiaturgu – kütuse, elektri ja gaasi hinnad on märkimisväärselt tõusnud, millel on tugev mõju nii põllumajandussektori ettevõtjatele kui toiduainetööstusele. Regionaalministri määrusega „**Erakorraline toetus toidujulgeoleku tagamiseks ja põllumajanduse konkurentsivõime säilitamiseks**”⁹⁰ kehtestati toetuse tingimused ja toetust said taotleda sea- ja linnukasvatuse, kartuli-, köögivilja-, marja ja maasikakasvatuse avamaal ning köögivilja ja marjakasvatuse koetavas kasvuhoones. Lisaks esmatootjatele said toetust taotleda ka toiduainetööstused. Toetust maksti 2023. aastal esmatootjatele 3,4 mln eurot ning toidutööstustele 4,4 mln eurot.

Aitamaks lahendada põllumajandustootjate elujõulisust mõjutavaid probleeme ja ennetada tootmise olukorra kiiret halvenemist nendes liikmesriikides, kes esimese kahe paketi raames erakorralist toetust ei saanud, töötas komisjon välja kolmanda erakorralise toetuse paketi. Vastav komisjoni rakendusmäärus (EL) 2023/1465 võeti vastu 14. juulil 2023. aastal. Eestile on ette nähtud 1 722 597 eurot. Igal riigil on võimalik täiendavalt lisada kuni 200% liidu toetuse summale. Toetuse eesmärk on hüvitada nende riikide põllumajandustootjate elujõulisust ohustav majanduslik kahju kõige enam mõjutatud sektorites. **Erakorralist toetust põllumajandustootjate elujõulisust ohustava majandusliku kahju hüvitamiseks**⁹¹ makstakse veise- ja lamba- ning kitsekasvatuse ning õuna ja sõstrakasvatuse. Aitamaks lahendada põllumajandustootjate elujõulisust mõjutavaid nimetatud probleeme ja ennetada tootmise olukorra kiiret halvenemist makstakse neis sektorites toetust hüvitamiseks osaliselt tekkinud ostusööda lisakulu või saagi olulisest langust tulenevat tulu langust. Toetuse eelarve oli 3,45 mln eurot. Toetust makstakse 50% EL ja 50% Eesti eelarvest. Toetuse taotlusi võeti vastu 2023. aasta detsembris ja väljamaksed jäävad 2024. aastasse.

REM haldusalas makstud siseriiklikud toetused

Maaelu Edendamise Sihtasutus (MES) pakub **laenusid ja tagatise** põllumajandussektori võlakohustustele, lisaks põllumajandustootjatele toetatakse ka muid sihtgruppe. Seejuures pakutakse teatud tingimustel võimalust, kus laenuintress või tagatistasu on turuintressist madalam. Sellisel juhul kohaldatakse Euroopa Komisjoni riigiabi/väheste tähtsusega abi määruseid ning abielemendiks loetakse turuintressi ja alandatud intressi vahet⁹². 2023. aastal anti nimetatud soodusintressiga laene ja tagatise arvestusliku abielemendiga kokku 38 700 eurot ehk selle võrra vähem tuli ettevõtjatel maksta intresse ja tagatistasusid. Lisaks pakub MES laene ja tagatise ka turutingimustel ja MAK 2014–2020 raames rakendatava rahastamisvahendi kaudu.

Teiste ministeeriumite haldusalas rakendatud meetmete toetus põllumajandustootjatele

Lisaks Regionaal- ja Põllumajandusministeeriumi haldusalas rakendatavatele meetmetele said põllumajandustootjad osa ka teiste ministeeriumide haldusalas olevatest meetmetest.

Keskkonnaamet hüvitab põllumajandustootjatele kaitsealuste **loomade (nt pruunkaru, hunt, ilves, rändel olevad sookured, luiged, haned, lagled) tekitatud kahju** ning kompenseerib teatud tegevusi selliste kahjude ennetamiseks (nt lambaeadade ehitamine jm)⁹³. 2023. aastal maksti meetme raames põllumajandustootjatele kokku 781 000 eurot.

Põllumajandustootjad on sihtgrupis ka **Töötukassa tööturuteenuste ja tööhõiveprogrammi toetustes** ning 2023. aastal toetati põllumajandustootjaid nendest 176 000 euroga⁹⁴. Toetatavateks tegevusteks on nt töökoha loomine, koolitus, ettevõtluse toetamine, tugiisikuga töötamine jm.⁹⁵

⁹⁰ <https://www.riigiteataja.ee/akt/116052023009>

⁹¹ <https://www.riigiteataja.ee/akt/116112023003>

⁹² Komisjoni väheste tähtsusega abi määrus (EL) nr 1408/2013, komisjoni väheste tähtsusega abi määrus (EL) nr 1407/2013, komisjoni riigiabi määrus (EL) nr 702/2014 art 14 ja 17, komisjoni riigiabi määrus (EL) nr 651/2014 art 14

⁹³ Komisjoni väheste tähtsusega abi määrus (EL) nr 1408/2013

⁹⁴ Summa ei kajasta võimalikku riigiabi põllumajandustootjatele, mida antakse komisjoni määruse (EL) nr 651/2014 alusel.

⁹⁵ Komisjoni väheste tähtsusega abi määrus (EL) nr 1408/2013

Lisaks on sotsiaalministeeriumis välja töötatud meetmed COVID-19 pandeemiaga toimetulekuks, mille elluviijaks on Töötukassa. Meetme „**Tööturuteenuste osutamine COVID-19 kriisi mõjude leevendamiseks**”⁹⁶ eesmärk on COVID-19 pandeemiaga seotud kriisist väljumine ja selle sotsiaalsete tagajärgedega võitlemine. Tegevusi rahastatakse EL COVID-19 pandeemia reageerimise raames. Eesmärgiks on suurendada tööturuteenust saavate isikute tööalaseid võimalusi ja tööhõives osalemist. Meetme „**Noortele tööturuteenuste osutamine COVID-19 kriisi mõjudest taastumiseks**”⁹⁷ toetuse andmise eesmärk on noorte konkurentsivõime suurendamiseks ja töötuse vähendamiseks soodustada vähese töökogemusega noorte töökogemuse saamist ning tööalaste oskuste ja teadmiste arendamist. COVID-19 pandeemia tagajärjel on noorte töötus hakanud kasvama ja mitteaktiivsus suurenema ning löögi alla on sattunud sektorid, kus töötab palju noori (teenindus, toitlustus, turism). Taaste- ja vastupidavusraha vahenditest rahastatava meetme eesmärk on motiveerida tööandjaid värbama vähese või puuduva töökogemusega 16–29-aastaseid noori.

Samuti said põllumajandustootjad toetusi väiksemas mahus ka Keskkonnainvesteeringute Keskuse (KIK) keskkonnaprogrammide raames 41 000 eurot⁹⁸.

5.2 Kalanduse EMKF toetused

Signe Soomann

Kalavarude hea seisundi saavutamiseks ning kalandussektori konkurentsivõime tõstmiseks vajalikke tegevusi rahastatakse Euroopa Liidu finantsperioodil 2021–2027 Euroopa Merendus-, Kalandus- ja Vesiviljelusfondi (edaspidi *EMKVF*) vahenditest, varasemalt ELi finantsperioodil 2014–2020 Euroopa Merendus- ja Kalandusfondi (edaspidi *EMKF*) vahenditest.

EMKFi ja EMKVF-i vahendite kasutamist juhib korraldusasutuse ülesandeid täitev Regionaal- ja Põllumajandusministeerium Euroopa Merendus- ja Kalandusfondi 2014–2020 rakenduskava ja Euroopa Merendus-, Kalandus- ja Vesiviljelusfondi 2021–2027 rakenduskava alusel. Regionaal- ja Põllumajandusministeeriumi valitsemisalas olevad Põllumajanduse Registrite ja Informatsiooni Amet ning Põllumajandus- ja Toiduamet (edaspidi *PTA*) täidavad vahendusasutusena korraldusasutuse ülesandeid.

EMKF 2014–2020 raames oli Eestil võimalik kasutada ligikaudu **128 mln eurot** avaliku sektori (Eesti + EL) toetusraha keskkonnasäästliku ja konkurentsivõimelise kalanduse arenguks. 31.12.2023 seisuga (perioodi algusest arvates) on toetust määratud ligikaudu 127 mln euro eest (ehk 99,2% fondi eelarvest), välja on makstud rahalisi vahendeid 123,6 mln euro ulatuses (97,3% võetud kohustustest ning 96,5% fondi eelarvest) (**Joonis 133**). Taotlejate aktiivsuse poolest olid populaarseimad meetmed: „Püügivahendi parendamise toetus” ning „Kalanduspiirkonna kohaliku arengu strateegia rakendamine (projektitoetus)”.

2023. aastal toimusid taotlusvoorud alljärgnevatel EMKFi meetmetel:

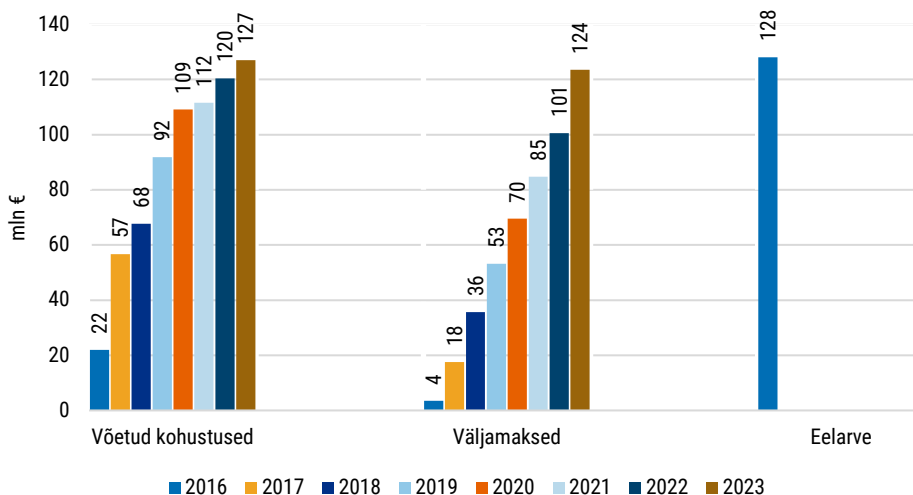
Kalapüügi andmete elektrooniliseks esitamiseks seadme ostmise toetus on suunatud kutselistele kaluritele, kes teevad kalapüüki rannikumeres, et lihtsustada kohustuslike kalapüügiandmete esitamist elektroonilise kanali kaudu; parandada esitatud andmete kvaliteeti; vähendada andmete esitamisega kaasnevaid kulusid ja töökoormust, sest püügiandmed edastatakse ühe keskkonna kaudu korraga kahele asutusele: Keskkonnaametile ning PTA-le.

Kalapüügi- ja vesiviljelustoodetele uute turgude leidmise ning kalapüügi- ja vesiviljelustoodete teavituse- ja tutvustuskampaaniate toetus on suunatud kalandussektori konkurentsivõimelisemaks muutmiseks eeskätt kalapüügi- ja vesiviljelustoodetele uute turgude leidmise ning riiklike või rahvusvaheliste teavituse- ja tutvustuskampaaniate korraldamise läbi. Toetuse taotlejaks saab olla toetuse kasutamise kavas nimetatud ja kalandusturu korraldamise seaduse (edaspidi *KTKS*) § 29 lõikes 2 sätestatud nõuetele vastav mittetulundusühing, avalik-õiguslik juriidiline isik või täidesaatva riigivõimu asutus.

⁹⁶ Komisjoni vähese tähtsusega abi määrus (EL) nr 1408/2013

⁹⁷ Komisjoni vähese tähtsusega abi määrus (EL) nr 1408/2013

⁹⁸ Komisjoni vähese tähtsusega abi määrus (EL) nr 1408/2013

Joonis 133. EMKF 2014-2020 meetmete heakskiidetud ja väljamakstud toetussummad kumulatiivselt 2017-2023
Allikas: PRIA

Vesiviljelusettevõtte negatiivse keskkonnamõju vähendamise toetus 2023 eesmärgiks on suurendada ettevõtja energiasäästu ja säästlikemate tehnoloogiate ning lahenduste kasutuselevõttu, vähendades seejuures vesiviljelusettevõtte mõju keskkonnale. Toetust energiasäästulahenduste rakendamiseks saab taotleda vaid ettevõtja, kelle ettevõtte on auditeeritud ning tegeleb aktiivselt vesiviljelustoodete tootmisega. Taotleja, taotlus ja toetatav tegevus on vastavuses toetuse saamise nõuetega, lähtudes meetme määrusest ja kalandusturu korraldamise seaduse §-st 28 ning Euroopa Parlamendi ja nõukogu määruse (EL) nr 508/2014 artikli 10 lõikest 5.

Kalapüügi- ja vesiviljelustoodete töötlemise energia- ja ressursisäästlikumaks muutmise toetuse eesmärk on suurendada ettevõtja energiasäästu ja ressursitootlikkust säästlikemate tehnoloogiate ja lahenduste kasutuselevõttu kaudu. Ressursitootlikkus on materjalide (vesi, tooraine, küte, jäätmed jm) kasutuse efektiivsust väljendav näitaja, mis iseloomustab, kui palju lisandväärtust luuakse mingi ühiku materjali kasutamisel. Toetuse taotlejaks saab käesoleva meetme raames olla auditeeritud kalapüügi- või vesiviljelustoodete käitlemise ettevõtte, mis tegeleb aktiivselt tootmisega ja omab käivet.

Erakorraline toetus kalapüügiga, vesiviljelusega või kalapüügi- ja vesiviljelustoodete töötlemisega tegelevale ettevõtjale elektri hüvitamiseks 2023 eesmärk on hüvitada vesiviljelustoodete tootmisega tegelevale ettevõtjale ning kalapüügi- ja vesiviljelustoodete töötlemisega tegelevale ettevõtjale hinnatõusust tingitud lisakulud elektrienergiaks. Toetust saab taotleda vesiviljelustoodete tootmisel ning kalapüügi- ja vesiviljelustoodete töötlemisel kasutatud elektrienergia hinnatõusu selle osa kohta, mis on ilmnenud pärast Venemaa sõjalise agressiooni algust Ukraina vastu, st ajavahemikul 1. märts kuni 31. detsember 2022. aastal. Taotleja elektritarbimise kulu peab olema selgelt seostatav vesiviljelustoodete tootmisega või kalapüügi- ja vesiviljelustoodete töötlemisega. Toetust võib taotleda äriseadustiku tähenduses ettevõtja, kes tegutseb taotluse esitamise ajal ja tegutses 2022. aastal tegevusalal, milleks on kala, vähilaadsete ja limuste töötlemine ja säilitamine (EMTAK-i jao C alajagu 10201), magevee vesiviljelus (EMTAK-i jao A alajagu 03221), mere-vesiviljelus (EMTAK-i jao A alajagu 03211) või merekalapüük (EMTAK-i jao A alajagu 03111) või mere- ja muude vetikate töötlemine ja säilitamine.

Erakorraline toetus kalapüügiga tegelevale ettevõtjale kütuse hüvitamiseks eesmärk on hüvitada kalapüügil kasutatava kütuse hinnatõusust tingitud lisakulud merekalapüüdajatele (sh kaugpüüdajatele). Toetust võib taotleda äriseadustiku tähenduses ettevõtja, kes tegutseb taotluse esitamise ajal ja tegutses 2022. aastal tegevusalal, milleks on merekalapüük (EMTAK-i jao A alajagu 03111) ning kes omab kalalaevastiku segmenti 4S1 või 4S3 kantud kalalaeva. Toetust saab taotleda kalapüügiks kasutatud aktsiisivaba diislikütuse hinnatõusu selle osa kohta, mis on ilmnenud pärast Venemaa sõjalise agressiooni algust Ukraina vastu, st ajavahemikul 1. märts kuni 31. detsember 2022. aastal.

Merekeskkonnaalaste teadmiste parendamise toetus on suunatud tegevustele, mille eluviimine aitab kaasa Eesti merestrategia meetmekavas käsitletud meetmete elluviimisele. EMKF 2014-2020 rakenduskava meetme „Merekeskkonnaalaste teadmiste parendamine“ eesmärk on rannikuressursside säästev kasutamine ning merekeskkonda mõjutava inimtegevuse säästlikkuse piiride täiendav kindlaksmääramine, eelkõige direktiivi 2008/56/EÜ raames. Toetuse kasutamise kava alusel antakse toetust nendele täidesaatva riigivõimu asutustele, kes on nimetatud toetuse kasutamise kavas.

EMKVF 2021-2027 rakenduskava maht on 97,4 mln eurot, millele lisandub riiklik kaasfinantseering 41,7

Toetatakse meetmeid, mis aitavad säilitada elurikkust ja ökosüsteeme, näiteks selektiivsemad püügivahendid, koelmualade ja kalade rändeteede taastamine, invasiivsete liikide tõrje, merekeskkonnaalaste teadmiste suurendamine ning vähendada mereprügi

mln eurot. Rahaliste vahendite kogusummast, mis on **139,1 miljonit eurot**, suunatakse 34 protsenti säästva kalanduse arenguks ja vee bioloogiliste ressursside kaitseks, 38 protsenti investeeritakse säästvasse vesiviljelusse ning kalandus- ja vesiviljelustoodete töötlemisse ja turustamisse ning 22 protsenti on ette nähtud kestliku meremajanduse edendamiseks rannikualadel.

Kestliku meremajanduse edendamiseks rannikualadel toetatakse meetmeid, mis aitavad säilitada elurikkust ja ökosüsteeme, näiteks selektiivsemad püügivahendid, koelmualade ja kalade rändeteede taastamine, invasiivsete liikide tõrje, merekeskkonnaalaste teadmiste suurendamine ning vähendada mereprügi. Lisaks toetab Eesti programm rannikumajanduse arengut ja selle mitmekesistamist.

2023. aasta 31. detsembri seisuga ei ole veel kohustusi võetud ega väljamakseid tehtud.

2023. aastal toimusid taotlusvoorud alljärgnevates EMKVFi meetmetes:

Perioodi 2021–2027 kalandusandmete kogumise toetuse eesmärk on koguda ja hallata kvaliteetseid kalandusandmeid, mida saab kasutada kalavarude ja mereelustiku majandamisotsuste ja kaitse planeerimiseks. Kalandusandmete koguja, töökava koostaja ning nende elluviija on Regionaal- ja Põllumajandusministeerium. Kogutud andmed tehakse kättesaadavaks lõppkasutajatele, sh Euroopa Komisjoni määratud asutustele.

Kohaliku arengu strateegia koostamise toetuse eesmärk on suurendada piirkondlike mittetulundusühingute suutlikkust koostada Euroopa Parlamendi ja nõukogu (EL) määruse 2021/1060 artikli 32 lõike 1 punktidele a - f nõuetele vastav, piirkonna eripära arvesse võtlev, laiapõhjaline tegevusstrateegia, mis aitab kaasa kohalike ressursside kasutuselevõtmisele ja integreerib kalandust teiste piirkonna tegevusaladega. Toetust võib taotleda kalanduse kohalik tegevusrühm, kelle põhikirjaline eesmärk on kalanduspiirkonna säästev areng.

Perioodi 2021–2027 tootmis- ja turustamiskavade toetus võimaldab tootjaorganisatsioonidel suunata oma liikmeid rakendama säästvat püügitegevust ja vesiviljelust, mida saab saavutada koostöö ja ühistevõtte kaudu, valmistades ette ja viies ellu tootmis- ja turustamiskavasid. Toetuse eesmärk on toetada tootmis- ja turustamiskavade ettevalmistamise ja rakendamisega seotud tegevusi ning aidata seejuures kaasa kalapüügi- ja vesiviljelussektori konkurentsivõime tõstmisele. Toetust antakse tunnustatud tootjaorganisatsioonidele, kui tootmis- ja turustamiskava aastaaruanne on kalandusturu korraldamise seaduse § 15 lõike 5 kohaselt esitatud ja heaks kiidetud. Tootmis- ja turustamiskava aastaaruannete heakskiitmisega tegeleb Regionaal- ja Põllumajandusministeerium.

Kalapüügi teadmussiirdetoetus 2023 eesmärk on tõsta kalapüügi valdkonnas tegutsevate ettevõtjate teadmiste taset selleks, et suurendada ettevõtjate majanduslikku ja keskkonnaalast jätkusuutlikkust, edendada valdkonna ettevõtjate ja mittetulundusühingute ning teadus- ja arendusasutuste vahelist koostööd ning parendada kalanduse mainet ja laiema avalikkuse teadlikkust kalandusest. Toetust võib taotleda teadus- ja arendustegevuse korralduse seaduse § 3 lõikes 1 nimetatud juriidiline isik või asutus. Määruse alusel toetatavad tegevused on suunatud tasuta kasutamiseks kalapüügi ettevõtjatele (k.a kalureid koondavatele organisatsioonidele ja kalanduse kohalikele tegevusrühmadele) ning ka

laiemale avalikkusele. Toetatavaid tegevusi viib ellu teadus- ja arendusasutus. Toetatavaid tegevusi viib ellu teadus- ja arendusasutus.

Vesiviljeluse teadmussiirdetoetus 2023 eesmärk on soodustada sektori konkurentsivõimet ja suurendada keskkonnasäästlikku, ressursitõhusat ja teadmispõhist majandamist, et paraneksid ka majandustulemused. Toetatav on koostöö erinevate organisatsioonide, konsortsiumite ja asutustega, sh rahvusvaheliselt. Tegevused on suunatud säästva vesiviljelustegevuse edendamisse, eelkõige vesiviljelustootmise konkurentsivõime tugevdamisse, tagades samal ajal, et tegevused on pikas perspektiivis keskkonnasäästlikud.

Vee-elusressursside väärindamise teadmussiirdetoetus 2023 eesmärk on soodustada sektori konkurentsivõime edenemist, suurendada keskkonnasäästlikku, ressursitõhusat, teadmispõhist majandamist nii, et paraneksid ka sektori majandustulemused. Selleks on oluline parendada koostööd kalapüügi- ja vesiviljelustoodete töötlemises, viia läbi teavitustegevusi, koolitusi, uuringuid ja katseprojekte. Toetatavateks tegevusteks on eeltoodud sektori teabe ja oskusteabe ning nõuande ja heade tavade levitamine läbi infomaterjalide, meediakanalite, andmete kogumine ja analüüsimine ning vajaliku andmebaasi ja kodulehe haldamine. Tegevused on suunatud kalapüügi- ja vesiviljelustoodete turustamise, kvaliteedi ja lisandväärtuse ning nende toodete töötlemise edendamisse.

6 Maksud ja võlad ning maksumuudatused

Marje Ree

6.1 Põllumajanduse, kalanduse ja toidu- ja joogitööstuse deklareeritud maksud ja maksuvõlad

Maksumuudatused 2023. aastal

Sõjategevus Euroopas tõi kaasa energiakandjate kiire hinnakasvu ja viimaste aastakümnete kiirema inflatsiooni. Energia kallinedes kasutas riik võimalusi rakendada maksumuudatusi, et tuua energiahinna tõusu leevendust nii eratarbijatele kui ettevõtjatele.

Kütus

Vastavalt **vedelikütuse erimärgistamise seadusele (VKEMS)**⁹⁹ on eriotstarbelist diislikütust lubatud kasutada põllumajanduses ja tähtajaliselt ka põlevkivikaevandustes. Samuti on eriotstarbelist diislikütust lubatud kasutada kutselisel kalapüügil.

VKEMS seadusemuudatus, mis võeti vastu 2022. aasta novembris, on väga oluline põllumajandus- ja kalandussektorile kui eriotstarbelise diislikütuse kasutajatele. Seadusemuudatuse eesmärgiks on vähendada põllumajandus- ja kalandussektoris kasutatava erimärgistatud diislikütuse väärkasutamist ja suurendada aktsiisilaekumist. Seadus jõustus 01. jaanuaril 2023. Seadus näeb ette, et eriotstarbelise diislikütuse ostmiseks ja kasutamiseks on vajalik eriotstarbelise diislikütuse ostuõigus, mille andmise otsustab Põllumajanduse Registrate ja Informatsiooni Amet. Ostuõigus antakse üksnes põllumajandus- ja kalandussektoris tegutsevale juriidilisele isikule või füüsilisest isikust ettevõtjale. Eriotstarbelise diislikütuse müüja peab enne müüki kontrollima, kas isikul on ostuõigus (VKEMS § 1).

Elektri ja teatud kütuste aktsiisimäärad on olnud langetatud alates 2020. aastast, et leevendada COVID-19 viiruse levikust tingitud kriisi mõjusid kütuse tarbijatele ja kergendada majanduslikku toimetulekut. Viimaste aastate kiire inflatsiooni kasvu tingimustes ei soovita anda lisatõuget hindade tõusule ja sellest tulenevalt saavad põllumajandussektor ja põlevkivi kaevandused kasutada kuni 2024. aasta 30. aprillini eriotstarbelist diislikütust Euroopa Liidu miinimummäära tasemel, mis on 21 eurot 1000 liitri kohta. Meede toetab nimetatud sektorite konkurentsivõimet. Alates 2024. aasta 1. maist tõuseb põllumajandussektorile

⁹⁹VKEMS <https://www.riigiteataja.ee/akt/116122022028?leiaKehtiv>

eriotstarbelise diislikütuse aktsiisimäär 107 eurole 1000 liitri kohta ning põlevkivi kaevandused saavad kasutada vaid tavamääraga maksustatud diislikütust.

Alkoholi-, tubaka-, kütuse- ja elektriaktsiisi seaduse¹⁰⁰ (ATKEAS) muudatusega langetati 2020. aasta 1. maist algselt kaheaastaseks perioodiks elektri- ja teatud kütuste aktsiisimäärasid: elektrienergia aktsiisimäär 1€/1MWh kohta, maagaasil 40€/1000 m³ kohta, diislikütusel 372€/1000 l kohta. Eriotstarbelise diislikütuse aktsiisimäär oli 2022. aasta maikuu lõpuni 100€/1000 l kohta. 01.06.2022 jõustus ATEKAS muudatus, mis langetas 2022. aasta 1. juunist kuni 31. detsembrini eriotstarbelise diislikütuse aktsiisimäära Euroopa Liidus lubatud miinimumtasemele, mis on 21 eurot 1000 liitri kohta (ATEKAS § 85¹⁹). Määrade langetamise eesmärk oli leevendada COVID-19 viiruse levikust tingitud kriisi mõjusid kütuse tarbijatele ja kergendada majanduslikku toimetulekut. 2021. aasta lõpus võeti vastu seadus, millega nähti ette alates 2023. aasta 1. maist nelja-aastane kütuse- ja elektriaktsiiside lauge taastamine kriisieelsele tasemele. Muutunud julgeolekuolukord Euroopas on kaasa toonud energiakandjate järsu hinnakasvu. See omakorda on toonud Eestisse viimaste aastakümnete suurima hinnatõusu. Kujunenud olukorras on oluline, et riik toetaks nii kodumajapidamisi kui äritarbijaid. Seetõttu otsustati 1. mail 2023–2026 aset leidma pidanud aktsiisitõusud aasta võrra edasi lükata ning saavutada aktsiisimäärade kriisieelne tase 2027. aastaks.

Deklareeritud maksud

Põllumajanduse, kalanduse ning toiduainetööstuse (sh joogitööstus) ettevõtted kokku deklareerisid ¹⁰¹2023. aastal makse 483,7 mln eurot, mida oli 12% enam kui aasta varem¹⁰².

Maksudest 68% oli toiduainetööstuse, 30% põllumajanduse ning 2% kalandusega tegelevate ettevõtjate poolt deklareeritud. Maksuliigiti oli suurim osakaal sotsiaalmaksul ning alkoholiaktsiisil, mis moodustasid vastavalt 35% ja 22% deklareeritud maksudest.

Maksuvõlad

Maksuvõlga oli põllumajanduse, kalanduse ning toiduainetööstuse (sh joogitööstus) ettevõtetel kokku 16,8 mln eurot, mis moodustas 3,5% deklareeritud maksudest. Ülikiire inflatsioon jahutas tarbimist, seda nii sise kui ka väliturul ja tekitas ebakindlust, mida peegeldab ka ettevõtjate kindlustunde vähenemine¹⁰³. Majanduses valitsev ebakindlus ettevõtjate maksukäitumist negatiivselt ei mõjutanud – võlgade osakaal deklareeritud maksudes jäi enam-vähem eelneva aasta tasemele (+0,1 protsendipunkti). Maksuvõla kogusummast suurim osakaal oli põllumajandussektoril (61%) ja toiduainetööstusel (38%), kalanduse maksuvõlg moodustas ~1%. Vaadates maksuliigiti, siis kõige suurem oli ettevõtete käibemaksu (60%) ning sotsiaalmaksu (23%) võlg.

Vaadates maksunõuete ja võla muutusi viimase viie aasta lõikes, siis võlgade kasvutempo on olnud kiirem põllumajandussektoris, samas toiduainetööstuses (ilma joogitööstuseta) on võlad kasvanud aeglasemalt, joogitööstuses ja kalanduses on viie aasta võrdluses võlad vähenenud.

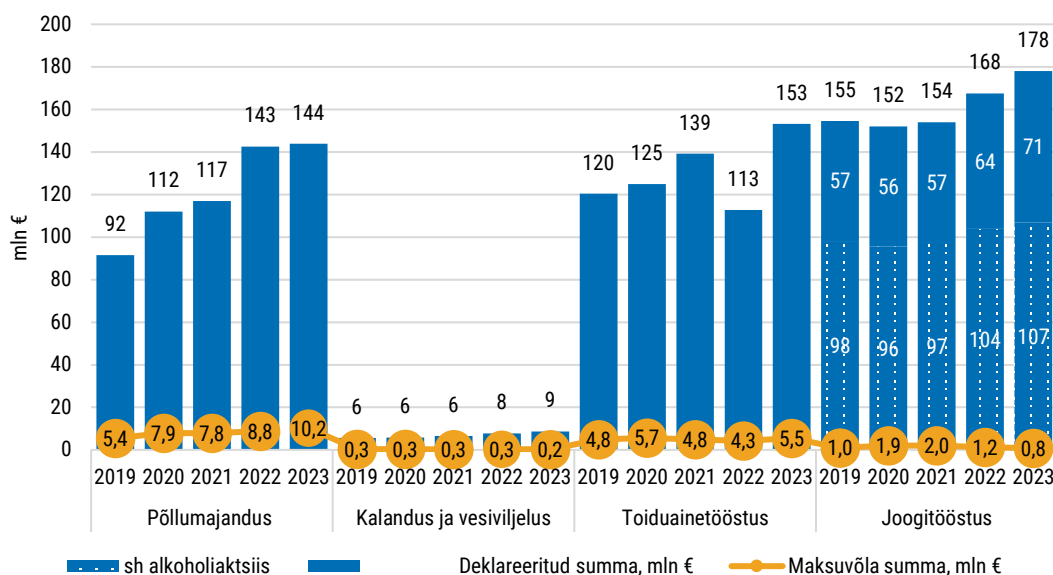
Kokkuvõtvalt on põllumajandustootjate, kalandus- ja vesiviljelussektori ning toiduaine- ja joogitööstuse maksud ja võlad toodud **Joonis 134**.

¹⁰⁰ ATKEAS <https://www.riigiteataja.ee/akt/103062020007>

¹⁰¹ Ülevaates on deklareeritud käibemaksust maha arvatud käibemaksu tagastused

¹⁰² Tulenevalt meetodika erinevusest ei ole ülevates kajastatud ettevõtjate maksud ja võlad võrreldavad MTA kodulehel avaldatud avaandmetega

¹⁰³ <https://www.ki.ee/>

Joonis 134. Põllumajandustootjate, kalandus ja vesiviljelussektori, toidu- ja joogitööstuse deklareeritud maksude ja võlgade summa

Allikas: Maksu- ja Tolliamet, Regionaal- ja Põllumajandusministeeriumi arvutused

6.2 Põllumajandustootjate maksud ja võlad

MTA registris oli 2023. aasta lõpu seisuga 11 962 isikut, kelle tegevusalaks oli märgitud põllumajandus¹⁰⁴. Nendest juriidilisi isikuid oli 5624 ja FIE-d 6338.

Põllumajandustootjate deklareeritud maksud 2023

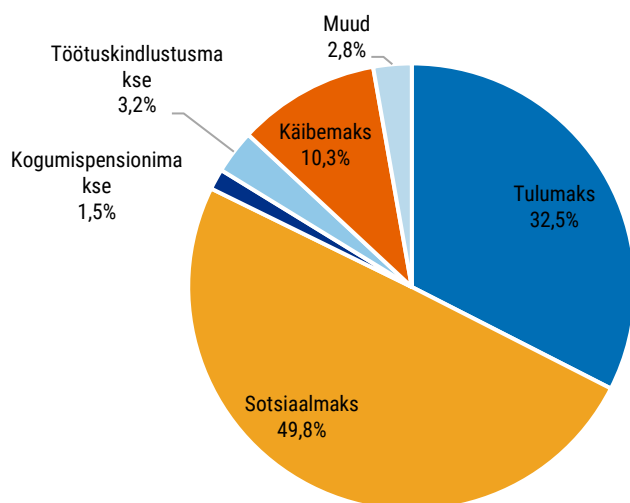
Põllumajandustootjatest juriidilised isikud ja FIE-d deklareerisid 2023. aastal makse kokku summas 143,8 mln eurot, mida oli peaaegu sama palju kui aasta varem (+1%). Alates 2021. aastast FIE, kes tegeleb põllumajandusliku tootmisega ja saab tulu omatoodetud põllumajandussaaduste realiseerimisest, võib saadud maksustamisperioodi tulust peale dokumentaalselt tõendatud kulude mahaarvamist veel täiendavalt ilma kuludokumentideta maha arvata kuni 5000 eurot ([TuMS § 32 lg 4](#))

Deklareeritud maksudest 93% (133,4 mln €) deklareerisid juriidilised isikud ja 7% (10,5 mln €) FIE-d.

Vaadates deklareerimist maksuliikide kaupa (**Joonis 135**), siis nii nagu eelmiselgi aastal, moodustas kõige suurema osakaalu sotsiaalmaks (71,2 mln €), millele järgnes tulumaks (46,5 mln €). Kõige enam suurenes aastases võrdluses deklareeritud sotsiaalmaks (7,9 mln € võrra).

¹⁰⁴ Isikud, kellel on EMTA registris märgitud tegevusala mõne järgmise EMTAK koodiga:

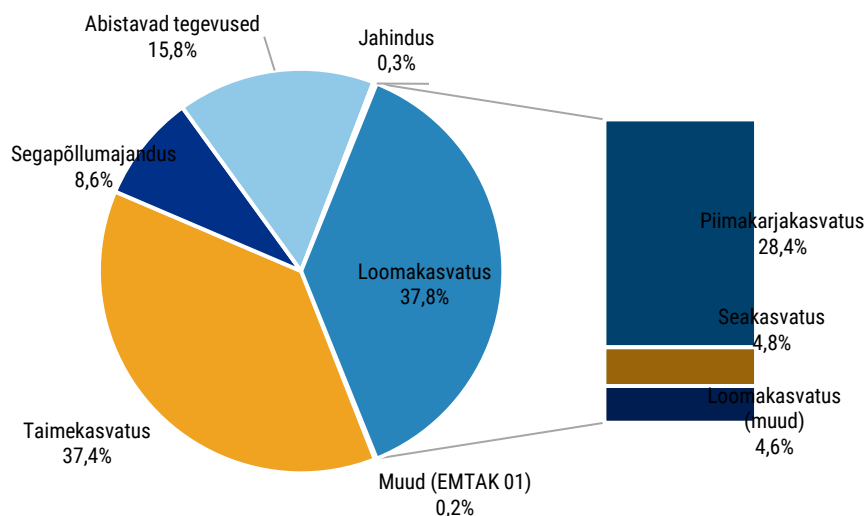
- 1) Taimede ja loomakasvatuse, jahinduse ja neid teenindavad tegevusalad (EMTAK kood 01);
- 2) Üheaastaste põllukultuuride kasvatamine (EMTAK kood 011);
- 3) Mitmeaastaste taimede kasvatamine (EMTAK kood 012);
- 4) Taimede paljundamine (EMTAK kood 013);
- 5) Loomakasvatamine (EMTAK kood 014);
- 6) Segapõllumajandus (EMTAK kood 015);
- 7) Põllumajandust toetavad tegevusalad ja saagikoristusjärgsed tegevused (EMTAK kood 016);
- 8) Jahindus ja seda teenindavad tegevusalad (EMTAK kood 017).

Joonis 135. Põllumajandustootjate deklareeritud maksude jaotumine maksuliikide lõikes 2023. aastal

Allikas: MTA, Regionaal- ja Maaeluministeeriumi arvutused

Vaadeldes 2023. aastal põllumajanduses deklareeritud maksude osakaalu sektori põhiselt (**Joonis 136**), siis sellest kõige suurema osa moodustab loomakasvatus (54,4 mln €), millele järgneb taimekasvatus (53,8 mln €) ja segapõllumajandus (12,3 mln €). Deklareeritud maksusumma kasvu panustas kõige enam loomakasvatus, kus võrreldes eelneva aastaga suurenes deklareeritud maksusumma 9,2 mln eurot. Kuigi veiste ja piima tootjahinnad alanesid, siis sigade ja munade tootjahind jätkas tõusu, tänu millele suurenes maksude näol ka panus riigieelarvesse.

Joonis 136. Põllumajandustootjate deklareeritud maksude jaotumine sektorite lõikes 2023. aastal

Allikas: MTA, Regionaal- ja Maaeluministeeriumi arvutused

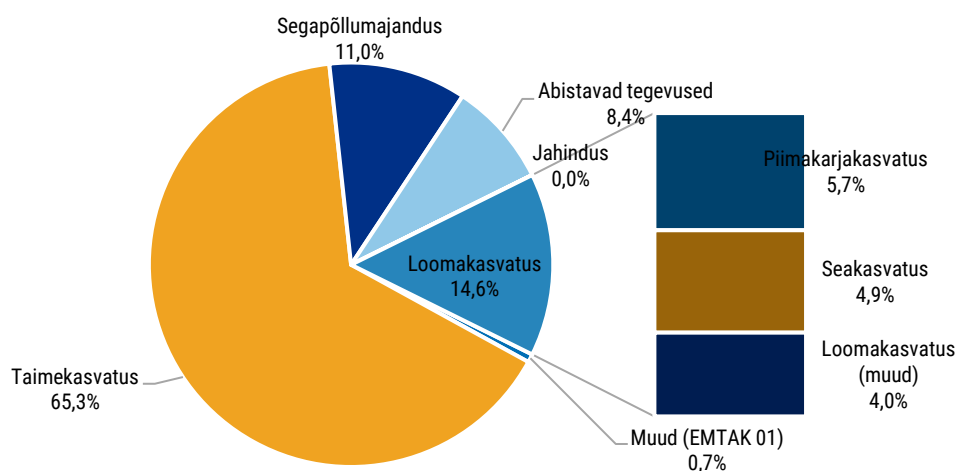
Põllumajandustootjate maksuvõlad 2023

Põllumajandustootjate maksekäitumine pisut halvenes aastases võrdluses. Põllumajandustootjate maksuvõlg¹⁰⁵ oli 10,2 mln eurot ehk 7% deklareeritud maksudest (2022.aastal 6%). Kui deklareerijate arv jäi võrreldavaks eelmise aastaga, siis maksuvõlglaste arv suurenes aastaga peaaegu veerandi võrra (+24%). Põllumajandustootjate seas oli maksuvõlg 2023. aastal kokku 831 isikul, kellest FIE-sid oli 328 (40% maksuvõlast ehk 4,0 mln €) ja juriidilisi isikuid 503 (60% maksuvõlast ehk 6,2 mln €).

¹⁰⁵ Maksuvõlgade andmetes on ülevaates läbivalet kajastatud vaid põhimaksuvõlgnevust ning arvestatud ei ole intressivõlga ega ettemaksukonto jääki.

Vaadeldes võla jaotumist maksuliigiti, siis nii nagu eelmiselgi aastal moodustab maksuvõlast kõige suurema osa käibemaksuvõlg (7,3 mln €), millele järgneb sotsiaalmaksu (1,6 mln €) ja tulumaksu (0,2 mln €) võlg. Võrreldes eelneva aastaga tegid kõige suurema kasvu 2023. aastal käibe- ja sotsiaalmaksuvõlg, mis suurenesid aastases võrdluses vastavalt 0,9 mln euro ja 0,3 mln euro võrra.

Kui vaadelda maksuvõlgnevust sektorite lõikes (**Joonis 137**), siis on näha, et endiselt on suurim maksuvõlg taimekasvatuses (6,7 mln €), loomakasvatuses kokku (1,4 mln €), millele järgneb segapõllumajandus (1,1 mln €). Vaadates võla suhet deklareeritud maksudesse, siis taimekasvatuses on see 12%. Loomakasvatuses üldiselt oli suhe neli korda väiksem (3%), kuid tegevusalati erinev – seakasvatuses 7% ja piimakarjakasvatuses moodustavad võlad nende poolt deklareeritud maksudest vaid 1%. Teravilja ja energia hindade langus tõi kaasa seakasvatuses tootmise omahinda alanemise ja tõi kergendust seakasvatajatele. Aastases võrdluses kasvasid 2023. aastal seakasvatuses nõuded kaks korda ja samas vähenesid ka võlad kaks korda.

Joonis 137. Põllumajandustootjate maksuvõlgade jaotumine sektorite lõikes 2023. aastal

Allikas: MTA, Regionaal- ja Põllumajandusministeeriumi arvutused

6.3 Kalapüügi ja vesiviljelussektori maksud ja võlad

MTA registris oli 2023. aasta lõpu seisuga 1224 isikut, kelle tegevusalaks oli märgitud kalapüügi ja vesiviljelussektor¹⁰⁶. Nendest 877 isikut olid FIE-d ja 337 juriidilist isikut.

Kalapüügi ja vesiviljelussektoris deklareeritud maksud 2023

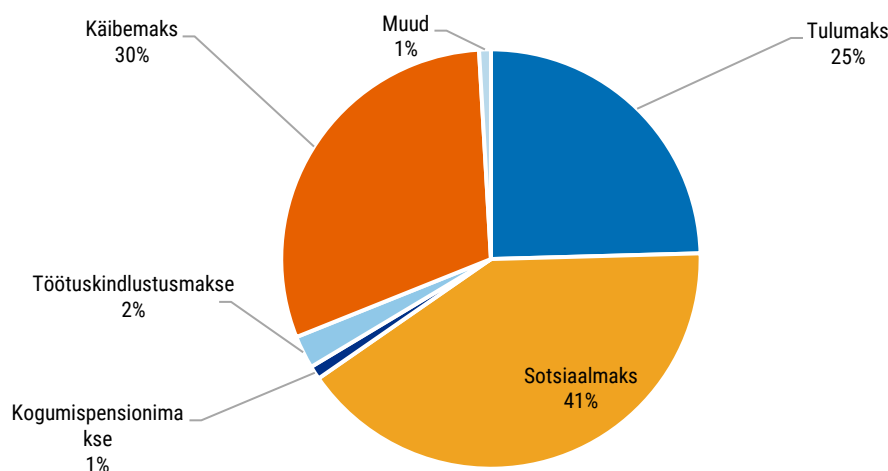
Kalapüügi ja vesiviljelussektoris deklareeriti makse 2023. aastal 8,6 mln eurot, mida oli 12% enam (+0,9 mln €) kui aasta varem. Sellest moodustavad FIE-de deklareeritud maksusumma 9% (0,8 mln €) ja juriidiliste isikute oma 91% (7,9 mln €).

Kui vaadelda maksusumma jaotumist tegevusalade lõikes, siis ka siin on jaotus sama, mis eelmisel aastal ja 97% deklareeritud maksudest deklareerivad kalapüügiga tegelevad ettevõtted.

¹⁰⁶ Isikud, kellel on EMTA registris märgitud tegevusala mõne järgmise EMTAK koodiga:

1) Kalapüük ja vesiviljelus (EMTAK kood 030);
 2) Kalapüük (EMTAK kood 031);
 3) Vesiviljelus (EMTAK kood 032).

Käsitledes maksude deklareerimist maksuliikide lõikes (**Joonis 138**)¹⁰⁷, siis on ka siin osakaalud sarnased eelmisele aastale, kus suurima osa moodustab sotsiaalmaks (3,5 mln €), millele järgneb käibemaks (2,6 mln €) ja tulumaks (2,1 mln €).

Joonis 138. Kalapüügi ja vesiviljelussektori deklareeritud maksude jaotumine 2023. aastal

Allikas: MTA, Regionaal- ja Põllumajandusministeeriumi arvutused

Kalapüügi ja vesiviljelussektori maksuvõlad 2023

Kalapüügi ja vesiviljelussektoris vähenes 2023. aastal nii maksuvõlglaste arv kui ka maksuvõla summa. Sektori 2023. aasta maksuvõla summa oli 0,2 mln eurot (-39 600 € võrreldes 2022.a) ja suhe deklareeritud maksudesse aastases võrdluses vähenes 0,3 protsendipunkti võrra. Võlglasti oli 2023. aastal 80 isikut, neist 64 olid FIE-d ja 16 juriidilised isikud. Maksuvõlgadest 55% (136 127 €) moodustas juriidiliste isikute maksuvõlg ja FIE-de maksuvõlg 45% (112 827 €)

Kui kalapüügi tegevusala moodustas 97% ja vesiviljelus 3% deklareeritud maksudest, siis maksuvõlast moodustab kalapüügi tegevusala võlg 54% (136 602 €) ja vesiviljeluse maksuvõlg 45% (112 353 €).

Võrreldes põllumajandussektoriga, kus üle kahe kolmandiku moodustas käibemaksuvõlg, siis kalapüügi ja vesiviljelussektoris oli sarnaselt eelmisele aastale kõige suurem sotsiaalmaksu võlg (121 244 €), millele järgneb käibemaksu (100 758 €) ja tulumaksu (22 692 €) võlg.

6.4 Toiduaine- ja joogitööstuse maksud ja võlad

Toiduaine-ja joogitööstuses deklareeritud maksud 2023

Toiduaine¹⁰⁸- ja **joogitööstuses**¹⁰⁹ kokku deklareeriti 2023. aastal makse kokku 331,2 mln eurot. Deklareeritud nõuetest 46% (153,2 mln €) moodustab toiduainetööstus ja 54% (178,1 mln €) joogitööstus. Käibemaksuseadusest tulenevalt on ettevõtjal võimalik maksuperioodil enammakstud sisendkäibemaks

¹⁰⁷ Muud – maamaks, rasveveokimaks, tollimaks, alkoholi-, kütuse- ja elektriaktsiis;
Tulumaks – erijuhtude tulumaks, füüsilise isiku tulumaks, kinnipeetud tulumaks.

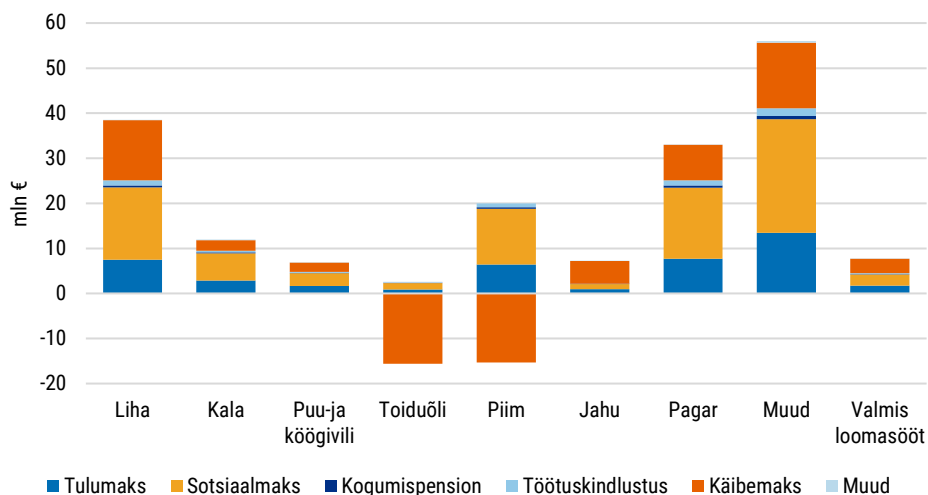
¹⁰⁸ Isikud, kellel on EMTA registris märgitud tegevusala mõne järgmise EMTAK koodiga:

- 1) Liha töötlemine ja säilitamine ning lihatoodete tootmine (EMTAK kood 101);
- 2) Kala, vähilaadsete ja limuste töötlemine ja säilitamine (EMTAK 102);
- 3) Puu- ja köögivilja töötlemine ja säilitamine (EMTAK 103);
- 4) Taimse ja loomse õli ja rasva tootmine (EMTAK 104);
- 5) Piimatoodete tootmine (EMTAK 105);
- 6) Jahu ja tangainete, tärglase ja tärglisetoodete tootmine (EMTAK 106);
- 7) Pagari- ja makarontoodete tootmine (EMTAK 107);
- 8) Muude toiduainete tootmine (EMTAK 108);
- 9) Valmis loomasööda tootmine (EMTAK 109).

¹⁰⁹ Isikud, kellel on EMTA registris märgitud tegevusala joogitootmine (EMTAK koodid 110).

samal maksuperioodil arvestatud käibemaksust maha arvestada. Toiduainetööstuses kokku oli käibemaksu tagastusnõuded ~31 mln eurot.

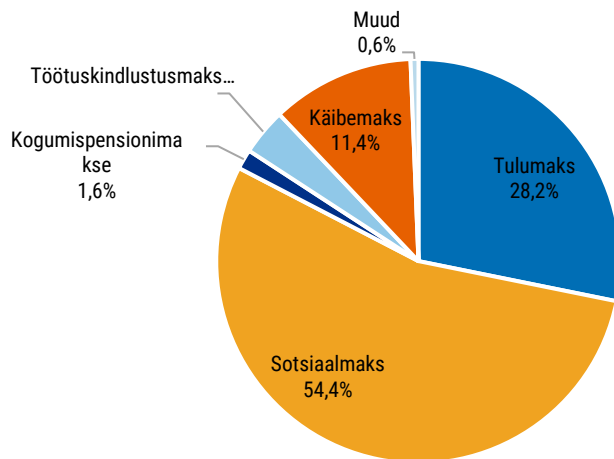
Toiduainetööstuse (v.a joogitööstus) suurimad maksunõuded on jaotunud kolme sektori vahel – muude toiduainete tootmine, valmis loomasööda tootmine ja lihatööstus (**Joonis 139**). Toiduõli ja piimatööstuse ettevõtted kasutasid võimalust käibemaksust sisendkäibemaks maha arvata ja selle tulemusel oli neil käibemaksu tagasimaksunõudeid vastavalt 15,6 mln eurot ja 15,3 mln eurot.

Joonis 139. Toiduainetööstuses deklareeritud maksu- /tagasimaksu nõuded 2023. aastal

Allikas: Maksu- ja Tolliamet, Regionaal- ja Põllumajandusministeeriumi arvutused

Maksuliikide lõikes (**Joonis 140**)¹¹⁰ oli suurima osakaaluga sotsiaalmaks (83,4 mln €), sellele järgnes tulumaks (43,2 mln €) ja käibemaks (17,5 mln €), teiste maksude osakaal jäi alla 5%.

Joonis 140. Toiduainetööstuse deklareeritud maksude jaotumine maksuliikide lõikes 2023. aastal

Allikas: MTA, Regionaal- ja Põllumajandusministeeriumi arvutused

Joogitööstuste deklareeritud maksusumma 2023. aastal suurenes 178,1 mln euroni, mida oli 10 mln eurot (+6%) enam kui aasta tagasi.

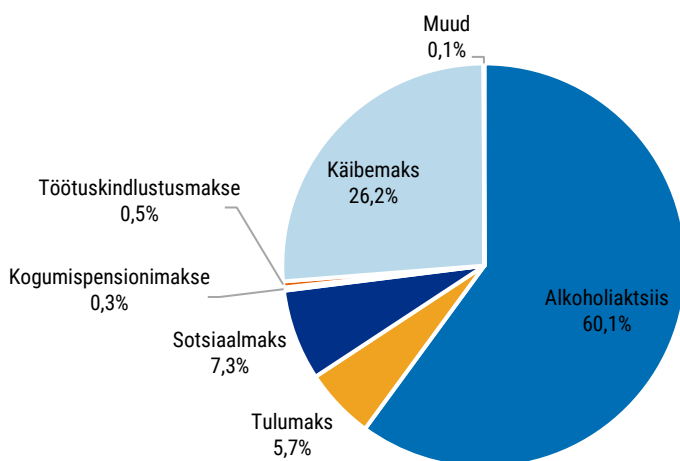
Alkoholiaktsiis moodustas 60% (107,0 mln €) joogitööstuse maksudest¹¹¹ (**Joonis 141**).

¹¹⁰ Muud - alkoholi-, elektri-, kütuse-, pakendiaktsiis, hasartmängumaks, maamaks, raskeveokimaks, tollimaks

Tulumaks - erijuhtude tulumaks, kinnipeetud tulumaks, FIE tulumaks

¹¹¹ Muud - pakendiaktsiis, maamaks, raskeveokimaks, tollimaks

Tulumaks - erijuhtude tulumaks, kinnipeetud tulumaks, FIE tulumaks

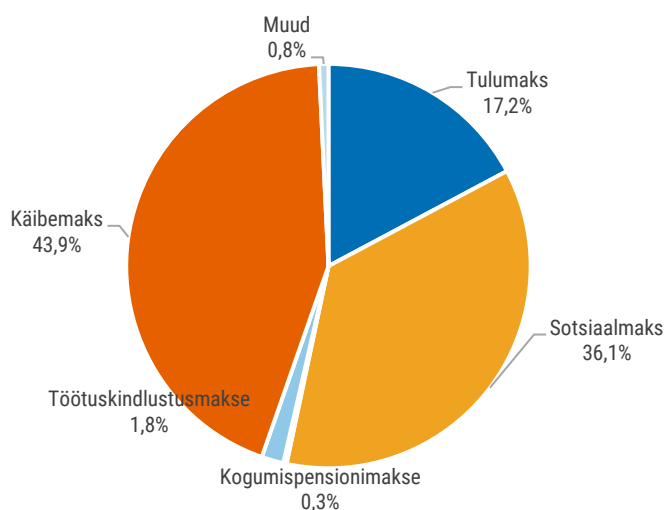
Joonis 141. Joogitootõöstuse deklareeritud maksude jaotumine maksude lõikes 2023. aastal

Allikas: MTA, Regionaal- ja Põllumajandusministeeriumi arvutused

Toiduaine- ja joogitootõöstuse maksuvõlad 2023

Toidu- ja joogitootõöstuse maksuvõlad **kokku** suurenesid eelmise aastaga võrreldes. Maksuvõlglaste oli toidu- ja joogitootõöstuses 229. Maksuvõla summa suurenes 0,8 mln euro võrra, olles kokku 6,3 mln eurot ehk 2,0 % deklareeritud maksusummast, millest 87% moodustas toiduainetootõustuse ning 13% joogitootõustuse maksuvõlg.

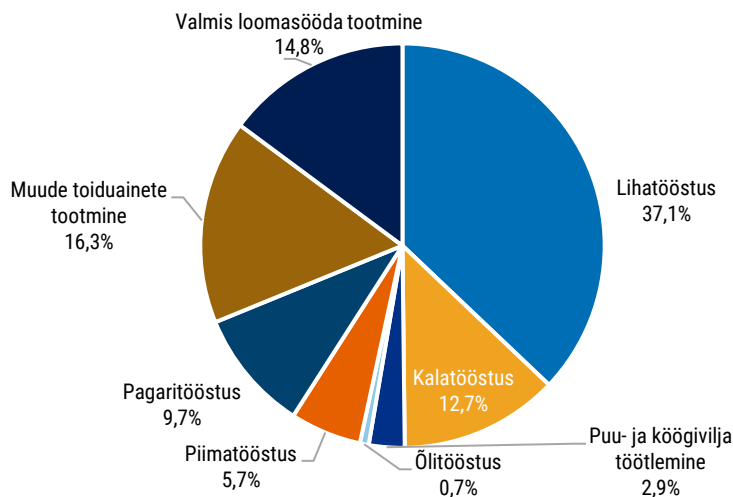
Toiduainetootõustuse (v.a joogitootõustus) maksuvõlad jagunesid liigiti sarnaselt eelmisele aastale – käibemaksu võlg (2,4 mln €), sotsiaalmaksu võlg (2,0 mln €) ja tulumaksu võlg (0,9 mln €), teiste võlgade osakaal oli väiksem.

Joonis 142. Toiduainetootõustuse maksuvõlgade jaotumine liigiti 2023. aastal

Allikas: MTA, Regionaal- ja Põllumajandusministeeriumi arvutused

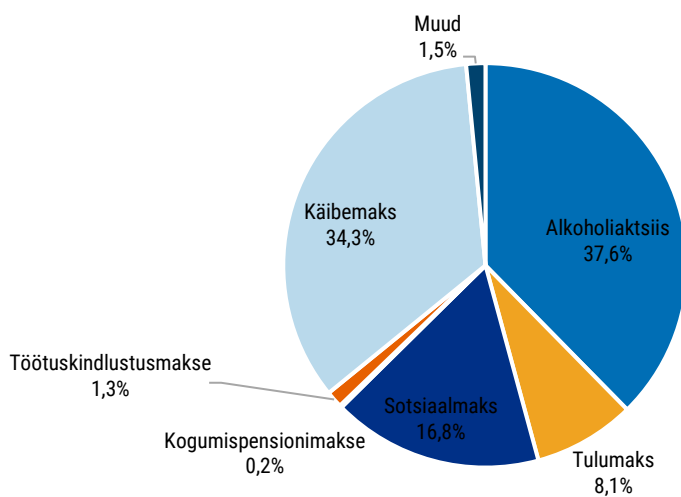
Tegevusalade vaates (**Joonis 143**) olid sarnaselt eelmisele aastale võlad jaotunud mitmete sektorite vahel, kuid kõige suurem maksuvõlg on lihatootõustusel (2,0 mln €), muude toiduainete tootõmisel (0,9 mln €) ning valmis loomasööda tootõmisel (0,8 mln €). Võlad puudusid jahutõustusel. Samas vaadates võlgade suhet deklareeritud maksudesse oli see kõige suurem muude toiduainete tootõmisel, moodustades 11% deklareeritud maksudest, kalatõustusel oli vastav näitaja 5,9% ja lihatõustusel 5,3%, teistel tegevusaladel jäi see alla 5%.

Joonis 143. Toiduainetööstuse maksuvõlgade jaotumine sektorites 2023. aastal

Allikas: MTA, Regionaal- ja Põllumajandusministeeriumi arvutused

Joogitööstuse maksuvõlgadest suurimad olid alkoholiaktsiisi (0,32 mln €) ja käibemaksu võlg (0,29 mln €), järgnes sotsiaalmaks (0,14 mln €) ja tulumaks (0,07 mln €), teised maksuvõlad olid oluliselt väiksemad.

Joonis 144. Joogitööstuse maksuvõlgade jaotumine liigiti 2023. aastal

Allikas: MTA, Regionaal- ja Põllumajandusministeeriumi arvutused

Lisatabelid

Lisa 1. 2023.aasta loomadega seotud otsetoetuste taotlemise ja määramise andmed

	Taotlejate arv	Loomade arv	Taotlejate arv	Loomade arv	Ühikumäärad (minimaalne) kavandatud (maksimaalne)	2023. a kinnitatud ühikumäär
Piimalehma kasvatamise otsetoetus	-	-	-	-	-	
- karjad kuni 270	596	22 791	576	22 770	(288) 320 (352)	350.95
- karjad üle 270	79	21 330	79	21 330	(144) 160 (176)	175.47
Ammlehma kasvatamise otsetoetus	-	-	-	-	-	
- 1-100	965	25 037	935	24 555	(108) 120 (132)	130.4
- 101-200	36	2 749	36	1 818	(49) 55 (60)	59.98
- Jõudluskontrollis olevad ammalehmad	393	17 054	387	16 938	(119) 132 (145)	143.44
Ute ja kitse kasvatamise otsetoetus	567	31 202	550	30 548	(25) 28 (31)	30.19

Lisa 2. 2023.aasta pindalaga seotud otsetoetuste taotlemise ja määramise andmed

Sekkumine	Taotlemise andmed		Määratud andmed		Ühikumäärad	
	Taotlejate arv	Hektarid	Taotlejate arv	Hektarid	Ühikumäärad (minimaalne) kavandatud (maksimaalne)	2023 ühikumäär kinnitatud
1 Põhisissetuleku toetus	13 158	979 913	13 015	974 521	(97)108(119)	107.77
2 Ümberjaotav toetus						
1-10 ha	6 408	29 491	6 305	29 155	(9)10(11)	9.92
10.1-130 ha	6 735	412 708	6 694	409 322	(21)23,23(26)	23.08
3 Noore põllumajandustootja toetus	505	26 023	323	17 325	(82)91(100)	100
Ökokavad						
Keskkonnasõbralik majandamine						
-glüfosaadi mittekasutamine	472	99 216	367	85 974		16.65
-haljasväetiskultuuri kasvatamine	6	46	6	46		122.1
-lupjamine	291	25 796	235	21 094		55.5
-mitmeliigiline väike põld	9	5	9	5		377.4
-multsi kasutamine	22	1 009	13	504		151
5 Mesilaste korjeala	90	1 576	84	1 320	(250)250(350)	297.75
Ökoalad						
- Põllumaa	824	187 211	787	180 024	(10)10(21)	13.54
6						
- Rohumaariba pindala	24	34	16	28	(40)40(43)	43.00
- Maastikuelemendid	623	845	581	775	(150)150(160)	160.00
7 Ökosüsteemiteenuste säilitamine põllumaal						
-60-89,99% mõjualadega kattumine	2 235	66 896	Andmed puudu		20/21	20.00
-90% ja rohkem mõjualadega kattumine	1 989	16 760			30/31	30.00
8 Mahepõllumajanduse ökokava	1 782	215 498	1 726	202 493		
Tootiskohustusega seotud toetused						
9 Puu- ja köögivilja ning marjakultuuride kasvatamise otsetoetus	572	4 164	558	4 021	(314)349(384)	383.2
10 Tera- ja kaunvilja kasvatamise otsetoetus	3008	175 794	2 993	174 562	(25)28(31)	30.1
11 Seemnekartuli kasvatamise otsetoetus	21	250	Määramise otsused 10. juuniks. 2024.a		(314)349(384)	-

Lisa 3. Euroopa riigi andmed antibiootikumide toimeainete müügikoguste kohta 2022. aasta

	Müüdnud põllumajandusloomad ele (tonni)	PCU (1000 tonni)	mg/PCU
Austria	34.3	946.4	36.2
Belgia	120.2	1 634.6	73.5
Bulgaaria	37.0	358.0	103.2
Horvaatia	17.1	304.1	56.2
Küpros	35.6	139.7	254.7
Tšehhi	32.3	696.7	46.4
Taani	80.2	2 355.9	34.1
Eesti	5.2	114.5	45.8
Soome	7.2	484.8	14.9
Prantsusmaa	255.2	6 561.4	38.9
Saksamaa	531.1	7 600.9	69.9
Kreeka	101.7	1 141.9	89.0
Ungari	92.6	832.9	111.2
Island	0.6	140.2	4.4
Iirimaa	75.6	2 246.0	33.6
Itaalia	585.4	3 716.3	157.5
Läti	3.4	163.7	20.8
Leedu	14.5	300.1	48.2
Luksemburg	1.3	51.1	25.1
Malta	1.1	15.3	74.4
Holland	112.0	3 025.4	37.0
Norra	4.7	2 198.1	2.1
Poola	838.3	4 277.7	196.0
Portugal	82.0	1 062.4	77.1
Rumeenia	136.4	2 794.4	48.8
Slovakkia	9.2	223.9	41.1
Sloveenia	4.7	182.4	25.7

Hispaania	1 027.2	8 063.3	127.4
Rootsi	8.3	788.1	10.6
Šveits	22.6	829.0	27.3
Ühendkuningriik	181.1	7 037.5	25.7

Allikas: ESVAC 2023. aasta raport

ⁱ [Uuringud | Regionaal- ja Põllumajandusministeerium \(agri.ee\)](#)

ⁱⁱ [Uuringud ja aruanded | Kliimaministeerium](#)